

ANUL XXIX
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Nr. 2 (252) 2019

Revistă de știință și cultură

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2 (252), aprilie - iunie 2019

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Coperta I-a: Vasile OSTAHI, „Primăvara în Butuceni”, ulei,
pânză (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare),
Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea
BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU
(București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea
COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian
DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia
Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași),
Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila),
Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Ioan-Aurel POP
(București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria
RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI
(București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar
din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Ioan-Aurel POP
Limba română – imn întru latinitate 7

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

- ANATOL EREMIA
Legislația lingvistică și utilitatea ei 11

PROFILURI LITERARE EUROPENE

- Ana RAPCEA în dialog cu Tatiana ȚIBULEAC
Nu mă bazez pe succes, care este un lucru dacă nu efemer, atunci cel puțin schimbător 18
- Ana BANTOȘ
Scriitorul și dreptatea sa. Tatiana Țibuleac, *Grădina de sticlă* 21

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Alexandru GAFTON
Despre hipercorectitudine (II). Palatalizarea labiodentalelor 28

CUVINTE DEZVELITE

- Stelian DUMISTRĂCEL
Hățisuri de lileci, dar și mireisme. Și speranțe! 51

REGISTRU ACTUAL

- Dorin CIMPOEȘU
Alegerile parlamentare au aruncat Republica Moldova într-o profundă criză politică 58

CRITICĂ. ESEU

- Adrian Dinu RACHIERU
Eminescu și canonul literar românesc (I) 78

POESIS

Ioan Es. POP 88

Breviar biografic de Lucia Țurcanu 93**INSTANTANEU**Val BUTNARU
Soția lui Faust 95**ANIVERSĂRI. VICTOR A. VOICU – 80****Telegramă omagială** 100Alexandru BANTOȘ în dialog cu Victor V. VOICU
Bine școliți, tinerii români vor edifica viitorul nostru comun 102Claude NICOLAU
Istoria unei prietenii durabile 108Aura CHRISTI
„V” de la victorie 112Andrei Valentin MEDVEDOVICI
O lecție de umanism 116Andrei Adrian TICĂ
Despre profesorul meu de farmacologie 122**DESTINE**Ceslav CIOBANU. Interviu de Alexandru BANTOȘ
Cu Mihail Gorbaciov la răscruce de drumuri 128**STARE DE VEGHE**Mircea DRUC
Niște nostalgici (II) 148**FĂURITORI AI UNIRII**Ion CONSTANTIN
Rolul lui Gherman Pântea în Unirea Basarabiei cu România 156Nicolae FELECAN
Nicolae Drăgan, demn urmaș al Școlii Ardelene 195

INEDIT

- Mircea COLOȘENCO
Camil Petrescu, poetul substanței filosofice 201

CĂRȚI ȘI ATUTUDINI

- Sanda-Maria ARDELEANU
**Lupta pentru limba românească de N. Iorga.
 Comentarii pe marginea unei cărți** 203
- Nicolae Dan FRUNTELĂȚĂ
Cronica unui secol tragic pentru România 208

INTERFERENȚE

- Cristinel MUNTEANU
Comunicare și leadership. De la Adam Smith la R.G. Collingwood 213

AD LITTERAM

- Eugen MUNTEANU
Două scrisori către Eugenio Coseriu 220

RESTITUTIO

- Mircea COLOȘENCO
Eugen Ionescu – secretar de presă și cultural în Franța (II) 226
- Fănel TEODORAȘCU
Despre curaj în presa militară de la începutul secolului al XX-lea 233

IN MEMORIAM ANATOL CIOBANU

- Elena VARZARI
Omul cetății *Limba Română* 241
- Claudia CEMÂRTAN
Profesorul Anatol Ciobanu: aprecieri antume cu ecou postum 244
- Ana BANTOȘ
Corelația limbă-cultură-identitate în viziunea lui Anatol Ciobanu 251

SINTAXĂ

- Petru BUTUC
Criteriul metodologic la determinarea tipurilor de subordonate 259

LOGIC ȘI ANALOGIC ÎN COMUNICARE

- Sabina CORNICIUC
**„Colaborarea” instanțelor discursive fundamentale
 în „literatura personală”** 264
- Viorica MOLEA
Limbă/vorbire vs. competență/performanță 270
- Lucia VESTE
Co(n)textul discursiv din perspectivă semantico-pragmatică 278

RECITIREA CLASICILOR

- Dorina ROTARI
**Receptarea autorilor canonici și schimbarea
 „orizontului de așteptare”. Cazul Eminescu** 284

TEXTE SACRE

- Irina CONDREA
Acatiste publicate în Tipografia Eparhială de la Chișinău 292

PRO DIDACTICA

- Olga IRIMCIUC
Ludic în predarea limbii române 301

DIALOGUL ARTELOR

- Florentin LEANCĂ
Vasile Ostahi. Parcurs artistic 307
- Vasile Ostahi
Un magician al culorilor I-XII

VOCI DIN TRECUT

- Mihai SUCIU
„Bandit” în Munții Făgărașului 309
- Citiți în numărul viitor** 314

Ioan-Aurel POP

Limba română – imn întru latinitate

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018) și *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Menirea noastră din veac este – după cum scria poetul Ienăchiță Văcărescu – „creșterea limbii românești și-a patriei cinstire”. Dar ce reprezintă o limbă ca a noastră în noianul de limbi existente? Planeta Pământ are astăzi circa 7,5 miliarde de locuitori, care vorbesc între șase și șapte mii de limbi. Lipsa de precizie în aprecierea numărului mijloacelor de comunicare lingvistică provine din dificultatea de a deosebi clar limbile de dialecte. Cu alte cuvinte, savanții nu au căzut de acord întru totul asupra criteriilor care deosebesc o limbă propriu-zisă de un dialect al unei limbi și nici chiar asupra criteriilor de clasificare a tuturor limbilor și idiomurilor. Forma de comunicare (limba, idiomul), originea comună și credința religioasă sunt factorii principali de coagulare a comunităților etnice numite popoare, dintre care multe au devenit, în vremurile mai noi, națiuni moderne.

Cea mai importantă familie de limbi din lume – vorbite de circa jumătate din întreaga populație a planetei – este cea indo-europeană. Din ea fac parte ramura limbilor indo-iraniene (sau indo-persane), cea a limbilor italiice vechi, cea a limbilor romanice (neolatine), cea a limbilor celtice, cea a limbilor germanice, cea a limbilor slave, cea a limbilor baltice,

iar apoi câteva limbi individuale, precum greaca, albaneza, hitita și toharica. Marea majoritate a popoarelor europene (din familia indo-europeană) sunt, în funcție de limbile pe care le vorbesc, germanice, romanice și slave.

Românii fac parte din grupul popoarelor romanice și vorbesc o limbă neolatină. Evident, nu se poate să nu ne întrebăm care este locul românei între aceste numeroase limbi. Clasificarea limbilor este o operațiune anevoioasă, laborioasă și relativă. Ea s-a făcut după variate metodologii și nu a condus la aceleași rezultate. Dincolo de toate acestea însă, o imagine de ansamblu a limbilor principale de pe glob este absolut necesară și grăitoare sub numeroase aspecte. O astfel de clasificare – care credem că are un ridicat grad de obiectivitate – se numește „Barometrul limbilor din lume” și a fost făcută în 2017. Factorii care descriu greutatea unei limbi, conform autorilor „Barometrului”, sunt cei intrinseci și cei contextuali. Factorii intrinseci ai limbii sunt: numărul de vorbitori, entropia (cantitatea de informație conținută într-un mesaj), factorul vehicular (caracterul de limbă de comunicare între etnii diferite), statutul limbii, numărul de traduceri din limba respectivă în alte limbi, numărul de traduceri în limba respectivă din alte limbi, premiile literare internaționale, activitatea pe Wikipedia și învățământul în acea limbă la nivel universitar. Factorii contextuali ar fi: indicele dezvoltării umane, indicele fecundității (numărul de copii născuți de o femeie vorbitoare a acelei limbi) și penetrarea rețelei de internet în limba respectivă. Pornind de la aceste criterii și de la anumiți factori ponderatori, s-au acordat limbilor un scor intrinsec, unul demografic, unul bazat pe prestigiu și, prin însumare și ponderare, un scor global. Astfel, sub aspect intrinsec, româna ocupă locul 11 în lume (după engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, mandarină, portugheză, japoneză și poloneză); sub aspect demografic, limba română este a 21-a în lume, iar din punctul de vedere al prestigiului este a 24-a în lume. Cumularea și ponderarea acestor trei criterii, plasează româna pe locul 15 între limbile importante ale lumii, după limbile engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, portugheză, japoneză, olandeză, suedeză, mandarină, poloneză, cehă și croată, dar înaintea limbilor sârbă, maghiară, coreeană, norvegiană, daneză, greacă, ebraică, catalană, finlandeză, turcă, armeană, slovacă, bulgară, slovenă, ucraineană etc.

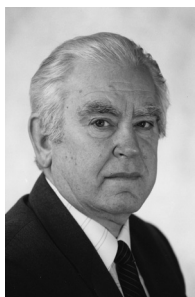
Dacă se ține seamă de uriașul număr de limbi invocat mai sus, atunci poziția limbii române din acest clasament este mai mult decât onorabilă. Chiar și dacă numai 100 dintre cele circa șapte mii de limbi ar fi de luat în seamă, în sensul că ar fi mai importante, locul 15 obținut, printr-un scor global, de către limba română înseamnă enorm de mult pentru moștenirea culturală lăsată sieși și lumii de către poporul român. Dar și ambianța în care se află limba română este una extraordinară. Dintre cele 15 limbi fruntașe din lume, cinci sunt romanice (franceza, spaniola, italiana, portugheza și româna), patru sunt germanice (engleza, germana, olandeza și suedeza), patru sunt slave (rusa, poloneza, ceha și croata), lor adăugându-le-se două limbi asiatice, anume japoneza și mandarina. Altfel spus, dintre cele 15 limbi de top din lume, 13 sunt limbi indo-europene, iar cinci sunt limbi romanice. Situația limbii (și literaturii) române într-o asemenea companie selectă arată că poporul român și-a îndeplinit, sub aspect cultural, misiunea sa istorică, deopotrivă întru latinitate și umanitate. Pentru a aprecia corect dimensiunea internațională a acestui patrimoniu, este de ajuns să fie consultat *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*, cea mai importantă operă lexicografică a românilor din toate timpurile, elaborată sub egida Academiei Române pe parcursul a mai bine de un secol. A fost redactat și editat în două etape (seria cunoscută sub sigla DA, în perioada 1906–1944 și seria nouă, cu sigla DLR, în perioada 1965–2010), în 37 de volume și cuprinde circa 175 000 de cuvinte și variante, cu peste 1 300 000 de citate. În el s-au înregistrat toate cuvintele limbii populare, regionalismele și termenii arhaici din textele vechi, cuvintele din literatura beletristică, precum și termenii științifici și tehnici, cu condiția să fie utilizați în cel puțin două domenii de specialitate diferite. Dicționarul a fost retipărit în 19 volume masive, de câte 500-1 000 de pagini fiecare, în care au fost incluse toate cele 37 de volume publicate de-a lungul timpului. Elaborarea variantei electronice s-a efectuat în perioada 2007–2010. Acest dicționar, prin dimensiunea și perspectiva abordării lexicografice, este similar cu marile dicționare din lexicografia mondială: *Trésor de la langue française*, *Oxford English Dictionary* (OED), *Deutsches Wörterbuch* etc.

Limba română este ca un organism viu, care s-a născut, s-a dezvoltat și s-a afirmat odată cu poporul căruia îi servește ca mijloc de comunicare. Dincolo de această funcție de comunicare, limba română este cel mai

important vector cultural al poporului român, care asigură și reflecția creației literare românești în lume. Limba română este cea mai importantă creație culturală colectivă a poporului roman, un adevărat tezaur care trebuie mereu cultivat, prețuit, primenit și apărat. Datorită evoluției lumii contemporane, vitregiei vremurilor, dezunirii noastre și risipirii românilor prin lume, limba română este azi limba oficială a două țări, România și Republica Moldova, și a Uniunii Europene, dar melosul ei răsună pe toate meridianele pământului. Popoarele care au avut un mesaj în această lume s-au răspândit în patru vânturi, pe ape și pe uscat, dar nu au pierit. Câtă vreme păstrăm zestrea limbii române, avem cu toții o patrie, pentru că patria este – cum zicea Mihail Kogălniceanu – toată acea întindere de loc pe care se vorbește românește.

Anatol EREMIA

Legislația lingvistică și utilitatea ei

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică.

A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2009; *Dicționar geografic universal*, București, 2008; *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova*, Chișinău, 2017; *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017; *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Leova*, Chișinău, 2018.

Aprobarea acum trei decenii a legislației lingvistice, implicit legiferarea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova, reprezintă un eveniment de importanță majoră pentru românii basarabeni. În istoricul an 1989 s-a revenit și la fireasca și tradiționala grafie latină pentru limba română vorbită în Basarabia. Acestea sunt mari victorii obținute în cadrul Mișcării de Eliberare Națională din spațiul românesc de la est de Prut.

Conform legilor adoptate cu privire la statutul de stat al RSS Moldovenești, cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină, limba română oficială a fost introdusă în toate instituțiile și organizațiile de stat: administrație, învățământ, presă, radio, televiziune. La dispoziția publicului larg au fost puse lucrări științifice și științifico-practice, broșuri de popularizare, ghiduri informative și normative în vederea studierii și însușirii limbii române literare.

Pentru instituțiile de învățământ universitare și preuniversitare au fost elaborate și implementate în procesul de instruire cursuri speciale de lingvistică generală, de istoria limbii române, derivatologie, stilistică, cultivarea vorbirii. La facultățile umaniste a fost introdusă ca obiect de predare, istoria românilor,

în loc de istoria de orientare antinațională. În presa periodică, la radio și televiziune au fost inițiate și susținute rubrici și emisiuni permanente privind problemele corectitudinii limbii române și vorbirii curente: „Normele limbii române literare”, „Ortografie și stilistică”, „Grai matern”, „În lumea cuvintelor”.

Pentru persoanele alolingve, în cadrul instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor din mediu urban și rural, au fost deschise cursuri de instruire și însușire a limbii române. Au luat ființă școli și cercuri serale și duminicale, având ca sarcină aprofundarea cunoștințelor în domeniile limbii, istoriei și civilizației românești. Pentru conlocuitorii noștri de altă etnie au fost deschise școli cu predare în limba maternă, iar în unele centre urbane (Chișinău, Comrat), pentru continuarea studiilor și specializarea în domeniile dorite, au fost înființate instituții de învățământ universitare.

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române au avut drept rezultat și reglementarea onomasticii naționale românești pe bază de noi principii. Se știe că în condițiile totalitarismului sovietic politica lingvistică nechibzuită a influențat negativ toponimia națională. Din inițiativa autorităților de ocupație au fost substituite numele multor sate, atribuindu-li-se, în schimb, denumiri în spiritul regimului de administrare străină: *Iliciovka* pentru *Dragoș-Vodă*, *Ukrainka* pentru *Sturzeni*, *Ceapaevka* pentru *Mihnea-Vodă*, *Cernenko* pentru *Șoldănești*, *Svetlâi* pentru *Denevița* etc. Circa 250 de localități au dispărut de pe harta republicii în urma comasării sau a desființării așezărilor respective, considerate de autorități ca fiind lipsite de perspectivă. S-a promovat și în acest mod politica de înstrăinare a țăranilor de pământ, a autohtonilor de locurile natale, de baștină.

Din motive lesne de înțeles, ca să nu semene cu cele românești de peste Prut, multor nume topice li s-au substituit formații, adăugându-li-se terminații rusești. Astfel, *Antonești* a devenit *Antonovka*, *Ciolacu* – *Ciolakovka*, *Sturzeni* – *Sturzovka*, *Volintiri* – *Volontirovka* etc. Numele unor sate au fost denaturate până la imposibilitatea de a fi identificate: *Kakora*, *Kârganî*, *Ataki*, *Voleadânk*, *Zberoi*, în locul celor autentice și corecte *Cucoara*, *Crihana*, *Otaci*, *Valea Adâncă*, *Zbieroiaia*. S-a încercat și pe această cale să se îndepărteze scrierea oficială de formele uzuale corecte ale numelor topice, toponimiei noastre impunându-i-se un aspect străin.

A avut mult de suferit și nomenclatura urbană locală. Prin denominații tendențioase orașele noastre au fost, în fond, lipsite de tradiționalele lor nume topice.

Urmarea adoptării legislației lingvistice de după 1989, s-a făcut o anumită ordine în toponimie și antroponimie, deși în acest domeniu mai sunt încă acțiuni nerealizate. Multor localități li s-au restabilit denumirile tradiționale și corecte, s-a precizat transcrierea în limba rusă a numelor topice, debarasându-ne astfel de monstruoasele forme în *-ești* și *-ani/-eani*: *Kriuleanî, Falești, Florești, Glodeanî, Râșkanî, Vulkanеști* etc.

Limba română, cum se știe, a fost declarată pe teritoriul republicii ca limbă oficială de stat, dar, cu părere de rău, nu a fost și promovată / respectată conform legii, chiar de către cei care au investit-o în drepturile sale legitime. Evenimentele ce s-au desfășurat în anii următori demonstrează cu prisosință această tristă realitate: definirea limbii de stat prin glotonimul aberant „limbă moldovenească”, fixat și în Constituția republicii; desființarea Departamentului de Stat al Limbilor, a cărui misiune consta în supravegherea funcționării limbii oficiale în toate domeniile și sferile de activitate umană, precum și promovarea și implementarea legislației lingvistice în republică; amânările repetate, până la anularea definitivă a termenelor privind atestarea nivelului de cunoaștere a limbii de stat de către cadrele de conducere din republică și de către specialiștii alofoni, care, în virtutea funcțiilor de serviciu, vin în contact direct cu populația.

Ulterior, la acestea s-au mai adăugat și alte acțiuni instigatoare: declararea a trei limbi de stat în Găgăuzia (rusa, găgăuza, româna) și în nerecunoscuta Transnistrie (rusa, ucraineana, româna); introducerea în programele școlii a limbii ruse ca obiect de studiu obligatoriu; substituirea (ce e drept, nereușită) în instituțiile de învățământ a istoriei românilor prin inventata „istorie integrată”; propagarea ideii de „patriotism moldovenesc” și tolerarea actelor fâțișe de românofobie etc.

Despre ce fel de patriotism poate fi vorba dacă unii politicieni de la noi insistă și acum să fie acceptată ca limbă de stat și o limbă impusă forțat – rusa, tot ei susținând și promovând o istorie fărâmițată a propriului neam, împovărată cu evenimente / fapte arbitrar selectate și care țin de istoria altei țări. Știut este că Duma de Stat a Federației Ruse a adoptat

recent o lege prin care migranții stabiliți sau angajați la muncă temporar în Rusia sunt obligați să cunoască și să vorbească peste tot limba rusă. La noi însă instituțiile abilitate se tem ca nu cumva să-i supere în acest plan pe etnicii ruși, aceștia fiind chiar cetățeni ai statului Republica Moldova.

Legea privind limba oficială a țării nu este respectată, cu toate că unul dintre articolele ei de bază stipulează: „Ca limbă de stat, limba moldovenească (corect română, *n. n.* – *A.E.*) se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și îndeplinește, în legătură cu aceasta, funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii” [1, p. 6].

E bine cunoscută tendința statelor europene de a se integra într-o comunitate internațională capabilă să asigure stabilitatea socială și progresul economic în fiecare țară, pacea și buna înțelegere între popoarele continentului. Comunitatea europeană, după cum e și firesc, presupune omogenitatea etnolingvistică și culturală internă, consolidarea spirituală a societății din fiecare stat. Iată de ce edificarea unei societăți trainice, sub toate aspectele, a devenit politica prioritară a parlamentelor și guvernelor din țările europene.

Drept exemplu în acest sens pot servi realizările din statele baltice, în care instituțiile și organizațiile neguvernamentale activează de comun acord în vederea realizării programelor de stat privind integrarea în societatea civilă. Oficial sunt definite strategiile edificării și consolidării societății, sunt stabilite obiectivele, căile și metodele de soluționare a problemelor în domeniu, acestea având drept scop afirmarea unei societăți deschise pentru toți cetățenii țării, indiferent de apartenența lor națională sau confesională. Scopul suprem al activității în comun este consolidarea societății și integrarea țărilor respective în comunitatea europeană [2]. Cert e că în aceste țări există un cadru legislativ și juridic adecvat în ceea ce privește edificarea unei societăți democratice deschise, de susținere a activităților organizaționale și instituționale în vederea reformelor sociale, educaționale și culturale.

Factorii ce consolidează societățile civile din țările baltice sunt de ordin complex: politica consecventă promovată de autoritățile statale pentru prosperarea națiunii și încadrarea grupurilor alolingve minori-

tare în societatea unitară a statului; lipsa armatelor străine pe teritoriul statului; conștiința de neam și de țară suverană și independentă împărtășită de întreaga populație; lipsa unor grupări vădit opoziționiste, care creează mereu situații destabilizatoare, ce generează dezordinea și conflictele în societate; nivelul de cultură net superior, starea materială a populației și condițiile de viață mult mai bune în comparație cu cele din Moldova.

În Republica Moldova nu s-a făcut aproape nimic în vederea încadrării spirituale și culturale a cetățenilor într-o comunitate unitară. Încercările de apropiere a reprezentanților minorităților naționale prin însușirea și cunoașterea limbii oficiale, a limbii române ca mijloc de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, au fost zădărnice prin decizii și dispoziții oficiale încă prin anii 1994-1996. Nu dispunem în prezent de o concepție fundamentală în ceea ce privește procesele și modalitățile de integrare a tuturor cetățenilor într-o societate civilă unitară, lipsind cu desăvârșire în același timp un cadru legislativ și juridic adecvat în acest sens. La noi lipsește ca atare un dialog constructiv între organizațiile neguvernamentale și instituțiile de stat. În plus, unele societăți culturale ale minorităților, în contradicție cu principiile și angajamentele statutare, se implică în politică și promovează idei ce cauzează înstrăinarea și izolarea alogenilor. Presa nu încurajează deocamdată discuții publice în problemele de interes comun, excepție făcând unele reviste și ziare de orientare democratică.

În Franța există un comitet național care informează în permanență președintele țării asupra stării și funcționării limbii oficiale în toate domeniile și sferile de activitate umană. În țările baltice misiunea aceasta o au comisiile respective (parlamentare și guvernamentale), care coordonează activitatea comisiilor și subcomisiilor ramurale, din ministere, departamente, instituții, organizații și întreprinderi. Ministerul justiției din Letonia, de exemplu, dispune de subdiviziuni speciale în acest plan: de elaborare a proiectelor de legi și hotărâri în problemele limbii de stat, de supraveghere a stării și funcționării limbii oficiale în societate, de control și inspectare, precum și de sancționare a cazurilor de nerespectare a legilor privind limba oficială.

În Letonia programul învățământului de stat prevede trecerea treptată la limba letonă ca limbă de predare în toate instituțiile preuniversitare

și universitare [3]. La noi, școlile cu predare în limba rusă, de altfel destul de numeroase, continuă să-și majoreze efectivul. În plus, după cum s-a menționat deja, se mai deschid și universități de tot felul, slave, rusești. Se iscă întrebarea: pentru care țară se pregătesc cadre calificate în instituțiile noastre și din bugetul statului nostru?

În Moldova sunt necesare investigații științifice fundamentale, sub toate aspectele integrării conlocuitorilor într-o societate comună, unificată, consolidată. Problemele integrării trebuie discutate și propagate în presă, la radio și televiziune, în instituțiile de învățământ, în cadrul societăților etnoculturale. Nu avem nevoie de discuții interminabile asupra denumirii limbii, după cum insistă unii politicieni; problema e demult soluționată și astăzi este limpede pentru toți: *vorbim limba română, o altă limbă romanică în spațiul dacoromân nu există.*

Să luăm aminte la cele spuse de reputatul lingvist Eugen Coșeriu: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o abstracție și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural” [4, p. 30-31].

E timpul ca în marea operă de instruire și luminare lingvistică să se încadreze activ elitele comunității noastre: savanții, scriitorii, oamenii de cultură și artă. Lingviștilor le revin sarcini deosebite și de mare răspundere: să realizeze opere de valoare sub raport teoretic și aplicativ; să abordeze în studiile lor probleme majore și de actualitate, care să contribuie la ameliorarea situației lingvistice în republică; instituțiile de cercetări științifice și catedrele universitare de limba română să-și revadă în acest sens tematica investigațiilor, evitând planificarea unor lucrări (monografii, teze de licență, de masterat și de doctorat) irelevante științific și fără randament practic.

În condițiile de astăzi este necesară crearea unui centru de cercetări și implementări practice în domeniul integrării în societatea civilă. În această muncă de folos și interes comun să fie antrenați specialiști de înaltă calificare, din diferite domenii: economie, sociologie, jurisprudență, istorie, lingvistică. Cu aceste drepturi și sarcini de mare respon-

sabilitate poate fi investită Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, care, pe parcursul a zeci de ani, a desfășurat o amplă activitate de culturalizare și educație patriotică. Centrul ar avea următoarele obiective și direcții principale de activitate: elaborarea strategiilor în problemele integrării; editarea unor lucrări cu caracter practic în domeniu; discutarea publică și propagarea ideilor și principiilor politicii integrării. Dat fiind faptul că instituțiile abilitate n-au ajuns încă la înțelegerea acestor necesități, susținerea organizatorică și financiară în acest plan va trebui obținută, probabil, tot prin realizarea unor proiecte și programe internaționale.

Limba este mijlocul principal de comunicare între oameni, dar ea mai este și un factor de prim ordin în procesul de consolidare a societății umane. Pe teritoriul Republicii Moldova limba română trebuie să devină catalizatorul unificării și consolidării societății civile, dar pentru aceasta e necesar ca ea să fie respectată de toată lumea și, bineînțeles, să fie însușită și vorbită de toți cetățenii țării, indiferent de apartenența lor etnică. Limba oficială a statului trebuie să intre pe deplin în drepturile sale legitime.

Bibliografie ■

1. *Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești limbă de stat și revenirea ei la grafiia latină*, Chișinău, 1990.
2. *Les politiques linguistiques des pays baltes. Terminogramme*, Quebec, 1998.
3. *The Integration of Society in Latvia. National Programme*, Riga, 2001.
4. Eugen Coșeriu. *Latinitatea orientală*, în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996, p. 30-31.

Ana RAPCEA

în dialog cu Tatiana ȚIBULEAC

**Nu mă bazez pe succes,
care este un lucru dacă nu efemer,
atunci cel puțin schimbător**

Dragă Tatiana, te salutăm în paginile revistei „Limba Română” și te rugăm să accepți felicitările noastre. Ești deținătoarea Premiului European pentru Literatură, decernat recent pentru romanul *Grădina de sticlă* (Editura Cartier, 2018) – o recunoaștere foarte prestigioasă, de importanță internațională, prin care

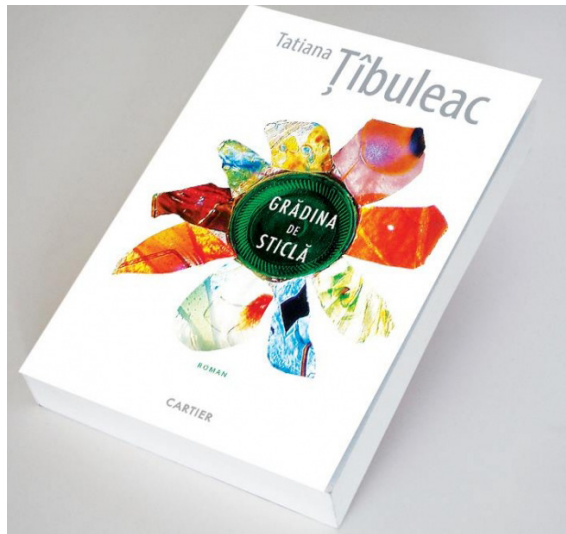

ai reușit să ferecești două țări, așa cum însăși ai remarcat într-o postare pe rețelele de socializare. Ai participat la concurs din partea României și aș vrea să te întreb: este aceasta o dovadă că suntem, cultural, o națiune mult mai puțin dispersată decât din punct de vedere politic?

Vă mulțumesc pentru felicitări. Nu am participat la concurs, cartea a fost selectată de un juriu, apoi un alt juriu a ales titlul învingător. Mă bucură faptul că a fost anume așa. Nu am trimis niciodată lucrările mele la competiții (cuvântul *competiție* îmi displace, mai ales în ceea ce ține de literatură). Nu cred că autorii pot fi comparați. Pentru mine, acest premiu este valoros pentru că vine din partea României, într-un

context simbolic. O carte scrisă de un autor din Basarabia ia o apreciere europeană.

Romanele tale, și primul, și al doilea, au avut un succes cum mai rar; ai intrat în forță, ai cucerit publicul, ai luat premii etc. Vreau să te întreb despre emoțiile și trăirile care au rezultat din

toate aceste evenimente, cum te-ai simțit trecând prin aceste succesive băi de succes, pardon de calambur?

Nu mă bazez pe succes, care este un lucru dacă nu efemer, atunci cel puțin schimbător. Mă străduiesc să-mi scriu cărțile cât pot de bine. Dacă acestea plac, mă bucur, desigur. Dacă însă o lucrare semnată de mine nu ar prinde la public, aș ști, cel puțin, că am scris-o fără să trișez. Mă emoționează mereu mesajele primite de la cititori.

În romanul tău *Grădina de sticlă*, limba română este un personaj, unul cheie pentru descifrarea mesajelor profunde, mai e și topica rusească, pe care ai spus în interviuri că ai adoptat-o voit. Aș vrea să te întreb dacă aceasta ar trebui să însemne și un cod de descifrare pentru problemele sufletești ale personajului Lastocika?

Limba română este un cifru în carte, aveți dreptate, și este cel mai dificil cod. Fiecare l-a decriptat cum a putut. Unii consideră *Grădina* o declarație de dragoste pentru limba română, alții, dimpotrivă, – o palmă dată României.

În ce măsură votul conștient pentru limba română a făcut din ea ceea ce se numește „om”? Pe de altă parte, avusese un traseu cât se poate de norocos. Logic, nu ar fi trebuit ca această fată să fie și fericită, până la urmă?

Lastocika este fericită așa cum poate. Cred că finalurile cu happy-end nu sunt pentru mine. Nu cred în fericirea absolută, de aceea niciun personaj de-al meu nu este foarte fericit. Dar nici nefericit în totalitate.

Ceea ce face scriitura ta foarte interesantă, pentru mulți, inclusiv pentru mine, este poeticitatea limbajului, prin simbolismul complex pe care îl practici. Mizezi foarte mult pe acest aspect, fiind sigură, într-un mod aproape impertinent, în sens bun, de forța de seducție a scrisului tău, lăsând mai în umbră privocarile legate de arhitectura romanului, finitudinea unor linii de subiect. În acest context, aș vrea să te întreb dacă în viitorul roman vei ține cont de malițiozitățile criticii, fie și puține, sau vei ridica mizele?

Acum nu lucrez la nimic. Nu știu dacă voi scrie un roman sau o carte de proză scurtă. Nu mă gândesc nici la formă, nici la teme. Am luat o pauză de la scris.

Dragă Tatiana, în continuarea întrebării precedente, am o curiozitate personală, ai scris vreodată poezie?

Poezie nu am scris niciodată. Nu cred ca mi se potrivește.

Te-ai impus fulgerător în mediul literar românesc, ai fost primită extraordinar și de critică, și de public, ceea ce te-a făcut să declari că te-ai împăcat cu Bucureștiul. Întrebarea e ce-ai avut cu el?

În acest sens sunt Lastocika din carte. Mi-a luat ceva timp ca să mă simt în largul meu în acest oraș. Nu din cauza oamenilor, ci din cauza mea.

Îți mulțumim pentru bunăvoința de a ne fi acordat un interviu și vreau să știi că prețuim acest gest, cu atât mai mult că înțelegem cât de asaltată ești de presă în proximitatea acestui mare succes. Noi îți dorim, dragă Tatiana, să nu te părăsească muza și succesul să te însoțească mereu.

Ana BANTOȘ

Scriitorul și dreptatea sa. Tatiana Țîbuleac, *Grădina de sticlă*

Tărâm al schimbărilor cu începere din anii '90 ai secolului trecut, Basarabia, după cum era și firesc, a intrat în vizorul mai multor prozatori de aici, care se afirmă în perioada respectivă: Vasile Gârneț, *Martorul* (1988); Vitalie Ciobanu, *Schimbarea din strajă* (1991); Nicolae Popa, *Cubul de zahăr* (1991), *Păsări mergând pe jos* (2001), *Avionul mirosea a pește* (2008); Iulian Ciocan, *Tărâmul lui Sașa Kozak* (2007), *Înainte să moară Brejnev* (2009); Emilian Galaicu-Păun, *Țesut viu. 10x10* (2011); Dumitru Crudu, *Oameni din Chișinău* (2011), *Moartea unei veverițe* (2017); Constantin Cheianu, *Sex & Perestroika* (2009); Liliana Corobca, *Un an în Paradis* (2005), *Kinderland* (2013), *Imperiul fetelor bătrâne* (2015), *Caiet de censor* (2017), *Capătul drumului* (2018); Ștefan Baștovoi, *Nebunul* (2006), *Iepurii nu mor* (2002), *Fuga spre câmpul cu ciori – amintiri dintr-o copilărie ateistă* (2012); Ghenadie Postolache, *Sezonul cerșetorilor* (1998), *Ore particulare de fotosinteză* (2012), *Pastorala* (2017); Claudia Partole, *Viața unei nopți sau Totentanz – jurnalul unei menajere* (2009); Mihaela Perciun, *Băltoaca* (2012), *Cenușă rece* (2017); Anatol Moraru, *Nou tratat de igienă* (2002), *Turnătorul de medalii* (2008), *Nu mă tentează* (2011); Doina Postolache, *601 sau Valiza cu busole* (2011), *Scrisul între vindecare și destin; Ambroise* (2017); Nicolae Spătaru, *Îngerășul cu fustă mini* (2015); Lucreția Bărlădeanu, *Tunica portocalie* (2016); Lilia Calancea *Sub constelația lirei* (2017).

Fondat pe dezvoltarea omului aflat în căutarea propriei identități, discursul narativ se bazează pe redefinirea raportului dintre individ și societate, așa cum acestea se profilează în ultima vreme, accesarea la un statut autonom al individului, care ar putea să atingă astfel suveranitatea, marcând limitele socializării. Aici intrăm într-o zonă în care lucrurile se complică: este vorba despre fenomenul „marginalizării”.

Că acest fenomen stă sub semnul relativității și al relativizării nu încapе îndoială, de vreme ce vorbim despre „marginalizare” în raport cu un grup instituționalizat, cu o epocă, un loc geografic anumit, o normă morală, socială sau intelectuală. Astfel că, din punct de vedere al conținutului, definițiile pot fi foarte variabile. Transgresiunea care implică marginalizarea poate fi de ordin fizic, social, etnic, religios, intelectual etc. Locul, tipul de marginalitate și gradul de toleranță a societății față de aceasta s-au schimbat, în mod evident, marginalitatea fiind percepută ca o amenințare. Produs al unei societăți, marginalitatea este hârta de turnesol a acesteia, caracterizând-o negativ. Anume din acest motiv, „marginalul” este un instrument cât se poate de potrivit pentru scriitorii preocupați să demaște sau să dezvolte societatea și timpurile în care trăim.

Spre o astfel de marginalitate își îndreaptă privirea Tatiana Țibuleac în romanul *Grădina de sticlă* (Editura Cartier, 2018). După ce anterior, în romanul *Vara când mama avea ochii verzi* (Editura Cartier, 2016), se referea la un tip de marginalizare cauzată de o boală incurabilă (o mamă bolnavă de cancer și fiul ei, la vârsta adolescenței, așteaptă împreună moartea), de astă dată tema o va conduce pe autoare spre întrebarea cu privire la maniera în care limba, cultura contribuie la formarea termenilor adecvați abordării realităților sociale relativ recente și actuale de la noi. Amintim că autoarea descinde din mediul jurnalistic, în care discursul e regizat prin mai multe coduri: deontologic, profesional etc. În comparație cu jurnalistul, scriitorul e dotat cu o putere lingvistică nelimitată. Și Tatiana Țibuleac știe să beneficieze din plin de această libertate.

Mai trebuie de adăugat că există obiective comune ale literaturii cu cele ale sociologiei, istoriei, dar multe lucruri nu pot fi spuse decât prin literatură, scopul acestui gen de artă fiind expansiunea gândirii. Literatura are un raport superior cu realitatea, mai cu seamă dacă reflecția critică nu se lasă antrenată în reflecția politică. Anume din aceste motive mi-a atras atenția romanul Tatianeii Țibuleac *Grădina de sticlă*, în care se mizează pe decomplexarea raportului cu realitățile specifice în partea estică a Europei, mai exact, pe teritoriul dintre Prut și Nistru, desprins din albia românității și aflat, în perioada postbelică, în ex-Uniunea Sovietică. Asociat cu „mărgioara”, un cuvânt alinător și alintător

al lui Dumitru Matcovschi, cu „casa văduvă și tristă de pe margine de Prut”, a lui Grigore Vieru, sau cu „marginea vuindelor fruntarii”, în viziunea lui Liviu Damian, acest tărâm n-a încetat să-i intereseze pe scriitorii basarabeni de-a lungul timpului. Conceput în vremuri mai noi, discursul narativ al Tatianeii Țibuleac este orientat să devoaleze discursul labirintic al puterii, despre care Roland Barthes afirma că e peste tot: „Cineva așteaptă de la noi, intelectualii, ca noi să ne agităm contra puterii, însă noi luptăm contra puterilor. Puterea e un parazit al unui organism transsocial, legată de istoria întregă a omului și nu doar de istoria sa politică sau istorică”. De menționat că, potrivit aceluiași autor francez, „obiectul în care se înscrie puterea din toate timpurile este limbajul sau expresia sa obligată – limba”. „Limbajul e o legislație, limba e codul ei. Noi nu vedem puterea care există în limbă, deoarece noi uităm că orice limbă e un clasament și că orice clasament e opresiv”, mai spune Roland Barthes în *Leçon inaugurale de la chaire de sémiologie littéraire du Collège de France, prononcée le 7 janvier 1977*. Este cât se poate de semnificativ faptul că Tatiana Țibuleac va recurge în discursul său narativ la un cod special, al limbii și că, după cum afirmă însăși autoarea, „limba română este un cod în carte (se are în vedere *Grădina de sticlă* – A.B.) ... și este cel mai dificil cod” (din *Interviul* realizat de Ana Rapcea, publicat în acest număr al revistei „Limba Română”). Pornind de aici, „teatrul acțiunilor” din roman este concurat de „teatrul cuvintelor”, ca să spunem așa, care e unul aparte, la un moment dat cuvintele devenind personaje lăsate să „acționeze” în numele protagoniștilor.

Limba în care e scris romanul, una cu specific „moldovenesc”, reflectă denaturările la care aceasta a fost supusă după al Doilea Război Mondial, când glotonimul „limbă română” era strict interzis în RSSM, denaturarea limbii răsfângându-se, bineînțeles, și asupra modului de gândire al basarabeanului. Acest procedeu îi permite autoarei să pătrundă în adâncurile labirintice greu de descifrat ale sufletului vorbitorului moldovean. În general, romanul Tatianeii Țibuleac ilustrează perioada în care limba vorbită în Republica Moldova e traversată de melanjul lingvistic român-rus, un fenomen propriu, cu precădere, orașelor. Autoarea surprinde efortul psihologic al emancipării unui anumit nivel al limbii române, cel al comunicării de pe picior egal. Vom vedea că înscrierea Lastocikăi la școala cu predare în „limba moldovenească” înseamnă și trecerea într-o altă categorie a

societății. Însă în momentul în care ea utilizează și cuvinte dintr-un registru lingvistic mai elevat în comunicarea cu copiii din curte, va fi privită cu ochi neprietenoși de aceștia din urmă, deoarece elitele societății erau majoritar rusofone, astfel fiind pusă în joc valoarea politică a limbii. Pe acest fundal se profilează revolta disimulată a Lastocikăi, structurată într-un discurs narativ marcat de discontinuitate. Este vorba, de fapt, și despre o revoltă inconștientă a protagonistei contra marginalizării limbii.

Această situație face parte din frustrările multiple care alcătuiesc o hartă complicată a traumatismelor memoriei individuale, proiectată din când în când pe canavaua socialului, ale cărui ecouri se răsfrâng în sufletul fragil al copilului. Suprapuse peste suferința sufletului stigmatizat al Lastocikăi, ecourile mișcării de emancipare națională, bunăoară, sunt raportate la singurătatea și umilința prin care trece protagonistă: „Mai plânge cineva în afară de mine, m-am gândit. Leonida – așa o chema” (Este vorba de scriitoarea Leonida Lari, unul dintre fruntașii mișcării de emancipare a românilor basarabeni. – A.B.). Percepția subversivă a celor ce se petrec developează starea de lucruri în Basarabia postbelică: limba neglijată, băștinașii, care își cunosc doar aproximativ graiul: „Nu am înțeles toate cuvintele, însă unele mi-au plăcut. «Dulcele foc» am auzit într-un vers și am încercat să traduc rusește. «Сладкий огонь» nu mi s-a părut la fel de frumos. Pentru prima dată, limba moldovenească a fost mai bogată decât rusa, iar asta mi-a adus o bucurie neașteptată. O ascultam pe Leonida mirată, cu un fel de teamă, de parcă un fluture enorm mi se așezase în palmă și începuse să-mi vorbească”. Este o scenă memorabilă, în care cel marginalizat ia cunoștință de sinele său, ascultându-și propria limbă ca pe un miracol, reperându-și prin limbaj zonele cele mai profunde. Astfel autoarea, trecând dincolo de sentimentele de suprafață, traduce adâncurile sufletului uman.

Tot Roland Barthes susține că există recunoașterea dreptului la cuvânt în situații de comunicare ce depășesc o simplă „codare sau decodare a mesajului format din punct de vedere gramatical” („*codage et décodage de message grammaticalement formés*”). Or, Lastocika, acționează intuitiv, pentru obținerea acestei recunoașteri a drepturilor sale de afirmare. Înțeală și susținută de Bella Isaakovna, ea va reuși să meargă la o școală cu predare în limba română, fapt despre care ulterior va afir-

ma: „A fost cea mai mare dreptate pe care mi-am făcut-o”. (Spunea și Grigore Vieru că „limba este cea mai mare dreptate pe care poporul și-a făcut-o sieși”). După mai mulți ani Lastocika va reveni asupra acestui moment: „Îi voi fi recunoscătoare Bellei până la moarte pentru că a convins-o atunci să mă dea la școala moldovenească. Cred și acum că, dacă rămâneam la cea rusească, unde voia să merg Tamara Pavlovna, viața mea ar fi fost altfel. Spun asta fără a avea vreo explicație. Mai mult simt decât știu că, prin alegerea de atunci, mi-am făcut o mare dreptate. Poate singura dreptate de care am avut parte”. Și protagonistă își continuă reflecțiile astfel: „Bună femeie a fost Bella, deșteaptă. Prima care a intuit, înaintea tuturor, dragostea mea ascunsă pentru cealaltă inimă a mea. Sau poate că simțise mai mult Bella? Ceva ce mie îmi este rușine să recunosc, iar evreii au purtat în ei mereu, din naștere: dorul de țărâmul fermecat”. Dorul Lastocikăi „de țărâmul fermecat” se manifestă pe un traseu angoasat, al basarabeanului cu suflet extrem de complex, însă nu mai complicat decât este în general cel al omului de azi. Lastocika ia cunoștință de sinele său în internat, în acest spațiu rezervat copiilor orfani, marginalizați. Ieșind din internat, după ce este adoptată de Tamara Pavlovna, ea va cunoaște o lume total diferită, în care condițiile de viață sunt incomparabile: baie, așternuturi, alimentație etc., mult mai bune decât avusese anterior. Din cauza necunoașterii limbii binefăcătoarei sale, este maltrată moral și fizic. Zilnic va face, împreună cu Tamara Pavlovna, o muncă peste puterile unui copil, adunând sticle din cele mai mizerabile locuri, curățându-le, pentru a le vinde și a avea un câștig din asta (un câștig care, la fel ca și toată agoniseala obținută de Tamara Pavlovna pe căi fie oneste, fie nu tocmai se vor duce, în final, pe apa sâmbetei, fără ca aceasta din urmă să-și vadă împlinit visul de a o căsători pe Lastocika, de a-i face o nuntă ca în povești și drept cadou de nuntă – o mașină). Statutul Lastocikăi în societate e multiplu frustrant: orfană, este impusă să presteze o muncă murdară, pentru care cei din jur o dezaprobă: copiii o arată cu degetul, numind-o „sticlărea-să”. Violurile multiple o mențin în condiția ei de marginalizată, de unde va căuta ieșire revoltându-se contra potențialilor ei părinți. Lipsită de aceștia, Lastocika va găsi un suport moral, psihologic în faptul că îi va fi recunoscut dreptul la recuperarea limbii date prin naștere. „Odiseea” limbilor mai trece printr-un moment demn de reținut: hotărâtă să o vadă pe Lastocika medic și înțelegând că rezultatele ei la română sunt

slabe, Tamara Pavlovna va angaja un profesor de română, pe Radu, care o va ajuta să depășească barierele acestei discipline.

Treptat Lastocika învață să lupte contra stigmatelor și, căutând soluții, se refugiază în lecturi. Ahtiată de lectură (evident, în rusă, căci majoritatea bibliotecilor din orașele Basarabiei aveau fonduri de carte preponderent rusească), își găsește un ascunziș în care „răul nu avea cheie”: „Într-un an am terminat toate cărțile pentru copii. Asta a fost răsplata mea și pentru sanie, și pentru caleidoscopul pe care nu mi l-a cumpărat, pentru celelalte bucurii refuzate”. Aceasta o va face mai reflexivă, îi va deschide, inclusiv prin posedarea altei limbi, o lume nouă. Însă protagonistă nu va scăpa de sentimentul in justiției: „Începusem să cred că pe lume erau forme de viață mai drepte ca oamenii: Castanul. Mestecenii. Trandafirii Polcovnicului. Să mă usuc iarna și să renasc primăvara: curată, mirositoare, fără urme. Asta îmi doream”.

O lume ruptă de rădăcini, dificilă ni se relevă prin intermediul imaginii femininului, care în universul romanesc al Tatianeii Țibuleac este rece, glacial, intelectual. Frustrată din cauza condiției sale fizice, Lastocika (după propriile ei cuvinte, „un țurțur îmbrăcat” sau „o piticanie”), parcurge un drum inițiativ complicat al căutării sinelui, printre lovituri ale destinului, printre agresivități de tot felul, pentru a ajunge să-și cunoască sufletul, partea de omenie, căldura de care ea singură are nevoie și pe care găsește forțe în sine să o dăruiască altora, dar își cunoaște și partea găunoasă, răutatea, veninul pe care, pentru a scăpa de el, îl proiectează spre cei din jur. Și totuși, în pofida imaginii hidoase, lumea în care trăiește Lastocika îi rezervă o doză de bucurie, pe care ea o trăiește din plin: „Îmi era dor de duminicile din curte, de noi fete, de suc de mesteacăn, care dispăruse din magazine. Îmi era dor chiar și de băieți, care se făcuseră toți înalți și urâți, căinoși și fumători”. Este atinsă, în fond, problema rezilierii femininului din perspectiva corelației interioritate-exterioritate, bărbat-femeie, a străinului în sine însuși, chestiunea alterității și modalitatea de a rezona a acestora. Se desprinde din universul urban în decădere o pedagogie a epocii incapabilă să anihileze agresivitatea în mediul infantil, agresivitatea în general, victimele decăderii morale (personaje precum Oxanka, bunăoară) ilustrând incapacitatea marginalilor de a deveni stăpâni pe destinul lor. Dar, în același timp, pe acest fundal se proiectează soarta Basarabiei: Lastocika, înfruntând

multiplele și cumplitele încercări, ajunge la București, și, așa precum și-a dorit, este medic. S-ar părea că, în final, sentimentul numit de ea „dragostea mea ascunsă pentru cealaltă inimă a mea” este împlinit. Dar, de fapt, protagonistă continuă să înfrunte un destin ingrât: bărbatul cu care are un copil stă separat de ea, deoarece nu poate suporta să vadă chipul copilului lor născut cu un grav handicap. Lastocika, de una singură, își va asuma responsabilitatea de a-și ocroti odrasla. Aflată într-o vizită la Chișinău, se va întâlni cu Radu, profesorul de română, de care era îndrăgostită încă de pe când era adolescentă. Venit de prin părțile Cernăuților, cu o impresionantă bibliotecă de cărți în română, stabilindu-se la Chișinău, unde moștenise un mic apartament de la o mătușă, Radu rămâne și peste ani același simplu și modest profesor de liceu, fără să bănuiască sentimentele nutrite de Lastocika.

Dinamica internă a ficțiunii românești e dominată de construcția labirintică a destinului unui personaj, asemănător cu cel al Basarabiei. Vom observa că prin spiritul de revoltă ce o caracterizează, protagonistă Tatiana Țîbuleac amintește de un alt mare revoltat, cel din proza lui Paul Goma. Menționăm că Paul Goma, a cărui copilărie a fost traumatizată de refugiul familiei sale din Basarabia ocupată în România, de calvarul arestării tatălui său, de peregrinările familiei, ascunzându-se pentru a nu fi „repatriată” în Basarabia, unde risca să fie deportată, este autorul unui roman intitulat *Basarabia*. Însă, după cum mărturisește însuși autorul, tot ce a scris de-a lungul vieții a scris în numele Basarabiei nedreptățite. Probabil așa se explică imaginea protagonistului revoltat („Moș Reproș”, se va autonomi scriitorul) din proza basarabeanului nostru.

Revenind la narațiunea din *Grădina de sticlă*, vom spune că spiritul contestatar, revolta mută, conjugate cu rezistența în fața traumelor și cu capacitatea de a găsi sâmburele din care se poate isca fericirea de a trăi, vin dintr-un al timp, Tatiana Țîbuleac reușind să confere „marginalității” dimensiuni potențial universaliste, personajul nefiind orientat doar spre sine, ci spre o percepție deschisă a lumii.

Alexandru GAFTON

Despre hipercorectitudine (II). Palatalizarea labiodentalelor

A.G. – lingvist și filolog evoluționist de orientare lamarckiană, cu o concepție humeeană asupra realității și adept al metodei baconiene. Autor de ediții de texte vechi românești și al unor studii care încearcă să înțeleagă dinamica limbii, gândirii, societății și evoluția relațiilor dintre acestea. Traducător și comentator al unor lucrări de lingvistică diacronică, istorie a creștinismului, evoluționismului și a mentalităților.

1. Preliminarii. Dintre toate fenomenele fonetice repudiate – în general, și de norma literară, în special – cel al palatalizării labialelor este, poate, cel mai vizibil. Probabil că lucrurile stau astfel deoarece, deși fenomenul este general în dialectele dacoromân (cu excepția unor mici arii de pe teritoriul subdialectelor bănațean și maramureșean), aromân și meglenoromân (mai puțin graiul din Țárnareca), pe lângă saliența sa, el se manifestă destul de neuniform.

Privind la teritoriul dacoromân în ansamblul său, se constată că formele palatalizate coexistă cu cele nepalatalizate, iar cele palatalizate sînt neunitare sub aspect formal și de inventar. Dincolo de faptul că nu toți vorbitorii tuturor ariilor lingvistice palatalizează, cei palatalizanți nu palatalizează în același fel și nici aceleași cuvinte. De aici se formează o rețea de diferențe lesne de perceput și de natură să creeze deosebiri sesizabile între palatalizanți, care se adaugă celor încă și mai pregnante dintre aceștia și nepalatalizanți. Chiar astfel, deși româna nu are prea multe căi de a produce palatale, se păstrează posibilitatea ca vorbitorii să se înșele, căci însăși norma

Continuare. Începutul în „Limba Română”, nr. 1 (251), 2019, p. 67-92.

literară conține forme rezultate în urma palatalizării labialelor (*schijă*), alături de forme care nu trebuiau să sufere „depalatalizarea” (*viclean*).

Consoanele care interesează discuția noastră sînt labiodentalele *f*, *v*. Atunci cînd în succesiunea uneia dintre aceste consoane se află un *i* vocalic sau semivocalic este posibil ca, la un moment dat, rostirea acestuia să-și piardă caracterul vocalic, sunetul apropiindu-se de o spirantă palatală. Nu este un sunet prea stabil, fiind aproape lipsit de corp. Constituind rezultatul unei tendințe puternice a organelor articulatorii, sunetul astfel dezvoltat își va procura treptat vitalitatea necesară existenței. Mai întii, între labiodentală și spirantă, începe să se dezvolte o articulație în măsură să genereze un corp consonantic. De la consoana primă, acesta va lua modul de articulare (constrictiv) și sonoritatea, iar de la iot-ul spirant va lua locul de articulare. Dezvoltarea acestei articulații va face ca în cele din urmă să apară un sunet consonantic avînd trăsăturile celor doi componenți (constricție, surd / sonor și palatalitate), pe care îi poate absorbi parțial sau total (apărînd un sunet nou).

În linii generale, etapele procesului sînt: $fi > fy > h'$; $vi > vy > y$ (sau g'). În zonele în care procesul atinge apogeul, rezultatul este asimilarea completă a labiodentalei și apariția unui sunet nou, muiat, care reflectă modul, locul și sonoritatea componentelor (h' , y); în alte zone apar rezultate intermediare (cele cu labiala încă nemistuită).

2. Depalatalizări și „depalatalizări”. Privind la acțiunile vorbitorilor, în relație cu temeiurile etimologice ale substituțiilor operate de aceștia, se constată că, uneori, depalatalizările operate sînt justificate din punct de vedere evolutiv. În aceste situații, substituirea palatalelor cu labiale a dus la refacerea unor forme care anterior existaseră în limba română, dar care suferiseră acțiunea palatalizării.

Alteori, în temeiul aceleiași tendințe de modificare conștientă a rezultatelor palatalizării, vorbitorii au acționat asupra unor forme ce dețineau o consoană palatală, dar care nu era rezultat al manifestării fenomenului în discuție. Identificînd o palatală rezultată în urma unui alt fenomen sau prezentă în etimonul străin al unui cuvînt împrumutat, cu una decurgînd din palatalizarea labiodentalelor, vorbitorii au operat o judecată analogică nejustificată sub aspect evolutiv și, punînd

temei doar pe coincidența celor două secvențe de flux sonor – dar cu primitive diferite –, au operat substituția nediscriminând între contexte și modalități de apariție a fonetismului urmărit. În aceste situații, așadar, palatalele substituite cu labiodentale nu erau produsele acțiunii fenomenului palatalizării, ci rezultate ale altor evoluții fonetice, nerepudiate de normele care operau acum „depalatalizarea”. Avînd în vedere caracterul justificat al primei clase, ne vom interesa cu deosebire de cea de-a doua.

fi < *hi*. Ca urmare a confuziei formelor ce conțineau *hi* cu cele rezultate din palatalizarea labiodentalei surde și a încercării de a „reface” fonetismul „corect”, apar forme precum *ficlene* (Densusianu 1961, II, p. 74) pentru *hiclene*¹ și *frovimii* (Densusianu 1961, II, p. 74) pentru *herovimii* – care nu constituie „grafii hipercorecte” ori greșeli de scriere.

Prima dintre acestea, utilizată în româna literară din perioada începuturilor², provine din magh. *hütlen* (Tamás sv *viclean*). Considerîndu-se în mod eronat că forma etimologică, *hiclean*, decurge din palatalizarea labiodentalei surde, se operează o substituție, pe baza unei analogii de tipul: dacă *h'ier* < *fier*, *h'ică* < *fică* etc., atunci *hiclean* < *ficlean*. În opinia lui V. Arvinte, forma actuală, *viclean*, indică faptul că „sunetul inițial trebuie să se fi rostit ca o spirantă palatală sonoră *y*”³, în acest caz operîndu-se, așadar, o falsă regresie pe baza unei analogii: dacă *yin* < *vin*, ori *yițâl* < *vițel*, atunci... Cu toate acestea, nu se poate exclude ipoteza unei sonorizări ulterioare, a consoanei inițiale, poate sub influența vocalei.

De origine ebraică, *heruvim* a fost de asemenea considerat ca rezultat al palatalizării labiodentalei surde, astfel încît *frovimii* este rezultatul aceluiași proces de mai sus. În acest caz, probabil că evoluția ulterioară și „reparația” operată apoi se datorează la aceea că respectivele cuvinte au cunoscut și cunosc sfere diferite de circulație și se așază sub autorități diferite. Primul termen nu a putut intra sub incidența presiunilor unui model unic și de autoritate întrucît s-a aflat la îndemîna masei de vorbitori și a prefacerilor din graiuri – de unde, în plus, lipsește reperul grafic. Astfel stînd lucrurile, în cele din urmă, vorbitorii culți nu au putut decît să-i aplice același tratament. Preponderent bisericesc și devenit apoi poetic, ne-„necesar” vorbitorului de rînd, cel de-al doilea nu a suferit presiuni dinspre masa vorbitorilor, deci și-a putut păstra relația cu reperul grafic și circulația în mediul cult.

Se observă iarăși că diferențele de discernământ, ale vorbitorilor, se estompează sau se neutralizează în momentul în care termenii se generalizează la toate categoriile de vorbitori. Lipsit de reperele prezente la nivelul contextului social, vorbitorul cult se poate pierde în masa uniformizantă și anonimă. Altminteri, oricât de cult ar fi, alternativele sînt fie de a se izola, fie de a se supune majorității.

A. Scriban consideră că *firav* provine din vsl. *hyravu*, forma datorîndu-se reacției la evoluții precum *fir* > *h'ir* (Scriban, p. 509a)⁴. Dacă lucrurile stau astfel, analogia cu un cuvînt moștenit – foarte expus fenomenului palatalizării labialelor – a întărit determinarea de a opera substituția. Totodată, avînd în vedere afinitatea semantică dintre cuvîntul împrumutat și cel moștenit, întregul proces a putut fi amplificat de efectele unei etimologii populare.

vi < *ghi*. Substantivul *movilă* are ca etimon sl. *mogyla*, formă care se rostea cu fonetismul -*g'*-, precum cuvintele românești rezultate din palatalizarea oclusivei bilabiale sonore ori a fricativei labiodentale sonore⁵.

Explicația aceasta apare la O. Densusianu, care menționează forme precum *jin* pentru *vin*, trecerile *mojilă* < *moghilă* > *movilă*, „în regiunea în care *v*, *b* precedați de *i = j*, *g'*” (Densusianu 1961 I, p. 182), DER⁶, în Arvinte 1991, p. 6, fiind acceptată și de alți lingviști români (Mocanu 1995, p. 186).

S. Pușcariu exprimă anumite rezerve față de această înțelegere a lucrurilor, arătînd că hărțile lui G. Weigand indică un teritoriu foarte restrîns pentru zonele în care *v + i* > *g'* și că *movilă* apare și acolo unde *vin* > *yin*. În consecință, acest savant consideră că, dacă am fi avut aici o formă hipercorectă, aceasta mai curînd ar fi trebuit să ia înfățișarea **mobilă* (Pușcariu 1937, p. 84)⁷.

La acestea sînt de făcut două observații. Aria în care *v + i* > *g'* (exact ca *b + i*) este cu mult mai mare decît considera învățatul clujean, pe baza WLAD. Studiul culegerilor de texte dialectale confirmă aria de răspîndire pe care o indică A. Philippide (OR II, p. 184 ș.urm.) pentru acest fenomen, pe alocuri chiar măriind-o⁸. Apoi, forme precum *g'in* pentru *vin*, *g'is* pentru *vis*, *g'iață* pentru *viață*, *g'ițăl* pentru *vițel*, *g'iorele* pentru *vioarele*⁹, *g'ină* pentru *vină*, *șteg'ie* pentru *ștevie*, *păștrăg'* pentru *păștrăvi*¹⁰,

lyen'e, liyenⁿ pentru pluralul lui *lighean* [ALR, II, h. 292, la ar. (010)] pot fi considerate suficiente pentru a ilustra comportamentul labiodentalei sonore la palatalizare. Repartiția reală a fenomenului contrazice a doua întâmpinare a lui S. Pușcariu ($v + i > g'$ și acolo unde se rostește *yin* pentru *vin*, adesea *y* alternînd cu *g'*, chiar la același vorbitor)¹¹.

Mai mult, întrucît în ariile palatalizante – alături de rezultatele identice ale evoluției a două sunete sau contexte – apar mai multe rezultate pentru aceeași evoluție, iar fenomenul hipercorectudinii în sine constituie rodul unei erori, nu se pot căuta, la acei vorbitori, semne ale refacerii întocmai a unor forme pe care le confundă – atît în virtutea încurcăturii în care se află, cît și a multiplexelor posibilități de realizare fonetică.

Despre o formă precum *bițili* pentru *vițele* ‘șuvițe de lînă mai lungă’ (care cunoaște atît realizarea *yifli*, cît și *g'ifli*) nu se poate spune că n-ar decurge dintr-o astfel de substituție. Rezultatele identice de pe urma palatalizării ocluzivei bilabiale sonore și a labiodentalei sonore au făcut ca vorbitorii care nu cunoșteau decît propria formă să opereze cu analogii eronate. Nu se poate crede că refacerea ar duce o formă precum *chiatră* la **biatră*, **viatră* sau **miatră*. Aceasta însă numai și numai întrucît vorbitorul palatalizant este lipsit de un astfel de model, căci nu cunoaște neapărat corespondența dintre *piatră* și *chiatră*, adică nu are în repertoriul său un sistem de forme paralele din care ar alege să practice doar o serie (anumiți vorbitori, pentru anumite forme, pot deține o astfel de cunoaștere, însă cazurile acelea sînt cu totul particulare). Vorbitorul poate achiziționa treptat un sistem de corespondențe – destul de precar –, însă abia în urma unor contacte care să-i procure posibilitatea de a observa relațiile dintre formele sale și cele ale unui nepalatalizant.

Pe fondul necunoașterii etimologiilor (chiar în cazul existenței în minte a unui sistem aproximativ de corespondențe care să reflecte sumar direcțiile evolutive din fonetică), lucrurile nu diferă pentru vorbitorul normei literare. Un cuvînt străin, pătruns în limbă pe calea unei norme dialectale și naturalizat cu mijloacele acesteia, poate fi adoptat de către norma literară sau de cea supradialectală, fără a suferi apoi modificări fonetice esențiale de adaptare, dacă forma pe care a primit-o inițial nu contravine cadrului ulterior. Pe de altă parte, atunci cînd alege să adopte un cuvînt aparținînd unei alte arii dialectale – sau a unuia în general

necunoscut lui –, dacă socotește că un anumit fonetism se datorează acțiunii unui fenomen care nu are curs în norma sa, vorbitorul va opera substituțiile consecvente.

Firește, dacă: a) intrarea în limbă și adaptarea lui s-au petrecut fără a leza principiile normei (literare, supradialectale), ajungând la o formă adecvată, din punct de vedere fonetic; b) este vorba despre cuvinte pe care acea normă le-ar accepta și sub alte aspecte decât cel fonetic.

Altfel spus, atîta vreme cît componentele aceluia flux sonor au curs în norma literară, iar vorbitorii acesteia nu simt incompatibilități între norma lor și starea fonetică a aceluia cuvînt, ei tind în mod natural să nu opereze modificări.

Prin urmare, chiar dacă lucrurile ar sta realmente așa cum le interpretează S. Pușcariu pe baza WLAD, *mogyla* devenit *movilă* (întrucît a pătruns în limbă pe la cei ce palatalizau astfel) tot s-ar fi impus cu acest fonetism, pentru că aceia care palatalizau exclusiv $g' < b + i$ nu cunoșteau fonetismul etimologic pentru a crea **mobilă* dar și pentru că *movilă* (provenit de la cei culți din zona în care avusese loc împrumutul) nu contravenea normei literare (aici fiind indiferent dacă era *-v-* ori *-b-*).

2.1. Comentariu. Cele ce preced arată că atunci cînd vorbitorii și utilizatorii unor norme îndeajuns de diferențiate în anumite puncte sensibile ajung în situații de contact lingvistic pot apărea reacții precum cele aici prezentate. Reacțiile lingvistice astfel apărute sînt rezultate ale activării anumitor mecanisme lingvistice, însă cauza profundă este de ordin social, ceea ce face ca astfel de reacții să poată fi constatate la toate categoriile de vorbitori. Fie că tind spre norma literară, fie că au exercițiul acesteia, lipsa unei bune cunoașteri a normei, respectiv a fonetismelor, formelor, paradigmatelor și etimologiilor are aceleași efecte. Tot din acest motiv, elementele împrumutate și care trebuie adaptate la sistem – fapt care se petrece prin intermediul concret al unei norme –, devin cele mai susceptibile de a fi supuse tratamentelor nejustificate sub aspectul relației dintre rezultate și primitivele lor.

În general, reacțiile la fenomenul palatalizării labiodentalelor sînt mai ferme în cazul în care se exercită asupra materialului lexical împrumutat – asupra căruia conștiința vorbitorilor acționează ca asupra unor elemente lexicale deja supuse palatalizării, eventual de către pri-

mii împrumutători. Pe fondul necunoașterii etimonului și a evoluției sale, adoptarea în norma literară a unor împrumuturi conținând contexte asimilabile palatalizării labiodentalelor face ca producerea unei substituții în această direcție, a unei „depalatalizări”, să fie aproape garantată.

Uneori însă, întrucît sunetele implicate sînt prezente în sistemul lingvistic, singurul lucru nepotrivit fiind contextul în care se află – adică sunetele respective nu constituie în sine mărci care indică incompatibilitatea cu vreo normă –, este posibil ca ele să scape observației vorbitorilor, iar formele care le conțin să pătrundă în norma literară.

3. Orbita fricativelor. Cum am văzut, fenomenul palatalizării labiodentalelor a avut ca rezultat apariția palatalelor *h'* (< *f* + *i*) și *y* (< *v* + *i*), *fier* și *fiu* ajungînd la *h'ier*, *h'iu*, iar *viu* și *vin* ajungînd la *yi* și *yin*. În jumătatea sudică a Moldovei s-a stabilizat această stare. În jumătatea nordică, palatalizării labiodentalelor la *h'* și *y* i-a urmat un alt fenomen, indus tot de un iot, astfel încît *fier* trecut la *h'ier* și *vin* trecut la *yin*, devin *șer* și *șin* (OR II, p. 184 ș.urm.; Ivănescu 1944-1945, p. 158-216).

Totodată însă, în această zonă, fricativele alveolo-palatale apar pe încă o cale, și anume prin fricativarea africatelor *ç* și *ğ* (*çer* și *ğer* devenind *șer* și *șer*). În felul acesta, în aria lingvistică respectivă, *ș* și *ș* devin arhifoneme, care cuprind atît rezultatele evoluțiilor fonetice – de acolo – ale fostelor labiodentale (*f* și *v*) palatalizate, cît și pe cele ale africatelor *ç* și *ğ*.

Ca urmare, în condițiile contactelor și încercării acestor vorbitori de a se orienta către norma literară, starea de mai sus va crește posibilitatea de confuzie a vorbitorilor din zonă și va complica reacțiile acestora. Încercînd să rostească – în condițiile normei literare – cuvinte care în norma lor conțin astfel de fricative, fluxurile sonore pe care le vor produce vor prezenta particularități de natură să marcheze cu limpezime: a) unele caracteristici ale fenomenelor fonetice implicate, b) comportamentele lingvistice și interacțiunile din acestea, rezultate de pe urma analogiilor operate.

Primul set de situații cuprinde forme care în norma literară prezintă la-biodentale (care în graiuri fuseseră palatalizate și apoi fricativate), dar pe care vorbitorii le tratează ca și cum ar fi rezultat în urma fricatizării africatelor.

fi > *ș* < *ĉ*. Rom. *fin* și *fină* ‘filleul(e)’ apar sub formele *ĉin*, *ĉini*, *ĉină*, *ĉin’e* (ALR, I, vol. 2, în h. 218 și 219, în punctele 194, 401, 667), așa cum și-a venit în fire se întâlnește sub forma *ș-o vinit în ĉiri* (ALR, I, vol. 1, h. 144, punctele 401 și 667). Tot astfel se înregistrează *ĉerte* pentru *fierte*, *ĉilip* pentru *Filip* (Istrate 1939), iar *sulfină* (CADE)¹² apare sub forma *sulcină*, frecventă în textele populare (Istrățescu 1927-1928, p. 165).

Uneori, astfel de situații pot fi deosebit de complexe. Așa este cazul unei forme impuse în norma literară, deși rezultată în urma aceluiași fenomen: verbul *a înfiripa*. Despre acesta, S. Pușcariu spune că reprezintă un „hiperurbanism al moldovenilor pentru *înĉiripa* [DR IV (1924-1926), p. 710-712]¹³, care ar putea deriva din sl. *ĉerep* (rus. *ĉerepu*, rut., bg. *ĉerep*, cf. magh. *csérep*) ‘hîrb, țeastă, scăfîrlie’ cu sens inițial ironic ‘a drege (de mîntuială) o oală spartă, adunînd la un loc hîrburile ei’ (DR, IV, p. 712)¹⁴.

Vorbitorul de grai rostea această secvență cu fricativă, sunet inacceptabil pentru vorbitorul normei literare. Orientarea celui dintîi, nu către africană (cea corectă), ci către labială ar putea fi rezultatul unui joc analogic mai complex, care a atras în sfera sa și un argument tentant, dar eronat.

De regulă, comportamentul automat și inconștient al vorbitorului decurge din acțiunea organelor articulatorii, rostirea sa determinată de acestea fiind supusă la ceea ce lingviștii numesc *legi fonetice*. Atunci cînd încearcă să acționeze conștient, lipsit fiind de cunoștințele necesare – ceea ce este firesc pentru majoritatea vorbitorilor – și călăuzit doar de propria experiență, el face analogii, dar în mod firesc întemeiate pe experiența sa, care este de vorbitor al propriei norme. De aceea, atunci cînd analogiile sale iau în seamă rezultatele unor experiențe sporadice, date de observarea altor norme, greșelile sînt inerente. Rareori, reușește deoarece corespondențele sînt univoce, dar de cele mai multe ori rătăcește întrucît nu cunoaște o realitate fundamentală: ca urmare a evoluțiilor fonetice, de la forme diferite se poate ajunge la o

singură formă (sau la două identice), iar același flux sonor poate totodată dezvolta mai multe rezultate¹⁵.

În cazul de față este posibil ca, în plus, în mintea vorbitorului să fi apărut *fir* – mai ales întrucât sensul formei în discuție putea îndemna către o astfel de sugestie – căci se înfiripă ceva din elemente puține și frave. Știind că vorbitorul de grai rostește *șir* pentru *fir*, atunci este aproape limpede motivul pentru care – chiar cunoscând posibilitatea ca în unele graiuri populare fricativele să decurgă fie din africcate, fie din labiale – direcția către care s-a orientat a fost către labială¹⁶. De data aceasta însă, fricativa nu rezulta din palatalizarea labialelor (*fier* > *h'ier* > *șer*), ci din fricativarea africcatelor (*cer* > *șer*).

vi > *ž* < *ĝ*. Graiurile din Moldova de nord și din Ardealul vecin prezintă o formă *vig* (< magh. *vég* ‘capăt, sfârșit’) (Tamás sv *vig*; Gheție & Mareș 1974, p. 301)¹⁷. În Moldova, acest cuvânt se rostește *žig*. Aflat în același tip de situație de comunicare precum mai sus, acel tip de vorbitor va produce o formă precum *ĝig*¹⁸.

La Neculce apare o formă precum *ložit*. Ea rezultă pe aceeași cale ca forma din graiul popular nord-moldovenesc, *ložit*, fiind tratată ca și cum ar proveni dintr-una cu africată, care a fost „refăcută” în consecință (OR II, p. 189; Dumistrăcel 1978, p. 205)¹⁹.

Acestui set *i* se alătură un altul, în care vorbitorul tratează formele care în norma literară prezintă africcate ca și cum ar proveni din fricativarea rezultatelor palatalizării labialelor.

Astfel – în cadrul aceluiași tip de situație de comunicare – de la forme precum *ceară*, *cireșe*, devenite în grai *șeară*, *șireșe*, se ajunge la *feară*, *fireșe* (Dumistrăcel 1978, p. 212), de la *s-a răcit*, *cernută*, devenite în grai *s-a rășit*, *șernută* (Istrate 1939), se ajunge la *s-a răfit*, *fernută*, iar *ger*, devenit *žer*, ajunge la *ver*²⁰.

În cele două seturi de situații de mai sus se înșiruie forme care, în graiul vorbitorului nostru, conțin fricative alveolo-palatale (*ș*, *ž*) provenite din: a) continuarea fenomenului palatalizării labialelor (sau mai exact din fricativarea palatalei rezultate în urma palatalizării labiodentalelor) și b) fricativarea africcatelor. Adică *f*, *v* + *i* (*h'*, *y* + *i*) și *č*, *ĝ* + *i* evoluează deopotrivă la *ș*, *ž* (*fier* > *șer*, *vin* > *žin*; *cer* > *șer*, *ger* > *žer*).

Primul lucru care trebuie spus este că, în contextele în care se află, fricativele sînt conforme cu norma vorbitorilor care le produc. Încercarea de adecvare la rostirile cu fonetisme caracteristice normei literare ar trebui să restabilească acolo, pentru primul set, labiodentalele *f* și *v*, iar pentru al doilea, africcatele *ç* și *ğ*.

La toate acestea se mai adaugă un fapt. În graiul aceluiași vorbitor, fricativele alveolo-palatale pot proveni din fricative palatalo-alveolare (șuierătoare). Plasat în același tip de situație de comunicare precum mai sus, vorbitorul va putea confunda cele două tipuri de fricative și va putea opera substituirii în aceeași direcție – către africcate. Cauza principală stă în faptul că – după cum s-a văzut deja –, deși organele producătoare și receptoare de sunete ale limbajului vocal-articulat sînt deosebit de sensibile și de bine adaptate la actele vorbirii și receptării, vorbitorul nu face distincții care să-i depășească nevoile reale ale comunicării concrete.

În felul acesta apar: *çapcă* < *șapcă*, *çopîrlă* < *șopîrlă*, *çoric* < *șoric* (Dumitrăcel 1978, p. 212), ori *çearçeaș* < *cearșaf* – tot mai des întîlnit în zilele noastre și care nu trebuie pus neapărat și exclusiv pe seama asimilației²¹. Apoi, la I. Neculce se înregistrează: *çerbet* pentru *șerbet*, ori *șfert* cu varianta *çifert* (*çivert*) ‘impozit trimestrial, a patra parte din impozit’²². Toate acestea sînt rezultate ale orientării sale către africcate, după ce a fost corectat, ca urmare a producerii labialelor în locul africanțelor, plecînd de la același element caracteristic lui: fricativa.

Desigur, astfel de forme au pătruns și în norma literară: *cimpanzeu* (< fr. *chimpanzé*) trebuia să fie **șimpanzeu* (CDDE), *ciocolată* (< fr. *chocolat*) ar fi trebuit să fie **șocolată*, *cepeleag* (Hristea 1968, p. 304) (< rus. *șepeliavi*) ‘persoană care rostește defectuos, cu *s* și *z* în loc de *ș* și *j*’ trebuia să fie **șepeleag*.

3.1. Comentariu. Din perspectiva normei literare, situațiile de mai sus se orînduiesc în două clase: forme cu labiodentale și forme cu africcate. Din perspectiva vorbitorului nostru de grai, toate aceste forme se subsumează unei singure clase: cea cu fricative. Ajuns într-o situație de comunicare pe care o socotește a fi de natură să-i solicite rostirea secvenței prin renunțarea la forma curentă și familiară – cea a graiului său, pe care l-a învățat de mic și pe care îl stăpînește –, un vorbitor

impulsionat de anumite tendințe de ordin social va tinde să opereze judecăți analogice. El va pleca de la singura certitudine pe care o deține: în respectivele situații, forma cu fricativă nu poate fi nicidecum cea pe care ar trebui să o utilizeze. Îndemnat de anumite observații asupra normei către care tinde sau la care vrea să-și acomodeze rostirea (conjunctural sau nu), el va trata formele unitare ale normei sale în chip diferențiat, substituind fricativele fie cu labiodentale, fie cu africcate. Cu toate acestea, rezultatele pe care le va obține nu vor fi conforme cu ceea ce apare în norma literară – cea ale cărei fonetisme vrea să le respecte. Vorbitorului nu i se poate tăgădui capacitatea de a observa că respectivele sunete din vorbirea sa (și din norma regională careia îi aparține) au drept corespondente în norma-etalon diferite sunete, și nici dorința de a pătrunde în norma literară. Dar rezultatele operațiilor pe care acesta le efectuează exprimă operațiuni analogice ce au la bază raționamente eronate, date de necunoașterea normei către care tinde și a formelor particulare ale acesteia.

Privind la certitudinile pe care le poate căpăta un astfel de vorbitor (fricativa nu are curs; soluțiile corecte nu pot fi decît labiodentale sau africcate) se observă că problema sa este dublă. Pe de o parte, starea de la care pleacă și care îi este proprie îl îndeamnă să trateze formele în mod unitar (așa cum se află ele în graiul său, unde evoluția convergentă a dus la un singur fonetism). De aceea, primul său act va fi să observe o corespondență, după care să se comporte în consecință. Pe de altă parte, el poate afla curînd că uneori va trebui să înlocuiască fricativa cu o labială, iar alteori cu o africcată. Dar chiar deținînd această cunoștință – întrucît nu cunoaște etimologia cuvintelor implicate, ori căile urmate de evoluția fonetică a acestora (știință pe care nu o are nici vorbitorul creditat ca instruit și utilizator al normei literare) și nici măcar starea, din norma literară, a cuvintelor pe care vrea să le actualizeze –, el nu va fi părăsit de incapacitatea de a discrimina între cazurile cînd se cere labială și cele în care se cere africcată. Mai mult, el va asimila aici și situațiile în care în norma literară apar șuierătoare.

Vorbitorul nu acționează pe baza cunoașterii legilor fonetice care, de altfel, sînt abstracții de duse de către lingvist, din comportamentele comunității. Așa cum rostirile curente ale vorbitorului sînt purtate de relația dintre organele sale articulatorii și contextele fonetice pe care le

are de (re)produs, tot astfel reacțiile sale conștiente de substituire sînt orientate de relația dintre aspectul perceput al fluxului sonor pe care îl produce și cel pe care l-ar vrea produs. Atunci cînd vorbitorul are comportamente orientate conștient de anumite mize sociale și încearcă analogii, acele comportamente nu mai concordă cu cele naturale. Cu toate că și acestea tind către satisfacerea cerințelor impuse procesului de producere a fluxurilor sonore – în condițiile concrete ale stării și dinamicii organelor articulatorii – de data aceasta este implicat factorul conștient. Din această cauză, contextele pe care vorbitorul le percepe și tratează ca identice (limitele de identitate în care acționează astfel de organe ale unei comunități nu pot fi de rang „microscopic”) pot să nu fie astfel din punctul de vedere al evoluției naturale a limbii.

În cele din urmă, direcția procesului de substituție nu este dată de traseul evolutiv al contextului fonetic în cauză. Neștiind cum a evoluat contextul și nici cum a ajuns la acea rostire, vorbitorul doar tinde să înlocuiască un sunet cu un altul, refugiindu-se pe o poziție pe care o consideră acceptabilă sau convenabilă – spre deosebire de cea de (pe) care se ferește. Această poziție este dată de relația sunetului evitat cu sunetul înlocuitor, conjuncția cu sunetul etimologic fiind slabă sau chiar inexistentă.

Neputînd ști dacă unii sau toți vorbitorii graiului cunoșteau – pentru toate formele sau doar pentru unele dintre ele – ambele posibilități (*f*, *v*, respectiv *ç*, *ğ*) sau doar una, nu putem ști dacă, la care vorbitor și în care situație a avut loc o alegere reală sau nu. Limpede este că situațiile de mai sus: a) atestă că vorbitorii știu ce fonetism trebuie evitat; b) arată că ei nu dețin experiența necesară, care să-i orienteze către sunetul corect; c) reflectă orientări greșite.

Cu toate că relațiile dintre un fonetism de grai și unul literar trebuie să aibă doar două capete, datorită evoluțiilor fonetice ale graiului și a nivelului de cunoștințe ale vorbitorului acesta nu se află în situația ca, după renunțarea la fricativă, să producă fie labiodentală corectă, fie africată corectă, ci în aceea de a alege între două posibilități de care a aflat: labiodentală sau africată?

Cu alte cuvinte, cînd intră în contact cu norma literară, vorbitorul capătă o certitudine, dar dimpreună cu o dilemă. El are cel puțin intuiția

existenței anumitor relații între rostiri ale graiului său și ale normei literare, precum și posibilitatea trecerilor în ambele sensuri (evident, unul conjunctural eronat), însă comportamentul său lingvistic (faptul că, în cele din urmă, optează pentru forma greșită) arată lipsa cunoașterii referitoare la situația fiecărei forme. Dar lucrurile nu opresc aici. Pe cale empirică, el poate afla de greșeală, și totuși rămîne cu neputința de a se orienta către aflarea unei soluții particulare corecte – chiar dacă a aflat-o pe cea particulară greșită. Deopotrivă, el se poate manifesta ca unul ce preferă rămînerea pe fundamentul solid²³ al propriei norme, eventual ironizînd orice abatere de la aceasta²⁴.

În concluzie, examinarea atentă a primelor două seturi de forme arată că orientările vorbitorilor (către labiodentale sau către africcate) s-au petrecut în urma unor contacte cu vorbitori ai altor norme și sub impulsul unor factori de natură sociolingvistică. Contactele l-au putut scoate pe vorbitor din certitudinile și comoditățile propriei norme. Pe fondul stării normei sale, în care s-au stabilizat rezultatele celor două evoluții convergente, el a putut avea felurite experiențe – ca urmare a unor contacte mai degrabă sporadice și fugitive (de la observarea ocazională a corespondențelor din rostirile altora, la corecțiile pe care le-au suferit, în cazul unor rostiri). Inițial, el a putut merge fie într-o direcție, fie în cealaltă, dar, după ce a aflat că greșește mergînd într-o direcție (labiodentală sau africcată), s-a orientat către cealaltă (africcată sau labiodentală). Chiar astfel însă, fără a cunoaște în care situație anume trebuia să rostească labiodentala și în care africcata, el ar fi putut – cel mult – să nimorească fonetismul corect (cînd este vorba despre același cuvînt), dar de cele mai multe ori nu (mai cu seamă cînd este vorba despre alt cuvînt decît cele pentru care a primit corecții). Necunoscînd proveniența sau calea apariției sunetului său și avînd doar aceste date, sensul reacției sale este cît se poate de logic. Cuplul care duce la confuzie este tocmai evoluția fonetică convergentă și lipsa de cunoaștere a formelor celeilalte norme. De aceea, o corecție precum: nu *șer*, ci *cer*, îl poate duce la *ceară* în loc de *șeară*, dar și de la *șilip* la *čilip* (în plus, tot astfel va putea ajunge și de la *șapcă* la *căpcă*). Corectat (*filip*, nu *čilip*), va putea rosti apoi *fier*, iar nu *șer*, dar nimic nu-l va opri de la a continua astfel, căzînd în capcana: *fireșe*, în loc de *cireșe*. Întocmai precum în cazurile din *Appendix Probi*.

Fără a ști că unele dintre fricativele sale au fost (și în cealaltă normă sînt) labiodentale, iar altele africcate, acest vorbitor – al cărui sistem fonetic cunoaște deopotrivă fricative, labiodentale și africcate – este vulnerabil ori de cîte ori, încercînd să-și abandoneze temporar norma sa, ajunge la asemenea „intersecții”. Lipsit de memoria respectivelor forme (deoarece nu le-a mai auzit și nu deține vreun exercițiu al lor), el va putea accepta lesne atît formele corecte, cît și pe cele eronate, mai ales atîta vreme cît fonetismele sale nu contravin deprinderilor și normei lui – fie populară, fie literară.

Confuzia se vădește a fi totală – lucru cît se poate de firesc, de altfel, pe fondul, deja evidențiat, al necunoașterii normei către care se tinde –, o dată cu apariția unor situații precum cea a tratamentului aplicat cuvîntului de origine maghiară *hition*, înregistrat sub forma sa etimologică, dar și sub formele *viton*, *zitiuon*, *gitiuană* (Tamás, sv *hition*; OR II, 187 ș.urm.; Ivănescu 1944-1945, p. 172-173). Examinarea acestui caz, care cuprinde toate posibilitățile și care reflectă analizele, „raționamentele” și soluțiile vorbitorilor, este deosebit de instructivă, sub aspectul aici discutat.

Forma împrumutată și rostită la început a fost *hition* (precum în *hitlen*, *hitlean*, *hiclean*). Fie ca urmare a familiarizării cu cuvîntul, fie ca urmare a asimilării lui la clasa formelor palatalizate, rostirea sa a putut ajunge la pierderea caracterului vocalic al lui *i* din prima silabă și la muierea consoanei inițiale. Într-o zonă destul de întinsă, dar nu omogenă și continuă a Ardealului (cu deosebire în județele Alba, Mureș, Bihor și Bistrița), precum în Moldova paralelă, astfel de palatale cunosc fricativarea: *zitiuon*. Întrucît comportamentul vorbitorului nu se orientează în funcție de faptul că acesta este sau nu un context rezultat în urma palatalizării labiodentalei, *hition* va ajunge la *zitiuon*.

Apoi, un astfel de vorbitor poate afla – de la alții sau singur (prin observație) – că fricativează palatalele (*zin* pentru *vin*). Pus în situația de a renunța la rostirea locală, el va schimba pe *zitiuon* în *viton*. În același timp sau apoi – cînd tocmai credea că a găsit un mecanism de înlocuire valid, eficient pentru a face față cerințelor comunicării cu alții decît semenii săi –, el poate afla că fricativează și africcatele (*ger* > *jer*). Corectat în urma rostirii cu labială el se va putea orienta către africcată: *gitiuană*. Astfel de orientări se pot produce la același vorbitor sau pot fi

determinate de aria de care aparține vorbitorul, în unele zone existând predilecție către sau reținere față de anumite sunete.

Ceea ce, în mod firesc, lipsește în situațiile discutate este cunoașterea formelor particulare. Simpla cunoaștere a claselor nu ajută. Învățarea limbii se petrece ca urmare a unui exercițiu constant, într-un anumit mediu socio-lingvistic, copilul auzind numeroase forme particulare, înregistrându-le ca fluxuri sonore și deprinzând treptat reproducerea lor. Ori de câte ori crede că a aflat trăsăturile unei clase, realitatea formelor particulare îl poate contrazice (de la cazul formelor neregulate la cel al extinderii domeniului de aplicare a regulii: *eu sînteam, unuzeci și cinci, el apășează* etc.).

Norma lingvistică însăși s-a constituit ponderînd evoluția fonetică și uzul formelor, prin deprinderile majorității. Interacțiunile lingvistice multiple, intense și repetate, din sînul comunităților au avut ca efect apariția unei norme lingvistice care a devenit călăuză cea mai sigură a vorbitorilor. Precum în cazul altor nivele ale planului social, norma lingvistică este rezultatul și deopotrivă factorul reciproc acomodant al participanților, în direcția utilizării eficiente a instrumentului de comunicare, în vederea obținerii unor comportamente lingvistice reciproc compatibile și previzibile, prin aceasta fiind naturală și implicită. În acest context, normele se dezvoltă ca ansamblu de modele aplicate, care se extrag treptat din experiență, din observație și se restructurează continuu, înțelegerea reciprocă a membrilor comunității care utilizează aceleași reguli (percepute și asumate) fiind o condiție esențială a valabilității normei, a coeziunii lingvistice – și sociale în general²⁵ – a acelei colectivități.

Norma literară implică și semnifică instaurarea altor reguli (Ivănescu 1972, 1980, p. 13-15). Ea este culturală și explicită. Oricum, indiferent de norma la care încearcă un vorbitor să aibă acces, dacă vine dintr-o alta și nu o stăpînește pe cea la care tentează racordarea, există riscuri reale ca modalitățile în care încearcă să o practice să fie improprii, ceea ce generează „greșeli”. Orientarea într-o direcție sau într-alta nu se face neapărat în urma excluderii, consecință a unui raționament, a celorlalte posibilități. De regulă, un astfel de vorbitor cunoaște un singur lucru: forma sa nu are curs în cealaltă normă. Indiferent de faptul că are cunoștință doar de una dintre posibilitățile teoretice (cea „greșită”,

de pildă) sau de toate, pe fondul lipsei sale de cunoștințe, șansele de a greși sînt mai mari decît cele de a nimeri forma „corectă”. Dacă vorbitorul este orientat de forța unei tendințe impuse de organele sale articulatorii, pentru care respectivul context să reprezinte împlinirea unor tendințe favorizate de deprinderile articulatorii, atunci șansele sale sînt minime. Totuși, se poate considera că nu acest factor este cel aflat la baza unor asemenea operații.

În principiu, apariția, la același vorbitor, a ambelor opțiuni în cuvinte diferite, dar în contexte identice arată că orientarea nu ține în principal de tendințe și deprinderi, ci este conștientă și ține de factori de natură sociolingvistică. Totodată, lipsit de procese care să ducă la închegarea în mintea acestuia a unor rețele paradigmatiche complexe – care să cuprindă toate cuvintele pe care acesta le are în inventar –, vorbitorul poate ajunge să-și orienteze opțiunile și să se orienteze în funcție de interdicții, urmărind analogii operate pe baza unor observații nesistematice și care se referă la elemente puține și disparate.

4. Concluzii.

4.1. Existența limbajului vocal-articulat este rezultatul natural și secundar al unui comportament biosocial, parțial inconștient, parțial semiconștient, cu posibilitatea de a deveni – pe alocuri și uneori – conștient. Exercițiul, în cadru social, al acestui comportament generează un instrument de comunicare lingvistică, dotat cu capacități adaptativ-evolutive, în vederea existenței și funcționării sale, limbajul avînd nevoie deopotrivă de stabilitate și de variabilitate. Pe de o parte, spre a funcționa, limbajul are nevoie de a fi relativ uniform și omogen, previzibil și comun, indivizii comunității trebuind să se acomodeze reciproc. Pe de altă parte, ca realitate care vehiculează și exprimă stări fizice, psihice, mentale, volitive, sociale etc., el trebuie să aibă atributele ‘dinamism’ și ‘suplețe’, ‘adaptativitate’ și ‘capacitate de adecvare la realitățile vehiculate’.

4.2. Ca produs preponderent biologic și abia apoi reglat social, structura audio-articulatorie se supune, în grade consecvente, unor determinări biosociale – din care rezultă, de fapt. De aceea, fizica fluxurilor sonore și a coarticulațiilor din sînul unei comunități este determinată

de factori de ordin general-uman, dar așa cum s-au particularizat acele coarticulații și fluxuri sonore în cadrul comunității date, ca urmare a interacțiunilor dintre felurile în care s-au singularizat acestea la nivelul indivizilor componenți. În consecință, în sînul unei comunități, producția de fluxuri sonore prezintă grade ridicate de compatibilitate, de uniformitate, de coerență, adesea chiar de identitate. Totodată, evoluțiile adaptative care se produc la nivel fonetic urmează unor procese care, de asemenea, caracterizează respectiva comunitate lingvistică și socială.

La nivelul planului fonetic aproape că se poate spune că limba se vorbește prin indivizi, producția și evoluția petrecîndu-se natural și de la sine, independent de conștiința vorbitorilor, fiind un proces ineluctabil, ireversibil, acționînd cu o legitate oarbă.

4.3. Comunitatea lingvistică este esențialmente socială și se dezvoltă într-un anumit mediu geografic și social, interacțional, favorabil stabilității structurii audio-articulatorii și deprinderilor articulatorii, dar pregătit pentru schimbările adaptative, dintre care unele decurg din nevoile structural-funcționale ale limbii, iar altele din funcțiile cognitive, expresive și sociale ale limbii, toate activate de exercițiul lingvistic.

Ca orice produs al unui exercițiu, limba și vorbirea sînt nu doar instrumente și activități, ci constituie deopotrivă obiecte supuse cunoașterii și evoluției. Caracterul de instrument social aparținînd unei comunități, apoi cel de activitate deprinsă și exercitată pe calea anumitor reflexe, și cel de obiect a cărui funcționare și devenire pot fi înțelese nu implică nicidecum absența factorului conștient.

De aceea, modificările lingvistice nu apar doar în consecința unor activități reflexe ale unor configurații anatomo-fiziologice, ele fiind expresia plenară a manifestării depline a întregului complex biosocial (avînd trăsăturilor unor comportamente anatomo-fiziologice, psihologice, conștiente, volitive, sociale). Plasat în limitele acestei configurații și observîndu-și activitatea și efectele ei, individul poate deveni un factor activ, care acționează la nivelul înțelegerii sale, în funcție de observațiile pe care le-a făcut, de calculele și de țelurile sale. La acest nivel, individul nu mai este cel prin care limba se vorbește pe sine, ci începe să devină cel care vorbește limba.

4.4. Comportamentul (limba), producătorul (organismul biologic) și cadrul (organismul social) sînt dominați de tendințe centripete și conservative, tinzînd către păstrarea identității cu sine și autoreproducerea fidelă, apoi către imuabilitate. Totodată, fiecare dintre cele trei cunoaște solicitări interacționale, care le fac să adopte un anumit grad de suplețe, spre a putea funcționa în cadrul interacțional și a-și perpetua existența. Ceea ce diferă în fiecare caz este măsura în care resimt respectivele tendințe și solicitări: comportamentul este dominat de tendințele interne și se supune doar la rigoare solicitărilor externe, producătorul este forțat prin natura sa la deschidere colaborativă, în vreme ce cadrul reprezintă prin sine un tip de paradigmă în care partea este aproape complet subsumată întregului, colaborarea devenind sinergie.

4.5. Rezultă că, în procesul de utilizare a limbii, vorbitorul are posibilitatea de a se orienta către aceasta, acționînd asupra instrumentului, în diferite feluri, nu doar la nivelele atribuirii de valori stilistice, alocării de sensuri și nuanțe, investiții cu anumite valori gramaticale sau utilizării topicii și recțiunii, dar și la nivelul fundamental, fonetico-fonologic, modelînd – în anumite chipuri și măsuri, în consecința anumitor calcule – sunetele limbajului vocal-articulat.

Rezultatele unei astfel de activități nu mai sînt diacronice, precum în cazul acțiunii factorilor naturali și inconștienți, ci sincronice. În general, vorbitorul nu ține seama de evenimentele diacronice (cel obișnuit nu prea are cunoștința de ele), iar cînd are pretenția de a o face (cîteodată, cel instruit) el acționează sub impulsul și în virtutea unor observații și calcule analogice, direcționate de anumite mize. Prin urmare, privind la stările de limbă contemporane lui și orientat de tendințele lingvistice contemporane lui, acest vorbitor va putea deveni un factor activ în modelarea limbii, însă nu neapărat în direcțiile în care se dezvoltă și evoluează aceasta în mod firesc.

4.6. Fenomenul hipercorectitudinii – precum cel al etimologiei populare, cu care deține anumite relații și elemente de comunitate – este o formă de manifestare a conștiinței lingvistice prin care limba este tulburată la nivelul fonetismelor și formelor ei concrete, dar deopotrivă prin care mecanismele de funcționare a limbii sînt exersate, puse la încercare, dinamizate.

Fenomenul în discuție constituie: a) o cale și un proces deosebit de importante prin care limba, norma și vorbirea se exersează la nivelul producerii și receptării vorbirii; b) o modalitate esențială prin care limba, norma și vorbirea se manifestă ca entități sau ipostaze supuse evoluției și c) un indice care dă seama de concretețea caracterului bio-social și cultural al limbii, normei și vorbirii.

Ca rezultat evident al caracterului autoreglat al limbajului vocal-articulat, hipercorectitudinea reliefează relația coevolutivă dintre acțiunea de producere a fluxurilor sonore și cea de receptare a lor, prin care, urmînd producerii, receptarea verifică starea de conformitate a fluxului sonor cu anumite cerințe de normă, după care poate solicita restructurarea fluxului sonor în concordanță cu orientările asumate deopotrivă de către individ și comunitate.

Note ■ ¹ Forma etimologică este bogat atestată: *hitlen* (Ev.Sib., 94^v₄); *hitlean* (Ps.Cor., 5^v₁₁, 75^r₂, 267^r₁₅, 304^r₆); (Moxa, 60^r, 68^r, 116^r); *hitlenșugul* (Moxa, 69^v, 120^v); *hitlenșug* (Ps. Cor., 94^v₁₀); *hicleșugul* (PO, 92/10); *hiclenie* (PO, 8/12, 257/25); *hicleniră-se* (PO, 48/2) și *hitleniră* (Ps.Cor., 60^r₇); *hitlen* și *hitleni* (CB, 203/21; 432/6).

² Aceasta apare, de exemplu, în dî XXXVI, p. 136: „poh-tele turcilor ceale *ficleane*”, dar și în alte cîteva texte vechi.

³ Arvinte 1988, p. 55b; 1991, p. 6a; 1995, p. 3b; 1997, p. 4b. În sprijinul explicației de acolo pot fi aduse și forme precum *iclean*, *iklyonă*, *icleni*, din Tamás (sv *viclean*), apoi *Moițița* pentru *Movilița* (I. Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, 1982, p. 87). Asemănător este cazul relatat de Constantin Lacea, care descoperă într-un document de pe vremea lui Brîncoveanu cum un *j săsesc* (în numele unui oarecare Georg Jeckel) este redat prin *gh* sau *h'*, de unde apar notații cu *f*. O asemenea deformare a numelui *sas* nu putea fi făcută decît de români, nu poate fi simplă grafie și este limpede că aceștia erau conștienți de „inadvertență” și încercau „să refacă” acel nume conform deformării pe care credeau că a suferit-o.

⁴ Pe urmele lui A. de Cihac, G. Baronzi consideră că aceasta derivă din *fir* (*Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, p. 235). Dincolo de faptul că o astfel de etimologie intră într-o posibilă logică a bunului simț, totuși, existența formei slave nu poate fi ignorată. În astfel de situații, lipsind modalitățile de control, ar fi hazardată susținerea doar a uneia dintre cele două posibilități și eliminarea categori-

că a celeilalte. Oricum, acceptînd etimologia lui A. Scriban, vom accepta și că, ulterior apariției sale, forma a putut intra în relație cu *fir* și, eventual, să sufere influența acestuia.

⁵ Ivănescu 1944-1945, p. 212-213, se realizează aici opiniei lui O. Densusianu și respinge întîmpinările lui S. Pușcariu.

⁶ Care, deși își începe paragraful etimologic cu „Origen dudosa”, totuși consideră că *movilă* provine din *moghilă*, fiind „efecto bastante recente de un hiperurbanismo mold.” (sv *movilă*).

⁷ O asemenea situație apare în Banat, exemplu care le întărește pe altele, care vădesc neputința vorbitorului de a se orienta spre o opțiune care să reflecte identitatea de rezultate și corectitudinea criteriilor.

⁸ Este suficientă raportarea la GN I, p. 186-190, unde apar texte din zona Ilfov, în care sînt semnalate forme precum *să nu ghie* pentru *să nu vie*, *ghite* pentru *vite*, *ghiespar* pentru *viespar*.

⁹ Pentru care se poate vedea GN I, p. 131, 291; de asemenea Viciu 1914, p. 89.

¹⁰ Pentru toate exemplele de pînă aici, mai puțin cele notate deja, a se vedea OR, II, p. 188-189, de unde se poate constata și proveniența din arii lingvistice diferite a acestor exemple.

¹¹ De fapt, palatalizarea labiodentalei sonore ar putea fi redată schematic astfel: $v + i > vy > (vg') > y$ și $g' > g'$ (dar a se vedea și OR, II, p. 187).

¹² Scriban trimite la lat. *sulfur*. În *Însemnări și reacții*, GS III (1927-1928), p. 429-430, I.-A. Candrea are în vedere etimonul **sulfinus*, palatalizat și apoi suferind evoluția $h' > \xi > \xi$.

¹³ În Viciu 1906-1907, p. 110, se dau sensurile 'a pierde putere după un morb' și 'a se prevedea cu ceva în mare silă și cu mare greu'. Pentru etimonul lat. **imperfilare*, a se vedea textul lui G. Giuglea, din DR II (1921-1922), p. 825.

¹⁴ *Lexiconul* lui Miklosich glosează, la p. 1125b, *чрънь* 'отраков', 'testa', *чрепъ* 'cranium'.

¹⁵ În Pușcariu 1929-1930, p. 224, se observă că diferite „legi fonologice” pot genera (pot avea ca rezultat) aceeași formă, ceea ce conduce la confuzii.

¹⁶ Pentru *desfira*, *resfira* a se vedea Graur 1963, p. 148-150; Arvinte 1988, p. 54b-55a, unde se discută și se oferă o soluție pentru verbul *a rășchira*; Pușchilă 1913 p. 31.

¹⁷ În Viciu 1914, p. 201, apare forma *jig*.

¹⁸ Este întocmai cazul din *gîțâl* < *zîțâl* < *vițel* (nordul Moldovei), după modelul *geană* > *zană*, *genunchi* > *zenunchi* (pentru care a se vedea OR II, p. 180, precum și NALR Moldova, hărțile 28 și 55).

¹⁹ Forma aceasta a mai fost discutată în Todoran 1965, unde este considerată hipercorectă. Tot la I. Neculce apare și *lovit* (p. 305), ceea ce arată că el cunoștea și această formă, dar nu există indicii care să ateste că știa sau nu știa care formă este corectă. Desigur, nu știm ce putea însemna „corect” și pentru care „normă” a momentului. Din punctul de vedere al normei lingvistice locale – singura certitudine autentică – uzual era *ložit*. Dacă ambele forme aparțin cronicarului, atunci se poate presupune că aceea pe care o utiliza în mod curent – sau, cel puțin, care ocupa un spațiu dominant în conștiința sa – era cea a graiului de care aparținea. În acest context putea fi destul de nesigur în ceea ce privește cealaltă formă (*lovit* sau *ložit*?), îndeajuns încît refacerile pe care le încerca să nu-i reușească mereu. (Iar preocuparea sa pentru eliminarea moldovenismelor este vădită, fie și numai de exemplele existente la acest cronicar.) Ar însemna că I. Neculce nu stăpînea pe deplin norma literară. Aceeași concluzie ar rezulta și dacă se consideră că forma hipercorectă „i-a

scăpat”. Acest fapt ar demonstra că el nu avea o bună deprindere a normei literare moldovenești (atît cît se constituise aceasta), dar și că aceasta era destul de slab încheată ca atare. Pe de altă parte, credem că, precum alte paliative, recursul la explicația prin copistul incult ar falsifica situația. Nu se pot expedia în pana copistului toate cazurile ce ies dintr-o presupusă coerență a textului, a „normei” autorului. Dacă se presupune că autorul elabora un text avînd o coerență ridicată – fapt nu doar neconfirmat, dar și puternic infirmat de vechile texte românești –, copistul de asemenea ar putea fi creditat cu conștiința respectării textului ori, dimpotrivă, cu inițiative comparabil de coerent urmate, mai ales dacă avea a face cu forme care îi lezau simțul normei sale.

În cele din urmă, indiferent cui i-ar aparține forma în discuție, ea există și constituie produsul fenomenului cercetat aici, mai ales că multe dintre acestea au prea multe ocurențe în texte, pentru a fi simple soluții grafice și consecvent aplicate la probleme inexistente, conviețuind cu aplicări inconsecvente ale altor soluții și cu probleme reale dar lipsite de soluții. Pe de altă parte, astfel de forme sînt bogat atestate de cercetările și anchetele lingvistice efectuate de-a lungul a mai mult de o sută de ani.

²⁰ Informația o avem de la profesorul nostru, Vasile Arvinte, care ne-a vorbit pe larg despre situațiile întîlnite în anchetele sale dialectale, din nordul Moldovei. Forma apare și în Dumistrăcel 1978, p. 176, unde se dă *vier* ‘ger’.

²¹ Cf. *ceață* > *șață* ori *încrușiat* > *încrușîșăt*, *ulcior* > *ulșor*, *ciolan* > *șolan*, atestate de NALR Moldova. Astfel de exemple apar și în Istrate 1939, p. 143. În Pușcariu 1931-1933 se consideră că forme de acest tip sînt „explicabile prin Moldova și Ardealul de Nord”, autorul acordînd conștiinței un rol primordial în apariția unor astfel de rostiri. Pentru substantivul *căpcă*, a se vedea și Zamfira Mihail, *Despre regionalismul șapcă și neologismul omonim*, în ALIL, t. XVII, 1966, p. 143-150, unde se arată că situația cuvîntului discutat este deosebit de complexă, mai cu seamă din cauze de ordin semantic, și că, probabil, forma rezultă dintr-o „hiperregresiune”, curentă într-o zonă restrînsă din Moldova, fond pe care autoarea este reticentă cu privire la considerarea influenței străine printre factorii de modificării.

²² Tot aici este de amintit o formă precum *gerebie*, pentru *jerebie*, semnalată în Siret și considerată „grafie hipercorectă” (Gheție & Mareș 1974, p. 195-196). După cum am arătat mai sus nu există vreun indiciu relevant și nici un argument științific irefutabil care să demonstreze că africata inițială ar fi o simplă grafie, iar nu rezultatul unei înlocuiri deliberate a șuierătoarei. *Jerebie* ‘delniță’, ‘bucată de pămînt (proprietate individuală) ieșită cuiva la sorți’ are ca etimon vsl. *žrebii*, *žrebü* (Scriban, 713b; de asemenea, Bolocan 1981, unde sv *jirebie* se dă sensul ‘bande de terre’). Cuvîntul apare și astăzi – cu labiala palatalizată – sub forma antroponimului *Jereghie*, *Jireghiu* (I. Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983, p. 267b). În CB apare în textul slavon *jreabiie~*, tradus ‘sorți’ (10/16-17, 13/6-7 etc.). În Pașca 1928, p. 42 apare, în județul Someș, *jreabiie* ‘femeie tînără și vioaie’.

²³ „În rare cazuri pronunță forma cu labiala nepalatalizată, și atunci pare a repeta un cuvînt după mine: *picóre* și îndată se corijează: *t’icóre*” (ALR II *Introducere*, p. 77).

²⁴ În Al. Cristureanu, în *Raportul dintre dialectologie și antroponimie reflectat în domeniul porecelor*, în ALIL, t. XXX (1985), p. 333-340, se raportează un caz în care un localnic (Ibănești, Mureș) explică porecla *Fizmucă* purtată de un consătean: „cîn o fost la școală, o vrut să zică domnește *șizmă*, da n-o zis cum trebe” (p. 338).

²⁵ Norma lingvistică este doar una dintre componentele normei sociale, care funcționează ca un comportament colectiv și care se edifică istoric și social (Wright 1982).

Bibliografie

1. *Atlasul lingvistic român* de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea I, (ALR I) vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938; Partea I, (ALR I), vol. II, *Familia, Nașterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.
2. *Atlasul lingvistic român*, de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea II, (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)* B. *Familia, Nașterea, Copilăria, Nunta, Moartea, Viața Religioasă, Sărbători* C. *Casa, Acareturile, Curtea, Focul, Mobilierul, Vase, Scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.
3. Arvinte, V. (1988), *Studiu lingvistic la Biblia de la București 1688*, pars I, *Genesis*, Iași.
4. Arvinte, V. (1991), *Studiu lingvistic la Biblia de la București 1688*, pars II, *Exodus*, Iași.
5. Arvinte, V. (1995), *Studiu lingvistic la Biblia de la București 1688*, pars IV, *Numerii*, Iași.
6. Arvinte, V. (1997), *Studiu lingvistic la Biblia de la București 1688*, pars V, *Deuteronomium*, Iași.
7. Bolocan, Gh. (1981), *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române 1374-1600*, București.
8. CADE = Candrea, I.-A., Adamescu, Gh., *Dicționar enciclopedic ilustrat*, București, 1931.
9. CB = *Codicele Bratul* (ms.).
10. CDDE = Candrea, I.-A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1914.
11. Densusianu, O. (1961), *Istoria limbii române*, ed. J. Byck, București, vol. I, II.
12. DER = *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife, Madrid, 1960.
13. Dinu, T. (1923-1924), *Graiul din Țara Oltului*, în GS I, p. 107-139.
14. DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indici de Gheorghe Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, E.A., București, 1979.
15. DR = „Dacoromania”, *Buletinul Muzeului limbii române*, Cluj, 1920-1949.
16. Dumistrăcel, S. (1978), *Influența limbii literare asupra graiurilor populare*, București.
17. EV.SIB = *Evangheliarul slavo-român de la sibiu 1551-1553*, studiu introductiv filologic de academicianul Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Deméni, București, 1971.
18. Gheție, I., Mareș, Al. (1974), *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București.
19. GN = *Graiul nostru*, culegere de I.-A. Candrea, O. Densusianu, Th. Sperantia, București, 1906.
20. Graur, Al. (1963), *Etimologii românești*, București.
21. Hristea, Th. (1968), *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București.
22. Istrate, G. (1939), *Graiul popular scris*, în BIFR, VI, p. 132-150.
23. Istrătescu, A. (1927-1928), *Texte populare din județul Prahova*, în GS, III, p. 152-174.
24. Ivănescu, Gh. (1944-1945), *Problemele capitale ale vechii române literare*, în BIFR, XI-XII, p. 1-412.
25. Ivănescu, Gh. (1980), *Istoria limbii române*, Iași.
26. Ivănescu, Gh. (1972), *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica”, II, p. 5-25.

27. Mocanu, N. (1995), *Situația actuală a labialelor în subdialectul bănățean*, în SRR I, p. 182-192.
28. MOXA = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, 1989.
29. *Noul Atlas Lingvistic Român Moldova și Bucovina I, Date despre localități și informatori*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, I.A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, 1987; vol. I, partea a 2-a, *Texte dialectale*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, I.A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, 1995.
30. Neculce, I. *Letopisețul Țării Moldovei*, (ediție de I. Jordan), Iași, 1997.
31. OR = Alexandru Philippide, *Originea Românilor*, Iași, vol. I 1925, vol. II 1927.
32. Pașca, Șt. (1928), *Glosar dialectal alcătuit după material dialectal cules de corespondenți din diferite regiuni*, București.
33. PO = *Palia de la Orăștie 1581-1582*, text-facsimile-indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968.
34. Ps.Cor. = Coresi, *Psaltirea slavo-română, 1577 în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și 1585*, text stabilit, introducere și studiu de Stela Toma, București, 1976.
35. Pușcariu, S. (1929-1930), *Morfonemul și economia limbei*, în DR VI, p. 211-243.
36. Pușcariu, S. (1931-1933), *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în DR VII, p. 1-54.
37. Pușcariu, S. (1937), *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937.
38. Pușchilă, D. (1913), *Molitvenicul lui Dosoftei*, studiu de D. Pușchilă, în „Analele Academiei Române”, tomul XXXVI, Memoriile Secțiunii Literare.
39. Scriban, A., *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
40. Tamás, L. (1966). *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest.
41. Todoran, R. (1965), *O problemă de dialectologie istorică ĉ > š și ĝ > ž în graiurile moldovenești*, în „Cercetări de lingvistică”, X, p. 375-386.
42. Viciu A. (1914), *Colinde din Ardeal*, culegere cu adnotațiuni și glosar, Blaj.
43. Wright von, G.H. (1982), *Normă și acțiune*, București.

Stelian DUMISTRĂCEL

Hățișuri de liliaci, dar și miresme. Și speranțe!

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), doctor honoris causa al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

MAI ÎNTÂI, o mărturisire: textul de față pornește de la conferința *Misterele florii de liliac*, pe care am prezentat-o ca a XXVII-a prelecțiune din seria nouă a „Junimii”, la Casa-Muzeu „Mihail Sadoveanu” din Copou, pe data de 5 mai: prima duminică din florar a devenit ziua când este sărbătorită la Iași floarea de liliac. Iar liliicii de pe aleea de intrare la casa-muzeu erau în plină floare, răspândind un puternic și parfumat miros! (pe internet, puteți găsi afișul întâlnirii noastre). Dar a devenit și revenirea, cu amintiri, la clădirea și locul unde am fost prezent, zilnic, timp de peste zece ani, până în 1975, ca cercetător la (odinioară) Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Filialei Iași a Academiei Române, care-și avea sediul aici.

CEEĂ CE AM VRUT (și vrem) să atragă atenția este primul substantiv din titlul mai sus citat: de ce *mistere*? Și dacă vă îndoiiți de proprietatea utilizării cuvântului respectiv, sperăm că veți avea ocazia să vă pronunțați, sigur măcar în mai multă cunoștință de cauză, după ce veți parcurge textul de față. Dar, în temă, se ivește și un mister evident: oare cum se explică faptul că, în limba română, prin același substantiv numim și o plantă (*Syringa vulgaris*), dar și un

mic mamifer (zburător) din ordinul *Chiroptera* și ce legătură ar putea avea această bipolaritate, referindu-ne la explicarea, în *Dicționarul limbii române* al Academiei (DA), ca împrumuturi, printr-un etimon bulgar, a ambelor cuvinte (o filiație oarecare între cele două nu s-a îndrăznit, nici sub semnul miracolelor aparținând generației spontanee!). Iar atunci, apelând iarăși la DA și lăsând la o parte, deocamdată, chiropterele, cum de prin „liliac” (ca plantă) sunt numite nu doar arbustul acum bine-cunoscut, ci chiar arbori (salcâmul) sau erbacee, cum ar fi „brumărelele”? Anticipând, pe scurt, trebuie să știm că termenul în discuție este relativ nou în limba română, dar a căpătat un farmec și un prestigiu de pe urma cărora, în unele cazuri, au avut de pierdut nume vechi, consacrate, ale unor vegetale. Există însă și reversul medaliei: introdus în circuitul arbuștilor ornamentali din diferite zone ale României, *liliacul* Vechiului Regat a primit și nume zonale de plante; de exemplu, colegul Adrian Chircu, ardelean, profesor la „Babeș-Bolyai”, susține că arbustul nostru este numit, la el acasă, *scumpkie altoită!*

BIOGRAFIA plantei, identificată științific, după caz, drept *Syringa vulgaris* ori *Syringa persica*, devine o provocare prin însăși numirea acesteia, în alte limbi, prin cuvinte apropiate de acela din română: *lilas* în franceză, *lilo*, *lila* și *lilac* în spaniolă (care a trecut această ultimă formă și în franceza veche), portughezul *lilaz* sau, în engleză, *lilac*. Măcar astfel de apropieri ne-ar da dreptul să ne îndoim de originea pur bulgărească a numelui românesc al liliacului-arbust, acceptându-i respectivului idiom doar statutul de eventual intermediar, parțial, de trecere spre română, a unui cuvânt oriental, acela, îndepărtat, de la baza spaniolei ori a francezei. Oricum, pentru noi, vecinii bulgari au fost prea puțin cunoscuți ca preocupându-se de horticultură peisagistică, ci mai ales ca vrednici grădinari, cultivatori și negustori de legume, într-un asemenea grad de specializare încât, în română, *bulgărie* să însemne, până în sus, pe Siret, dar și prin Basarabia (după cum aflăm de la colegul Anatol Eremia, profesor de la Chișinău), „grădină cultivată cu zarzavat”, rivalizând doar cu *sârbia* de prin graiurile bănațene.

O COMPARAȚIE pentru a sugera soluții ar fi raportarea la puncte de vedere asupra originii cuvântului (formelor) citat(e) pentru limba franceză, eventual la importanța acesteia pentru răspândirea bazei etimologice (ca intermediar pentru engleză). Evitând excesul etalării

surselor, semnalăm doar faptul că lexicoane franțuzești de marcă explică fr. *lilas*, respectiv v.fr. *lilac* din sp. *lilac*, acesta provenind din arabul *lilak*, în arabă preluat din persană (*lilağ*) ca intermediar pentru un punct de plecare din sanscrită! La rândul său, ca sursă pentru rom. *liliac* „arbust”, August Scriban, în *Dicționarul limbii românești* (Iași, 1939), procedează metodic similar, trimițând la turcă (ce a preluat un cuvânt din arabă, tri-

Aleea de liliaci de la intrarea la Casa Sadoveanu

butară persanei), dar face comparația și cu forme, importante pentru limba română, din neogreacă și bulgară. În ambele cazuri avem de-a face, de fapt, nu doar cu imperativul etimologiei directe, ci și cu respectarea posibilității etimologiei multiple, ambele ca reflectare a marii cuceriri pe care, în lexicologie (și lexicografie), o reprezintă principiul de cercetare „Wörter und Sachen” (= cuvinte și lucruri). Iar arbustul numit *liliac*, respectiv *lilac*, *lilas*, este o plantă decorativă exotică, de proveniență orientală (vezi, de altfel, și cunoștințele naturaliştilor, care au numit o specie *Syringa persica*).

ACELEAȘI CONSIDERENTE se impun și în evaluarea originii rom. *liliac* „mic mamifer zburător” (panromânesc, fără sinonimie propriu-zisă, directă), explicat de același Scriban ca împrumut din vechea slavă, dar, rezumând discuția, pentru ale cărui surse, paralele, în graiuri din

diferite zone ale României, se trimite și la forme din sârbă sau bulgară. Iar chiroptera este o străveche realitate locală, al cărei vechi nume autohton va fi fost înlocuit în română cu un împrumut slav, eventual, la început, datorită limbajului funcțional referitor la credințe și practici magice, „șoarecele cu aripi” fiind *jivina* (nume de la Scriban) care a mâncat năfură sau prescură, ale cărei aripi erau folosite în farmece „de dragoste”, după cum se credea că, îngropată sub prag, aducea noroc etc.

DE COLORIBUS... Pe urmele florii, la care revenim, este de luat în seamă, apoi, târzia prezență a cuvântului *liliac* în scrisul românesc: după DA, prima atestare datează din 1818, ca includere în manuscrisul „lexiconului românesc-nemțesc și nemțesc-românesc” al ardeleanului Ion Budai-Deleanu, dar și posibilă (?) derivare de la acest substantiv a adjectivului *liliachiu* „de culoarea violet-deschis a liliacului”, acesta notat și el abia în documente comerciale din secolul al XVIII-lea, fără atestări convingătoare însă în vorbirea populară. Și surprin-

Primăvara 1969 la Casa Sadoveanu (au trecut 50 de ani!)

Imagine dedicată colegelor; de la dreapta spre stânga: Lucia Cireș, Marcela Deutsch, Doina Hreapcă, Constanța Buzatu, Stănuța Crețu, Carmen Pamfil (flancate de Dan Mănucă, din spatele căruia se ițește capul autorului articolului de față)

zător de aducător aminte de nume de culori de origine turcească, cum ar fi *ghiurghiului* „roșu deschis”, *conabiu* „vișiniu”, *stacojiu* „roșu aprins”, tot rafinate cromatice de import, dacă avem în vedere poporeni purtând, de obicei, straie albe vara, iar pe timpul iernii cojoace (inițial doar albe) și sumane, cenușiu-închis ori negre. Mai ales și dacă nu pierdem din vedere, pe de altă parte, misterioasa existență a adjectivului *lulachiu*, explicat din neogrecescul *lulâki* „indigo”, din *leilaki* „liliac”. Dar, și aici, o altă deschidere spre cunoaștere apropo de vorbirea populară: o prietenă basarabeancă, Cristina B., ne-a informat, cu siguranța trăirilor, că pe acasă pe la ea se spune *liliaciu* (cu pronunția moldovenească a lui *ci*, așadar, garanție a autenticului!). Iar pentru formă, vezi *piersiciu*, de la *piersică*. Nu am înregistrat încă, tematic, vocabula *stânjeniu* (de la *stânjenel*), cum i se spunea *movului* ori *violetului*, pe vremuri, și pe la Suceava. Dar, în sfârșit, încheiem, întrucât, după, savanții latini, *De coloribus non disputandum!* (nu numai *de gustibus*).

LUMEA BELETRISTICII vine și ea să încarce un neobișnuit de complex mozaic de implicații ale trăirii cuvântului și pe care le amintim, selectiv, pornind de la dicționare. Impresionează gravitatea evocării iubirii, într-o împletire cosmică la Macedonski, în *Noapte de mai* (dedicată *Domnișoarei Zoe Vladoyanu*): „Și-n noaptea blondă ce se culcă pe câmpenești virginități / Este fiору-mpreunării dintre natura renăscută / Și-atotputerea Vecinicieii de om abia întrevăzută. / Veniți: privghetoarea cântă și liliacul e-nflorit!”; sau copleșitor, însoțind speranța pierdută, la Eminescu: „A noastre inimi își jurau / Credință pe toți vecii, / Când pe cărări se scuturau / De floare liliecii” (*Când amintirile*). Și, apoi, numai ațătare, pur și simplu, la Topîrceanu, în *Balada chiriașului grăbit*: „Pe-atunci înfloarea liliacul / Și noaptea cădea parfumată, / Umplând de miresme cerdacul, / Și-avea arhivarul o fată...”. Aceeași, nebanalizată însă la mahala, care îl sensibilizase și pe Miron Radu Paraschivescu: „Se însera – și-n câte-o poartă / Pica domol o floare moartă / Ce risipea un stins parfum / De liliac sau de salcâm” (*Romanță*, din *Cântice țigănești*).

PERSPECTIVE EDITORIALE ne limitează apetitul de a prelua enunțuri alese spre a fi purtătoare de semne misterioase, cum ar fi cel de la Sadoveanu, din *Nicoară Potcoavă*, evocând „o vreme lină de toamnă”,

„cum nu mai fusese niciodată în veac” (25 noiembrie!), când „în margine de crânguri înfloriseră alunii și îmbobociseră cornii”, iar „la curtea domnească slobozise floare o creangă de liliac, lângă fereastra unde dormea Ion Nicoară”. Dar nu putem rezista în a semnala prezența plantei, cu florile ei, în cântece populare-strigături de joc: „Frunză verde liliac, / La grădina cu cerdac, / Crește-un trandafir și-un mac”; „Frunză verde liliac, / Dulce-i gura de diac, / Dar nu-i dulce ori sălcie, / Numai cum îmi place mie”. Dar și „Foaie verde liliac, / Mare-i țara, eu nuncap!”, sau „Frunză verde liliac, / Așa mi-i bărbatul drag, / De-i aștern pe pat un sac / Și-i pun un pietroi sub cap” (după DA).

ȚINÂND SEAMA de neîndoielnicul exotism originar anterior evocat, „democratizarea” realității nu conduce spre familia... finețurilor (ce s-ar asocia numai decât cu violetele, zambilele, crinul sau trandafirul), ci devine una ușor de acceptat chiar de bărbatul țaran – în ipostaza arbustului ce ține umbră pe lângă casă, dar, mai ales, la cimitir. Cu o impresionantă curgere, începând de la bucovineanul Simeon Florea Marian, care, în monografia consacrată înmormântării la români (1892), a semnalat obiceiul ca la căpătâiul unui mort să se răsădească un trandafir, dacă e fată, ori un liliac, dacă e flăcău. Continuând cu Marin Sorescu, care-și titrează prin *La Liliaci* – numele cimitirului din Bulzeștii Doljului – cronica satului său natal, cu savoarea evocării, tocmai în acest loc, a farmecelor viețuirii și a cărui selecție lexicală a fost cu finețe proiectată cromatic de un comentator: „«La Liliaci», se știe, este numele unui loc de veci, al unui cimitir din Bulzeștii Olteniei lui Marin Sorescu. Adică al unui spațiu cu vieți și nume îngropate printre tufele de flori cu același nume, asociind violetul ori albul funerare cu vitalul verde” (Ion Pop, *Textul ca loc de veci*).

O SURPRINZĂTOARE carieră europeană și intercontinentală a florii cândva exotică, astăzi comună (prin frecvență), pare a fi confirmată, în inscripționare, prin steme din spațiul parizian („Porte de Lilas”) ori serbări, în cel nord-american; de exemplu, „Spokane Lilac Festival” (*Spokane* fiind „Lilac City”) sau „Rochester Lilac Festival”, dar mai ales prin picturi celebre ale lui Monet, Cezanne, Gauguin, Van Gogh sau Chagall („Lovers in the Lilacs”). Iar, de la noi, în special picturile lui Aman, Luchian sau Băncilă. Și să nu uităm nici de tulburătoarele *Flori de liliac* ale Anastasiei Lazariuc!

SIMBOLURI FLORALE? Nici în România nu lipsesc locurile unde liliacul este sărbătorit: sunt cunoscute întâlnirile primăvăratice de la Ponoarele Mehedințiului sau din Valea Prislopului. Însă nouă ne-ar plăcea ca, pornind de la simbolicele zile care îi sunt consacrate la Casa-Muzeu „Mihail Sadoveanu” (care ne amintește și de Kogălnicenu sau de Enescu), liliacul să cuprindă alei de pe Copou și să îmbrace spații din jurul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, al Teatrului Național „Vasile Alecsandri”, al Palatului Culturii și al atâtor piețe din cartierele Cantemir, Alexandru cel Bun și din Tătărași sau parcurile din jurul Ciricului. Și să însoțească pietonale de la intrările în oraș, din Bucium, din Păcurari sau dinspre Albița. Liliacul ar putea deveni un simbol floral al Iașilor, dar ne-am putea gândi să-i atragem de partea speranțelor noastre pe chișinăuieni sau/și pe bălțeni și, poate chiar împreună, să completăm prin „floarea memoriei” simbolică tradițională a orașelor noastre, reprezentată doar de steme, steaguri și imnuri.

CE-AȚI ZICE DE AȘA CEVA, prieteni și frați din Moldova dintre Prut și Nistru? Pentru ca în luna mai, în fiecare primăvară, să ne înfrățească farmecul frumuseții, măreția cinstită a încrederii în viață și în binele mamei-natură!

Dorin CIMPOEȘU

Alegerile parlamentare au aruncat Republica Moldova într-o profundă criză politică

D.C. – prof. univ., dr. în istorie. Autor al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Basarabia la un secol de la Marea Unire, 1991-2018* (2018). Specialist în istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de istoria contemporană a românilor și istoria instituțiilor românești contemporane.

Decalarea datei alegerilor

Conform normelor democratice în vigoare, alegerile parlamentare la termen urmau să aibă loc la sfârșitul lunii noiembrie-începutul lunii decembrie 2018, fiindcă cele precedente s-au desfășurat pe 30 noiembrie 2014.

Spre surprinderea tuturor, Partidul Democrat (PDM), de guvernământ, a hotărât ca acestea să fie decalate cu trei luni. Ca urmare, majoritatea parlamentară a decis¹, în ultima zi a sesiunii de vară, ca data viitoarelor alegeri parlamentare să fie 24 februarie 2019. Amânarea datei alegerilor nu contravine prevederilor Constituției și Codului Electoral, așa că guvernarea nu putea fi acuzată că ar fi încălcat vreo normă constituțională.

Președintele Parlamentului, Andrian Candu, a motivat hotărârea respectivă prin faptul că cetățenii au nevoie de mai mult timp pentru a se familiariza cu noul sistem electoral mixt, precum și pentru a se bucura de avantajele amnistiei fiscale și a reformei impozitării, abia implementate².

Citiți în numărul viitor o analiză completă a crizei politice, provocată de rezultatul alegerilor parlamentare și relațiile dintre principalele partide intrate în noul Parlament.

Decalarea alegerilor cu trei luni a determinat diverse reacții și speculații, atât din partea adversarilor politici ai PDM, cât și din partea unor observatori și analiști locali ai vieții politice din Republica Moldova.

Deputatul liberal-democrat Vladimir Pistrinciuc considera că puterea a amânat alegerile, deoarece se afla *într-o situație foarte dificilă, în relații destul de reci, pe alocuri ostile, cu partenerii de dezvoltare, chiar într-o mare derivă politică*³.

Analistul politic Igor Boțan considera că măsura decalării alegerilor urmărea să dea posibilitatea electoratului să *asimileze* beneficiile reformei fiscale recente și să *poată veni în fața urnelor de vot cu o opinie favorabilă Partidului Democrat*, care suferise o înfrângere zdrobitoare la alegerile pentru primarul Chișinăului, din lunile mai-iunie 2018⁴.

Însuși șeful statului, Igor Dodon, suspectat de un parteneriat tacit cu PDM, s-a arătat nemulțumit de schimbarea datei alegerilor, afirmând că *Partidul Democrat își taie creanga singur de sub picioare*⁵.

Contextul intern și extern al organizării alegerilor

Organizarea alegerilor parlamentare a avut loc într-un context politic foarte nefavorabil, atât pe plan intern, cât și internațional.

În interior, puterea a devenit foarte nepopulară, deoarece era asociată cu un grup oligarhic, condus de Vladimir Plahotniuc, președintele PDM, de guvernământ, care a capturat instituțiile statului de drept, inclusiv justiția, și pe care le folosea pentru protejarea intereselor proprii. La aceasta se mai adăugau: formarea unei noi majorități în mod nedemocratic, respectiv prin *cumpărarea* de deputați de la alte grupuri parlamentare și prin folosirea altor procedee oculte; fraudă bancară din 2014, tergiversarea procesului *miliardului furat* și protejarea unor inculpați⁶ în această cauză, precum Ilan Șor, primarul Orheiului, apropiat al liderului democrat; privatizarea scandalosă a unor obiective economice, cum ar fi *Air Moldova* și altele. Pe plan extern, relațiile Republicii Moldova cu organismele europene au cunoscut o deteriorare continuă, în ultimii doi ani, mergând de la creșterea neîncrederii Bruxelles-ului în puterea de la Chișinău și până la suspendarea finanțărilor din partea acestora. Situația respectivă a fost determinată, pe de o parte, de degradarea standarde-

lor democratice, știrbirea gravă a independenței sistemului judiciar, invalidarea rezultatelor alegerilor locale din municipiul Chișinău din luna iunie 2018, precum și de corupția decidenților politici, iar, pe de altă parte, de încetinirea accentuată a ritmului procesului de integrare europeană a Republicii Moldova, după cum observa și ambasadorul SUA la Chișinău, James Pettit⁷.

Schimbarea sistemului electoral

Prin *Legea nr. 154*, din 20 iulie 2017, a fost amendat Titlul III al Codului electoral, ceea ce a permis, pentru prima dată, introducerea sistemului electoral mixt pentru alegerile parlamentare. Ca urmare, din totalul de 101 deputați, 50 trebuiau aleși într-o *circumscripție electorală națională*, pe listele de partid, iar 51 în *circumscripții uninominale*, din rândul candidaților independenți și ai celor propuși de formațiunile politice.

Alte amendamente, aduse la Codul electoral, prin *Legea nr. 238* din 08.11.2018 și *Legea nr. 268* din 23.11.2018, au făcut ca referendumul consultativ și alegerile parlamentare să poată fi desfășurate concomitent, iar campania electorală să fie prelungită până în ziua alegerilor⁸.

Principalele schimbări produse în noul sistem electoral față de alegerile din 2014 sunt următoarele:

- Sistemul electoral proporțional înlocuit cu cel mixt;
- Referendum consultativ în aceeași zi cu alegerile;
- Alegerea candidaților independenți numai în circumscripții uninominale;
- Absența pragului de validare a alegerilor;
- Campania electorală până în ziua alegerilor;
- Certificat de integritate obligatoriu;
- Interzicerea votării cu acte de identitate expirate;
- Minimum 40% femei pe listele partidelor;
- Prezența personală la înregistrare a candidaților.

De precizat că schimbarea sistemului electoral a fost aspru criticată atât de opoziția parlamentară, cât și de cea extra-parlamentară, deoarece s-ar fi ignorat prevederile legislației vizavi de transparența procesului decizional.

Lipsa unui consens larg al forțelor politice și ignorarea recomandărilor *Comisiei de la Veneția* și *GRECO* au produs unele îngrijorări privind aplicarea noului sistem electoral, deoarece probleme importante, precum reforma administrativ-teritorială, conflictul transnistrean și emigrarea a circa 1/3 din cetățenii cu drept de vot au fost neglijate.

Alte nemulțumiri au fost determinate de nerespectarea recomandărilor celor două organisme europene privind finanțarea partidelor politice și a campaniilor electorale, cum ar fi reducerea plafoanelor pentru persoane fizice și juridice la 20, respectiv 40, de salarii medii pe economie.

În ciuda dezacordului a patru grupuri parlamentare, inclusiv a socialiștilor, al cărei lider *de facto* este, președintele Igor Dodon a promulgat legile menționate.

Poziționarea partidelor pe eșichierul politic

Conform criteriilor doctrinare și intereselor geopolitice, partidele din Republica Moldova pot fi încadrate în trei segmente politice:

De stânga, pro-rus

Pe acest segment, *Partidul Socialiștilor din Republica Moldova* (PSRM) a devenit forța politică cea mai importantă, după *căderea liberă* a Partidului Comuniștilor, din care își trage de fapt seva. Acesta promovează, ca și predecesorul său, integrarea euro-asiatică, mai exact rusească, a Republicii Moldova.

PSMR a început pregătirile pentru alegerile parlamentare încă din luna septembrie 2018, organizând o serie de mitinguri și consultări cu simpatizanții pentru identificarea unor potențiali candidații în *circumscripțiile uninominale*, precum și pentru acumularea sugestiilor venite de la aceștia. La un miting, organizat la 18 noiembrie 2018, PSRM a prezentat 10 proiecte prioritare pe care s-a angajat să le promoveze în viitorul Parlament, între care obținerea statutului de membru deplin al *Uniunii Economice Eurasiatice* (UEE) de către Republica Moldova și trecerea la regimul prezidențial de guvernământ, având model Federația Rusă.

Pe acest segment se mai află: *Partidul Comuniștilor*, fost de guvernământ, *Partidul Nostru*, *Partidul Social Democrat*.

De centru-stânga, Pro-Moldova

Partidul Democrat din Moldova (PDM), cu doctrină social-democrață, aflat la guvernare din anul 2009 în diverse formule, este principalul partid de pe acest segment al eșichierului politic.

Deși se prezintă ca promotor al integrării europene, în realitate este un partid oligarhic, care doar mimează procesele integraționiste, pronunțându-se pentru o *Moldovă – punte între Est și Vest*. În acest sens, la 21 octombrie 2018, PDM a organizat o *Adunare Națională*, sub sloganul *Pro-Moldova*, în cadrul căreia vorbitorii au pledat pentru păstrarea tradițiilor, valorilor și autenticității poporului și au chemat la restabilirea demnității naționale, teze cunoscute ale *ideologiei moldovenismului*.

Între partidele de pe aceste două segmente există puternice afinități, îndeosebi în ceea ce privește promovarea mesajelor *Pro-Moldova*.

Alte partide cu aceeași orientare sunt: *Mișcarea Profesionistilor Speranța-Nadejda*, *Partidul Șor*, *Partidul Regiunilor*.

De centru-dreapta, pro-european

Segmentul de centru-dreapta este ocupat de partide liberale și social-liberale, care se pronunță în mod deschis și clar pentru integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, pentru implementarea reformelor europene în diverse domenii, pentru dezoligarhizarea țării, împotriva corupției și redarea instituțiilor statului poporului.

Partidul Politic Platforma Demnitate și Adevăr (PPPDA) și *Partidul Acțiune și Solidaritate* (PAS) sunt cele mai importante partide din această parte a spectrului politic, care, deși au apărut recent, au obținut rezultate foarte bune la alegerile prezidențiale din 2016 și cele municipale din 2018. Acestea au înființat, la 16 decembrie 2018, o alianță electorală, intitulată *ACUM*, care și-a luat numele de la *Mișcarea de Rezistență Națională*, constituită în iunie 2018, ca reacție la invalida-

rea rezultatelor alegerilor primarului de Chișinău, câștigată de Andrei Năstase, liderul PPDA.

Segmentul de centru-dreapta, cu puternice atitudini unioniste, deși cele din Blocul ACUM nu le recunosc public, mai include următoarele partide: *Partidul Verde Ecologist*, *Partidul Liberal Democrat*, *Mișarea Populară Antimafie*, *Partidul Democrația Acasă*, *Partidul Acțiune și Solidaritate* și *Partidul Voința Poporului*.

Unionist, implicit pro-european

Partidul Liberal este cea mai importantă forță politică de pe acest segment al eșichierului. Acesta s-a aflat la guvernare, în perioada 2009-2016, în diverse coaliții politice. Ulterior, în urma unor compromisuri făcute cu sistemul oligarhic a lui Vladimir Plahotniuc, s-a discreditat și a intrat într-un con de umbră.

Segmentul unionist este cel mai fragmentat de pe eșichierul politic. Acesta include circa 12 formațiuni politice dintre cele 46 înregistrate, precum și câteva zeci de organizații civice active, care au ca obiectiv fundamental Unirea Republicii Moldova cu România.

La 27 noiembrie 2018, unele dintre formațiunile menționate au anunțat înființarea *Convenției Euro-Unioniste* (CEU), o alianță cu caracter electoral, în perspectiva apropiată a alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019. La apelul *Convenției*, făcut celorlalte forțe unioniste de a adera la aceasta, au răspuns doar 2 partide politice și 15 asociații, ceea ce a dus la eșecul încă din fașă al acestei inițiative electorale.

Platformele electorale ale principalelor partide

Cu o lună înainte de data alegerilor parlamentare, principalele partide politice, cotate drept favorite în sondajele de opinie, și-au prezentat în mod public oferta lor electorală, în cadrul unor adunări cu membrii de partid și simpatizanții.

În același timp, acestea au publicat documentele programatice, care au fost intitulate *program electoral*, *platformă electorală* sau *manifest electoral*, după cum au considerat fiecare că ar fi cea mai potrivită denumire.

Documentele respective sunt mai mult sau mai puțin stufoase din punct de vedere al conținutului, de aceea noi am spicuit cele mai semnificative promisiuni electorale pentru fiecare partid în parte, după cum urmează:

Partidul Socialiștilor (PSRM)

Și-a lansat *Platforma electorală*⁹ cu sloganul *Votăm socialiștii. E logic!*, fixându-și următoarele obiective: locuri de muncă, salarii și pensii decente; medicină gratuită; învățământ de stat gratuit; statalitate, neutralitate, republică prezidențială; punte între Est și Vest; dezvoltarea raioanelor, Nu reformei administrative!; mediu de trai confortabil; combaterea corupției; pace interetnică; apărarea ortodoxiei.

Partidul Democrat (PDM)

A prezentat *Manifestul electoral*,¹⁰ având ca slogan *Fapte, nu vorbe!*, cu accent pe un pachet de promisiuni electorale, care au avut mai mult un caracter social, precum: grija față de familie, copii, tineri și pensionari; infrastructură modernă și dezvoltare regională; sănătate pentru toți cetățenii; o societate educată și performantă; economie puternică, mediu de afaceri atractiv, locuri de muncă bine plătite; o agricultură dezvoltată și înalt tehnologizată; justiție echitabilă și stat de drept puternic; reforma clasei politice; un loc bun pentru Republica Moldova în Europa și în lume.

Blocul electoral ACUM

A intrat în campanie cu un *Program electoral*¹¹, cu sloganul *Învingem ACUM!*, bazat pe cinci angajamente-cheie: eliminarea din justiție a procurorilor și judecătorilor corupți; lichidarea structurilor oligarhice și combaterea corupției mari; recuperarea miliardelor furate, inclusiv prin confiscarea averilor ilicite; îndeplinirea până în 2023 a tuturor condițiilor pentru solicitarea calității de membru al Uniunii Europene.

Concurenții electorali

În circumscripția națională s-au înregistrat 15 partide și blocuri electorale, iar în circumscripțiile uninominale un număr de 324 candidați din partea a 10 formațiuni politice și 56 candidați independenți, în următoarea ordine:¹²

	Simbol	Concurentul electoral	Cap listă	Candidați	Sloganul electoral
1		Partidul Democrat din Moldova	Vlad Plahotniuc	53	<i>Fapte, nu vorbe!</i>
2		Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS”	Maia Sandu	55	<i>Învingem ACUM!</i>
3		Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	Vladimir Voronin	54	<i>Comuniștii la putere – ordine în țară!</i>
4		Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	Zinaida Greceanii	55	<i>Votăm steaua. Votăm socialiștii. E logic.</i>
5		Partidul „Șor”	Ilan Șor	51	<i>Partidul Șor – pentru popor!</i>
6		Mișcarea Populară Antimafie	Sergiu Mocanu	32	<i>E timpul să spui NU!</i>
7		Partidul Nostru	Ilian Cașu	54	<i>Moldova va fi liberă!</i>
8		Partidul Național Liberal	Vitalia Pavlicenco	40	<i>Unirea, nu Agonia!</i>
9		Partidul Voința Poporului	Ștefan Urîtu	30	<i>Implică-te și schimbă-ți viața!</i>
10		Partidul Regiunilor din Moldova	Pavel Kalinin	43	
11		Partidul „Democrația Acasă”	Ion Leașcenco	36	<i>#FărăFoști</i>
12		Mișcarea Profesioniștilor „Speranța-Надежда”	Andrei Donică	34	<i>STOP genocid!</i>
13		Partidul „Patria”	Sergiu Biriucov	34	
14		Partidul Verde Ecologist	Anatolie Prohnițchi	31	<i>Om curat. Parlament curat. Țară curată!</i>
15		Partidul Liberal	Dorin Chirtoacă	30	<i>Cu demnitate pentru Unire!</i>

Rezultatele alegerilor

La 3 martie 2019, CEC a comunicat rezultatele finale ale alegerilor parlamentare¹³ din 24 februarie 2019. Acestea, precum și mandatele deputaților aleși au fost validate¹⁴ de Curtea Constituțională, la 9 martie 2019.

La vot au participat 1.457.220 alegători din cei 2.803.573 înscriși pe listele electorale, ceea ce a reprezentat un procentaj de 49.22%, fiind cel mai scăzut de până acum.¹⁵

Concurentul electoral	Voturi	Procent	Mandate
Partidul Democrat din Moldova (PDM)	334.539	23.62%	13
Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS” (ACUM)	380.181	26.84%	14
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM)	53.175	3.75%	
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM)	441.191	31.15%	18
Partidul „Șor” (PPȘ)	117.779	8.32%	5
Mișcarea Populară Antimafie (MPA)	8633	0.61%	
Partidul Nostru (PN)	41.769	2.95%	
Partidul Național Liberal (PNL)	3430	0.24%	
Partidul Voința Poporului (PVP)	2705	0.19%	
Partidul Regiunilor din Moldova (PRM)	3645	0.26%	
Partidul „Democrația Acasă” (PPDA)	4463	0.32%	
Mișcarea Profesioniștilor „Speranța-Надежда” (MPSN)	2826	0.20%	
Partidul „Patria” (PP)	1033	0.07%	
Partidul Verde Ecologist (PVE)	3249	0.23%	
Partidul Liberal (PL)	17.741	1.25%	

Repartizarea mandatelor¹⁶

Concurentul electoral	Circ. națională	Circ. uninominale	Total
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM)	18	17	35
Partidul Democrat din Moldova (PDM)	13	17	30
Blocul „Platforma DA și PAS”(ACUM)	14	12	26
Partidul „Șor” (PPȘ)	5	2	7
Candidați independenți (CI)		3	3

Referendumul consultativ

În aceeași zi cu alegerile parlamentare, a avut loc și *referendumul consultativ* privind reducerea numărului de deputați de la 101 la 61, precum și dreptul cetățenilor de a-i revoca pe parlamentarii care nu-și îndeplinesc obligațiunile, conform Hotărârii Parlamentului din 7 decembrie 2018¹⁷.

Pe buletinul de vot au fost înscrise două întrebări:

Sunteți pentru reducerea numărului deputaților din Parlament de la 101 la 61?

Sunteți pentru ca poporul să poată revoca (demite) deputații din funcție dacă nu își îndeplinesc corespunzător obligațiile lor?

Rezultatul referendumului a fost validat de Curtea Constituțională, la acesta înregistrându-se participarea a 1.144.261 de persoane, respectiv 39,78% dintre alegătorii înscriși pe listele electorale, mai mult de 1/3 din necesarul cerut de lege¹⁸.

Sondajele de opinie și alegerile

În perioada pre-campaniei electorale și chiar în timpul acesteia, au fost efectuate mai multe sondaje de opinie de către diferite case specializate din Republica Moldova, cu scopul de a sondare opinia publică în legătură cu intenția de vot a alegătorilor în perspectiva alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019.

Dintre acestea am ales două sondaje, efectuate de Asociația Sociologilor și Demografilor (ASD) și IMAS, ultimul la comanda Fundației Pentru o Democrație Modernă, primul la 26 noiembrie 2018, iar cel de-al doilea la 7 februarie 2019, ale căror rezultate ni s-au părut mai edificatoare.

Dacă facem o simplă analiză a celor două sondaje, comparând rezultatele prognozate cu cele de la alegerile parlamentare, comunicate de CEC, vom avea surpriza să constatăm că există o discrepanță majoră în defavoarea celor dintâi, care depășește cu mult marja de eroare, fixată de casele respective la +/-3%.

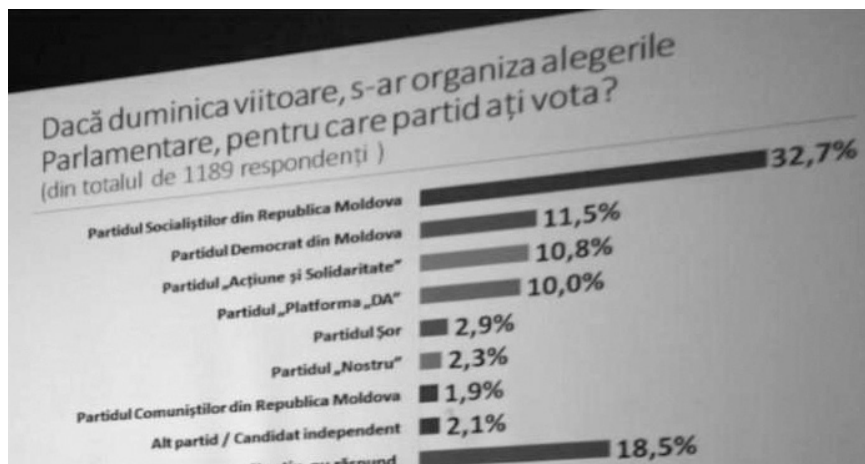
Spre edificare, luăm cazul PDM, de guvernământ, a cărui imagine era considerată de către analiști ca fiind cea mai erodată și decredibilizată.

Acesta a fost cotate în sondajul ASD cu 15,5% din intenția de vot, iar în cel al IMAS cu 18,4%, în timp ce rezultatele reale ale alegerilor arată că partidul a obținut 23,62% din voturi, contrar tuturor așteptărilor, devenind a doua forță politică din noul Parlament din punct de vedere al numărului de deputați. Situația este valabilă și pentru celelalte partide, care au depășit pragul electoral.

Doar din acest exemplu putem constata cât de relative și manipulatorii pot fi aprecierile sondajelor, făcute de unele case de investigare a preferințelor opiniei publice, cu ocazia alegerilor, indiferent de tipul acestora.

Sondaj ASD // PDM, la distanță de 1%-2% de PAS și PPDA

Dacă duminica viitoare ar avea loc alegeri parlamentare, socialiștii ar fi votați de 32,7% dintre alegători. Pe locurile 2, 3 și 4 ar fi PD, PAS și PPDA, la o distanță de circa un procent, acestea fiind cele patru partide cotate cu șanse să ajungă în Parlament¹⁹.

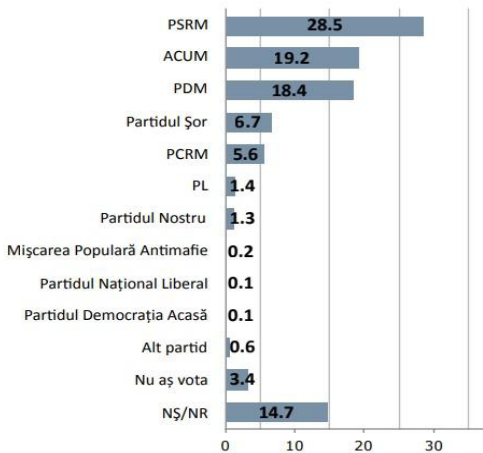
Sondaj IMAS // Cinci partide ar trece pragul electoral

Dacă duminica viitoare ar avea loc alegeri parlamentare anticipate, cinci formațiuni politice ar trece pragul electoral. Este vorba despre PSRM, cele două partide din Blocul ACUM, Partidul Democrat și

Partidul Șor. Cel puțin asta arată datele sondajului IMAS, făcut la comanda Fundației Pentru o Democrație Modernă (AFDM)²⁰.

În varianta în care duminica viitoare ar avea loc alegeri parlamentare anticipate, cu ce partid intenționați să votați?

% din total eșantion, 1475 respondenți

Finanțarea campaniei electorale

Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 2019 a fost foarte costisitoare pentru unele partide, lucru care rezultă din tabelul de mai jos, întocmit de CEC.

O simplă privire asupra acestuia relevă că cele mai mari sume cheltuite aparțin partidelor care au depășit pragul electoral și au intrat în noul Parlament, fiind făcute pe publicitate (TV, radio, site-uri etc.), materiale promoționale (afișe, postere, fluturași etc.), precum și pentru închirierea unor săli în care s-au organizat întruniri electorale²¹.

Dar chiar și între acestea există o diferențiere semnificativă, care arată că nu întotdeauna partidul cu cele mai mari sume cheltuite pentru propaganda electorală a obținut și cel mai mare număr de voturi în scrutul electoral.

Campion la capitolul cheltuieli, dar și la venituri, a fost de departe PDM, care a atras peste 29 de milioane de lei și a cheltuit cam tot pe

atâtea. Acesta a fost urmat de Partidul Șor, cu circa 7,6 milioane lei, PSRM, cu 3,8 milioane lei și Blocul ACUM, cu aproximativ 1,2 milioane lei.

După cum se poate lesne observa, deși au cheltuit cu mult mai puțin decât PDM, PSRM și Blocul ACUM au obținut rezultate mai bune decât primul, clasându-se pe locul întâi, respectiv trei, din punct de vedere al scorului electoral, ceea ce relevă că aceste două forțe politice au o influență mult mai mare în rândul electoratului.

O surpriză neașteptată a produs *Partidul Șor*, cunoscut mai mult datorită scandalurilor financiar-bancare în care este amestecat liderul său, care a atras venituri de circa 7,6 milioane lei, mai mult chiar decât au acumulat PSRM și Blocul ACUM împreună, reușind să intre și în Parlament, contrar tuturor așteptărilor.

Cheltuieli

Veniturile și cheltuielile în lei raportate de către toți concurenții electorali în campania pentru alegerile parlamentare și referendumul consultativ²².

Concurent electoral	Venituri	Cheltuieli
Partidul Democrat din Moldova (PDM)	29,266,628.31	29,047,213.82
Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS”	1,254,713.95	1,117,447.78
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM)	900,000.00	734,409.42
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM)	5,124,305.00	3,822,891.04
Partidul „Șor” (PPȘ)	7,565,000.00	7,555,402.52
Mișcarea Populară Antimafie (MPA)	10,000.00	3,732.60
Partidul Nostru (PN)	714,291.90	676,666.47
Partidul Național Liberal (PNL)	3,200.00	2,784.00
Partidul Voința Poporului (PVP)	–	–
Partidul Regiunilor din Moldova (PRM)	23,816.00	19,369.71
Partidul „Democrația Acasă” (PPDA)	–	–
Mișcarea Profesioniștilor „Speranța-Надежда” (MPSN)	–	–
Partidul „Patria” (PP)	0.00	0.00
Partidul Verde Ecologist (PVE)	17,000.00	15,565.00
Partidul Liberal (PL)	500,000.00	161,570.50

Reflectarea campaniei electorale în mass-media

Centrul pentru Jurnalism Independent (CJI) și Asociația Presei Independente (API) au publicat mai multe rapoarte de monitorizare a modului în care presa a reflectat activitatea competitorilor politici în timpul campaniei electorale. Acestea au avut în obiectiv 28 de instituții media, între care 12 posturi TV și 16 portaluri și ziare²³.

O primă constatare a celor două organizații a fost că mass-media a reflectat campania în funcție de preferințele și apartenența politică a patronilor acestora.

Astfel, *Publika TV, Prime TV, Canal 2 și Canal 3*, care aparțin direct sau prin intermediari liderilor *Partidului Democrat, Accent TV și NTV*, afiliate *socialiștilor și Televiziunea Centrală*, care i-ar aparține lui *Ilan Șor*, au favorizat partidele menționate în detrimentul altor competitori electorali.

Spre deosebire de acestea, *Pro TV Chișinău, TV8, Jurnal TV, Moldova 1 și GRT* din Găgăuzia au avut o poziție neutră față de majoritatea celorlalți concurenți.

PDM, de guvernământ, *PSRM* și *Blocul ACUM* au fost partidele cele mai mediatizate în campanie, apărând cel mai frecvent în emisiunile celor 28 instituții media monitorizate, cu mențiunea că, la televiziuni, *Blocul ACUM* și *Partidul Liberal* au fost prezentate îndeosebi în context negativ.

În cazul portalurilor și ziarelor monitorizate a existat aceeași situație părtinitoare și dezechilibrată de reflectare a campaniei electorale, în opt dintre cele 16 media mai vizibil fiind *PDM*, în patru *PSRM*, iar în trei *Blocul ACUM*.

Portalurile *aif.md, kp.md, noi.md, sputnik.md și timpul.md* au selectat știrile în funcție de preferințele lor politice, omițând intenționat unele evenimente electorale, în timp ce *deschide.md, realitatea.md și Jurnal de Chișinău* au favorizat anumiți competitori în defavoarea altora.

O reflectare mai echidistantă și pe o tonalitate neutră a campaniei electorale au avut portalurile *alegeri.md, agora.md, diez.md, moldova.org, newsmaker.md, unimedia.info și zdg.md*.

Portalurile regionale, cum ar fi *sp.md*, din Bălți, s-a limitat la reflectarea campaniei la nivel local, în mod echilibrat, iar *gagauzinfo.md*, din Comrat, i-a favorizat pe socialiști.

După cum a sesizat și o delegație a *Adunării Parlamentare a Consiliului Europei* (APCE), care a vizitat Republica Moldova în preajma declanșării campaniei electorale, pluralismul media are o independență limitată, întrucât cele mai multe dintre mijloacele de informare în masă sunt *afiliate* unor partide politice, iar publicitatea electorală se află sub controlul acestora.

Costurile publicității electorale

Conform prevederilor legale, prețul publicității electorale nu trebuie să-l depășească pe cel al celei comerciale, însă acestea nu au fost respectate de către media controlate de partidele politice.

Astfel, posturile de televiziune afiliate direct sau indirect PDM au practicat cele mai mari prețuri, aproape prohibitive. De exemplu, un minut de publicitate la *Prime TV*, post cu cea mai mare audiență, a costat 4000 de euro, la *Publika TV* – 2000 de euro, iar la *Canal 2* și *Canal 3* câte 1500 de euro pe minut. *Televiziunea Centrală* și *Orhei TV*, controlate de Ilan Șor, a practicat prețurile de 1500, respectiv, 1000 de euro. În timp ce la posturile *NTV*, *Exclusiv TV* și *Accent TV*, apropiate socialiștilor, publicitatea electorală a costat între 500 și 50 de euro pe minut²⁴.

Aceste practici nu sunt noi, ele întâlnindu-se și în campaniile electorale anterioare, scopul fiind de a împiedica oponentii politici să-și facă publicitate la posturile tv controlate de ei.

La cei 76 de radiodifuzori monitorizați, care au transmis publicitate electorală, prețurile au fost mai acceptabile, aceștia percepând între 3 și 4000 de euro pe minut.

Observatorii și alegerile parlamentare

Campania electorală și alegerile parlamentare au stârnit un interes deosebit atât din partea opiniei publice interne, cât și a organismelor

europene și a unor cancelarii occidentale, care monitorizează evoluția instituțiilor democratice și a statului de drept din Republica Moldova.

Drept consecință, acestea au trimis un număr apreciabil de observatori externi, la care s-a adăugat un corp mult mai numeros din partea ONG-urilor locale.

Potriviț unor comunicate ale CEC, au fost acreditați 776 de observatori internaționali, trimiși de misiuni diplomatice, organizații internaționale guvernamentale, autorități electorale străine și organizații neguvernamentale, precum și 3389 de observatori naționali, desemnați de asociații obștești calificate²⁵.

Observatorii Misiunii OSCE/ODIHR au apreciat că alegerile s-au desfășurat fără incidente majore, au fost competitive, iar drepturile fundamentale ale alegătorilor au fost, în general, respectate. Aceștia au sesizat și unele nereguli, cum ar fi, transportarea, pe scară largă, cu autobuze a alegătorilor din regiunea transnistreană la secțiile de votare, precum și confuzia produsă de introducerea votului electoral mixt și organizarea în aceeași zi a alegerilor și a referendumului consultativ²⁶.

Șeful misiunii de observatori ai *Institutului Republican Internațional (IRI)*, James Kolbe, membru al Congresului american, a declarat, după vizitarea a 223 de secții de votare, că alegerile au avut loc fără mari iregularități, deși există loc pentru mai bine²⁷.

La rândul lor, observatorii CSI au afirmat că au depistat mai multe încălcări minore în timpul procesului de vot, însă acestea nu au influențat rezultatele scrutinului²⁸.

Observatorii *Rețelei Europene a Organizațiilor de Monitorizare a Alegerilor (ENEMO)* și-a exprimat îngrijorarea față de cazurile de hărțuire a candidaților electorali și deteriorarea materialelor electorale, condamnând, totodată, discursurile care incită de ură, încercările de mituire a alegătorilor, precum și acțiunile de distribuire a cadourilor electorale, cu implicarea unor fundații de caritate aservite unor partide politice.

O poziție asemănătoare a avut și delegația *Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE)*²⁹.

Interesul marilor puteri față de alegeri

Departamentul de Stat al SUA i-a felicitat pe câștigători și a salutat aprecierile OSCE, potrivit cărora alegerile parlamentare din Moldova au fost competitive și, în general, au respectat drepturile fundamentale ale omului.

În același timp, a cerut autorităților Republicii Moldova să investigheze cazurile de mituire a alegătorilor și de utilizare a resurselor administrative, sesizate de OSCE.

Pe de altă parte, a îndemnat liderii politici să inițieze rapid formarea unui guvern care să respecte voința alegătorilor și să servească poporul prin combaterea corupției, promovarea reformelor și asigurarea progresului democratic³⁰.

Kremlinul s-a arătat, de asemenea, interesat de alegerile parlamentare din Republica Moldova. Președintele rus, Vladimir Putin, a afirmat, într-o întrevvedere cu Igor Dodon, cu ocazia primirii acestuia la Kremlin, la 30 ianuarie 2019, că de rezultatele alegerilor depinde și relația Republicii Moldova cu Federația Rusă³¹.

Concluzii

Alegerile parlamentare din 2019 au avut loc într-un context politic intern foarte tensionat și în condițiile unor derapaje semnificative ale Republicii Moldova în raporturile cu organismele europene și cele financiar-bancare internaționale.

Scrutinul acesta a adus și unele noutăți importante față de cele anterioare, cum ar fi:

Modificarea *sistemului electoral* anterior, prin trecerea, pentru prima dată, la unul *mixt*, care a avantajat îndeosebi partidele politice mari, precum și pe cele care au dispus de resurse financiare considerabile.

Introducerea, pentru întâia oară, a *certificatelor de integritate* pentru candidații la funcția de deputat, cu scopul de a preveni intrarea în Parlament a persoanelor corupte sau incompatibile³².

Creșterea fără precedent, de peste două ori față de alegerile prezidențiale din 2016, a numărului de *alegători din regiunea transnistreană*, care au votat în favoarea rusofonilor, respectiv a *PSRM* și a doi candidați independenți³³.

Absența oricărui *partid unionist* din noul Parlament, situație neîntâlnită până la actualele alegeri parlamentare.

Folosirea pe scară largă în propaganda electorală a *rețelelor de socializare* și a *portalurilor electronice*, care au obținut câștiguri apreciable din publicitatea plătită de partidele politice.

Prestația foarte proastă a două partide politice, foste parlamentare, care nu au reușit să atingă pragul electorat, ratând astfel intrarea în noul Parlament:

- *PCRM*, care, timp de peste 22 de ani, s-a aflat în Legislativ, iar pentru două legislaturi a avut întreaga putere în Republica Moldova, nu a reușit să obțină la recente alegeri decât 3,75%, fiind într-un proces de destrămare și de dispariție de pe scena politică;

- *PL*, aflat la guvernare, în diverse coaliții politice, în perioada 2009-2016, a realizat un scor electoral de numai 1,25%, fiind pasibil de aceeași soartă ca și un alt partid unionist, *FPCD*, care și-a încheiat misiunea istorică.

Dezamăgirea *PSRM*, care, deși era dat de departe învingătorul favorit în sondajele de opinie și a câștigat alegerile, nu a reușit să obțină nici măcar majoritatea simplă pentru a prelua puterea, așa cum se aștepta liderul său *de facto*, președintele Igor Dodon.

Rezultatul notabil al *PDM*, un partid de circa 10-13% în alegerile precedente, cotate în sondaje cu un procent destul de modest, care a depășit toate așteptările, reușind să devină *a doua forță* parlamentară după numărul de mandate obținut.

Prestația electorală foarte bună a Blocului *ACUM*, format din trei partide, dintre care două aflate pentru prima dată într-o campanie parlamentară, care a reușit să se claseze pe *locul al treilea* după numărul de mandate, însă insuficient pentru a schimba radical situația actuală din Republica Moldova, așa cum doresc liderii partidelor componente.

Surpriza cea mai mare a produs-o *Partidul Șor*, denumit și partidul-om, al primarului de Orhei, care a reușit să intre în Parlament cu un procent mai mare decât al *PCRM* și *PL*, luate la un loc, și să formeze al patrulea grup parlamentar, aflat la remorca *PDM*.

La o simplă privire asupra tabloului rezultatelor alegerilor parlamentare din acest an, lesne constatăm că acestea au avut o puternică *conotație geopolitică*, reflectată de împărțirea mandatelor aproape egală (circa 1/3) între cele trei forțe politice principale din noul Parlament, care reprezintă tot atâtea *direcții de orientare* a Republicii Moldova: pro-rusă – *PSRM*, pro-moldovenească – *PDM* și pro-europeană – *Blocul ACUM*.

Orientările ideologice total diferite, precum și interesele politice diametral opuse au făcut ca, la două luni și jumătate de la data alegerilor, să nu fie constituită o majoritate parlamentară, care să aleagă organele de conducere ale Parlamentului și să investească un guvern.

Ca urmare, Republica Moldova a fost aruncată într-o *gravă criză politică*. În lipsa unui compromis între partidele politice, realizat până la 7 iunie 2019, data limită impusă de prevederile constituționale, s-ar putea prelungi pentru cel puțin încă trei luni, timp necesar organizării unor *alegeri parlamentare anticipate*, fără a avea garanția că acestea ar putea schimba situația actuală.

Note ■ ¹ Hotărârea Parlamentului nr. 197, din 27 iulie 2018.

² www.europalibera.org, din 30 iulie 2018.

³ www.europalibera.org, din 1 august 2018.

⁴ www.europalibera.org, din 30 iulie 2018.

⁵ www.europalibera.org, din 1 august 2018.

- ⁶ Vezi studiul Centrului pentru Resurse Juridice, www.europalibera.org, din 19 septembrie 2018.
- ⁷ www.europalibera.org, din 16 septembrie 2018.
- ⁸ www.e-democracy.md, din 29 ianuarie 2019.
- ⁹ <https://socialistii.md>, din 25 ianuarie 2019
- ¹⁰ www.pdm.md, din 25 ianuarie 2019
- ¹¹ www.acum.md, din 25 ianuarie 2019
- ¹² www.alegeri.md, din 31 ianuarie 2019.
- ¹³ Agenția *Moldpres*, din 3 martie 2019.
- ¹⁴ Agenția *Moldpres*, din 9 martie 2019.
- ¹⁵ <https://a.cec.md>, din 3 martie 2019.
- ¹⁶ www.alegeri.md, din 11 februarie 2019.
- ¹⁷ Agenția *Moldpres*, din 7 decembrie 2018.
- ¹⁸ Agenția *Moldpres*, din 14 martie 2019.
- ¹⁹ www.deschide.md, din 26 noiembrie 2018.
- ²⁰ www.deschide.md, din 7 februarie 2019.
- ²¹ www.deschide.md, din 10 februarie 2019.
- ²² www.alegeri.md, din 11 februarie 2019.
- ²³ www.europalibera.org, din 6 februarie 2019.
- ²⁴ www.europalibera.org, din 13 februarie 2019.
- ²⁵ [https://a.cec.md/ro/acreditarea - observatorilor - 3930.html](https://a.cec.md/ro/acreditarea-observatorilor-3930.html), din 11 decembrie 2018 și 22 februarie 2019.
- ²⁶ Agenția *Moldpres*, din 25 februarie 2019
- ²⁷ *Ibidem.*
- ²⁸ *Ibidem.*
- ²⁹ www.europalibera.org, din 4 februarie 2019.
- ³⁰ Agenția *Moldpres*, din 28 februarie 2019.
- ³¹ www.europalibera.org, din 31 ianuarie 2019.
- ³² deschide.md, din 21 ianuarie 2019.
- ³³ www.europalibera.org, din 25 februarie 2019.

Adrian Dinu RACHIERU

Eminescu și canonul literar românesc (I)

A.D.R. – prof. univ. dr.
Dintre volumele publicate
(peste 30): *Elitism și
Postmodernism*, Iași, 1999;
Bătălia pentru Basarabia,
Timișoara, 2000; *Alternativa
Marino*, Iași, 2002; *Legea
conservării scaunului* (roman,
vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004;
Globalizare și cultură media,
Iași, 2003; *Nichita Stănescu –
un idol fals?*, Iași, 2006;
Eminescu după Eminescu,
Timișoara, 2009; *Poeți
din Basarabia* (antologie
critică), Chișinău, 2010;
*Ion Creangă. Spectacolul
disimulării*, Timișoara, 2012;
Conviețuirea cu Eminescu,
Iași, 2013; *Romanul politic și
pactul ficțional* (I), Iași, 2015;
Polemici de tranziție, Uzdin,
Serbia, 2016.

Discutând recent despre „eternitatea canonului” (v. „România literară”, nr. 20/10 mai 2019, p. 4), Mihai Zamfir ne reamintește că fiecare literatură își conservă „un nucleu esențial”, aparent imobil, acel *fond de bază* (stabil, indiscutabil, de relativă fixitate, totuși suportând – cu lentoare – varii corijări), făcând din cultură „un pilon național rezistent”. Iată un nimerit prilej de a repune în discuție această frecventată temă, asaltată de numeroși contribuitori, întocmind cu febrilitate „liste” conjuncturale, provocând – vorba lui Ion Simuț – „turbulențe”. Canonul, oricum, *nu este o ficțiune intelectuală*, sublinia Mihai Zamfir în pomenita intervenție.

Încercând a desluși, după „două luni de lectură cu creionul în mână”, *catalogul canonic* propus de Nicolae Manolescu (în *Istoria sa*), Theodor Codreanu îi consacră o carte în care, prioritar, discuta centralitatea eminesciană, uzurpată în „hibridul” manolescian. Înainte de a constata dacă Eminescu, investit cu rolul simbolic de poet național, s-a degradat esteticeste, dacă inerția canonică și recepția clișeizată abia îl țin în „viață” sau dacă asistăm la eroziunea mitului, ar fi util, bănuim, a afla, fie și aproximativ, *ce este canonul*. Strămutat din teologie, nebeneficiind de un cadru conceptual adecvat, termenul a provocat largi

dezbateri la noi, după valurile stârnite de „bătălia canonică” americană. Și, pe bună dreptate, Theodor Codreanu se întreba: „înseamnă altceva canonul decât adevăr în cultură?” (Codreanu 2009: 32).

Așa fiind, credem în necesitatea canonului (într-o epocă, vai, confuză axiologic), dar nu și într-o istorie literară „canonică”, obsedată de liste, precum a noastră. Pentru simplu fapt că o istorie a literaturii – avertiza Marian Popa – „nu poate fi doar un panteon”; altfel zis, și „literatura stupidă”, spunea același, poate fi „material muzeal”. S-ar cuveni, cred, întâi, să detaliem chestiunea și, mai ales, să (ne) definim termenii. Să însemne canonicitatea intangibilitate, adică mortificare? Să fie canonul un „import fraudulos” (cum crede Cosmin Ciotloș) sau, mai degrabă, un transfer fraudulos, preluat din sfera religiosului? Oricum, canonul laic *nu e închis*, poate fi „penetrat” prin lărgirea listei canonice (firește, în aceleași condiții de omologare); încât, inevitabil, asistăm la înmulțirea acestor liste, de uz didactic (presupus diferite). Totuși unde mai e *stabilitatea canonică*? „Dacă nu e canon, nimic nu e” – zic suporterii (și nu se înșală). Canonul, negreșit, e în prefacere (acumulări, sedimentări, negocieri) și suportă verificări succesive. El este doar reproducere sau o continuă reînnoire? El se îmbogățește (cum credem noi) sau e deconstruit, până la distrugerea „dispozitivului canonic”? În fine, în epoca globalizării, învolburată de cruciadele socio-politice (feminism, afrocentrism, neoistorism, deconstructivism etc.), purtate în numele unor „reparații istorice”, *canonul național* mai supraviețuiește? Asistăm oare la generalizarea canonului occidental? Totuși, constatase chiar Harold Bloom, „nimeni nu are autoritatea de a ne spune ce este canonul occidental” (Bloom 2007: 63). Și atunci? Încât cea mai „firească” replică e, din păcate, denaturarea conceptului, manevrat dezinvolt și aproximativ, pe gustul ideologilor postmoderni și a epocii „haotice”; ceea ce chiar se întâmplă...

Să nu uităm că autoritatea canonică, gestul canonizator – prin „fixare” – au totuși un caracter resimțit ca opresiv și stimulează avântul contestatar. Dar atacul anticanonic ce va să însemne? Distrugerea canonului (cum ar dori numita „Școală a resentimentului”, prin atitudine decanonizatoare) sau doar înlocuirea lui (cu repetate „divorțuri canonice”, impunerea canonului generaționist, altă listă de „supraviețuitori”)? Adică *un alt canon*... Observăm că sub flamura revizuirilor (cerând, impera-

tiv, reaşezarea valorilor), gestul canonizator se deschide ambivalent. Canonul, preciza H. Bloom, este *un etalon de vitalitate* (selecţionând „oameni reprezentativi”, asigurându-şi „nemurirea”) şi, în acelaşi timp, poate fi *mesagerul Morţii*, expediind în neant scriitori consideraţi cândva reprezentativi. Cu atât mai riscante sunt profeţiile canonice. Mai ales că, avertiza H. Bloom, canonicitatea are nevoie de *timp*, ar trebui să treacă două generaţii pentru a spera că nu greşim optând şi întocmind, cu hărnicie, liste. Graba unora de a se considera *scriitori canonici*, forţând intrarea în manuale, e cel puţin hazlie dacă nu deplin ridicolă. Soarta unui scriitor (în pofida gloriei conjuncturale şi a abilităţilor relaţionale) nu se joacă în timpul vieţii; iar posteritatea e nemiloasă...

Afirmaţia lui N. Manolescu („canonul nu se discută, el se face”) este doar o glumă. În realitate, canonul – ca operă colectivă – chiar se discută; el se face, fiind în pre-facere. Spunea bine Nicoleta Sălcudeanu: „canonul este un copil cu mai multe moaşe”. Vechiul canon se restrânge, unii, canonizaţi, ies din actualitate, noile achiziţii îşi fac loc (uneori cu coatele), circumstanţele / standardele de epocă intervin în „joc”, selecţia poartă pecetea gustului, dar şi a idiosincraziilor. Fiindcă acceptăm *realitatea canonului ca dat subiectiv*, rod al interpretărilor într-un spaţiu de certă varietate polifonică, supus în permanenţă interogaţiilor critice. Ce ne facem însă cu o concluzie „elegiacă” a aceluiaşi H. Bloom, potrivit căruia „criticii nu pot crea canonul” (*Ibidem*: 532). Cine atunci s-ar încumeta şi ar avea şi autoritatea canonică să o facă? Şi, în fond, o sumă de subiectivităţi poate fi garantul obiectivităţii? Deci: 1) Niciun critic nu face canonul, el fiind, spuneam, o operă colectivă; 2) Canonul funcţionează în variante naţionale; 3) El are ca fundament esteticul, este un cumul de singularităţi şi este o listă în prefacere, confirmând lovinesciana mutaţie a valorilor. Testul operelor canonice ar fi *recitirea* (H. Bloom *dixit*): „dacă nu impune o recitare, opera nu poate dăinui”, scria el (Bloom 2008: 56), analizând „ciclul de viaţă al poetului puternic” cum o va face şi în *Anxietatea influenţei* (3). Dar în epoca „analfabetismului TV” (cum zic sociologii), a internauţilor, lectura e în recul. Recitirea, e limpede, vizează cercul îngust al iniţiaţilor.

Evident că scriitorul român trăieşte *anxietatea consacării canonice*. Reamintim că istoria manolesciană a fost aşteptată cu înfrigurare; indiscutabil o carte-eveniment, bucurându-se de o receptare zgomotoa-

să, pasională, ea a provocat și mari deziluzii. De ecou bloomian (și nu ne referim doar la „nostalgia esteticului”), impozantul tom aparține unui cronicar – „direcționist”, deghizat în istoric literar, funcționând – să recunoaștem – ca *brand cultural* (cf. Mihaela Ursa). Sub un subtitlu inexact (*5 secole de literatură*), amestecând vârstele manolesciene (repere, mize, stil – cum observa Daniel Cristea-Enache), jurând în era postestetică pe „procustianismul estetic” (cercetat capricios), expediind nume grele pe lista „dicționarizaților”, operând inexplicabile excluderi, *Istoria critică* s-a vrut canonică. Ne întrebăm: este un „edificiu în lucru” (cf. Sanda Cordoș) sau un proiect încheiat? Este Manolescu un „mare canonizator”, alături de Maiorescu, Lovinescu și Călinescu (careul de ași, după S. Alexandrescu, instituind *ordinea literară românească*) sau „doar” un *contribuitor* (zice Doris Mironescu), lucrând, ca „benedictin cartograf”, – prin acest *opus magnum* – la „lărgirea” canonului? În sensul (paradoxal) că numărul autorilor, implicit al operelor valide sporește, cantitatea de literatură devine copleșitoare, iar spațiul locativ oferit nu poate fi la fel de generos! Lista canonică, găzduind autori „inoxidabili”, nicidecum cărți ridate este, se înțelege, restrictivă. Luptele (generații, grupări, direcții) s-ar vrea și câștigătoare în instituirea canonului (acele râvnite și definitive „lovituri canonice”). Iluzorii, finalmente. Totuși, ce ne facem cu *intervalul-tampon* cerut de H. Bloom, un argument de bun-simț la urma-urmei, acele „două generații” după moartea scriitorului? În cazanul vanităților (care e viața literară), renegocierea canonului literar / reformarea lui se rezumă, de regulă, la un lobby generaționist. Or, statutul canonic are în vedere *opera*, dar și *influența* ei (misterioasă), nicidecum traficul de influență. Iar *bătăliile canonice* au nevoie de două tabere (firește, în conflict). Altă întrebare privește puțința sustragerii. Bloomiana „anxietate a influențelor”, *interanimarea* lui Steiner sau *interglosarea infinită* a lui Manolescu numesc marele adevăr al influenței literare, instituind „o anxietate irezistibilă”. Dar dacă H. Bloom se împărtășește „anxios” din Shakespeare (cel care a scris „textul vieții moderne”), lanțul de receptări invocat de un Jauss este „liber” oare de orice influență? Evită receptarea capcanele impresionismului? Sau, altfel spus, ne putem sustrage presiunii contextului, rămânând *numai pe teren estetic*? Greu de crezut și imposibil de împlinit. Iar dilemele canonice ne asediază. Și dacă Fowler are dreptate (susținând că fiecare epocă are genuri canonice), atunci reevaluarea

e chiar presantă. Acel catalog de autori (supraviețuitori), construit pe „retorica imortalității”, se vede confruntat cu „repertoriul activ” al epocii / epocilor, suportând răsturnări în „topul” genurilor literare. Ceea ce e vizibil cu ochiul liber.

Canonul, credem, se instituie prin consens. E drept, la noi mentalitatea curentă cere ca un critic de oarecare autoritate să-și scrie propria istorie literară ca un apoteotic „discurs de legitimare”. În afara obișnuitelor cărțeli, a unor execuții de cafea și a prizei emoționale, lipsesc, regretabil, discuțiile aplicate. A propus cineva un canon alternativ (ca demonstrație temeinică, nu fluturând liste încropite „de azi pe mâine”)? În deghizament postmodern, *Istoria* manolesciană se vrea, desigur, *cartea vieții*, adăpostind – s-a observat – „mai mulți Manolescu”. Ea impresionează, dincolo de recepția foiletonică, prin forța de absorbție, dar, în mare, se pliază pe ierarhiile consacrate. Vom accepta apoi că orice canon (laic) este o creație a conștiinței ordonatoare a criticilor. Autorii canonici, ne prevenea Coleridge, sunt *veșnic vii*, exercită – prin „demnitate estetică” – o supra-influență, *postfigurând* (zicea H. Bloom) canonul. Reamintim (alte) câteva adevăruri: canonul e alcătuit din singularități (stânjenitor de puternice), iar intrarea în canon, prin individuație, înseamnă *fixarea* în memoria colectivă. Ceea ce nu presupune și o venerație somnolentă, pietrificată. Astăzi, *publicultura*, prin forță mediatică, penetrând zgomotos piața și falsificând relația valoare / succes, tulbură și listele canonice. Ce să mai vorbim despre culturile mici, închise în propriile granițe lingvistice, incapabile să gestioneze acel hulit *management al vizibilității*. Or, în absența lui, societatea mediatică te condamnă la inexistență. Să mai adăugăm, sub presiunea globalizării, și soarta grea a canonului național, supus și din interior deconstrucției (prin vocile resentimentare). G. Călinescu a impus, descurajant, o viziune (ca narațiune identitară) și a împlinit dezideratul canonic, afirma tăios M. Mincu. Să înțelegem de aici că alte Istorii literare ar fi „inutile”?

Întrebarea stă în picioare deoarece, curent, se zice că epoca istoriilor integrale, „de autor”, a apus. Generaliștii au cam dispărut, izvorăștii și istoriștii pun în circulație, de regulă, banalități didactice, ies la rampă criticiștii condamnând vehement „efervescenta mitologică” și punând la zid teza evoluției organice. Iar ambițioasele istorii, tratate ca obiect

de cult, pot invoca alibiul subiectivității câtă vreme folosesc un operator empiric: „gustul” (departe de a fi infailibil!). Deși nu concepem o istorie literară în absența unei percepții contextuale (culturală, istorică, politică), inventariind școli, curente, reviste, ideologii etc., deși nu credem că rostul ei ar fi canonizarea, până la urmă, să recunoaștem, o istorie literară instituie / poate institui canonul. Dar poate fi ea un laborator aseptice, apărând purismul conservatorismului estetic?

Evident, nu orice autor poate penetra canonul. Pentru Bloom, Shakespeare rămâne „cel mai original autor cunoscut vreodată”, cu acces la o *universalitate fundamentală*. El înseamnă canonul laic. El, spuneam, ar *postfigura* canonul, exercitând acea de neocolit influență (anxioasă). Dar valoarea, în sine, nu ajunge. Mari scriitori pot rămâne necunoscuți, ilustrând doar canonul național; sau stimulând asaltul contestatarilor, deranjați de centralitatea unui nume (să exemplificăm: Eminescu) câtă vreme, zice tot Bloom, opoziția definește centralitatea. Și căutându-se, cu înfrigurare, alternative pentru canon (să exemplificăm: Cărtărescu). Iar recuperarea celor din exil, „întoarcerea proscrisilor”, îmbogățind – astfel – literatura noastră, cultura, în sens larg (și nu doar anexionist, strict cumulativ, prin extensie geografică) e necesară. Șansele de a intra în canon sunt mici dacă ne cramponăm (cum altfel?) de conceptul de *influență*. S-ar putea însă ca, pe termen lung, acel „afară” al literaturii române, adus *acasă*, în matca (corpusul) literaturii-mamă, metabolizat, să penetreze, prin anumite voci, canonul. Chiar dacă N. Manolescu, într-un recent interviu, mărturisea că „literatura exilului nu este interesantă” (v. „Scrisul românesc”, nr. 2/2009). Categorie, *romstrăinii* (vorba lui Sorin Alexandrescu) contează...

O ultimă chestiune stârnește, și ea, nedumeriri; canonul contabilizează opere sau scriitori? În bună tradiție postmodernistă, vom răspunde *și-și*. Dilema însă rămâne. Dacă acceptăm că fundamentul estetic contează decisiv, canonul ar trebui să includă opere. Niciun scriitor nu produce doar capodopere. Dar aura canonului se răsfrânge asupra autorului în cauză și, pe bună dreptate, vorbim de *scriitori canonici*. Iar în vremurile noastre, trăind în publicultură, ecuația se tulbură, convertind fraudulos succesul comercial în valoare (prestigiu). Se înțelege că astfel de „victorii” (mincinoase) au viață scurtă. Totuși, viermuiala literaților e întreținută de o obsesie: „ajustarea” *canonului*...

În numele *ajustării* lui, Eminescu e repus, periodic, în discuție. Ceea ce, desigur, nu e stânjenitor. Doar că, propunându-și „detronarea”, atacând centralitatea eminesciană ca maladivă, mortifiantă etc., discuțiile cad în încrâncenare, provocând polarizări: fie exagerări pioase, fie furii demolatoare, ignorând tocmai esențialul, aprofundarea analitică. Oricum, n-am putea discuta onest despre „povara ontologică a canonului” (Manolescu 2008: 102), despre tentativele de „transbordare a centrului canonic” (*Ibidem*: 98) ignorând necesara recontextualizare. Recent, dorind *a nu menaja trecutul* (*Ibidem*: 8), Eugen Negrici ne invita să examinăm *realitatea psihologică a unei literaturi* (a noastră, bineînțeles), scuturând iluziile ei.

Lansată cu fast, suspectată de intenții denigratoare, fiind o apariție provocatoare, „răsfățată”, șocantă, fermecătoare și nedreaptă, incitantă și iritantă, cartea a cules, previzibil, opinii împărțite. Cu certitudine, nu avem a face cu o istorie a literaturii, ci cu o tentativă de investigare a istoriei mentalităților (miturile colective), de citit în complementaritate (fie și „contradictorie”) cu alte aparițiuni. Așezată deci lângă „bomba Manolescu” (cf. Al. George), de un subiectivism estetic și firav simț istoric, ori alături de *Istoria secretă* a lui Cornel Ungureanu, scotocind subteranele (culisele) literaturii, interesată de contextele receptării. În fond, Negrici discută despre criza receptării, blamând amortirea spiritului critic. Adică mitologizarea imaginarului literar, inventariind iluziile criticii noastre, iscate de frustrări, complexe, impulsuri compensatorii, inerție canonică etc. Încercând, așadar, a descrie circumstanțele care au provocat / întreținut astfel de discursuri de legitimare (idealizări, tabuizări) în procesul receptării și cerând ca textul / textele să „funcționeze” în *starea de semioză deschisă*.

Față de fabuloasa *Istorie* călinesciană (un „roman deghezizat”, cum s-a spus), cheltuind fără economie erudiție și imaginație, E. Negrici vrea să zdruncine canonul („toxic”?). Trece de la *eroizare* la *dezvrăjire*, denunță falsa opulență și mecanismele compensatorii, servituțile politice și miturile istoriografice. Să reamintim că autorul, aliniat tendinței demitizante, făcuse un util antrenament în echipa lui L. Boia (1998), reactivând, sub lupă critică, *mitul patriei primejduite* în imaginarul politic comunizant, simbolistica națională atingând „faza monumentalității”. Fie că discută despre marasmul proletcultist (bolșevizare, presiune to-

talitară, bruij ideologic, voluntarism politic), fie că are în vedere „al doilea comunism românesc” (dinozaurii internaționaliști făcând loc megalomaniei ceaușiste, deriva naționalistă eșuând în cult delirant), cartea lui E. Negrici înțelege experimentul comunist (o ideologie „materializată”) ca un *viol național*. Conducând, în plan literar, la multiplicarea formulelor defensive: „migrarea funcțiilor”, cultivarea „literaturii de nișe”, esopism etc. Cu observația, de neocolit, că *prezența obstacolului* a trezit un sentiment energizant și că, îndeosebi, „răstimpul radios” (1965-1971), în pofida patologiei estetice, a vestit o sperată renaștere.

Dar *emisii mitologizantă* (mitogeneza) funcționează pretutindeni. Și alții sunt „bolnavi”. Să nu uităm că „miturile au făcut Franța”... Mutațiile în zona politicului conduc la anexarea și remodelarea trecutului (imprevizibil). Discursul politic are, inevitabil, o încărcătură mitologică, râvnind autolegitimarea. Scuzele istorice (invocate la nesfârșit) oferă explicații, nicidecum justificări. Citită pasional, „cu toate simțurile la pândă” (cum s-au lăudat unii), cartea lui Negrici re-pune în discuție, de fapt, cu luciditate rea, atât forța noastră de auto-iluzionare (confuzia cultural / estetic), cât și „îmbătrânirea” valorilor (declasare). Implicit, prin impunerea altor standarde de lectură, prilejuind perimarea, dar și înnoirea valorilor, cu o dublă deschidere: *artistică și expresivă* (potențând puterea de semnificare). Altfel spus, provocând satisfacție estetică.

Până la urmă, fără a fi o „revizuire capitală” (cf. Gelu Ionescu), demersul lui Negrici este un necesar exercițiu de salubritate. O literatură „abia întremată” nu are voie să cadă în *mistica definitivului*; „minciuna pioasă a respectului” îmbie – zice Negrici – la „detonare”. Alungând (vorba vine!) atâtea dileme și frustrări, „curățând” imaginea trecutului, dânsul se bate cu opiniile de uz obștești (automistificare, supraevaluare, fixism, insinuarea în canon a unor autori), dorind a ne reaminti că operăm cu atributele tranzitoriului și că revizuirile sunt inevitabile pentru un metabolism cultural normal.

Apetitul eseistic, privirea sintetică, afirmațiile generale – hrănite de un sarcasm amar – izvorăsc din iubire, reanalizând (revizitând) operele „curajoase” și prizonierii canonului, modificând viziunea, discutând cu sinceritate despre paralizia spiritului critic, fracturile istorice, fragilitatea ființei naționale etc. Doar că o întrebare ne dă târcoale. Îndepărtează,

oare, expertiza lui E. Negrici „perdeaua de iluzii”, dinamitează șablonul perceptiv, este un gest cu consecințe? Decretând „eliberarea” de mituri, diverși analiști constată că ar fi prea multe statui în imaginarul românesc. Ele, așadar, ar trebui demolate, ne trag în jos. Miturile fondatoare sunt, însă, „țepene” (vorba lui Eugen Simion), revin în actualitate, demitizările merg braț la braț cu reinitizările. Literatura română există (e drept, nu de cinci secole), vechimea poate fi probată (chiar dacă nu apelăm la tehnicile de iluzionare ale „divinului critic”), în fine, cohorta de complexe, angoase, frustrări e și ea prezentă. Iar „spaimile” ființei naționale nu dispar peste noapte. Deci: care ar fi replicile seismului? Cartea lui Negrici destramă o vrajă? Ce va să însemne afirmația: „eu nu demitizez”? Că n-am avea valori îndreptățite la propensiune mitică?

Ca redevabil „vechist”, E. Negrici a pus umărul la cosmetizarea actualei imagini de sine a literaturii române. Îi putem citi cartea (și) ca un discret *autodenunț*. Fiindcă, ne amintim, dacă istoria literaturii este mistificatoare (inventând stratageme pentru a ne convinge de lizibilitate), chiar Negrici, lansând în circuit sintagma de *expresivitate involuntară* (cu mare ecou critic), se numără printre „melomanii limbii”, marșând pentru faimoasele „cumulări expresive”, „tescuind” literaritatea. Repetăm, din interior, în rol de autorizat *insider* (cum bine observa Paul Cernat). Încât acest trafic de iluzii, vechi de când lumea, nu e doar al nostru. *Culturile mici*, se știe, au nevoie de legitimare și compensare, iar iluziile, câte sunt, aparțin criticii, nu literaturii. Nu cred însă că i-am putea pune în cârcă lui E. Negrici acuza de „poftă distructivă”. Pledoaria sa (antropologică și politică) e convingătoare, fragilă, totuși, pe latura examenului comparatist. Doar așa, în acest registru, vom pricepe că de mituri consolatoare au nevoie toți, că și alții păcătuiesc. Curios, Eugen Negrici e vizitat de o altă himeră, nutrind iluzia că am putea scăpa de iluzii. Și atunci, denunțând tăios toate iluziile și aruncându-le la coș, ne putem întreba, alături de Mircea Martin: *Cu ce rămânem?* Asistăm, astfel, la „o execuție capitală fără rost, pregătită și dusă la bun sfârșit cu o plăcere sadică” (Dobrescu 2009: 9).

Chiar Eugen Negrici face un pas înapoi; după ce a denunțat „germinarea energetică de mituri” (Negrici 2008: 9), modelând, neîndoielnic, mentalul românesc (*Ibidem*: 291), va recunoaște, spășit, că *mitul eminescian* n-ar trebui „rănit” (*Ibidem*: 76), enumerând, ca posibil suport

motivațional, statornicia în credință și sentimente, tenacitatea zidirii, trăirea în ideal etc. Acest biet popor, mai zice criticul, are dreptul să afle un personaj în care să creadă (*Ibidem*: 76). Iar chipul nimbat al tânărului Eminescu satisface pe deplin „tiparul” mitului romantic al geniului tânăr, ieșind din „timpul profan” (*Ibidem*: 73).

Referințe bibliografice

1. Bloom 2007 = Harold Bloom, *Canonul Occidental (Cărțile și școala Epocilor)*, ediția a II-a, într-o nouă versiune. Traducere: Delia Ungureanu; Prefață de Mircea Martin, Grupul editorial ART.
2. Bloom 2008 = Harold Bloom, *Anxietatea influenței: o teorie a poeziei*, traducere și note de Rareș Moldovan, Pitești, Paralela 45.
3. Codreanu 2009 = Theodor Codreanu, *Istoria „canonică” a literaturii române*, Iași, Princeps Edit.
4. Dobrescu 2009 = Alexandru Dobrescu, *Eugen Negrici și iluziile sale asupra literaturii române*, în „Însemnări ieșene”, an I, nr. 1 / septembrie.
5. Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45.
6. Negrici 2008 = Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, București, Cartea Românească.

Ioan Es. POP

când ți-am văzut piciorul curbat, pe care dracul
ți l-a-implântat sub coastă, mai lung decât cel stâng,
m-am lepădat de toate și-atunci amoniacul
s-a-mprăștiat prin mine și-am început să plâng.

mi s-a părut că totuși enorma ta pedală
cu care faci ca lumea să se miște mai încet
se despica în două, strălucitor de goală,
ca o făptură albă ținută în oțet.

și-atunci, zdrobit de spaima și cu amărăciunea
mai grea decât tot trupul cu care am trăit,
hulit-am carnea celei fără de care nu ne-a
rămas decât spaima de a trăi și-atât.

acest sfârșit ce încă înfometat mănâncă
din cele ale noastre mai de jos,
tăind cu dantelate cuțite de palincă
tot ce a fost odată mai frumos,

acele mișcătoare organe fără pată,
din care niciun viciu nu mușca,
ei, bine, tocmai ele se vor munci deodată
și dându-se de-a dura vor trăda.

mici ciuturi negre care se vor usca de sete
chiar lângă marea sticlă fără dop
îmi vor ajunge-n vene, bătând din aripi bete,
și-atunci or să își spună toate pop.

vreme de douăzeci de ani, n-am dormit pe spate, ca omul
 și nici pe partea stângă, pentru că
 de îndată, inima începea s-o ia razna.

atunci mi-am dat seama că inima nu face parte din corp,
 că aleargă după alte reguli, că poate decide și când, și cum.

acum dorm numai pe partea dreaptă,
 unde sunt alte organe, deocamdată mai blânde.

căpitane, ne-am gândit ca-n cinstea ta
 să visăm un vis cu vin și fete,
 cu o insulă pe undeva
 unde nu se-aude râul lethe.

nici tu nu mai știi unde plecam
 când am ridicat în port ancóra:
 mi se pare eram tineri și cântam,
 căutam vecia. azi, doar ora.

taie-n jumătate leafa ce ne-o dai –
 firul alb de păr la săptămână.
 n-a mai fost de-un veac april și mai,
 pe catarg cresc frunze de rugină.

ni se termină provizia de vise,
 căpitane, du-ne înapoi –
 nu vedeam că mărire-s închise
 dincolo de ultima zi joi,

căpitanul suferea de iarnă,
 de ziua lui visam un ultim vis.
 în clipa când l-am coborât în apă,
 oceanul s-a întors pe dos de râs.

dintru-nceput, aceste mere crude

prin care întunericul aude
nu se mai coc, ci cad bolind în spini,
părând că țin în burțile lor ude
nemuritoare și trufașe rude
cu boturi înverzite de venin.

într-o grădină de aproape, frații
mai norocoși încă rămân pe ram,
crezându-se urmașii altei nații,
precum pe vremuri însumi mă credeam,
muind în ură și în imprecășii
făptura care mă pândea prin geam.

asta e toată lecția pe care
am învățat-o și apoi am râs,
văzând că-i doar atâta și că doare
și că în lumea asta tot mai mare,
bolnavă de năluci și de oroare,
străine-mi sunt și cele ce nu mi-s.

am fost avertizat de la cinci ani:

ferește-te cât poți de mult de apă
și martor îmi e cerul că ani și ani la rând
nu m-am atins de apă nici în somn –
deși-ntr-o zi tot apa mă va pierde,

căci, într-o zi, unul care nu știe
va-nlocui paharul și în el
va fi doar apă și-nsetat voi bea.
pe dată carnea se va face verde
și va sfârși ca arsă de leșie,
în cea mai tristă întrupare-a sa.

dau un telefon după o săptămână.

văd că sunt tot acasă.
mă liniștesc. mă reaşez la bar.

am băut vinuri proaste în ultima vreme

și poate că de asta nu mai scriu.
și am băut mult mai puțină vodcă,
ba am redus și berea, da, s-a întâmplat ceva,
ceva amarnic, adică lucrurile s-au

înjumătățit, golul e tot mai plin,
poate vârsta, poate înțețirea
lipsei de precizie, poate faptul că
lucrez ca un apucat ca să nu mai
beau ca odinioară – e clar că

toate astea, dar mai ales vinurile proaste
din ultima vreme și tot mai marea mea
lipsă de credință și tot mai mica mea
înțelepciune, da, am trecut de la
vodcă la vin ca de la

creștinism la hinduism, însă uite că
iluminarea tot nu s-a produs, sunt
tot confuz și tot nepregătit, iar de vodcă
nu m-aș mai apuca – oare să o dau pe cidru?
am o singură certitudine: în câteva generații

spațiul va putea fi despărțit de timp
și-atunci pune-te pe trai, neneacă.

refren:

nu mai ești udă, ca pe vremuri,
deși încă te simt cum tremuri,
o, geaca mea!

după ce că sufăr atât de mult,
aici, în strada avrig, în anul 2017,
el mă mai și amenință cu iadul!
adică niciun moment de respiro?
după pedepsele din timpul vieții
vin de îndată cele de pe timpul morții?

dacă tu ai sta pe avrig doar o lună,
iar eu în ceruri măcar zece minute,
ai vedea ce lume grozavă aș face.
și m-aș ruga, m-aș ruga neconținut
ca tu să nu suferi cum sufăr eu
aici, în strada avrig, în anul 2017.

viitorul se micșorează, dar cum am
putea vedea noi asta într-o stație
uitată de Dumnezeu, din care n-avem
cum ști când va porni tramvaiul,
dacă nu avem habar când va sosi.

lasă că nici în aeroport nu-i mai bine,
căci avioanele nu mai aterizează la timp,
așa că unii așteaptă cu zilele ca să plece,
mai ales acum, de sărbători.

și în timp ce noi dărdăim în stație,
așteptând nenorocitul de tramvai,
auzim că la nici zece metri după colț
tocmai a trecut autobuzul,

dar dacă alergăm acolo și ne punem
să îl așteptăm pe următorul
precis aici va sosi în sfârșit și tramvaiul,
blestematul nostru de tramvai.

Breviar biografic

Ioan Es. Pop
(n. 27 martie 1958, Vărai, Maramureș)

A debutat editorial în 1994, cu volumul *Ieudul fără ieșire* (Editura Cartea Românească), pentru care a luat Premiile pentru debut ale Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova. Au urmat: *Porcec* (Editura Cartea Românească, 1996); *Pantelimon 113 bis* (Editura Cartea Românească, 1999; Premiul Academiei Române, Premiul USR, Premiul pentru Poezie al Orașului București); *Petrecere de pietoni* (Editura Paralela 45, 2003; Premiul USR); *No Exit* (Editura Corint, 2006);

Unelte de dormit (Editura Cartea Românească, 2011; Premiul „Cartea de Poezie a Anului 2011”, oferit de Fundația Națională pentru Știință și Artă din București; Premiul Radio România Cultural; Premiul Asociației Scriitorilor din București); 1983. *Marș/2013. Xanax* (Editura Charmides, 2013); *Arta fricii* (Editura Charmides, 2016; Premiul „Scriitorul lunii iulie 2016” al USR – filiala Iași). Poemele lui Ioan Es. Pop au fost traduse în suedeză, franceză, engleză, spaniolă, slovacă, polonă, italiană, bulgară. A fost laureatul primei ediții (2009) a Premiilor Niram Art de la Madrid. Radiodifuziunea suedeză l-a desemnat Poetul Lunii August 2010. Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova i-a acordat, în anul 2012, Premiul „Primăvara Europeană a Poeților”. În 2016, la Veneția, Italia, i s-a decernat Premio Ciampi „Valigie Rosse”, pentru volumul *Un giorno ci svegliamo vivi*. A fost nominalizat în 2019 la Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu – Opera Omnia”.

Într-o cronică la volumul de debut, Ioana Pârvulescu atrăgea atenția asupra unicității poetului Ioan Es. Pop, subliniind dificultatea și, de fapt, inutilitatea încadrării generaționiste a acestuia: „Optzecist prin naștere (1958) și nouăzecist prin adopțiune, poetul maramureșean [...] se deosebește atât de unii, cât și de ceilalți. De optzeciști se deosebește printr-un debut târziu, la o vârstă la care alții au avut timp să se lase de poezie, și prin opțiunea pentru ludicul grav [...]. De nouăzeciștii din jurul revistei „Luceafărul” (unde poetul a lucrat după '89) nu îl apropie mai nimic sau, ca să îl parafralez, nimic(ul): Ioan Es. Pop face parte dintre talentele care nu au ce căuta în grup”.

De la Ieudul fără ieșire, dominat, cum bine observă Șerban Axinte, de „obsesia neputinței de a evada din sistem” („noi doi ne-am născut amestecați, vârați/ unul în altul, înghesuți în sacul aceluiași trup,/ cu neputință de descâlcit din unul celălalt”) și până la Arta fricii, un volum al angoasei existențiale, frica ni se relevă în toate ipostazele ei, de la neliniștile erotice exprimate cu uneltele ludicului la oroarea provocată de obsesia terifiantă a morții și a ieșirii imposibile din cotidianul funebru. Ioan Es. Pop scrie, după cum constată, pe bună dreptate, Radu Vancu, „cea mai vie poezie a morții, cea mai bună poezie a răului din literatura noastră”, iar ludicul și ironia (uneori alegoricul) nu atenuează tragismul, ci, dimpotrivă, „îngheață, una peste alta, sângele și mai tare în vene, ca «râsul în mormânt», cu vorba lui Eminescu”, precum se întâmplă în răvășitorul poem pe cornițele mele de miel: „când m-a răpus măcelarul, aveam două luni, dar nu, deși a durut așa cum trebuie să-i doară și pe ai/ lui, am țipat doar câteva secunde.// apoi însă, m-am simțit plin de importanță, pentru că la ei veneau paștile, dar m-am simțit și mai/ important când m-au pus pe cel mai înalt raft al frigiderului.// mai apoi însă, m-am gândit din nou: bine, dar oare eu nu merit mai mult? pe mine de ce nu mă pun/ în congelator, unde cărnurile stau cu lunile, de par aproape nemuritoare?// măi, să fie, înseamnă că eu sunt doar așa, de-o singură mâncare. frații mei, așa se va întâmpla și cu/ voi? cum ar fi ca de la anul cei ca noi să nu se mai nască, să rămână în oi?// nene păstorule, când oamenii or să învie, or să învie și mieii? și, dacă da, cu ce-i vei hrăni pe toți cei/ ce nu vor mai muri?”

Lucia ȚURCANU

Val BUTNARU

Soția lui Faust

V.B. – dramaturg, romancier, publicist, director Jurnal Trust Media. A publicat romanele *Cartea nomazilor din B.* (2010); *Negru și Roșu (1930-2056)* (2016); *Misterioasa dispariție a lui Teo Neamțu* (2017); *Trilogia basarabeană* (2018); *Ultimul profet adevărat* (2018). Este autorul a peste 20 de piese de teatru, montate la Chișinău, Bălți, Botoșani, București, Constanța, Giurgiu, Cluj. Laureat al Premiului „I. L. Caragiale” al Academiei Române pentru *Iosif și amanta sa* și al multor premii ale Uniunii Scriitorilor din Moldova..

Trecuse o jumătate de an și, într-adevăr, două lucrări au fost vândute la o casă de licitații din Londra. La aflarea acestei știri senzaționale, popularitatea lui Faust a crescut peste noapte, iar cea a lui Modest a atins culmi astrale, locuitorii orașului considerând că proprietarul vilei din centrul urbei noastre este atotputernic.

În afară de bani, nu foarte mulți, așa cum sperase, dar oricum, niște bani, Faust n-a obținut aproape nimic în plus. Peste ceva timp, după ce euforia succesului s-a stins ca un ecou de romanță la ore matinale de grea mahmureală, Faust a constatat că nimic din cele prorocite de mecena nu s-a întâmplat în realitate. Comenzile nu curgeau gărlă, iar popularitatea de odinioară se topea precum o bucată de slănină sfârâind pe o tigaie încinsă. S-a ajuns până acolo încât mulți locuitori ai orașului nostru se întrebau nedumeriți ce-o fi fiind în capul englezilor care au cumpărat tablourile lui Faust.

El nu devenise un pictor faimos, așa cum visase toată viața. Din punct de vedere moral, situația asta îl strivea completamente, dar continua să spere și să se agațe de paiul salvator. Îl vizita cu regularitate pe Modest, manifestând o loialitate la limita divinizării.

■ Fragment din romanul cu același titlu, în curs de apariție.

În una din zile, a implorat-o pe Margo, cu o deosebită înflăcărare, să-l însoțească la o serată organizată de Modest în cinstea ei.

– Ce să mai însemne nebunia asta – în cinstea mea? Sau e o metaforă idioată de-a lui?

– Nu e nicio metaforă! El îți poate oferi totul! îi spuse cu convingere Faust.

– Ce poate oferi el unei scriitoare? l-a întrebat cu amărăciune Margo.

– Totul! Glorie! Traduceri în orice țară a lumii! Accesul la edituri de prestigiu și vânzări în tiraje nemaipomenite!

Margo l-a privit cu compasiune, l-a cuprins ușor și i-a mângâiat părul lui roșcat, zburlit, ca de arici, cu ghimpi de cupru.

„Seamănă cu al *Îmbлъnzitorului de cai sălbatici*, de n-ar fi doar atât de roșu, ca drapelul comuniștilor”, și-a spus, zâmbind, cu gândul la scriitorul teribilist.

Așezându-l ca pe un copil pe genunchii ei și luând în mână o linguriță, l-a hrănit cu puțin terci din farfuria de pe masă. El a acceptat acest tratament, fiind pătruns, la rândul lui, până la lacrimi, de o amintire vie din copilărie.

– Faust, ești un prostuț. Modea nu-mi poate oferi ceea ce îmi lipsește cu adevărat.

El a coborât de pe genunchii ei și, ștergându-și lacrimile involuntare, i-a spus cu convingere:

– Omul acesta poate face minuni! El e în stare să-ți realizeze orice dorință!

– Îți dai seama ce îndruși, naivule? Eu nu am stil și chestiunea asta nu ți-o dă nimeni! Nici chiar Dumnezeu atotputernicul, dar tu îmi vorbești de un șmecher al tranziției est-europene.

– Ba tu ești o naivă, Margo! Trezește-te, odată și odată! La ce bun îți trebuie stil? Ce să faci cu stilul acesta? Te crezi Flaubert? Sau celălalt – Bodelaire? Cărțile tale vor fi citite fără ca cineva să-și pună problema stilului. Exact asta s-a întâmplat în cazul tablourilor mele vându-

te la Londra. Nu te consuma cu lucruri depășite de timp! Lasă naibii mofturile alea din secolul al nouăsprezecelea! Pe cine mai interesează finețurile legate de stil și alte prostii de felul acesta! Tu scrii la fel de bine, ba chiar mult mai bine decât alte sute și mii de autori! Dar știi de ce au devenit ei cunoscuți? Fiindcă au apelat la argumentul coatelor! Puțini dintre ei se ridică la nivelul unor elementare compuneri rătăcite pe vreun amărât de blog anonim.

– Nu exagera!

– Ba da, compuneri! Dar, repet, și-au făcut loc cu coatele! Chiar crezi că astăzi cineva poate fi recunoscut și admirat doar datorită stilului? Povești de adormit copiii! Nici cel mai rafinat stil nu este în stare să concureze și să se opună spiritului agresiv de gașcă! Nici cele mai subtile pagini nu vor valora absolut nimic în raport cu forța brută a diverselor grupuri de interese! Dacă ești pe cont propriu, uită de valori și de profunzimi. Vocea ta va rămâne întotdeauna singulară, dar neuzită de cei de dincolo de gard! Nimeni nu se va trudi să te remarce și să spună un cuvânt de bine dacă nu faci parte dintr-o conjurație literară încropită la rezeală de vreo unul dintre ei. Numai în cazul în care cineva din gașcă va dori, din anumite motive, să vocifereze neobosit cum că ceea ce scrii este al naibii de *cool* și de stilat, restul suitei va repeta același lucru fără să stea pe gânduri. Și vei deveni mare scriitoare fără să fii ca atare! Anume astfel stau lucrurile! Și tu știi asta! Ai testat-o pe propria piele când ai încercat să pătrunzi pe scena teatrului. Să îți minte, Margo: piesa ta va fi montată doar în două cazuri – sau te culci cu Fabian Coruna sau te faci prietenă la cataramă cu o regizoare cel puțin feministă, dacă nu lesbiană. Și în lumea artelor plastice e la fel! Ca să nu mai vorbim de muzică și de estradă. Nici *Oskarul*, nici *Nobelul* nu se acordă preținșilor genii care nu s-au învățat cum să-și aplece corect grumazul. Nimeni nu va schița nici cel mai mic gest al mâinii, nicio cută nu i se va adânci pe fruntea nimănui la foșnetul paginilor noului tău roman și vei rămâne etern anonimă. Deoarece te-ai ambiționat să consideri că în literatură, ca și în viață, poți răzbate cu propriile puteri. Deoarece continui să crezi în himere. Deoarece nu faci parte din circuit. Anume această nedreptate îți macină sufletul! O, cât de bine te înțeleg! Această nedreptate ne macină nouă, tuturor, sufletele! În loc să accepți o mână de ajutor, te consumi cu chestiuni savante. Numai ratații își drapează

obositoarele căutări artistice cu lipsa unui stil care abia urmează să fie găsit. Surpriză, însă! Nu-l dibui, fiindcă așa ceva nu există în realitate!

Chiar dacă în adâncul inimii simțea că ar fi putut avea o fărâma de dreptate, Margo l-a privit pe Faust cu o uimire de nedescris, încercând să înțeleagă ce furtuni i-au tulburat sufletul, dacă a ajuns să peroreze lucruri atât de cinice, și cât de sincer este atunci când îi vorbește toate grozăviile acestea. Ar părea că-și bate capul de viitorul meu, își spunea îngrijorată, dar de unde a dezgropat argumentele astea de-a dreptul perverse? Când, de la cine a învățat să măsoare arta cu succesul efemer al vremelnicului prezent? Cu bucuriile ridicole consumate zgomotos în sânul găștilor mercantile? Cu laudele stridente, dar false, ale neobosiților prieteni de ocazie?

– Nu te înțeleg, Faust! Vorbești, de parcă n-ar exista scriitori care-și pun în mod firesc problema unui stil al său, propriu, inconfundabil! Ce poate fi mai fascinant pentru un autor decât să știe că oricând îi stă în puteri să-i facă pe cititorii săi să plângă și să râdă? Iată vezi – *cititorii săi să* – nu e bine! A ieșit un sâsâit, nu știu cum! Trebuie să fiu mereu atentă la cuvinte! Atentă și vigilentă ca soldatul de planton sau ca agentul secret în misiune. Mă aflu într-un nesfârșit război cu cuvintele, dar nu despre asta am vrut să discutăm! Ai ținut un discurs împotriva stilului fără să ai habar ce îndrugi. Dragul meu Faust, stilul nu înseamnă să scrii cu mai multe sau cu mai puține cuvinte. Nici măcar să alegi cuvintele potrivite nu înseamnă stil. Nici măcar alăturarea neașteptată a cuvintelor în frază nu este ceea ce îmi lipsește. O compunere a unei femei nebune, asta îmi doresc să se spună despre cartea mea! Nu vreau să scriu ca o simplă femeie talentată! Vreau să scriu ca o femeie nebună! Și, terminând lectura cărții, toți să urle exasperați! *Asta* ar însemna recunoașterea unui stil propriu. Nu-mi place cum scriu femeile talentate, și-am mai spus. *Sofia, Audrey*, nici alea două care au compus povestea amantei lui Freud. Nu vreau să fiu ca ele. Poate doar pe *Hanya* aș accepta-o. Nu din corectitudine de gen ar trebui să fiu suportată în literatură. Doresc să-i îngenunchez pe toți bărbații, scriind ca o femeie nebună. Așa ceva nu poate face nici cel mai nebun bărbat, oricât de mare geniu recunoscut de toată lumea ar fi! Uite, asta ar însemna stil de invidiat, și atunci chiar nu m-ar interesa tăcerea otrăvitoare a găștilor! Sau lauda lor ipocrită. Și acum gândește-te, cum poate să-mi dea toate aceste pietre nestemate un simplu golan?

– Nu e golan! a protestat Faust. E un nou Mecena! E un binefăcător! Un salvator al artiștilor! În lipsa lui, nu știu cum ne-am fi descurcat noi, ambii! Presupun că am fi rămas în continuare fără o lețcaie în buzunare și fără niciun sprijin în viață.

Margo i-a mai aruncat o privire plină de compasiune. Se întreba ce se regăsea mai mult în soțul ei: prostie cronică, naivitate infantilă sau neajutorare senilă? Nu i-a spus nimic. A hotărât să pună capăt discuției și s-a așezat la masa de scris.

– Lucrezi la roman? a întrebat-o Faust pe un ton conciliant.

– Nu, texte pentru emisiunea de mâine. Mă gândesc la o revoluție în materie de dedicații muzicale pentru cei răposați. Ce-ar fi să le propunem văduvelor să opteze pentru Mozart? Asta ar putea fi o alternativă, un contrapunct, ca să spun așa. Pentru nonconformiști, bineînțeles.

Faust a zâmbit, gustând umorul negru al soției sale.

– Da, un *Requiem*, pentru desert, ar fi potrivit.

Margo a zâmbit și ea, încuviințând din cap.

– Apropo, a spus Faust privind-o țintă, știi că postul vostru de radio a fost cumpărat de Modest?

Văzând-o încremenită la masa de scris, cu degetele înțepenite pe tastatura computerului, a înțeles că nu știa nimic despre vânzarea-cumpărarea postului.

Poate acest argument te va face mai înțelegătoare, și-a spus în gând, ieșind pe ușă.

Telegramă omagială

Distinse Domnule Profesor Victor A. VOICU,

Echipei revistei „Limba Română” și colegiului de redacție Vă adresează cele mai sincere felicitări și urări de viață lungă cu prilejul împlinirii venerabilei vârste de 80 de ani. Vă dorim succes și inspirație în ampla Dumneavoastră activitate științifică, pedagogică și cetățenească, exprimându-Vă, totodată, recunoștință pentru sprijinul acordat în 2017, când, în calitate de Secretar General al Academiei Române, ați avut un cuvânt decisiv de spus în favoarea revistei noastre. Nu vom uita entuziasmul exprimat la apariția primului număr din 2017 și dorința expresă de a împărtăși cu noi evenimentul multășteptat: reluarea activității. Într-un mesaj trimis redacției precizați: „Mă bucură mult apariția «Limbii Române»! Sunt marcat de atașamentul echipei față de frumoasa și prețioasa revistă pe care o redactați... Cred că ați reușit să faceți un număr de referință, cu reală valoare științifică și literară. Calde felicitări și Dumnezeu să vă răsplătească. Pot să distribui pe internet revista? În primul rând, pentru toți membrii Academiei Române?”. Am avut atunci satisfacția să descoperim o admirabilă solidaritate a comunității academice cu redactorii revistei, o atât de necesară susținere morală, fapt ce ne-a determinat să credem cu și mai multă putere în viitorul „Limbii Române”.

Apreciind deschiderea Dumneavoastră pentru comunicare și cooperare, sentimentele de fraternitate nutrite față de efortul basarabenilor de a-și făuri, pe trainice temelii românești, un destin european și prețuind implicarea în promovarea și sprijinirea instituțiilor de știință și cultură de pe ambele maluri ale Prutului, Vă rugăm să acceptați, Stimate Domnule Academician, sentimentele noastre de profundă grațitudine!

Sa aveți parte de noi împliniri, bucurii și sănătate din belșug!

La mulți, mulți ani!

Revista LIMBA ROMÂNĂ

Acad. Victor Voicu este medic farmacolog. S-a născut la 29 iunie 1939, în comuna Bolovani, județul Dâmbovița. A efectuat studii medicale ca student militar la Facultatea de Medicină Generală din București, obținând diploma de medic în 1962 și cea de doctor în medicină în 1971. A fost asistent la Catedra de farmacologie (1963-1966), conferențiar (1972-1990), ulterior profesor la Facultatea de Medicină din Craiova (1990-1992) și la Catedra de farmacologie, toxicologie și psihofarmacologie clinică (pe care o fondează începând cu anul 1992)

din cadrul Facultății de Medicină a Universității de Medicină „Carol Davila” din București. A fost cercetător în cadrul Centrului de Radiologie și Biologie Moleculară din București (1964-1968), șef al Laboratorului de farmacologie și toxicologie al Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare București (1987-2001), iar din 2001 director al acestui Centru. În perioada 1990-1995 a fost șef al Direcției medicale din Ministerul Apărării Naționale. A efectuat cercetări științifice în farmacologia experimentală și clinică a antihipertensivelor și antiaritmicele, psihofarmacologia psihotomimeticelor și drogurilor de abuz și antidotismului intoxicației cu anticolinesterazice organo-fosforice etc. Are contribuții originale relevante în acest ultim domeniu, precum și în analgezia nesteroidiană și analgezo-antispastică. Este unul dintre cei patru editori ai lucrării „Hypertension and heart failure” publicată în acest an de celebra editură Springer Nature (Switzerland, 2019). Este deținător a peste 30 de brevete de invenție, dintre care două brevete europene, care se referă, mai ales, la preparate medicamentoase noi. În 1991 Academia Română l-a ales membru corespondent, devenind titular în 2001. Este președinte al Secției de științe medicale din Academia Română și a deținut, de două ori, funcția de Secretar General al Academiei Române. Din aprilie 2019 este vicepreședinte al Academiei Române. Este membru corespondent din străinătate al Academiei Naționale Franceze de Medicină. În data de 1 decembrie 2017, de Ziua Națională a României, acad. Victor Voicu a fost decorat de Președinția României cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Comandor, în semn de „înaltă apreciere pentru prodigioasa carieră academică, reprezentând excelența științifică și culturală românească, pentru promovarea imaginii țării noastre în mediile științifice internaționale”.

Alexandru BANTOȘ

în dialog cu Victor A. VOICU

Bine școliți, tinerii români vor edifica viitorul nostru comun

Mult stimat Domnule Academician Victor Voicu, sunt onorat să dialoghez cu Dumneavoastră la ceas aniversar, când gândul se îndreaptă, *volens nolens*, spre drumul parcurs până astăzi. Așadar, de unde a pornit în lume Victor Voicu și cum i-a rămas în memorie baștina?

„Despre tine însuși nu poți spune când ai început să fii: despre tine știi că ai existat întotdeauna, că, dacă tu n-ai fi fost, nimic n-ar fi fost”, spunea Lev Tolstoy. M-am născut în iunie '39, secolul trecut, în comuna Bolo-vani din Dâmbovița, la începutul unor frământări ale Europei și ale lumii întregi, care s-au sfârșit după circa 5 ani. Tata a fost concentrat. Eu, rămânând doar cu mama și bunica, am fost crescut după reguli tradiționale, „cu frică de Dumnezeu”. La vârstă fragedă am învățat de la bunica rugăciuni, poezii și am frecventat împreună cu ea biserica. La școală am mers în toamna lui 1947, apucând să învăț imnul regal, dar, din decembrie a aceluiași an, a început să fie edificată o altă lume, poate mai bună, credeam noi. Speranțe deșarte! Tatăl meu însă ne avertizase, după revenirea din război, despre posibila colectivizare: colhozurile erau viitorul întunecat al românilor. Or, țăranul, mai mult decât alte categorii sociale, este dependent de natură, stă cu ochii pe cer și-l citește bine, după o experiență milenară. Omul învața natura, o poate înțelege și își gestionează existența cu înțelepciune în raport cu ea, dar nu o stăpânește, afirmația potrivit căreia omul domină natura fiind falimentară și periculoasă pentru educația societății. Ateismul nu este o alternativă pentru credință, pentru creștinism, este doar o rătăcire și o pierdere a referențialului. Lumea satului românesc a fost și este, în măsura în care mai există, o lume morală, echilibrată, excesele și încălcarea cutumelor fiind sancționate de elitele satului, de învățator.

Destinul de astăzi al satului românesc, implicit al celui din Basarabia, e abordat cu multă îngrijorare, deoarece spațiul rural a devenit vulnerabil în fața a numeroase provocări...

Satul românesc a fost distrus în bună măsură de procesul colectivizării, care a constituit o dezmoștenire materială și morală prin luarea pământului, a animalelor de tracțiune, a uneltelor agricole ș.a. Efectul a fost dramatic, transformând o lume responsabilă, cu gospodării chibzuite, cu o ierarhie după criteriile de hărnicie și spirit gospodăresc, în niște amărâți și umiliți membri ai cooperativelor agricole. Proprietatea dădea țaranului simțul responsabilității, al mândriei de a avea pământul lui, casa lui. Țara lui și-o identifica adesea cu casa și propria familie. Cu astfel de simțământ pleca și la război pentru apărarea Țării sale, adesea fără să se mai întoarcă. Acesta era mediul, atmosfera și spiritul în anii juneteii. Or, satul românesc a conservat esența patriotismului, fiind concomitent și cea mai stabilă, fundamentală instituție identitară, realitate ce explică eforturile constante, perseverente ale regimului comunist de a destrăma satul românesc. Țăranul român este fidel valorilor lui și greu poate fi deznădăcinat. S-a reușit numai prin luarea proprietății, în special a pământului, ca să-i apropie de semnificația lozincii „Proletariatul nu are de pierdut decât lanțurile”. Adică, numai atât și nimic altceva? Un umilitor enunț pentru o ființă umană. În dictaturi individul uman nu are valoare. Consecințele „socialismului” se resimt puternic în satul românesc de azi, din care lumea pleacă masiv, completând rândurile celor ce-și caută o viață mai bună peste hotare.

Statisticienii afirmă că de la 1990 încoace are loc un adevărat exod al populației noastre și, de regulă, este accentuat un detaliu: ponderea cea mai mare în migrația românilor aparține medicilor. Cum explicați fenomenul?

Părăsirea țării după 1989 de către români și emigrarea a atins astăzi cifre îngrijorătoare. România stă alături de Siria, statul cu cea mai alarmantă statistică privind acest exod. Diferența dintre cele două țări este ilustrată de faptul că Siria se confruntă cu un război pe mai multe fronturi. Emigrația a atins în România valoarea de 7,3% pe an, cauzele fiind cele economice, respectiv pierderea locurilor de muncă drept rezultat al unui proces de dezindustrializare greu de explicat sau de înțeles. Jurnătate din populația activă din România a plecat. Migrația medicilor

și asistenților medicali pune în pericol asigurarea funcționării sistemului public de sănătate din România. La conferința recentă „Better working conditions for better care”, organizată la Bruxelles de către Comitetul permanent al medicilor europeni, s-a precizat că deficitul de personal medical este imposibil de acoperit în Europa de Est. Multe țări din această zonă acordă sănătății procente mici din PIB, riscând să rămână fără medici în câțiva ani, a menționat președintele Asociației europene a medicilor de spital, Dr. Joao de Deus. Dar, cauzele emigrării medicilor sunt mai complexe și nu vizează numai proasta retribuție (în prezent ameliorată, dar nediferențiată după performanță), ci mai ales condițiile de lucru precare, absența dotărilor spitalicești de nivel performant și, mai frecvent, lipsa de respect pentru o profesie dedicată sănătății oamenilor. Pune în gardă și faptul că migrația medicilor și a personalului medical este predominant manifestă la generația de mijloc, respectiv 25-45 de ani, ilustrând o perspectivă de grav deficit de medici și asistenți medicali în următorii ani. Acest aspect a devenit deja evident.

Stimate Domnule Profesor, am constatat în mai multe rânduri că Dumneavoastră, participând la emisiuni radio și TV sau în calitate de organizator sau moderator a numeroase întruniri științifice, inclusiv din cadrul Centenarului Unirii, desfășurate la București, Suceava, Iași sau Chișinău, vorbiți cu multă pasiune și neliniște despre trecutul și prezentul românilor, aveți o atitudine distinctă față de Basarabia. Memorabile mi se par, în acest context, două comunicări: *Premise la geopolitica religiilor azi – Quo vadis, Europa? și 27 martie 1918. Unirea Basarabiei cu România, strălucită izbândă identitară românească*, publicate și de revista noastră.

Da, ori de câte ori am ocazia, subliniez că noi, românii, trebuie să ținem pururi aminte că ruperea Basarabiei de la trupul Patriei, România, a fost și rămâne o mare dramă. Vicisitudinile istoriei anilor '40 au zdrobit temerarul act istoric al românilor basarabeni din 27 martie/9 aprilie 1918, care reprezintă primul eveniment de mare semnificație istorică și identitară al românilor de la Est de Prut, primul semnal al strălucitelor acte ce au făurit România Mare. Au urmat celelalte provincii românești: Bucovina, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, marele vis – România Mare – devenind realitate! Situația ulterioară, moștenire

a unor vremuri negre pentru întreaga Europă, a dezlipit Basarabia de Țara-mamă. Au urmat ani de drame, exoduri ale populației, deportări, încercări de ștergere a conștiinței identitare etc. E un nesfârșit proces de dezmoștenire și de menținere a frontierei între români, de inoculare a neîncrederii, a incertitudinii privind viitorul nostru comun.

Într-adevăr, realitățile basarabene de azi sunt tulburi, iar șansele ca evenimentele de acum un secol să se repete sunt puține...

Prezentul Moldovei de Răsărit pare mai grav și chiar mai confuz decât în 1918, deși atunci Basarabia se afla după o perioadă de peste 100 de ani de acerbă deznaționalizare, de diluare a identității românilor. Dilemele identitare care mai persistă trebuie să ne dea de gândit, să ne determine să examinăm starea adevărată, reală a lucrurilor din toate punctele de vedere și să stabilim cu exactitate în ce domeniu clacăm, de ce integrarea noastră întârzie să aibă ritmul și, mai ales, efectul scontat. Pentru că acum o sută de ani, contrar politicii de deznaționalizare a imperiului țarist, starea de spirit a românilor basarabeni era surprinzător de trează și puternic identitară, lungul proces de modificare a elementului național nu dăduse roade, românii fiind în proporție de peste 65% dornici de a-și edifica propriul destin. Patriotul român basarabean Alexei Mateevici redă emoționant acea vrere de început de secol: „Suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele popor român, așezat în România, Transilvania și Bucovina. Frații noștri își zic români. Așa să ne zicem și noi”. Politica promovată de autoritățile rusești și sovietice a încercat să adâncească diferența și despărțirea culturală a basarabenilor de vorbitorii graiului est-roman, adică de limba română, „limba moldovenească” tulburând încă anumite minți, deși argumentele teoriei celor două limbi și popoare diferite situate pe Prut sunt derizorii sau de-a dreptul hilare. Recentele evenimente de la Chișinău denotă în cel mai elocvent mod că relațiile noastre cu Basarabia trebuie consolidate pe toate planurile. Cunoașterea reciprocă, stabilirea unor relații directe între personalități ale științei, culturii și politicii de pe cele două maluri ale Prutului vor reprezenta cheia stabilității, relevanței și perspectivei acestor legături. Apropos, am avut prilejul să particip nu demult la o întâlnire aici, la București, cu cei doi protagoniști ai evenimentelor actuale de la Chișinău: Maia Sandu și Andrei Năstase. M-a impresionat cultura și maturitatea lor politică,

înțelegerea corectă a marilor și complicatelor probleme ale lumii moderne, inclusiv din perspectiva celor două state românești. Mesajele lor, argumentate, clare, vizând realități politice concrete denotă că la Chișinău în prim-plan pășește o tânără și bine școlită generație, capabilă să facă schimbarea în Republica Moldova și să readucă încrederea că numai autentică democrație poate asigura cursul nostru european. Avem motive suficiente și chiar obligația să extindem și să aprofundăm colaborarea româno-română, inclusiv a comunității academice, indiferent de conjunctura politică de pe o parte sau alta a Prutului.

Ați vorbit mai înainte despre patriotismul de odinioară. Ce este și cum trebuie înțeleasă iubirea de neam în această eră a demolărilor, când aproape totul e supus unor preconcepute și perverse interpretări/manipulări/falsificări?

Da, am evocat sentimentul țaranului român pentru Țara lui. Țăranul este cel care dă identitate Țării, adică Patriei, este legat intim de *terra*, de țarină, de pământ (de la latinescul *pavimentum*), pământean fiind un om al locului. Precum menționam anterior, țăranul român identifică Țara cu casa și familia lui și nu a ezitat în decursul istoriei să se sacrifice pentru a le apăra. Țăranul român își iubește Țara, adică Patria, adică este patriot. A avut și are două repere pentru ființa lui, pământul pe care-l muncea pentru a-și hrăni familia și credința în Dumnezeu, care-l apăra și-i lumina calea. Lucian Blaga în *Elogiu satului românesc* (1937), discursul său de recepție la Academia Română, scria în introducere că ar dori „să facă elogiul unei **nemuritoare prezențe** care n-a ocupat niciun scaun în această nobilă incintă (Aula Academiei Române)”. În alt discurs de recepție, de asemenea emoționant, *Laudă țăranului român*, Liviu Rebreanu spunea: „Țăranul n-are nume pentru că nu este nici clasă, nici breaslă, nici funcție, ci poporul însuși, omul român”. Și în continuare atinge adevăruri cutremurătoare: „Țăranul nu pleacă nici de voie, nici de nevoie. El n-are unde să-și mute sărăcia, pentru că, smuls de pe ogorul lui, ar fi osândit să piară ca un arbore smuls din rădăcini. De aceia țăranul este pretutendeni! Păstrătorul efectiv al teritoriului național”. Se pare că aceste realități ale lumii românești le-au înțeles și dușmanii noștri, lovind eficient în „strămoșul tuturor: Țăranul român”. Iată de ce acum, în acest devastator proces de globalizare și de creștere nepermis de mare a migrației românilor, suntem datori să ne întoarcem

cu fața spre sat și să stabilim cu maximă responsabilitate ce și cât mai putem salva din „veșnicia” românească. Patriotismul românilor este o caracteristică inerentă a acestei apartenențe și a rădăcinilor ei. Și revin la marele poet și filozof Lucian Blaga: „niciun popor nu e atât de decăzut încât să nu merite să te jertfești pentru el, dacă îi aparții”.

La întrebarea Ce înseamnă azi, pentru omul modern, Patrie și patriotism? am răspuns cu alt prilej, iată de ce, reiau formularea cu gândul la netrecătoarele motive care explică atitudinea fiecăruia față de Patrie: *România este unică pentru mine, este Patria mea. Aici am văzut lumina soarelui, am citit la lumina lunii, am suferit, m-am bucurat, am plâns și am fost fericit. Aici mi-am definit vocația, am obținut succese sau neîmpliniri, am cunoscut oameni de anvergură morală și profesională, generoși și demni, care mi-au fost modele și cărora le rămân recunoscător pentru totdeauna. Aici am învățat la școli bune, cu profesori dedicați misiunii lor și am ascultat mari dascăli, personalități strălucite ale românilor. (...)* Aici i-am identificat pe marii fondatori ai culturii, civilizației și științei românești. Aici am descoperit anvergura și dedicația unor mari oameni de stat, uriașe personalități ale politicii românești, stâlpi ai națiunii și fondatori ai statului român modern. Aici am cunoscut mari personalități de alte etnii, evrei, francezi, armeni, germani etc., care și-au pus destinele în slujba românilor, unii cu sacrificiul vieții. Aici, pe acest pământ, se află acei oameni minunați, anonimi, fideli și credincioși României profunde, nealterată de vreme și vremuri. Aici m-am născut și aici voi rămâne, în veșnicia pământului românesc.

Stimate Domnule Profesor, Vă mulțumesc pentru favoarea de a-mi acorda în prag aniversar acest interviu. Vă doresc sănătate și ani plini de rod întru perpetuarea veșniciei pământului românesc!

Succese și mult bine tuturor celor care fac și citesc revista noastră!

Claude NICOLAU

Istoria unei prietenii durabile

C.N. – doctor, profesor, Membru de Onoare din Străinătate al Academiei Române. Profesor invitat la Universitatea Tufts, Friedman School of Nutrition Science and Policy din Boston, USA. Fondator și coordonator științific al ALSa Tech, Inc, Boston, MA. Cercetător și profesor în importante universități și institute de cercetare științifică: Max Planck Institute, Germania, Universitatea Harvard, Boston, Medical College, A&M University, Texas, Universitatea din Liege ș.a. A fost conferențiar de Chimie Fizică la Institutul de Petrol și Gaze, director al Centrului de Radiobiologie și Biologie Moleculară, profesor și șef al Catedrei-laborator de biologie și genetică, pe care a înființat-o la Facultatea de Medicină a Universității din Craiova. Semnează 12 cărți ca autor sau editor, peste 250 de lucrări științifice în reviste prestigioase și 16 capitole în lucrări științifice colective.

Într-o zi de la începutul anului 1964 s-a prezentat la Centrul de Radiobiologie și Biologie Moleculară al Ministerului Sănătății din București un tânăr locotenent major medic, cerând să-l vadă pe Directorul Centrului, autorul acestor rânduri. Locotenentul major în cauză îmi „raporta” că absolvise Facultatea de Medicină, că era pasionat de Farmacologie și dorea să lucreze în cercetarea farmacologică. Centrul nostru depindea de două ministere: al Sănătății și al Forțelor Armate. Acesta din urmă detașase un număr de specialiști militari: medici, chimiști, farmaciști, veterinari, spre a lucra aici, în proiecte care interesau armata. Funcționa la Centru un Laborator de fiziopatologie, condus de un specialist civil, care avea mare nevoie de „sânge proaspăt” spre a aborda proiecte originale și cu aplicabilitate practică.

Victor Voicu, deoarece era locotenentul major de mai sus, sosea la momentul potrivit, în contextul potrivit. Influențat de mintea complexă și de cultura științifică excepțională ale Profesorului Alfred Teitel, al cărui discipol se consideră și astăzi, nu putea fi decât un adaos prețios și promițător în acest Laborator.

Într-adevăr, la scurt timp după ce a început să lucreze efectiv în laborator, au apărut primele publicații prezentând rezultate ale cercetărilor

pe care le întreprindea. Era anul 1964, an de cotitură în viața societății românești, ale carui efecte erau resimțite de fiecare cetățean în parte. Veneau la Centru spre a ține conferințe și seminare distinși specialiști de pretutindeni, Anglia, SUA, Germania Occidentală, Belgia, dar și RD Germană, URSS, Cehoslovacia etc. Contactele cu cercetători de peste hotare deveniseră lucru obișnuit și Victor Voicu a beneficiat din plin de situație, devenind cunoscut unor valoroși specialiști în domeniul farmacologiei (ex. Prof. Arriens, Olanda și alții), care au recunoscut calitatea rezultatelor publicate de Voicu și l-au invitat, i-au citat lucrările. Cariera lui științifică își urma făgașul, iar recunoașterea calităților sale de cercetător devenea tot mai evidentă.

În 1968, în urma evenimentelor din Cehoslovacia, Ministerul Forțelor Armate a preluat întreg Centrul de Radiobiologie și Biologie Moleculară, reorientându-l către probleme de interes militar, schimbându-i numele și înlocuind direcția civilă cu una militară.

În ianuarie 1969 am plecat la Institutul Weizmann din Israel, de unde m-am întors via RFG, India și SUA în iulie 1970. În toamna aceluiași an am fost numit profesor de biologie, titular provizoriu la noua Facultate de Medicină a Universității din Craiova. Am fost definitivat prin concurs în 1971 și numit Șef al Catedrei-Laborator (prima astfel de creație în învățământul universitar din România) și ales în Senatul universitar. Una dintre primele probleme privitoare la Facultatea de Medicină, care au solicitat avizul Senatului, a fost înființarea disciplinei de Farmacologie și numirea unui titular al disciplinei. Recomandat cu căldură de specialiști, Victor Voicu a fost numit în 1972 conferențiar și șeful Catedrei de farmacologie la Facultatea de Medicină a Universității din Craiova. Vechile noastre legături au fost reluate, schițând proiecte de colaborare. Venirea lui Victor Voicu la Facultatea de Medicină din Craiova a întărit considerabil calitatea și activitatea corpului didactic din Facultate. Cu precizie și meticulozitate, Victor a înființat și dotat disciplina Farmacologia, a creat atmosfera necesară cercetării și învățământului de calitate. Întâi conferențiar și apoi profesor, Victor a stabilit la Craiova o catedră viabilă și productivă, cu reală activitate de cercetare și învățământ excelent.

În 1992 Victor Voicu a fost numit profesor la Catedra de farmacologie, toxicologie și psihofarmacologie clinică la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, unde funcționează și astăzi.

*Cu acad. Alexandru Balaban și prof. dr. Claude Nicolau,
Membru de Onoare din Strainatate al Academiei Romane*

Din 1987 Voicu este și Comandant al Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare, fostul Centru de Radiobiologie și Biologie Moleculară. În condiții profund neprielnice, el, cu concursul unor valoroși colaboratori, a reușit să creeze primul antidot administrat în clinica umană în România. A fost principalul factor în înfiriparea unei adeverate școli în domeniul de importanță majoră pentru protecția medicală a trupelor și a populației civile în caz de agresiuni atipice.

Părăsind România în 1973, legăturile mele cu Victor Voicu au fost întrerupte până la Revoluția din 1989. În 1991, revenind în România pentru prima dată după mai bine de 16 ani, ne-am revăzut în București. Între timp el ajunsese General, șeful Direcției Medicale a Armatei, continua să conducă Centrul de Cercetari Medico-Militare, pe care între 1963 și 1968 îl înființasem și îl condusesem! Bineînțeles, Victor își continua cariera de cercetător și profesor la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”. Eu eram profesor la Harvard Medical School în Boston, MA și profesor invitat la Universitatea din Strasbourg.

Victor Voicu a fost ales membru corespondent al Academiei Române în 1991, iar câțiva ani mai târziu – membru titular. Ani de-a rândul a fost Secretar General al Academiei și acum este Vicepreședinte al Academiei Române și Președinte al Secției de Științe Medicale a acesteia. Printr-un curios joc al hazardului, Victor a ocupat și ocupă în Academie posturile pe care tatăl meu le-a ocupat acum mai bine de o jumătate de veac!

L-am invitat în 1996 la Center for Blood Research, afiliat la Harvard Medical School, unde aveam laboratoarele mele. Vizita a fost rodnică științific și, uman, extrem de agreabilă. Cu această ocazie am putut atribui o bursă în laboratorul meu unuia dintre elevii lui Victor (Dorel Radu) care, prin contribuția lui la cercetările noastre, a făcut cinste laboratorului de unde venea.

Prietenia noastră și-a reluat cursul: schimbul de idei, comunicarea. Ne-am revăzut la București și recent la Boston, unde l-am invitat spre a-l consulta în privința toxicologiei unor vectori de expresie construiți în laboratorul meu, în vederea terapiei unor maladii neurodegenerative. Am avut marea plăcere să ne revedem și cu Luminița Voicu, soția și colega lui. Acei 16 ani în care nu vorbiserăm deloc păreau să nu fi existat, atât de „normală” și naturală a fost reluarea relației noastre vechi și durabile, bazată pe respect, prețuire și afecțiune.

Cu talent și efort constant, Victor Voicu s-a dovedit capabil de succes și reușită în afaceri. A întemeiat, împreună cu soția sa Luminița o întreprindere cu caracter medical – LaborMed – pe care, după câțiva ani de dezvoltare, au vândut-o unui grup American, cu un castig remarcabil.

A parcurs toate treptele activității universitare, de la preparator la profesor titular, și-a asumat responsabilități majore: șef de disciplină, șef de Catedră, Comandant al Centrului de Cercetări Medico-Militare, șef al Direcției Medicale a Armatei, apoi membru corespondent al Academiei Române, membru titular, Secretar General al Academiei, Președinte al Secției de Științe Medicale a Academiei, Vicepreședinte al Academiei Române. A fost ales Membru străin al Academiei Naționale de Medicină din Paris, precum și al altor societăți savante. Decorat cu ordine și medalii, activitatea lui a fost și este cunoscută și apreciată. Omul Victor Voicu, modest și optimist, prietenos și creativ, face cinste instituțiilor cărora le aparține sau pe care le conduce. Parcurusul său excepțional stă mărturie calităților sale intelectuale și umane. Ca vechi prieten și unul dintre cei care au recunoscut foarte devreme marile calități ale lui Victor, la împlinirea celor 80 de ani îl felicit cu toată căldura pentru o carieră exemplară și o constantă omenie, care-l fac să fie unul din cei mai distinși reprezentanți ai generației lui.

Aura CHRISTI

„V” de la *victorie*

A.C. – poet, romancier, eseist și editor român, autor a peste 50 de cărți publicate în România și în străinătate. Născută la Chișinău. Absolventă a Liceului teoretic român-francez „Gh. Asachi” din Chișinău (1984) și a Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1990). Opera este tradusă în peste 16 limbi.

A întreprins călătorii de documentare, turnee, recitaluri și conferințe ca invitat la festivaluri sau simpozioane, congrese sau târguri de carte, în Israel, Grecia, Republica Moldova, Republica Populară Chineză, Franța, Germania, Turcia, Federația Rusă, ș.a. Distinsă cu numeroase premii literare, între care Premiul Academiei Române pentru Poezie (1996). Redactor-șef al revistei „Contemporanul”.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

... Atunci când l-am văzut pentru prima dată, am remarcat că unele gesturi – felul de a-și duce mâna fină, de cărturar, din timp în timp, la tâmplă, ezitarea cu care răspunde câteodată la o replică dată de cineva ori la o constatare uimitoare, de parcă și-ar dori să câștige timp ș.a. – și, în primul rând, ochii îmi aduc aminte în mod stupefiant de cineva foarte drag inimii mele în prima tinerețe. Îl priveam neostentativ. Se uita la mine surâzând din când în când. Am vorbit puțin, atunci, inclusiv pentru că eram după o ceremonie moderată de mine. Mai târziu, urmărindu-l în câteva circumstanțe, unele dintre acestea la limită, când atmosfera părea că se încinge și era gata-gata să explodeze, i-am admirat calmul, detașarea și, nu ezit să afirm, înțelepciunea. E o calitate rară, iar firea-i de flegmatic sadea îl ajută nu puțin să-și mențină în orice situații calmul, dreapta cumpănă. Are ceva abia sesizabil, de imperator roman. Ținuta îi este mereu fără reproș, demnitatea dându-i un aer de persoană descinsă dintr-o lume diferită: o lume în care demnitatea, onoarea și cuvântul dat erau și rămân a fi valori de prim rang, fără care e de neconceput o civilizație. E potrivit de înalt, are constituție

Mulțumim și pe această cale revistei „Contemporanul” pentru amabilitatea și generozitatea manifestate la realizarea grupajului aniversar dedicat acad. Victor A. VOICU.

atletică, mersul e sprinten, de tânăr aflat la cea de-a doua junete. Spatele-i e pururi drept și aș spune de îndată țeapăn, aproape, dacă nu l-aș fi văzut de câteva ori înclinându-se, pentru a săruta mâna vreunei doamne, ceea ce am remarcat că face extrem de rar, ca și când s-ar afla în posesia unui cod lăuntric sacrosanct. Are ochi profunzi și extrem de vii, deasupra cărora se arcuiesc sprâncene dese, artiste; față ovală, nas puternic, cu nări răsfrânte amplu și bărbie ascuțită la bază – calitate ce denotă o voință nativă puternică, exersată îndelung. Păr des, în care Cerul a lăsat argint din abundență. Frunte boltită, înaltă.

După o carieră strălucită de medic militar, încununată cu o sumedenie de titluri și premii, aflat în vârful unui destin de savant, membru al Academiei Române, membru al Academiei Naționale de Medicină a Franței, m-aș mira dacă cineva ar fi capabil să constate ceva din morga academică a unui profesor învăluit în toga arogantă a unui individ inaccesibil sau incapabil de a glumi. De câteva ori l-am văzut râzând cu poftă. De sine însuși. De lume. Și țin minte că m-am întrebat interior: de unde forța de a râde de totul? Și forța de a râde de tine însuși... de unde? Zeul râsului are aleșii lui, divulgați extrem de rar. Deși are caracter – o *rara avis* în fața căreia îmi plec fruntea fără să clipesc –, e departe de a fi rigid. Are răbdarea de a asculta cu atenție ore întregi pe cineva într-o lume în care arta de a asculta riscă să devină un vestigiu rar, aidoma pietrelor șlefuite de un maestru al cărui stil e recunoscut din zeci, sute de meșteri. Erudit de modă veche, nu face niciodată paradă de această calitate rară, tot mai rară în lumea de astăzi.

Vine dintr-o lume fascinantă, numită medicina farmacologică – o artă practică din vremuri imemorabile, avându-și rădăcinile arborescente printre alchimiștii Antichității, aflați în posesia harului de a vindeca, în primul rând, sufletul, fiindcă atunci când dă semne de alarmă casa duhului – trupul –, înțelept și incomparabil mai practic, pentru a nu vorbi despre eficiență stringentă, e să mergi direct la sursa afectată, corpul de carne funcționând aidoma unui seismograf ultrasensibil. Urmaș al lui Hippocrates, vorbește despre meseria urmată răstimp de mai bine de o jumătate de veac cu pasiune stăpânită – indice al unei vocații puternice. E profesorul atent, prevenitor, tobă de carte, viu, blând și când se cuvine aspru, Dascălul care a format generații de medici farmacologi, stârnind admirația a sute, mii de studenți, unii dintre aceștia, cei mai norocoși între norocoși, devenindu-i ucenici.

El însuși fiind un model de prim rang, vorbește cu recunoștință despre marii înaintași, omagiindu-i nu rareori și urmându-le exemplul. Minunându-se de forța exemplară a reperelor într-o lume ce pare, uneori-adeșori, că și le-a rătăcit iremediabil. „Ei, cei mari, au găsit forța de a reconstrui România și noi... ce facem? Se cuvine în regim de urgență să ne adunăm. Cine uită, nu merită!” L-am auzit nu o dată vorbind despre nevoia de a ne aduna, despre voința de a construi. Despre renașterea României. Când i s-a spus, la un moment dat, în timpul unei emisiuni TV, că e savant, domnul profesor a ridicat contrariat din umeri, afirmând în umbra luminoasă a unui surâs: „Am auzit că așa se spune, uneori, despre mine”. Tonul jucăuș și, aproape, poznatic, adoptat atunci cu aerul cu care ai comunica celui de alături tocmai am băut o cafea m-a făcut, atunci, să râd cu poftă. E unul dintre puținii oameni de pe fața pământului căruia pot să-mi permit luxul de a-i spune, aproape, orice, cu inima ușoară-ușoară, ca o ploaie abruptă de primăvară. Discreția Domniei Sale e fără fisură.

Invariabil, despre orice am vorbi, discuția, nu rareori, ajunge la țara noastră, a cărei istorie o cunoaște în profunzime și de a cărei soartă se arată îngrijorat. A tras semnale de alarmă pe urmele proaspete ale altor semnale de alarmă. A scris despre nevoia de industrializare a țării. A ținut conferințe publice despre starea națiunii la ora actuală. A vorbit despre plecarea masivă a medicilor peste hotarele țării. Despre nevoia de vaccinare. Despre criza demografică. Despre oboseala Europei. Despre pământurile și zăcămintele românești. De fiecare dată, analizele de o luciditate și precizie casante sunt însoțite de cifre, realități așezate alături de alte realități. Tabloul rezultat de câteva ori imită desăvârșit, franc vorbind, o apocalipsă, din care el, medicul, farmacologul, savantul proiectează căile de ieșire prompte, eficiente. L-am văzut de câteva ori... exasperat că forul suprem al țării, Academia Română, precum și specialiștii ei de vârf sunt departe de a fi ascultați. L-am urmărit vorbind despre România fără a recurge la cuvinte mari, cu aerul firesc, respectuos, cald și iubitor cu care te referi la părinți.

L-am urmărit radiind de bucurie. Calitatea unui om o simți și din felul în care se bucură. Spune-mi când și cum te bucuri și îți voi spune ce ești. E un om fericit; și cei fericiți se recunosc între ei și se adună. Un om care și-a făcut datoria și o face în continuare, zi de zi, ceas de ceas, bucurându-se de cei dragi inimii sale și de oamenii frumoși de alături. În capul listei se află doamna inimii sale: Luminița – o mare doamnă, fină, rasată, de o blândețe

și deschidere, care atrag exact ceea ce seamănă: iubire, blândețe, răbdare, deschidere.

Acest spirit novator, ale cărui invenții în domeniul toxicologiei au revoluționat medicina sfârșitului de secol trecut, are șansa de a avea caracter. E o realitate pentru care a și plătit nu o dată, căci se plătesc, în primul rând, calitățile și te regăsești profund recunoscător și pentru aceasta, căci astfel se restabilește un echilibru subliminal. Experiențe consternante, care nu l-au schimbat în esență. Fibra a rămas aceeași, intactă în viscerele ființei. Spirit incomod, a deranjat nu o dată. În ciuda acestei realități, a continuat să fie el însuși și și-a urmat Vocația. Destinul. Mănat de un singur scop: să și ducă misia până la capăt. Cred că e un om cu un noroc uriaș, căci i s-a arătat misia la începutul primei tinereți, dându-i-se semnele care l-au întors definitiv, irevocabil, spre nevoia de a o urma până la capăt; cei puțini, care și descoperă misiunea și renunță s-o onoreze, se rătăcesc pe ei înșiși, plătind alienarea. Este unul dintre puținii oameni providențiali, aflați la cârma forului științific și cultural cel mai înalt al României, care în ultimii cinci ani – alături de alți câțiva distinși colegi precum, bunăoară, Ioan-Aurel Pop și Gheorghe Păun – au adus Academia Română în centrul Cetății, făcând vizibilă – inclusiv prin curajosul Apel al academicienilor, care a stârnit un tsunami în arena Cetății – activitatea acestei instituții naționale și susținând că Academia Română slujește națiunea română, *Nota Bene*, nu statul român. Căci în istoria acestei ultraîncercate țări iubite de Dumnezeu s-au mai înregistrat cazuri în care instituțiile statului român deserveau interesele națiunii lui Titu Maiorescu și Nicolae Titulescu, Dimitrie Cantemir și I. C. Brătianu, Iuliu Maniu și Nicolae Iorga.

E un om pentru care cultul prieteniei e o realitate care se respectă și se onorează. Numele purtat de d-sa începe cu un „V” prevestitor, cred eu, de victorie. Apărut în primele secole ale creștinismului și fiind de extracție latină – *vico*, *vingere* în latină înseamnă „a învinge” – numele fiindu-i predestinat: Victor.

Domnul Profesor Victor Voicu este protagonistul acestor însemnări, căruia îi mulțumesc că există. Gândindu-mă la Domnia Sa, îmi amintesc, adesea, de acea apoftegă plutarhiană, care ar merita să fie gravată în bronz: „În oamenii frumoși e frumoasă și toamna”. Toamna destinală râvnită de majoritatea, onorată însă exclusiv de aleșii lumii acesteia.

Andrei Valentin MEDVEDOVICI

O lecție de umanism

A.V.M. – doctor, profesor, decan al Facultății de Chimie a Universității din București; director științific la Labormed Pharma, România (2009-2013). Domenii de aplicație: bioanaliză, controlul calității produselor farmaceutice, mediu, alimente. Autor a mai multor publicații, inclusiv: indexate ISI – 130 (110 în reviste internaționale, 56 ca autor principal); factor de impact cumulat – 259; lucrări neindexate ISI – 14 (10 în reviste internaționale); cursuri publicate (Editura Universității din București) – 5; capitole în cărți (edituri internaționale) – 4; capitole în cărți (edituri naționale) – 6; capitole în Enciclopedia internațională – 11. Membru în comitetul editorial al „Bioanalysis”, editor asociat la „Journal of Liquid Chromatography & Related Technologies”. Membru în colectivele de evaluare la mai multe reviste internaționale. Premiul „C.D. Nenițescu” al Academiei Române (2009).

... L-am întâlnit pe Profesorul Victor Voicu în urmă cu trei decenii. La trei ani după absolvirea Facultății de Chimie, cu o specializare în chimie analitică, consideram la acea vreme că Centrul de Cercetări Științifice Medico-Militare din București ar putea să-mi ofere mediul propice pentru dezvoltarea mea profesională ulterioară. Am cunoscut în persoana comandantului Centrului, pe durata întrevederii acordate, o personalitate evident diferită de ceea ce eu consideram prin definiție a fi „un militar”. O persoană elegantă, rafinată, dotată cu excepționala calitate de a-și asculta cu atenție interlocutorul (în mod evident prea tânăr și lipsit de orice fel de experiență), manifestând o politețe caldă și neprefăcută și un interes nesimulat. Demersul meu nu s-a materializat din varii și nerelevante motive.

Au urmat anii de după 1989, transferul meu la Facultatea de Chimie a Universității din București ca asistent, doctoratul, stagiile mele la Universitatea din Gent și Research Institute for Chromatography, Kortrijk, Belgia, pe durata a aproape patru ani – șansă care m-a purtat în preajma unui mare și renumit dascăl în Științele Separării, Prof. Pat Sandra, și debutul unei colaborări cu industria farmaceutică privată românească, în speță Sindan și LaborMed. Astfel, în anul 1998, l-am reîntâl-

Cu Emil Constantinescu

nit pe cel care, în ciuda unei întrevederi prea scurte, produsese asupra mea o impresie puternică, Profesorul Victor Voicu. Din acest moment, a început și s-a dezvoltat, gradual, între noi, o colaborare roditoare în plan profesional. Am avut și am în continuare marea șansă de a putea învăța (aș spune aproape pe nesimțite) de la un mare pedagog aspecte ce țin de domenii profesionale exterioare domeniului meu strict de competență, câștigând în egală măsură, în persoana Domnului Profesor, un interlocutor deosebit de erudit în a aborda subiecte care nu ne aparțin niciunuia dintre noi (literatură, artă, filosofie, politică). Orice discuție cu Profesorul Victor Voicu, chiar foarte scurtă, orientată asupra oricărui subiect, îmbogățește. Domnia Sa are marea amabilitate de a mă include în categoria prietenilor, fapt care, indubitabil, mă măgulește.

Profesorul Victor Voicu urmează tiparul multora dintre marii intelectuali români în ceea ce privește formarea sa. Plecat de la sat (Bolovani, județul Dâmbovița), în absența spiritului călăuzitor al tatălui, în conjunctura dificilă a realității românești de după cel de-al Doilea Război, o formare de natură militară a putut reprezenta o soluție, cel puțin în sensul rezolvării acutelor probleme de natură materială. Nu trebuie totuși trecut cu vederea un detaliu cu totul specific: formarea ca mi-

litar presupunea în egală măsură acceptarea îndoctrinării ideologice caracteristice noului regim politic din România după 1948. Erau timpuri în care doctrina ideologică comunistă era impusă fără menajamente, iar riscurile unei „ieșiri din rând” puteau genera nu doar o simplă excludere din sistem, ci chiar pierderea libertății personale. Este o performanță rară de a te putea forma în aceste condiții fără a-ți silui sufletul. Mulți nu au reușit să facă asta. Profesorul Victor Voicu a izbutit totuși, fără compromisuri majore. Preocupat să se construiască pe sine, se dedică studiului și reușește o strălucită carieră medicală și didactică, dublată de una de natură militară. Profesorul Victor Voicu arareori vorbește despre perioada formării sale (liceul militar, Institutul Medico-Militar). Nu o face din dorința de a ascunde ceva, ci pur și simplu dintr-o covârșitoare modestie. Nu se va oferi niciodată ca exemplu explicit, preferă să-și mobilizeze interlocutorul prin subiectele luate în discuție și prin modalitățile originale de abordare a acestora. Are capacitatea de a fi explicit și convingător și cu cei care nu aparțin domeniului său. Are capacitatea de a înțelege și a oferi soluții în afara domeniului său strict de competențe. Deschide ferestre, nu funcționează axiomatic. Potențiază, și nu inhibă. „Spiritul cazon” îi este cu totul străin, deși a marcat perioada sa de formare. Cum a reușit acest lucru? Am o ipoteză simplă: a avut întotdeauna o mare capacitate de discernământ. Cumva a acționat conform unui vechi principiu de esență talmudică, atât de coerent exprimat însă de Reinhold Niebuhr: „Doamne, dă-mi seninătatea de a înțelege și a accepta ceea ce nu se poate schimba, dă-mi curajul și puterea să schimb ceea ce pot și dă-mi înțelepciunea de a deosebi ceea ce se poate schimba și stă în puterea mea, de ceea ce nu se poate schimba și nu e în puterea mea să intervin în vreun fel”. Altfel spus, a fost preocupat de autoconstrucție, a reușit să dobândească cunoștințe de bază robuste (ceea ce englezul definește sintetic ca „background”), s-a format omogen și armonios. Armonia sufletească este o caracteristică a Profesorului Victor Voicu. Reacțiile sale sunt consecințele acestei armonii, ale acestui echilibru funcțional.

Am găsit cu totul întâmplător o mărturie care susține opiniile exprimate anterior. Profesorul universitar Dr. Dumitru Constantin-Dulcan, un remarcabil neuropsihiatru aparținând aceleiași generații, notează în volumul său intitulat sugestiv *În căutarea sensului pierdut*: „Cea mai frumoasă ascensiune din generația mea a avut-o Acad. Prof. Dr. Victor

Voicu. Era un coleg foarte serios, matur în gândire și cu o voință fermă de a evolua profesional”. Probabil că mulți ar fi tentați să asocieze termenilor „voință fermă”, din citatul mai sus menționat, cuvântul „ambiiție”. Și, cu toate acestea, aș spune că nu cuvântul „ambiiție” trebuie asociat Profesorului Victor Voicu, ci mai degrabă cel de „determinare”. Veți spune că e doar o problemă de nuanță lingvistică, și totuși nu cred că este așa. Determinarea nu provine doar din dorința internă de a evolua și de a performa profesional, ci și din continua raportare la referențiale solide, atât de natură strict profesională, dar și de natură culturală și psihologică. Revin astfel la echilibrul și armonia ce-l caracterizează atât de bine pe Profesorul Victor Voicu.

Mă voi folosi de un alt citat din aceeași sursă pentru a-mi continua gândurile: „Sesizându-i posibilitățile certe de evoluție profesională, seriozitatea cu care a lucrat în laboratorul lui ca intern preclinic, Prof. Dr. Alfred Teitel l-a ajutat (pe Profesorul Victor Voicu) să promoveze. Este un exemplu rar în care un om, străin de orice interes ajută un elev dotat să promoveze”. Prin această mărturie vom ajunge inevitabil la subiectul alegerii mentorului și a relației maestru-discipol. Am avut deseori ocazia să-l ascult pe Profesorul Victor Voicu vorbind despre maestrul său, Prof. Alfred Teitel-Bernard. Nici de această dată Profesorul Victor Voicu nu comite păcatul efuziunilor excesive. Dar este suficient să distingă căldura din vorbă și să simți modulațiile duioase ale vocii Domniei Sale ca să poți înțelege conexiunea profundă stabilită între discipol și maestru. Să fi fost o alegere, ca de obicei, judicioasă a celui ce urma să devină Profesorul Victor Voicu? Să fi fost doar alegerea maestrului, în persoana marelui farmacolog Alfred Teitel, în baza intuiției sale îndelung instruite? Cred că e vorba de ambele procese, dezvoltate simultan.

O componentă esențială a oricărei mari personalități o reprezintă generozitatea. E vorba atât de generozitatea exprimată la nivel strict profesional, cât și cea manifestată la nivel uman. Mărturiile despre generozitatea Profesorului Victor Voicu sunt nenumărate. Este fondatorul Departamentului de Farmacologie și Toxicologie Clinică în cadrul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București și

inițiatorul unui program de studiu denumit Psihofarmacologie. Altfel spus, Profesorul Victor Voicu este un creator de școală, lucrând neobosit nu numai pentru propria și continua sa (re)afirmare, ci și pentru viitor, devenind la rândul său mentor pentru multe generații de tineri. O altă expresie a generozității sale este lesne observabilă prin colaborările științifice pe care le realizează, aducând laolaltă specialiști din domenii inter- și transdisciplinare, o dovadă a capacității Domniei Sale de a coagula, cataliza și organiza activități extrem de diverse și de a interpreta în mod coerent fenomene extrem de complexe. Oferă subiecte de reflexie, transmite îndoieli care mobilizează (tocmai pentru că are capacitatea de a expune frumusețea intrinsecă a marilor semne de întrebare), posedă limbajul structurat al varii domenii științifice pe care le intersectează și le adună în căutarea unor noi sensuri și abordări. Ademenește învățarea și cunoașterea, întinzând mrejele îndoielii, asumând raționalul în lăuntricele meandre ale continuei căutări. O superbă ilustrare a descartianului monolog „Dubito ergo cogito, cogito ergo sum”.

L-am văzut pe Profesorul Victor Voicu ajutând persoane pe care abia le cunoștea. Îmi reamintesc că o dată chiar mi-am exprimat surpriza vizavi de o reacție de susținere a unei persoane pe care Profesorul o cunoștea într-o manieră vagă. Răspunsul a venit imediat și natural: „De ce n-aș face-o, dacă-mi stă în putință?”. Superbă lecție de umanism, aș zice! Și mare devotament pentru jurământul făcut lui Hipocrate!

Am onoarea să cunosc familia Profesorului Victor Voicu. Afirm aceasta, conștientizând că sunt beneficiarul unei nemăsurate oportunități. Și cred că familia este cea care îi asigură Profesorului rezerva inepuizabilă de echilibru sufletesc și creativitate. Pentru că sunt persoanele cu care Profesorul împarte, fără rezerve, afecțiune, încredere, respect și susținere. În această familie am simțit întotdeauna un izvor de căldură firească, o naturalețe a gesturilor, a privirilor și a șoptelilor, o nemăsurată dragoste pentru frumos, în cele mai discrete forme ale sale, o armonie în sensul cel mai cuprinzător cu putință. În sânul familiei Voicu am reușit să pătrund trăirile versurilor baudelairiene din *L'invitation au Voyage*: „Là, tout n'est qu'ordre et beauté, / Luxe, calme et volupté”.

Istoria aparține învingătorilor! Virgil Carianopol consemna în versurile sale „Sunt temerari care în frunte/ S-au răstignit pe stânci de dor,/ Care-au urcat întregul munte,/ Lăsați-i pe-nălțimea lor”. Priviți-l pe Profesorul Victor Voicu, la optzeci de ani de viață și mai mult de cincizeci și cinci de ani de carieră științifică medicală. Timpul pare să-l fi ocolit!

Manifestă entuziasmul pe care greu reușești să-l regăsești chiar la cei tineri. Este într-o continuă căutare de noi provocări, are un interes constant nu numai pentru știință, ci și pentru toate aspectele realității imediate. Muncește enorm și e foarte departe de renunțare. E tonic, incitant, dezinvolt, nealterat fizic și moral, viguros, comportându-se elegant și natural. Nu s-a plictisit niciodată în a-i asculta pe ceilalți. Reacționează întotdeauna cu măsură, chiar dacă uneori o face în mod tranșant și fără echivoc. Se situează în afara oricărei duplicități.

Îmi amintesc, copil fiind, că, urmărind o ediție a „Teleenciclopediei”, am privit un documentar legat de Profesorul Octav Onicescu. S-a prezentat în acest context o fotografie a magistrului după împlinirea a nouă decenii de viață, prezidând o „ședință” de lucru a colaboratorilor săi. Fotografia alb-negru comunica seninătate și liniște sufletească, dezvoltând un mesaj aproape biblic: un apostol printre elevii săi. Așijderea, Profesorul Victor Voicu mai are încă multe de spus și de făcut. Desigur, îi adresăm urările noastre sincere de viață lungă și sănătate. Și sunt conștincioși că vor mai fi decenii în care prezența Domniei Sale alături de noi ne va ajuta să ne orientăm și ne va face mai buni.

Profesorul Victor Voicu are o trăinicie aproape minerală, este alcătuit dintr-o gemă dură și asiduu autoșlefuită. A rezultat o infinită claritate și o nebănuită profunzime. Nouă, celor din jurul lui, nu ne rămâne decât să ne alăturăm acestor profunzimi și să ne testăm, la rândul nostru, limitele. Limite care, pentru Profesorul Victor Voicu, par să nu existe.

Să trăiți întru mulți ani cu sănătate, alături de minunata dumneavoastră familie, Domnule Profesor!

Andrei Adrian TICĂ

Despre profesorul meu de farmacologie

A.A.T. – profesor universitar, proector al Universității de Medicină și Farmacie din Craiova (2012-2017), membru al Comisiei Medicină CNATDCU (2016-2017). Autor a peste 200 de lucrări științifice. Domenii de interes: demonstrarea existenței receptorilor intracelulari pentru angiotensina II și pentru GPER în fibra musculară netedă uterină. Deținător a două medalii pentru România, una de aur și una de argint la Olimpiadele Internaționale de Chimie din 1983 și 1984.

Abia terminasem primii doi ani de Medicină, doi ani „de coșmar”, în care mă întrebam de mii de ori de ce am dat la facultatea asta, unde îmi omor mintea cu toate oasele, mușchii, nervii, bacteriile și organitele celulare. Intrasem, în sfârșit, în spital. Venea o boare de medicină așa cum mi-o imaginam eu. Scăpasem de tot? Nu! În anul trei se preda atunci, ca și acum, Farmacologia. La fel de aridă! M-am dus la primul curs de Farmacologie, obligat, forțat (atunci se făcea prezența și la cursuri), m-am așezat resemnat în bancă, gândindu-mă că vor urma, iarași, două ore de scris și de plictiseală. Peste cinci minute a intrat, pe atunci, Domnul conferențiar universitar dr. Victor Voicu. Jovial! „Prea jovial”, m-am gândit eu, pentru disciplina pe care o preda. Prima surpriză care mi-a desfăcut un strop pleoapele: venise fără catalog! „Minunat, mi-am zis, poate o mai răresc cu prezența la cursul acesta”. A început cursul: treptat, treptat, ca într-o poveste frumoasă pentru copii, noi, cei prezenți în sală, am început să lăsăm somnul cu care venisem înzestrați de acasă, să nu mai jucăm „x și zero”, să nu ne mai uităm la frumoasele noastre colege și să ascultăm... Au trecut două ore ca o secundă! Eram toți uimiți și

impresionați: „Ce curs!” Venisem la Facultatea de Medicină să învăț să tratez oamenii și eram fermecat de receptori și mesageri celulari!... Asta după ce, repet, „îmi ajunseseră” primii doi ani...

... Și cursurile se succedau! De la un loc „vânat” de toți, în ultimele rânduri, unde orele de curs treceau mult mai ușor, ajunseseam să mă îngrămădesc în primele rânduri, poate nu atât ca să nu pierd nimic din ce se prezenta, cât, mai ales, să studiez arta de a predă, o artă dusă către perfecțiune! Să predai ceva extrem de arid și să faci un amfiteatru să vibreze este o calitate extrem de rară! Aceasta înseamnă un mare dascăl! Abia peste 5 ani, când am ajuns de cealaltă parte a catedrei, am realizat că fiecare frază era rodul unui mare talent, dar și al unei imense strădării să pară atât de „natural” și de spontan. Totul părea simplu și frumos!... Ceea ce s-a dovedit, atunci când m-am apucat realmente să învăț (evident că în sesiune, ca orice student respectabil), cu totul fals! Era un munte de informație, majoritatea extrem de aridă, dar care sunase în prezentările profesorului Victor Voicu „extrem de simplu” și, poate și mai ciudat, extrem de atrăgător! Nu era deloc!

A urmat sesiunea din iunie, în care Farmacologia era, atunci, examen de an. Mai mult, era de notorietate faptul că examenul cu Profesorul Victor Voicu era o mare piatră de încercare în facultate, inclusiv copii ai unor cadre didactice de marcă din instituție realizaseră, pe pielea lor, acest fapt... Recunosc că, în acel an, pentru prima dată, am profitat de faptul că eram șef de serie și puteam să am un „oarecare avantaj” în ceea ce privea programarea examenelor și am pus Farmacologia primul examen. Îmi amintesc exact: 3 iunie 1987. Am învățat 23 de zile. Niciodată nu am „pierdut” mai multe zile pentru un examen. Am tras cele trei subiecte și am răspuns. Au urmat trei întrebări. Eu am fost foarte mulțumit! Învățasem mult și îi dovedisem profesorului Victor Voicu că sunt bun! Chiar începuse să-mi placă Farmacologia! Dar Domnia Sa a clătinat ușor din cap și, zâmbind cu subînțeleș, a conchis: „Azi e o zi frumoasă! Ai nota 10!”. Cerul mi-a căzut în cap! Am mers acasă și mi-am promis că, dacă voi mai avea ocazia, voi încerca să-mi îmbunătățesc imaginea în fața Profesorului! Pentru că, așa cum am susținut mereu, fără să mă ascund, cu inconveniențe majore uneori: Profesorul Victor Voicu a fost ultimul meu mare profesor al Facultății noastre de Medicină.

A venit Revoluția din 1989 și sistemul a început să se deschidă. În 1991 terminam stagieratul. Nu știu cum, probabil că de Sus mi s-a dat curajul

și l-am întrebat pe dl conf. univ. dr. Victor Voicu dacă nu are nevoie de cineva la disciplina de Farmacologie. Aveam în față o personalitate uriașă: un bărbat în jur de 50 de ani, impecabil ca atitudine și ținută, devenit între timp Profesor universitar la Facultatea de Medicină din Craiova, Profesor universitar la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, general maior în Armata Română. Dar poate mult mai important era faptul că devenise șeful Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare al Forțelor Armate, adică șeful unei instituții care avea o responsabilitate imensă pentru siguranța României!

Emana putere și autoritate, dar, paradoxal, în același timp, o amabilitate copleșitoare. M-a întrebat: „Sigur vrei să vii la Farmacologie? Vrei să faci cercetare în laborator?”. Am răspuns afirmativ, iar concluzia Domniei Sale a fost: „Vorbim!”, ceea ce a însemnat că, în sesiunea imediat următoare, a scos la concurs un post de preparator la disciplina de Farmacologie, Facultatea de Medicină, atunci în cadrul Universității din Craiova. Odată intrat în colectivul disciplinei, am început să aflu din istoria acesteia. Totul a început în 1971, când un grup de tineri entuziaști, extrem de valoroși, au venit la Craiova să facă o școală de medicină. Mai toți erau fie „prea valoroși”, fie „elemente destabilizatoare” în viziunea Partidului (comunist), care nu executau întru totul ordinele mai marilor vremii, așa că fuseseră „externalizați” din instituțiile de învățământ superior din București și nu numai.

Profesorul Victor Voicu a „fabricat” laboratoarele de Farmacologie din Facultatea de Medicină de la „zero absolut” și a început să facă cercetare și la Craiova. Oricum făcea și la București, dar dorea „nașterea” unei școli de Farmacologie și inițierea unei activități de cercetare în acest domeniu și la Craiova! Voia să facă mult mai mult decât i-ar fi fost comod prin poziția din cadrul Armatei Române. Mai mult, la început, fiind vânat de diferiți „oameni de bine”, a fost reclamat că activează doar două zile în cadrul facultății noastre (restul zilelor aflându-se în București) și este remunerat cu salariu întreg! Replica nu s-a lăsat așteptată: „Decât un salariu pentru cineva care nu face mai nimic, mai bine două salarii pentru cineva care face într-adevăr ceva, în două locuri!”

Din cauza legislației postdecembriste, pentru că devenise între timp profesor universitar la UMF „Carol Davila” din București și, totodată, general maior în Armata Română, nu a mai putut fi remunerat în

cadrul Facultății de Medicină din Craiova. Aceasta nu l-a împiedicat să continue, din 1990 până în anul 1995, să țină cursurile de Farmacologie la toți studenții de anul III! Aceasta înseamnă pasiune de dascăl! Aceasta înseamnă menire de creator de școală!

De curând, la peste 25 de ani de la acea perioadă, a fost o discuție legată de un proiect de colaborare între mine și o instituție de învățământ superior medical din țară și s-a luat în considerație o posibilă poziție a mea de profesor asociat la respectiva instituție, pentru a legifera colaborarea. Singura problemă a fost că trebuia să existe un contract de remunerare în ceea ce mă privește. Când am spus că nu doresc nici un ban, ci doar să facem „ceva constructiv”, atitudinea generală a fost: „Cine a mai văzut ca cineva să dorească să facă multe, foarte multe deplasări și să muncească fără plată, așa, din pasiune?” Probabil că s-au gândit și la un posibil examen psihologic...

Profesorul Victor Voicu a făcut toate acestea timp de peste 5 ani!

În anii care au urmat, fiind conducător de doctorat la Craiova, am avut ocazia să văd câțiva doctoranzi ai Domniei Sale aduși de la București și să le audiez tezele de doctorat. Nu de puține ori am auzit, „prin spate”: „Dacă mi-o mai întorcea o dată (teza de doctorat...), îi dădeam foc și renunțam!”

Pe mine m-a acceptat la doctorat în anul 1995 și am reușit să susțin teza abia în 2002, după 7 ani! Am gustat și eu din plin plăcerea de a scrie și rescrie, și rescrie, și rescrie fiecare frază, fiecare cuvânt... Și-a ales întotdeauna la doctorat oameni promițători (nu discut despre persoana mea), care au și confirmat ulterior: unul a devenit Decanul Facultății de Farmacie din cadrul UMF „Carol Davila” din București și, ulterior, creatorul și editorul șef al revistei „Farmacia”, unul – decanul Facultății de Farmacie din cadrul Universității „Ovidius” din Constanța, unul – directorul Spitalului Floreasca din București, unul Directorul Institutului „Victor Babeș” din București. Și, cu toate astea, fiecare își rescrisese de un număr nedefinit de ori teza de doctorat. Profesorul Voicu a fost și este un mare perfecționist! Problema este că nu a înțeles că ceea ce făcea în diminețile de sâmbătă (rezervate întotdeauna pentru studiu și scris, în rest având un program infernal), alții nu puteau să facă în mult mai mult timp.

Vorbeam adesea cu Profesorul Voicu, încercând să ajung să discutăm câte o problemă la București și urma, invariabil: „Să încercăm, dar vezi că mâine dimineața mă duc la Centru, apoi la Academie, la prânz mă întâlnesc cu... (evident, o personalitate), apoi sunt așteptat la Guvern, seara mă duc la o recepție la Parlament etc. Poimâine dimineața... (și urma iarăși un șir interminabil de întâlniri, ședințe, cursuri etc). Deci, când vii exact?”. Întotdeauna am fost uluit când mai are timp de cercetare, de scris și de publicat. Eu aveam din plin, dar publicam la un nivel care nu suporta comparație.

Poate cea mai elocventă dovadă a uriașei personalități a profesorului Victor Voicu am avut-o în anul 1995, când a organizat Conferința Națională de Farmacologie în București. Nu mai intrasem niciodată în Cercul Militar Național! Deosebit de frumos! Era prima dată când participam la un astfel de eveniment, parcă desprins din poveștile copilăriei: sala, oamenii, mesele, toate (după mine) perfecte, strălucitoare! Cei de acolo se știau între ei și discutau amical, își trimiteau zâmbete etc. La un moment dat, conversațiile s-au întrerupt, iar întreaga atenție s-a întors către intrare, unde, jovial, ferm, zâmbitor și cald, dar totodată emanând autoritate, sosise Profesorul Victor Voicu!... Și toată seara aceea, parcă desprinsă dintr-un climat de poveste, s-a învățat în juru-i!

În 2004 am devenit Șeful disciplinei de Farmacologie, Facultatea de Medicină, UMF din Craiova și am încercat, împreună cu colegii mei, să organizăm al V-lea Congres Național de Farmacologie, Terapeutică și Toxicologie Clinică, cu participare internațională, la Călimănești-Căciulata. A fost un real succes! Au fost circa 250 de participanți, în condițiile în care în România numărul farmacologilor era, atunci, în jur de 80! Cei prezenți ne-au felicitat și ne-au rugat să mai organizăm altul în curând. În cuvântul de încheiere, domnul acad. prof. dr. Victor Voicu a mulțumit participanților pentru efortul de a fi prezenți și ne-a felicitat în mod cu totul deosebit pe organizatori pentru acel Congres! Dar nu a suflat nici o vorbă despre faptul că, în absența sponsorilor, Domnia Sa a rezolvat, „din umbră”, cea mai dificilă și, poate, cea mai importantă parte a Congresului: finanțarea! A fost copleșitor să-l ascult: o modestie exemplară alături de o fericire pură și nestăpânită că cei „crescuți” de Domnia Sa au realizat un lucru deosebit! Mult mai mult decât dacă l-ar fi realizat personal!

... Cea mai puternică, gravă și lungă campanie negativă la adresa Domniei Sale a fost declanșată de refuzul și de lupta de a nu ceda ansamblul de clădiri ce aparținuseră Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare ale Armatei din strada Rosetti! Clădirea, fiind extrem de valoroasă prin locație și întindere, a reprezentat, în mod evident, o foarte importantă țintă financiară. Luptându-se cu morile de vânt, într-o societate a cărei valoare permanentă și unică este banul, a pierdut procesul. A pierdut procesul pentru Domnia Sa, dar puțini știu că, prin desființarea Centrului, România a rămas complet lipsită de apărare împotriva oricărui atac biologic sau chimic! Domnul acad. prof. dr. Victor Voicu se lupta pentru România, iar politicienii, strict pentru bani! Au câștigat cei din urmă! Să ne ferească Dumnezeu de... Acum, în clădirea Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare al Armatei, cu rol vital în apărarea țării, este scris: „Restaurant, Pub & Grill”... Asta nu înseamnă că, după toată campania negativă respectivă, domnul acad. prof. dr. Victor Voicu „s-a potolit”! Acum luptă pentru restituirea către Academia Română a altor clădiri și bunuri! Nu pentru Domnia Sa, ci pentru Academia Română, pentru identitatea noastră culturală!

Pentru mine, domnul acad. prof. dr. Victor Voicu a fost, în mod constant, un simbol, o stea călăuzitoare. M-a sfătuit, m-a sprijinit, m-a crescut! Toată activitatea mea academică i-o datorez! Nu de puține ori m-a dojenit în felul unic al Domniei Sale: fără prea multe vorbe, doar din priviri. Aș fi preferat să intru în pământ, să mă certe în cel mai sever mod, dar să nu mă privească așa...

După ce tatăl meu a început să mă călăuzească de Sus, Victor Voicu a devenit singurul meu părinte spiritual! Marele regret este că, în ciuda imensului sprijin oferit, nu m-am putut ridica la nivelul la care și prof. Voicu și eu l-am fi dorit, în special în ceea ce privește continuitatea de creator de școală și de promovare a Farmacologiei, conform importanței pe care o are în medicină!

În urmă cu câteva săptămâni, m-am întâlnit cu o colegă de breaslă, în vârstă de 51 de ani, de asemenea fostă studentă a domnului acad. prof. dr. Victor Voicu, dar care a ales o cu totul altă specializare decât Farmacologia. Plimba primul ei copil, de 4 luni, și la întrebarea mea, din politețe: „Cum îl cheamă?” mi-a răspuns: „Victor, după numele Profesorului Victor Voicu, și Andrei, după numele fiicei sale – Andreea!”. În plus, nu mai este nimic de zis...

Ceslav CIOBANU

Cu Mihail Gorbaciov la răscruce de drumuri

Stimate Domnule Profesor Ceslav Ciobanu, aveți o experiență de viață de invidiat, dar cel mai spectaculos segment la itinerarului biografic este, desigur, activitatea desfășurată în calitate de consilier al ultimului lider al Uniunii Sovietice. Cum, în ce împrejurări ați ajuns la vârful piramidei nomenclurii sovietice?

„Свой среди чужих, чужой среди своих”

Vă mulțumesc mult, stimate Domnule Alexandru Bantoiș, pentru această posibilitate de a reveni la o temă foarte importantă pentru mine și nu numai, la timpuri de incertitudini și de transformări tectonice, care au schimbat cardinal harta politică a Europei Centrale și de Răsărit, dar și destinul nostru, inclusiv al meu și al familiei mele. Aș face totuși o mică precizare: nu am fost în „vârful piramidei nomenclurii sovietice”. Eram un profesionist în domeniul analizei economice, lector de economie politică la Universitatea de Stat din Moldova, angajat după absolvirea cu mențiune (diplomă roșie) a Universității „Mihail Lomonosov” din Moscova, la specialitatea economie politică (1974) și după susținerea tezei de doctor în economie la facultatea de economie a aceleiași universități (1979). Am avut ocazia, de asemenea, să urmez și o stagiune de aproape un an de zile la Universitatea din Cairo, Egipt. Spre deosebire de mulți alți colegi de la Comitetul Central, nu am fost recrutat din structurile de partid și nici nu am absolvit „școala” sau altă instituție de partid, după cum era obișnuit pe atunci.

Dar revin la întrebarea dumneavoastră. Într-o seară ploioasă de sfârșit de octombrie 1986, am ajuns pe Staraya Ploshchad la Moscova, cău-

Ceslav Ciobanu a absolvit Universitatea „Mihail Lomonosov” din Moscova, Facultatea de Economie, unde și-a susținut și doctoratul. A fost Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în SUA și Canada (1999-2002); veceministru de externe (1998); membru al Guvernului Republicii Moldova și Ministru al Privatizării și Administrării Proprietății de Stat (1994-97); consilier în problemele economice și șef-adjunct al Cabinetului Președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur (1992-94); consilier și interpret al lui Mihail Gorbaciov, ex-Președintele Uniunii Sovietice (1987-91).

După încheierea carierei diplomatice, domnul Ciobanu și-a reluat activitatea academică și profesională de economist.

A câștigat câteva burse la instituții analitice importante din Washington D.C., Statele Unite ale Americii – Woodrow Wilson Center for International Scholars, National Endowment for Democracy, US Institute of Peace (2002-04) –, iar în 2004 i s-a propus funcția de profesor universitar la Departamentul de Matematică și Economie al Universității de Stat din Virginia.

Domnul Ceslav Ciobanu semnează mai multe cărți și manuale de economie: *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States* (2009); *Economics, Life and You* (2013); *Economics, Society, Technology, and You* (2017).

Cele circa o sută de articole și interviuri au fost publicate în SUA, Franța, Federația Rusă, România și Republica Moldova, la teme precum: Calea europeană a Moldovei: învățămintele trecutului și priorități pentru viitor; Economia cunoștințelor: generator al creșterii economice în era globalizării; Inteligența artificială în era globalizării: opțiunea umană (To be or not to be); Mikhail Gorbachev: The Decay of Socialism and the Renaissance of the Eastern Europe; Political Economy of „Frozen” Conflicts in ex-Soviet States; The Global Financial Crisis: Emerging Markets’ Prospects for Economic Recovery and Democratic Transformations; Lessons of „Velvet Revolutions”: From Romanian „December 89” to Moldovan „April 09”; Economics of Artificial Intelligence in the Era of Globalization and Digital Revolution etc.

Domnul C. Ciobanu a participat cu rapoarte și prezentări la peste 20 de conferințe internaționale, inclusiv la masa rotundă de la Universitatea din Oxford (Marea Britanie), la Colocviul Internațional de la Paris, la întruniri științifice organizate în cadrul Universității Harvard, „George Washington”, la Universitatea din Richmond (SUA), German Marshall Fund of the USA, la Centrul pentru Antrepriza Internațională Privată din Washington (SUA), la Universitatea Appolonia din Iași, Universitatea Liberă Internațională din Moldova etc.

Ceslav Ciobanu este căsătorit, are trei copii.

tând intrarea a 4-a în sediul Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, unde am fost invitat pentru un interviu – o surpriză pentru mine, dar și pentru colegii mei din Secția de propagandă și agitație a CC-ului moldovenesc, unde lucram în calitate de lector de vreo patru ani. Eram specializat în politica externă, care mă pasiona mult mai mult decât cea internă. Nu trebuia să „slăvesc partidul” și „succesele socialismului dezvoltat”, „real”, „cu față umană” etc. Ce-i drept – criticam imperialismul american de-i mergea colbul. Nici prin vis nu-mi trecea gândul că peste trei decenii voi deveni profesor universitar... în SUA. Și, iată, au trecut 15 ani de când sunt la Universitatea de Stat din Virginia.

Aveam la începutul anilor '80 „priza” la public, eram solicitat mai des decât alți colegi, experți în propaganda „modului de trai socialist” și a „centralismului democratic”. Mai târziu, după ce am trecut cu succes „interviul” (la toate instanțele, inclusiv la secretarul CC-ului pentru relațiile externe, Vadim Medvedev), fostul conducător al grupului de lectori de la Chișinău mi-a mărturisit că unul dintre lectorii de la Moscova, aflându-se în vizită în republică, „m-a testat” la mai multe prelegeri și evenimente. La „un pahar de vorbă”, cu prilejul plecării mele, fostul coleg a recunoscut: „Eu te-am recomandat pentru că, sincer vorbind, îți simțeam suflarea în spate și am hotărât să scap de tine, trimițându-te la Moscova”. „Avansarea” era un fel de „politică moldovenească” ce permitea să te debarasezi de cineva, promovându-l în altă funcție și cât mai departe posibil. Multe personalități din Moldova sovietică, cu merite mari, dar incomozi pentru Ivan Ivanovici Bodiul (prim-secretar al CC-ului moldovenesc timp de 22 de ani) și acoliții lui nu au putut să se realizeze pe plaiurile natale, plecând „benevol” sau fiind „promovați” la Moscova. Mă refer la Ion Druță, Eugen Doga, Emil Loteanu, Ion Ungureanu ș.a., care au reprezentat primul val al emigranților moldoveni în Rusia, devenind, cum spun rușii, „свой среди чужих, чужой среди своих” (*al său printre străini, străin printre ai săi*).

Exact peste două luni după interviuri, la 3 ianuarie 1987, când aproape uitasem de ele, am fost telefonat de la Moscova și am fost invitat să mă prezint la noul meu loc de lucru. Am plecat la Moscova cu geamantanul plin de „suveniruri moldovenești” (sticle de vin), precum era tradiția, cu cele mai bune intenții de a „face slujba” la Mihail Sergeevici

Gorbaciov și a contribui la promovarea politicii și a gândirii sale. De altfel, ca și marea majoritate a populației, eram foarte entuziasmat și dornic de a susține tendințele de renovare a societății. La etajul trei am bătut timid la o ușă de birou și am cerut permisiunea să intru, desigur, în limba rusă. Spre marea mea mirare, responsabilul din acel birou a vorbit într-o română perfectă: „Intră, dom' tovarăș!”. Bătrânelul, înalt și uscățiv, dar cu o privire ageră și sfredelitoare, de parca îți citea toate gândurile, s-a dovedit a fi Nicolai Alexandrovici Rembievski, un veritabil intelectual în cea mai puternică pe atunci instituție – CC-ul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Astfel, *volens-nolens*, m-am pomenit din nou la Moscova.

Vă amintiți primul contact, prima întâlnire cu Mihail Gorbaciov?

Titanul de la „perestroika i glasnost” vs Titanul de pe Dâmbovița

Cea dintâi întâlnire cu Mihail Gorbaciov am memorizat-o bine: 23 octombrie 1988, în timpul primei vizite oficiale a lui Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Partidului Comunist și Președinte al României. A fost, de fapt, și „botezul” meu în calitate de interpret și consilier al lui M. Gorbaciov. Desigur, aveam emoții în privința calității traducerii din rusă în română, cunoscând bine că o greșeală mă putea costa scump, poate întreaga carieră. Dar, slavă Domnului, am reușit să-mi onorez obligațiunile și în următorii patru ani am participat la mai toate întâlnirile oficiale și neoficiale ale celor doi lideri.

Președintele M. Gorbaciov m-a impresionat prin dialogul deschis, direct cu omologul său, fără a ocoli problemele „delicate” în relațiile URSS cu România, dar și fără a le dramatiza. Înțelegea bine situația din România, care devenea tot mai gravă din toate punctele de vedere, provocând tensiuni în societate, dar și oprimarea brutală a oricăror proteste sau „devieri” de la „cursul strategic al partidului”.

Înțelegea, de asemenea, și frustrările, ba chiar și opoziția lui Ceaușescu față de politica de „deschidere/ transparență” și „restructurare”, care-i asigurase lui Gorbaciov simpatia și susținerea internă și externă, cu excepția aparatului de partid și a majorității liderilor din fostele țări so-

cialiste din Europa Centrală și de Est, inclusiv a lui Nicolae Ceaușescu. Echipa lui Gorbaciov pregătea analiza detaliată a situației din România și a relațiilor bilaterale, punctele de reper și propuneri pentru întrevederile la cel mai înalt nivel.

Referitor la prima întâlnire a celor doi lideri, trebuie să menționez că noi, colaboratorii Secției de relații externe, eram împotriva „ridicării” nivelului acestei întrevederi la rangul de „vizită oficială”, înțelegând bine că ea va fi folosită de „marele conducător” (idolatrizat de „presa de palat” și supranumit drept „Geniul Carpaților”, „Titanul de pe Dâmbovița” etc.) pentru a demonstra societății române „respectul” lui M. Gorbaciov față de N. Ceaușescu. Totodată, vizita urma să accentueze și distanțarea lui N. Ceaușescu de noua politică a conducătorului sovietic, care, în opinia liderului român, reprezenta o etapă „depășită deja de România”. Noi însă nu eram unicii „sfetnici” ai lui M. Gorbaciov. Mai erau și cei din structurile de forță, din vechea elita „ortodoxă” a partidului și a guvernului sovietic, pentru care N. Ceaușescu era unul dintre „ai lor”, deși mereu provoca dureri de cap conducerii sovietice prin poziția sa deosebită și prin inițiativele sale separate. Și de această dată au prevalat „ortodocșii”: a fost prima vizită oficială a unui conducător al României în 23 de ani și, de fapt, cea de debut a lui Nicolae Ceaușescu în această calitate.

Vorbiți-ne, vă rog, despre una dintre cele mai deosebite, neordinare misiuni la noul loc de muncă.

„Водочка под икорочку, белое под заливное, красное – под шашлык, шампанское под десерт и коньячок под кофе” (Vodka – cu icre roșii, vin alb – cu nisetru, roșu – cu frigărui, șampanie la desert, iar coniac – la cafea)

Toate misiunile erau importante, dar cea mai neordinară, cred, a fost prezența mea la dineul neoficial al liderilor celor două țări, însoțiți de Raisa Gorbaciova și Elena Ceaușescu, la Novo-Ogaryovo (vila de lângă Moscova a liderului sovietic). Dineul a avut loc seara târziu, pe 24 octombrie, după o zi lungă de întrevederi și negocieri ale delegațiilor, după un minunat spectacol la renumitul *Teatru Bolșoy* (Teatrul Mare)

din Moscova. Mi-am făcut datoria de interpret și consilier și eram puțin obosit spre sfârșit, dar și extrem de interesat să particip la acest dineu privat, primul pentru mine la asemenea nivel. Urma să fiu unicul traducător pentru cele două cupluri, în sala unde se servea masa. De obicei, fiecare parte își aducea interpretul său, eu îl asistam pe M. Gorbaciov, iar colegii mei români – Gheorghe Stoica sau Vasile Buga – pe Nicolae Ceaușescu. De data aceasta însă protocolul a fost altfel conceput.

Evenimentul avea loc în timpul campaniei antialcool și eram curios să știu cum va proceda semnatarul faimoaselor decrete, care, oficial, se respectau cu strictețe la toate nivelurile ierarhiei de stat. Mărturisesc că am fost surprins chiar de la bun început de „introducerea” făcută de M. Gorbaciov: *„Водочка под икорочку, белое под заливное, красное – под шашлык, шампанское под десерт и коньячок под кофе...”* Așa era protocolul, dar și tradiția: „Cea ce este permis lui Jupiter nu este permis și vouă, muritorilor de rând”, după cum spune un vechi proverb. Dar ceea ce m-a impresionat mai mult a fost dialogul celor doi conducători, relaxați la o asemenea masă copioasă și „stimulați” de tot felul de băuturi la discuții aprinse și teme foarte sensibile.

Moscova. Întâlnirea de la 23 octombrie 1988

„Toți dictatorii, independent de circumstanțe și fapte, își încheie veacul în același mod: la zidul istoriei”.

„Eu nu sunt mare adept al lui Stalin, dar el a câștigat războiul cu Germania fascistă, a reconstruit în termene extrem de reduse Uniunea Sovietică, creând o contra-balanță pentru Statele Unite, începuse Ceaușescu. Sunt convins că Uniunea Sovietică și Partidul Comunist ar avea doar de câștigat dacă Secretarul său General s-ar preocupa mai mult de problemele interne, lăsându-le la o parte pe cele externe și istorice, cum ar fi defăimarea lui Stalin”. Aluzia era cât se poate de clară și așteptam ca Gorbaciov să „explodeze”, știind cât de dureros era acest subiect, inclusiv pentru el personal. (Soția sa, Raisa, acționa ca un calmant și i-a dat de înțeles lui Gorbaciov că nu trebuie să-și facă nervi în plus, cunoscându-și interlocutorul.) Răspunsul lui M. Gorbaciov a fost tăios și, evident, nu prea plăcut pentru Ceaușescu: „Știe oare Secretarul General al Partidului Comunist Român că 95 la sută din timpul meu îl dedic problemelor interne, care s-au acumulat decenii în șir și pentru care încă nu avem o soluție? Situația economiei este dezastruoasă, agricultura – în declin continuu, resursele naturale sunt epuizate și utilizate prost. Numai datorită prețurilor lor mondiale, noi mai putem face față crizei... Dar cea mai tristă problemă este propriul nostru trecut, care ne pune capcane la fiecare pas. Conștiința populației este dominată de această moștenire. Folosind doar metodele administrative, dictatura, precum sugerează unii, mentalitatea poporului și situația nu poate fi schimbată”. În acest context, Gorbaciov s-a referit la experiența bunicului său (Pantelei Gopkalo), care înainte de război era responsabil de colectarea produselor agricole. Fiind denunțat de un „binevoitor”, a fost arestat, acuzat de „deviere troțkista de dreapta”, torturat și pus în pușcărie. Dar și după ce fusese eliberat, peste aproape un an, el era absolut convins că tovarășul Stalin nu știa nimic de represalii și că marele conducător va restabili ordinea. Milioane de oameni cu aceeași soartă credeau astfel. „De aceeași părere eram și noi, continua Gorbaciov. Bunăoară, tema compunerilor de admitere la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, pe care am ales-o (se referea la el personal și la soția sa), a fost „Stalin – zburciumul și zborul visurilor tinereții mele”.

*Întrevederea celor doi conducători cu participarea
lui G. Şahnazarov, G. Stoica şi C. Ciobanu*

Întâlnirea delegaţiilor sovieto-române

„Uniunea Sovietică, în a doua jumătate a anilor '80, se afla la prima etapă, «naivă și romantică», a reinnoirii și a noului curs, menționa Gorbaciov, și doar o mică parte a materialelor despre crimele oribile ale lui Stalin a fost extrasă din arhive. Este greu de prezis reacția societății”. Profetică s-a dovedit a fi concluzia lui Gorbaciov: „Toți dictatorii, independent de circumstanțe și fapte, își încheie veacul în același mod: la zidul istoriei”. Peste un an și o lună – pe 25 decembrie 1989, Nicolae și Elena Ceaușescu au fost puși la zid în Târgoviște și executați, fiind acuzați de „crime împotriva poporului român”. Peste exact doi ani după aceasta, pe 25 decembrie 1991, Mihail Gorbaciov, care a fost cel mai democratic conducător sovietic, a semnat decretul de desființare a URSS...

Și aș mai face o precizare. Președintele Gorbaciov a semnat acest ultim decret, fiind pus în fața faptului: la 8 decembrie 1991, la întâlnirea-fulger de la Belovezhskaya Pushcha, trei conducători de republici sovietice, Boris Elțin (Rusia), Leonid Kravciuk (Ucraina) și Stanislav Șușchievici (Belarus) au semnat *Declarația de desființare a Uniunii Sovietice și creare a Comunității Statelor Independente (CSI)*. Al patrulea lider – Nursultan Nazarbaev, conducătorul Kazahstanului, de asemenea urma să semneze, dar, intenționat ori nu, a „întârziat” la eveniment. Din câte îmi amintesc, Boris Elțin a sosit la întrunirea „celor trei” având deja decizia Sovietului Suprem al Rusiei, al cărui președinte fusese ales, prin care Federația Rusă a hotărât să iasă din componența URSS. *Acordurile de la Belaveja* au fost interpretate de mulți atunci drept „adevăratul puci”, care a determinat sfârșitul Uniunii Sovietice, iar liderul Rusiei – B. Elțin, și nu M. Gorbaciov, a fost adevăratul „terminator”.

Nu îmi mai amintesc dacă după acel „dineu prietenesc” Ceaușescu a mai revenit vreodată la tema abordată. Am trecut astfel „botezul”, rămânând însă flămând, căci nu am avut timp pentru a gusta măcar ceva din bucate. Doar la cafea am băut un coniac și Raisa Gorbaciova mi-a dăruit o cutie cu bomboane „Kremliovskie”, spunând ca a observat că nu am reușit să mănânc nimic.

Despre Gorbaciov politicianul, strategul, omul, familistul etc. s-au scris multe. Cum l-ați cunoscut Dumneavoastră?

Gorbaciov impresiona prin comportamentul lui natural, prin felul chiar cum îți strângea mâna, indiferent de „rang” și poziție în ierarhia de atunci. Dânsul privea interlocutorul în ochi și nu se ferea de întrebări grele, incomode. Avea o carismă de a convinge, de a explica lucrurile în detalii. Era, cred, cel mai „civilizat” și elevat conducător al Uniunii Sovietice, care intenționa să refacă țara pe baze noi, democratice, pe cât era posibil în condițiile respective. Sunt sigur că Gorbaciov și oamenii fideli din anturajul lui credeau în succesul acestor începuturi, voiau sincer să soluționeze problemele economice, sociale, politice adunate ani și decenii, să „salveze socialismul”. Gorbaciov era însă un produs al sistemului, poate cel mai bun, și nu sunt convins că ar fi avut curajul să declanșeze noua politică dacă ar fi intuit consecințele – distrugerea Uniunii Sovietice, considerată de Vladimir Putin, actualul Președinte al Federației Ruse, drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului XX”. În context, îmi vine în minte o maximă cunoscută care spune că „Revoluțiile sunt concepute de romantici, realizate de profesioniști, iar rezultatele sunt capturate de aventurieri”. Cert este că dispariția Uniunii Sovietice a provocat „cutremur” în societate și a afectat atunci întreaga lume.

Ați fost martorul unor împrejurări în care personalitatea liderului de la Kremlin s-a înfățișat dintr-o perspectivă mai puțin știută?

„Am să te critic, căci dacă eu nu o să-ți spun adevărul despre ce se întâmplă în România, nimeni altul în această țară nu o s-o facă. Doar Elena, soția ta...”

Am exercitat funcția de consilier din ianuarie 1987 până în august 1991, participând, de regulă, la întrevederile la nivel înalt ale lui Gorbaciov cu Nicolae Ceaușescu, iar după Revoluția Română din 1989 – cu Ion Iliescu și Petre Roman, întâlniri care mi s-au întipărit foarte bine în memorie, fiecare dintre ele având o semnificație deosebită. Anume la aceste evenimente oficiale și neoficiale, am avut posibilitatea să înțeleg mai bine personalitatea liderului sovietic.

Nu voi uita niciodată zilele petrecute la București în luna iulie 1989. Atunci a avut loc ultima sesiune a Comitetului Politic Consultativ al Pactului de la Varșovia. Reuniunea liderilor țărilor socialiste decurgea

într-o atmosferă destul de tensionată, când conducătorii acestor țări așteptau cu disperare de la Mihail Gorbaciov „soluția magică” pentru a salva „cauza comună – socialismul”, dar și propria lor soartă. Doar Ceaușescu pretindea că are „soluția” și încerca să convingă conducătorii prezenți la sesiune, în primul rând pe Mihail Gorbaciov, despre necesitatea de a „restabili imaginea și gloria socialismului”, asumându-și rolul de „mentor” și „salvator” al ideilor și practicii socialismului. El se referea la „succesele” socialismului în România, care, sub „conducerea înțeleaptă a partidului”, a implementat cel mai „democratic”, după spusele lui, „model de autogestiuine a muncitorilor”, a rezolvat problema „locuință pentru fiecare familie”, a „promovat cu succes reforma teritorial-administrativă prin politica de sistematizare a teritoriului”, a „achitat înainte de termen datoriile externe”. Aceste „realizări” s-au produs fără niciun fel de „terapii de șoc”, „restructurări și reorganizări periculoase”, „fără a pune sub semnul întrebării rolul conducător al partidului”, susținea Ceaușescu. Toate aceste afirmații erau în disonanță cu starea lucrurilor din România. Lumea stătea ore întregi la cozi după produse alimentare, strict limitate: 10 ouă, 100 grame de unt, 500 grame de făina, 500 gr de carne de pui, 1 kg carne de porc sau vită pe lună și 300 grame de pâine pe zi de persoană... Orașele și satele erau în întuneric deplin noaptea, iar locuințele neîncălzite pe timp de iarnă, din cauza restricțiilor severe la consumul de energie – 43 de kW/oră pe lună.

În seara aceleiași zile, Mihail Gorbaciov și soția sa au fost invitați la reședința lui Ceaușescu *Primăvara* de lângă lacul Herestrău. Deși era o noapte înăbușitoare de la mijlocul lui iulie, geamurile erau închise cu draperii grele, brodate în auriu (Ceaușescu se temea de curenți și de interceptări ale discuțiilor). Focul în cămin era aprins de parcă cina avea loc undeva în capitalele occidentale, în miezul iernii. Ceaușescu și soția sa adorau un stil de viață cu vile, cabane de vânătoare, șemineuri, piscine și alte „mici plăceri”. Gazda continua tema „marilor realizări”, care tot mai mult îl irita pe Gorbaciov. „Nicolae..., tovarășe Secretar General, încerca Gorbaciov să intre în discuție. M-ai invitat la cina pentru o discuție sau doar să asist la teatrul unui actor, fără drept de replică?”, intervenea oaspetele. „Eu am să te critic, căci dacă eu nu o să-ți spun adevărul despre ce se întâmplă în România, nimeni altul în această țară n-o s-o facă. Doar Elena, soția ta, își poate permite luxul de a te critica...” Replica i-a plăcut Elenei Ceaușescu, din câte am observat, dar nu

și soțului ei. „Oare Secretarul General într-adevăr crede că ceea ce am văzut, de exemplu, la uzina 23 August – unde muncitorii pretindeau că sunt satisfăcuți cu ceea ce au – nu este decât o vitrină care nu corespunde realității?” A fost prima dată când l-am văzut pe liderul sovietic atât de agitat și emoționat. Pentru el Ceaușescu era într-un fel „piatra de încercare” pentru abordările problemelor din țările socialiste, în special din Uniunea Sovietică.

Cu ce personalități marcante ale perestroikăi ați avut prilejul să colaborați? Vorbiți-ne, vă rog, despre Nicolai Rembievski, care v-a îndemnat să deprindeți „limba autentică a Bucureștiului” și să terminați cât mai repede cu „moldovenismele”.

„Fiecare în parte era împotriva, dar când se adunau, votau toți pentru”

„De azi înainte uită de moldovenismele tale. O să vorbești o română curată de te vor invidia chiar și bucureștenii”, mi-a spus Nicolai Rembievski în prima mea zi de lucru la CC-ul de la Moscova. Era veteran al celui de-al Doilea Război Mondial, un adevărat intelectual cu rădăcini în Moldova. După cum am aflat mai târziu, și Rembievski a fost recrutat din Moldova. Provenea dintr-o familie de origine poloneză, stabilită în Vărativ, Râșcani, unde tatăl său, director de școală, era stimat de toată lumea și unde feciorul, Nicolai, și-a petrecut copilăria. Am aflat despre aceasta de la Ion Rugină, bunelul soției mele, băștinaș din acest sat. Nicolai Rembievski era interpretul și consilierul Secretarului General încă de pe timpurile lui Hrușciov, apoi a continuat cu Brejnev și și-a încheiat cariera cu Gorbaciov. Mi-a fost dat să-l înlocuiesc în aceasta funcție, beneficiind de susținerea, sfaturile și îndrumările lui înțelepte. Am un respect deosebit față de el și față de colegii mei de atunci, marea majoritate tineri, reprezentând noua generație și noul mod de gândire: Valerii Musatov, Vladimir Dorohin, Andrei Gorklenko. Ceva mai târziu, în echipa noastră a fost încorporat Dumitru Diacov, care pe atunci era consilierul secretarului CC al comsomolului. Atmosfera din Sectorul Europa Centrală și de Est al Secției relații internaționale, unde am lucrat, era mult mai deschisă, neortodoxă, sinceră și binevoitoare. Mă voi referi doar la un caz concret.

Pe data de 9 ianuarie 1988, la un an după ce am fost angajat în noua funcție, mi s-a încredințat misiunea să pregătesc proiectul decretului prin care președintele României, N. Ceaușescu, la împlinirea a 70 de ani, urma să fie decorat cu distincția supremă a Uniunii Sovietice – Ordinul „V. I. Lenin”, „pentru merite deosebite în întărirea prieteniei între cele două popoare și în promovarea idealurilor comuniste”. Decorările erau o tradiție de care nici M. Gorbaciov nu s-a putut debarasa. Cunoscând deja situația din România, unde „epoca de aur” era la ultima ei suflare și unde toate produsele alimentare, electricitatea, benzina erau strict reglementate, nu consideram că este necesară elaborarea unui atare decret. De altfel, și colegii mei erau contra propunerii/ indicației venite „de sus” (de la biroul politic al CC-ului) de a-l decora pe Ceaușescu cu al doilea Ordin „V. I. Lenin”. O atare împotrivire era de neînchipuit, de exemplu, în Moldova, unde părerea personală conta numai atât cât coincidea cu cea a șefului. Dar și la Moscova disciplina era strictă și democrația „centralizată” funcționa după principiul „Fiecare personal era împotriva, iar când se adunau, votau toți pentru”. Ceaușescu a mai primit totuși un ordin sovietic pentru... „merite deosebite”: a adus țara sa la sapă de lemn, iar populația ajunsese la dispare și foamete. Pentru a achita datoriile trebuie să vindem „epoca de aur”, glumeau românii. Decembrie 1989 a fost, așadar, inevitabil.

„Anturajul” lui Gorbaciov credea sincer în noua strategie de dezvoltare a Uniunii Sovietice? Când a devenit vizibil că proiectele de redresare a societății sovietice nu au șanse de izbândă?

„85 la sută din funcționarii de partid erau în opoziție față de perestroika”

Dintre personalitățile din anturajul lui Gorbaciov cu care, într-un fel sau altul, am colaborat, aș vrea să mă refer la câteva, de ale căror sfaturi se ținea cont – Alexandr Iakovlev, secretar al CC, un renumit politician, care, pentru părerile lui ce nu coincideau cu cele ale lui L. Brejnev sau M. Suslov („cardinalul din umbra” și „dirijorul” ideologiei sovietice), a fost trimis Ambasador al Uniunii Sovietice în Canada (un „exil” de onoare, practicat de liderii sovietici pentru cei care își permiteau

„să aibă propria opinie”); Vadim Medvedev, secretar al CC pe problemele relațiilor internaționale, recrutat în echipa lui Gorbaciov din elita academică, economist reabil, autor al unor manuale de economie politică; Gheorghi Șahnazarov, consilier-șef al lui Gorbaciov, membru corespondent al Academiei de Științe. Printre personalitățile din anturajul lui Gorbaciov, care îl însoțeau în călătoriile sale peste hotare, se afla, de exemplu, și pământeanul nostru Ion Druță. Desigur, trebuie să remarcăm componența echipei noastre din Secția de externe, care analiza evoluțiile din fostele țări socialiste și pregătea materiale despre consecințele posibile pentru Uniunea Sovietică. Colegii mei erau printre puținii din aparatul central care îl simpatizau și îl susțineau pe Gorbaciov, care considera că 85% din funcționarii de partid erau în opoziție față de perestroika. Sigur, toți cei menționați mai sus nu puteau să nu vadă problemele și limitele noului curs al lui Gorbaciov, în special cele create de articolul 6 al Constituției URSS, care legitima „rolul conducător al Partidului Comunist”. Aceste contradicții se acutizaseră îndeosebi în a doua jumătate a mandatului lui Gorbaciov – sfârșitul anilor '80, începutul anilor '90, culminând cu puciul din august 1991. Cred că acest conflict inevitabil dintre „rolul conducător al partidului” și obiectivele transformărilor radicale a condus la sfârșitul strategiei de restructurare și transparență și a pus punct carierei politice a autorului acesteia.

Vă rog în continuare să vă referiți la relația centrului cu republicile unionale. Reușea Moscova „să gestioneze” procesele restructurării declanșate la periferia fostului imperiu sovietic? Cât adevăr există în afirmația celor care susțin că în fruntea „mișcărilor de emancipare națională” din unele republici, inclusiv din fosta R.S.S. Moldovenească, s-au aflat „oamenii Moscovei” care aveau misiunea de a asigura menținerea periferiilor „sub control” sovietic/rusesc?

„Нет, нет и еще раз нет!”

Eu cred că la un moment dat procesele de restructurare derulate la periferia imperiului au ieșit de sub controlul Moscovei. Ele se desfășurau după o logică și un model deosebit de cel conceput de Gorbaciov

și echipa sa, care dorea să refacă Uniunea pe baze noi, având drept subiecți nu doar 12 republici unionale rămase după scindarea celor trei țări baltice, dar 71, dacă nu greșesc, incluzând și regiunile Rusiei, Ucrainei, Kazahstanului, Georgiei, Bielorusiei etc. Oamenii Moscovei erau peste tot și se crea impresia că periferiile erau „mai catolice decât papa de la Roma”. Cert însă era faptul că și ei nu mai controlau situația de pe loc. Îmi amintesc reacția CC-ului la revendicările legitime ale liderilor opoziției de la Chișinău (Frontului Popular) de a reveni la limba română și la alfabetul latin, de a readuce istoria și cultura noastră în instituțiile de învățământ, de a reconstitui „podurile” spre România etc. Este emblematic în acest sens răspunsul formulat de secretarul CC din Moldova, responsabil de ideologie: *„Нет, нет и еще раз нет!”* (Nu, nu și încă o dată nu!)

Îmi amintesc, de asemenea, comentariul lui Gorbaciov, adresat mie la lunch-ul de la București pentru liderii țărilor membre ale Pactului de la Varșovia, în iulie 1989. Eram alături, traduceam discursul lui Ceaușescu. Gorbaciov asculta cam distrat și poate chiar plictisit să audă din nou aceeași istorie despre „grandioasele succese ale socialismului în România”. El era o persoană deschisă, democratică și accesibilă, desigur în limitele caracteristice aceluși timp. Intervenea cu comentarii adresate doar mie. Țin minte că atunci când au fost servite tradiționalele sarmale românești, el m-a întrebat dacă bucatele în Republica Moldova sunt la fel ca în România, care sunt asemănările și diferențele culturale, lingvistice, sociale, ce gândesc eu la această temă, menționând: „Desigur, voi aveți multe lucruri comune, dar totuși voi sunteți diferiți”. Am avut atunci curajul să-i răspund în stil „gorbaciovist”: „Diversitatea este un motiv pentru a ne cunoaște mai bine, pentru a deschide în sfârșit podurile peste Prut, a lichida barierele ridicate încă de Stalin între cele două maluri”. I-am sugerat să viziteze Chișinăul, să se documenteze din prima sursă despre stările de spirit din Republica Moldova, unde interesul și sprijinul populației față de politica promovată de Gorbaciov erau foarte mari. Mi-a mărturisit că are intenția de a vizita Republica Moldova, una din puținele republici sovietice în care nu fusese. În același context, Gorbaciov a mai menționat: „Nu-mi place acest Grossu al vostru (prim-secretar al CC-ului moldovenesc pe atunci). Când vorbesc cu dânsul, este de acord și parcă susține politica noastră. Dar în realitate nu face nimic sau face totul pe dos”. Peste câteva luni după această discuție neo-

ficială Semion Grossu a fost schimbat la postul de prim-secretar cu Petru Luchinschi, care, după puciul din august 1991, avea să devină „groparul” Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, încredințându-i-se misiunea de lichidare.

Care erau sursele de informare a lui Mihail Gorbaciov privind situația socială, politică și economică din R.S.S. Moldovenească, de exemplu, în ipostaza când organele puterii locale, de partid și sovietice, nu mai aveau curajul și capacitatea de a conștientiza că declinul, falimentul fostului regim este iminent?

Moldova era pe atunci următoarea „țintă” pe harta strategiilor structurilor de forță sovietice, mai ales având și Armata a 14-a în „coastă”...

Mihail Gorbaciov, după cum menționase la dineul privat cu cuplul Ceaușescu de la Novo-Ogaryovo, avea toată puterea în stat și putea s-o aplice oricând. De fapt, a și făcut-o în câteva cazuri, fiind convins de ortodoxii din structurile de forță: Riga, Bacu, Tbilisi... Dar când și-a dat seama de consecințe, de multiplele victime umane, a hotărât ferm să nu mai repete „această greșeală”. „Sunt primul conducător sovietic care benevol a refuzat să folosească forța pentru a reprima mișcările de renaștere națională”, a menționat Gorbaciov la această întâlnire. Am răsuflat ușurat, gândindu-mă că Moldova era pe atunci următoarea țintă pe harta strategiilor structurilor de forță sovietice, mai ales având și Armata a 14-a în „coastă”. Era important să se evite și crearea unui nou focar de instabilitate – separarea Transnistriei – o temă la care m-am referit cu lux de amănunte în cartea publicată în SUA și distribuită de Columbia University Press în 2009: *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States (Genesis, Political Economy and Prospects for Solution)* (*Conflictele înghețate și uitate din statele post-Sovietice (Geneza, economia politică și perspectivele pentru soluții)*). Controlând puterea, Gorbaciov controla și informația, care venea din mai multe surse oficiale și neoficiale. Dar această informație era contradictorie, adesea prezenta evenimentele într-o „oglină strâmbă”, chiar dacă venea de la cel mai înalt nivel al ierarhiei locale (cazul lui Semion Grossu, la care m-am referit mai sus). Anume din aceste considerente M. Gorbaciov avea

nevoie de o viziune proaspătă, obiectivă, neafectată de factorul politic, despre evenimentele în Moldova.

Ați avut, din câte știu, o misiune specială pentru elaborarea informației „veridice, autentice” despre starea lucrurilor în Chișinăul de acum trei decenii. Care a fost destinul „investigației” Dumneavoastră?

Reformele lui Gorbaciov, inclusiv „noua gândire politică”, erau acceptate cu entuziasm de marea majoritate a populației, mai ales de intelectualitate, și practic totalmente boicotate de elita și aparatul de partid și de stat

Anume din considerentele invocate mai sus m-am pomenit, în octombrie 1989, în Moldova, unde evenimentele legate de renașterea națională, în special în domeniul limbii, culturii, erau deja în plină desfășurare în spiritul „transparenței și deschiderii”, sub sloganele perestroikăi gorbacioviste. Nu era prea obișnuit ca cineva din Secția de relații externe să fie trimis într-o misiune „internă”. Am fost însoțit de un coleg de la ministerul de externe sovietic, care vorbea fluent româna după ce a activat mai mulți ani la Ambasada Sovietică în România. La toate întâlnirile oficiale și neoficiale pe care le-am avut în această călătorie am înțeles foarte clar: reformele lui Gorbaciov, inclusiv „noua gândire politică”, erau acceptate cu entuziasm de marea majoritate a populației, mai ales de intelectualitate, și totalmente boicotate de elita și aparatul de partid și de stat (de fapt, partidul era statul, după constituție, deși structurile acestea erau formal delimitate), care operau cu același „limbaj de lemn” din timpurile lui Brejnev, pentru a „apăra cauza socialismului”, iar mai exact – propria existență și importanță prin funcția deținută. Deja fusese lansat și Interfrontul, o creatură a așa-numiților „directori roșii”, trimiși de pretutindeni să „ajute Moldova”, care una tot felul de forțe anti-Gorbaciov sub lozincile „solidarității și internaționalismului proletar” și care, tacit, era susținut de funcționarii de partid de toate nivelurile. Fiecare din părțile opozante – Frontul Popular și Interfrontul – organizau manifestații, demonstrații și nici una nu manifesta disponibilitate pentru dialog sau compromis.

La sfârșitul misiunii l-am informat pe primul secretar despre impresiile și concluziile noastre după aceasta vizită. A urmat o ora și jumătate de „monolog” al lui S. Grossu despre „realizările mari ale Moldovei sovietice pe calea magistrală a specializării și intensificării producției”, despre planurile de a construi două combinate de vinuri și șampanie, care vor putea fi văzute chiar din geamurile oficiului său de la etajul trei al CC-ului, despre centrala nucleară de pe Nistru (Grigoriopol), care va fi construită dacă „Gosplanul de la Moscova va da bani”. Niciun cuvânt despre problemele reale cu care se confruntă societatea sau despre felul în care „comuniștii și poporul” realizează în practică noua politică de „transparență și deschidere”, „restructurare”. Mi-am amintit atunci cuvintele lui Gorbaciov spuse mie la București cu câteva luni înainte. A avut dreptate.

Ce atitudine avea Mihail Gorbaciov față de mișcările de „eliberare națională” din fostele republici sovietice? Aproba tendința de emancipare a popoarelor încorporate cu forța în fosta U.R.S.S? În ce mod s-a implicat Comitetul Central, inclusiv Mihail Gorbaciov, de exemplu, în elaborarea legislațiilor lingvistice din fostele republici sovietice?

„Sfatul meu: nu mergeți înapoi în trecut. Găsiți calea voastră ce corespunde experienței, culturii și mentalității propriului vostru popor. Nu pierdeți șansa pe care v-o oferă istoria”.

Întorcându-mă la Moscova din aceasta vizită, am pregătit un mic raport (cinci pagini), care, după cum mi-a spus mai apoi unul dintre consilierii lui Gorbaciov, Gheorghi Ostroumov, a ajuns direct și neredactat pe masa secretarului general, lucru care foarte rar se întâmpla, deoarece între mine și secretarul general mai erau încă vreo șapte instanțe care redactau materialul original în așa fel că autorul nu-l mai recunoștea. După cum spune un proverb de-al nostru: „Până ajungi la Dumnezeu, te mănâncă sfinții”. Am numit și persoana pe care ambele forțe aflate în opoziție ar fi acceptat-o la un dialog civilizată, la o „masă rotundă comună”, și care ar fi putut preveni apariția creaturii separatiste Republica Moldovenească Transnistreană. Era vorba, desigur, de

M. S. Gorbaciov. Decizia a fost pozitivă. Mihail Gorbaciov a hotărât să viziteze Moldova, după cum am aflat din aceeași sursă. Peste câteva săptămâni totul era pregătit. Automobilele și echipamentul de securitate fusesse transportate de un cargo aerian la Chișinău. Fete și băieți în costume naționale erau deja pregătiți să-l întâmpine „cu pâine și sare” pe Președintele URSS. Această vizită a întors Chișinăul „cu fundul în sus”. Dar, ca de obicei, ceva a intervenit în ultimul moment. După cum am aflat mai târziu, mareșalul S. Ahromeev, care era și deputat în Sovietul Suprem, circumscripția Bălți, l-a prevenit pe Gorbaciov: „Mihail Segheevici, ei [moldovenii] sunt toți naționaliști și abia așteaptă frontierele să se deschidă și să se unească cu România. Nu aveți ce căuta acolo”. Astfel Gorbaciov așa și nu a ajuns în Moldova. Această situație, după părerea mea, a demonstrat clar frustrările și indecizia lui Gorbaciov, fapt care ne-a întristat mult, pe mine și pe colegii mei. În declarații susținea mișcările de renaștere națională din fostele republici sovietice, legislația lingvistică respectivă, deși nu sunt sigur că era nemijlocit, permanent informat și cunoștea detalii, cum ar fi cele legate de legislația lingvistică moldovenească. În multe cazuri, „opinia lui Gorbaciov” era „exprimată” de consilierii săi.

După încheierea misiunii de consilier, ați mai avut prilejul să vă întâlniți cu Mihail Gorbaciov?

În ianuarie 1995, Fundația Gorbaciov m-a invitat la o conferință dedicată schimbărilor și reformelor în spațiul ex-sovietic. Eram pe atunci ministru al privatizării și administrării proprietății de stat și, desigur, voiam să cunosc mai bine „performanțele”, dar mai ales greșelile comise în Rusia și în alte țări ex-sovietice în acest proces, pentru a nu le repeta la noi. La Conferință au fost lansate memoriile lui Mihail Gorbaciov în doua volume: *Жизнь и реформы* (*Viața și Reformele*), pe care le-am primit cu autograful: „Pentru Ceslav Ciobanu de la autor cu cele mai alese urări de bine” (1.21.95).

Ultima dată l-am întâlnit pe Gorbaciov în noiembrie 2002, la Woodrow Wilson Center for International Scholars, în Washington D.C., unde el era invitat să prezinte o prelegere, iar eu câștigasem un grant la acest

important Centru Analitic Internațional. La rugămintea mea, a semnat atunci și fotografia pe care am păstrat-o de la întrevvedereea sa cu N. Ceaușescu, la prima și ultima vizită oficială a conducătorului român în URSS. I-am adresat și o întrebare: dacă ar fi s-o ia de la început și, ținând cont de ceea ce s-a întâmplat după „epoca Gorbaciov” în Rusia și în alte foste republici sovietice, cum ar fi procedat? Răspunsul a fost surprinzător: „Sunt sigur că socialismul ar fi putut fi restructurat, dar numai prin reforme și transformări instituționale radicale, menite să creeze un sistem calitativ nou. Ceea ce vedem astăzi în Rusia și nu numai este un efort de a readuce trecutul înapoi. Sfatul meu: nu mergeți înapoi, în trecut. Găsiți calea voastră ce corespunde experienței, culturii și mentalității propriului vostru popor. Nu pierdeți șansa pe care v-o oferă istoria!”

Stimate Domnule Profesor Ceslav Ciobanu, vă mulțumesc pentru amabilitatea de a realiza acest interviu. Sănătate, succes în tot ce faceți și... vă așteptăm la Chișinău.

Interviu de Alexandru BANTOȘ

Mircea DRUC

Niște nostalgici (II)

M.D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomatie. Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

Nostalgie moldovenească

Actuala pandemie de „gripă nostalgică” îmi aduce aminte de o întâmplare trăită prin anii '90. Regretatul Iacob Burghiu, consilier în probleme de cultură al președintelui Petru Lucinschi, convocase o întrunire de suflet – „Fiii Zăicanilor risipiți prin lume”. Iacob m-a invitat și pe mine, fiind născut în satul Pociumbăuți, comuna Zăicani. Întâlnirea a avut loc în incinta Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Chișinău. M-am bucurat de prezența colegilor de școală, stabiliți prin orașele Basarabiei și pe alte meleaguri. Eram curios să revăd și elita satului: foști învățători, secretari de partid, milițieni, președinți de colhoz, brigadieri și fruntași ai muncii socialiste, care odinioară decideau destinele moldovenilor sovietici. Acum se felicitau între ei și-mi părea că jubilează. La alegerile parlamentare din 28 februarie 1994 Partidul Democrat Agrar ieșise învingător. Clanul agrarian revenise la putere *in corpore*: Mircea Snegur avea președinția, Dumitru Moțpan domina parlamentul, Andrei Sangheli conducea guvernul. De fapt, acești trei lideri staliști moldoveniști au pus bazele actualei

Partea I, vezi „Limba Română”, nr. 1 (251), 2019, p. 238-345.

situații din „Casa noastră – Republica Moldova”. Trăiam pe atunci preludiul victoriei lui Petru Lucinschi, succedat de Vladimir Voronin – un pseudosimbol al recidivei comuniste, propulsat de către mafia economică transnațională, dar deghizat inițial în „omul Moscovei”.

Intrigat, urmăream cum fiii Zăicanilor urcau câte unul la tribună, în ordinea stabilită de Iacob. Unii se complăceau în rolul de „veterani, făuritori ai vieții noi”. Evocau euforic primii ani ai puterii sovietice. „Cum am învățat rusește! Cum am intrat în comsomol, în partid! Cum am organizat colhozul! Cum am făcut ferma, grădinița și școala nouă!” Niciun cuvânt despre „Красное колесо” („Roata roșie”) – deportări, foamete, strămutări, arestări, condamnări la moarte și alte crime ale „eliberatorilor”. Mesajul lor era clar: tânăra generație n-are decât să revină urgent la gama de valori abandonată odată cu perestroika lui Mihail Gorbaciov și dispariția URSS.

În cei doi ani de școală la Zăicani am înțeles un lucru: comuna aceea basarabeană nu era una oarecare. Comparativ cu altele, avea foarte multe familii refugiate peste Prut. Și la fel de multe deportate în Siberia. Tot acolo era colhozul cel mai laudat în presa raională și cea mai numeroasă organizație de partid. În copilărie, oamenii îmi păreau orgolioși, se voiau „fruntea” în toate. Aveau școală medie. Adeseori, elevii din internat, veniți de prin satele învecinate, erau porecliți sau chiar agresati de colegii lor din comună. În clasa a opta, am stat într-o bancă foarte veche. Era probabil de la *celălalt rus*, de când s-a făcut școala primară cu predare în limba rusă. Pe un colț, se distingea o tăietură înnegrită de timp: Г. П. – două litere rusești. Am decis că-i banca lui Gherman Pântea, fost elev între anii 1901-1904. Aș fi vrut să fie banca lui, fiindcă în casa rudelor mele din Zăicani auzisem vorbă despre feciorul avocatului Vasile Pântea. Unchiul Jorj își amintea: „Ghermănaș, o știi de la tata, dacă nu citea, cânta la vioară. La școală a fost premiant. Se trăgea la carte, nu-i plăcea la coarnele plugului. De copil, parcă presimțea că o să ajungă om mare...”. I-am întrebat pe cei cu numele de familie Pântea dacă sunt rude, dacă mai știu ceva despre omul acesta. Unul, cam rânzos, m-a repezit: „Vezi-ți de treabă, băiețele! Uită de al lui Pântea, dacă nu vrei s-o pățești!”. Ulterior, la școala din Zăbriceni, am aflat despre Vasile Stroiescu din Trinca, un alt personaj enigmatic, și aveam să constat o tăcere similară la întrebările mele. Astăzi putem afla adevărul deplin despre aceste mari personalități basarabene din studiile istoricilor Ion Negrei, Iurie Colesnic și Ion Constantin.

Iacob m-a invitat pe scenă; ținea neapărat ca „fostul prim-ministru din comuna Zăicani” să spună ceva. Primul impuls a fost să refuz. Dar m-a luminat un gând: „Cam tardivă, dar este o bună ocazie să le vorbesc despre Gherman Pântea”. Am evoluat laconic: „Nu sunt nostalgic. Nu văd nimic romantic în perioada ocupației sovietice. Mă mândresc doar pentru faptul că am fost elev la școala din Zăicani, în care a învățat Gherman Pântea. Poate că mulți dintre domniile voastre nici n-ați auzit de această mare personalitate din comuna noastră. Gherman Pântea! Deputat în Sfatul Țării. Deputat în Parlamentul României din partea județului Bălți. Primar al Chișinăului în trei mandate, primar al orașului Odessa 1941-1944... Regret că școala din Zăicani nu-i poartă numele, că nu există nicio stradă, niciun bust, nicio placă comemorativă”. Nu mai știu cum a fost receptată și interpretată intervenția mea. N-am mai stat și la banchetul care urma după partea solemnă. Am aflat ulterior că Iacob Burghiu, la Chișinău, a reușit să pună o placă comemorativă pe casa în care a locuit un eminent edil al capitalei basarabene... La Zăicani însă, găștele colhoznice au deținut în continuare puterea și Gherman Pântea rămânea tabu.

La București, la 11 noiembrie 2010, comemoram 165 de ani de la nașterea lui Vasile Stroescu, primul președinte al Parlamentului României după Marea Unire de la 1918. O prezență sobră, modestă și niciun reporter TV. Părea o consemnare a unui simplu eveniment, într-un cadru de familie săracă. Inițiativa comemorării venise din partea „Asociației Vasile Stroescu” din Brânzeni (fostul județ Hotin). Regretata Maria Andronache, președinta Asociației ne-a încurajat: „Atunci când oamenii vor tăcea, pietrele vor vorbi – zice un psalm. Intransigența basarabenilor reîmprospătează memoria. La Chișinău, uitarea impusă de regimul sovietic și de actualii nostalgici ai Imperiului nu se va așterne la infinit peste marile personalități unioniste”... În 2019, constat că degeaba mă indignase nostalgia după comunism afișată de unii fii ai Zăicanilor. Dar n-avem de unde să știu că vor trece anii și între Nistru și Prut va mai exista partid comunist. Și că aripa sa tânără va declara că Ivan Bodiul reprezintă un simbol „al înfloririi Moldovei” și un exemplu de urmat pentru actuala clasă politică. Iar Igor Dodon și Zinaida Greceanii vor cere să i se pună un monument la Chișinău. Generația mea știe ce a însemnat epoca bodiulistă (1961-1980) pentru destinele intelectualilor basarabeni.

Astăzi, o altă surpriză din aceeași operă: în campania electorală din 2019, Partidul Politic „Șor” avea în program „restabilirea colhozurilor”. Probabil, partidul cu ideologie personalizată se inspiră din epopeea chibuțurilor, o formă de colectivism mai performantă decât cea sovietică. Știu însă că puțini evrei, repatriați din fosta Uniune Sovietică și România, au rezistat în colhozurile din Israel. Pe unii i-am întâlnit tocmai în Brazilia. Poate că descendenții arcașilor lui Ștefan cel Mare din ținutul Orheiului se vor adapta mai ușor și nu vor abandona chibuțul lui Șor... Nostalgia pentru URSS arată că mulțimile, în loc de creier, au în cap televizor. Aspirațiile unei bune părți a „molotovenilor” se reduc strict la bunuri materiale. Libertatea, identitatea națională, limba, credința par niște noțiuni demne pentru fraieri. Tot ce contează sunt promisiunile și pomenile electorale. O populație având memoria mai scurtă decât distanța de la mână până la gură, este incapabilă să facă niște conexiuni logice, legate de interesele străinilor în Basarabia. Scrutinul prezidențial din Ucraina a demonstrat că „totul se poate”. Probabil, cei din spatele deputatului din Republica Moldova Ilan Șor se vor gândi serios la selectarea și promovarea unei candidaturi pentru funcția de președinte al țării...

Descendenții „eliberatorilor” Basarabiei și Nordului Bucovinei fabulează nonșalant. Majoritatea sunt niște nostalgici ipocriți (comuniști, socialiști, internaționaliști, multiculturaliști, staliști, moldoveniști). Se opun procesului ireversibil de reîntregire a României și dezorientază tineretul care nu a trăit în „paradisul” sovietic. Gândirea, vorba și faptele acestor uzurpatori ai Moldovei medievale, *alias* „urmași ai lui Ștefan”, sunt împânzite de ideologeme și demersuri din perioada imperiului ideocratic bolșevic. De exemplu: „Вековая молдавско-русско-украинская дружба”, „Солнечная и цветущая Молдавия”, „МССР – сад Советского Союза”, „Русский – язык межнационального общения” etc.

Eu am trăit din plin realitatea elogiată de *homo sovieticus* și nu-mi mai este dor de trecut niciun pic. În vara lui 1957, după terminarea școlii de zece ani, am văzut întâia oară capitala „însoritei și înfloritoarei Moldove”. Adică „Chișinăul lor”, propagat obsesiv de niște ruși de profesie de la www.kp.md („Комсомольская правда”), precum și de nostalgicul Mark Tkaciuk – un arheolog-antropolog în căutarea urmelor lăsate de marea migrațiune a popoarelor și ideolog al recidivei comuniste. Iar capitala

Bucovinei sovietice am cunoscut-o de mic, când bunicii și părinții mă luau cu ei la piață. La începutul anilor '60, din Leningrad, *recte* „Veneția nordică” și orașul noapților albe, veneam în vacanță, la părinți, în satul meu basarabean. În octombrie 1964, mi-am început cariera profesională în capitala Imperiului. În anii '70, îmi petreceam luna de concediu în Basarabia sau Nordul Bucovinei. Veneam acasă cu familia, soția și două fice. Veneam de la Moscova cea care niciodată „nu crede lacrimilor”. În ерoса „развитого социализма” („socialismului dezvoltat”) a lui Leonid Brejnev orașul fusese botezată oficial „Москва – образцовый коммунистический город” („Moscova – oraș comunist exemplar”).

În perioada stagnării brejneviste, mii de oameni ai muncii de la sate și orașe cutreierau imensitatea patriei sovietice. Niște „саранча мешочников” („lăcuste cu traistă”). Așa ne etichetau locuitorii capitalei imperiale, privilegiați și egoiști. Oamenii simpli sovietici aveau o preocupare de bază, mai ales în ajunul sărbătorilor: „ceva de mâncare”. Bunuri pentru consumul individual puteai cumpăra la Moscova și în capitalele republicilor unionale, aprovizionate ca centre de primă categorie. Și aceasta până la un timp. În multe magazine universale doar cei cu viză de reședință în orașul respectiv puteau cumpăra frigidere, mașini de spălat, aspiratoare, tehnică audio-video, covoare și multe alte articole din categoria ероеисului „дефицит” sovietic. În deceniul opt, călătoream frecvent pe ruta Cernăuți-Chișinău cu trenul de noapte Ivano-Frankovsk-Odessa. Misiunea? Natalia Bodiu, o vară de-a mea din Cuconești Vechi, era angajată la Ministerul Agriculturii al RSSM și putea face rost de unele produse deficitare pentru ea și neamurile de la Cernăuți.

În vara lui 1990 eram la Moscova. Participam la o întrunire tradițională și obligatorie. Toți președinții consiliilor de miniștri din „republicile sovietice surori” eram convocați la Kremlin de două ori pe lună. Întrunirile de lucru erau prezidate de președintele URSS Mihail Gorbaciov și președintele Consiliului de Miniștri al URSS Nicolai Rîjkov. După epuizarea agendei, s-a luat în dezbatere și atitudinea populației față de uzul emis de administrația Moscovei în ziua aceea. Hotărârea stabilea: cumpărătorul produselor de larg consum este obligat să prezinte pașaportul (buletinul de identitate sovietic). Dacă erai moscovit cu acte în regulă, cumpărai, dacă nu, vânzătorii te trimiteau la plimbare. Marea majoritatea a moscoviților aclamau decizia autorităților. Însă locuitorii regiunilor

centrale din Federația Rusă se arătau foarte indignați. Aceștia, pe parcursul anilor postbelici, s-au deprins să perceapă Moscova drept „magazin universal”, nicidecum ca un model de urbe comunistă.

Nostalgicii agresivi, preferând anonimatul, mă întrebă indignați, în rusă: „Ei, tu, Druc, recunoaște: a fost sau nu a fost și ceva pozitiv în realitatea sovietică?” A fost, desigur. Pentru mine, de exemplu, „dezghețul hrușciovist” a însemnat ceva bun. Românii basarabeni și nord-bucovineni, care locuiau la țară, au obținut dreptul la libera circulație în interiorul Imperiului. Sovietul sătesc ne elibera până atunci doar o simplă adeverință provizorie. Cu ea te puteai deplasa până în centrul raional. Sau în cel mai apropiat oraș. După moartea „conducătorului iubit”, în locul adeverinței primeam pașaport (echivalentul buletinului de identitate românesc). Ne permiteau să corespondăm cu rudele refugiate peste Prut și cu cele deportate în Siberia. A fost anulat impozitul în natură. În cantinele studențești pâinea și ceaiul erau gratuite. Un suport pentru studenții ca mine, veniți de la țară.

Dar, în fond, pentru mine acel „traî norocos”, regretat astăzi de moldovenii nostalgici, a însemnat: lozinci și promisiuni; „voluntariat obligatoriu”; „ieftiniri staliniste” periodice la produsele alimentare și mărfurile de larg consum, care, în realitate, se găseau cu greu în comerț; mitul învățământului și al serviciilor medicale gratuite; știința și cultura sub controlul ideocrației; exploatarea nesăbuită a resurselor naturale; finanțarea „revoluției mondiale și a partidelor comuniste frățești” din țările lumii a treia; turnătorii generalizată, delațiunea; laboratoare și chiar orașe secrete cu savanți deținuți politici și manopera gratuită din Gulag; cortina de fier, bruijajul, lupta cu radio-propaganda străină.

O tânără jurnalistă de limbă rusă m-a convins să punem de un interviu. Îmi spunea că promovează pluralismul de opinii, că o interesează mai mult destinele umane decât politica partidelor. Și, realizând sondaje de profunzime (incursiuni psihanalitice), ea speră că va reuși să intervină obiectiv într-o dispută la TV – „Prezentul neoliberal versus nostalgia după URSS”. Astfel, am început să dialogăm. Ea: „OK, Mircea Gheorghievici! Cum era în Moldova pe timpul românilor dumneavoastră? Și ce amintiri păstrați?”. Eu: „Nu știu cum era viața în perioada interbelică. N-am trăit sub români. Doar sub ruși. Și asta fără voia mea, după «eliberarea» Basarabiei și Nordului Bucovinei, preconizată de pactul Molotov-Ribbentrop. Astăzi

mă amuză faptul că foarte mulți alogeni, unii veniți pe lume după 1990, operează cu stereotipuri. Ei critică, fără drept de apel, România mea de ieri, de astăzi și de mâine. Uneori, reacționez senin, cu umor, la abordarea chestiunii «palma jandarmului român» și altor naivități de acest gen. Repet adeseori: adevărul adevărat este cel trăit, nu cel propagat, servit pe tavă de mercenarii ideocrației. Am încredere în ceea ce am văzut cu ochii mei. Întâmplările la care am fost martor în copilărie, în adolescență, în tinerețe mi-au format atitudinea față de istorie. Clișeele despre români, ruși, germani, americani, evrei nu le asimilez”.

Altădată, un analist politic neofit (se prea poate un nostalgic stalist moldovean) m-a întrebat pe un ton cam irascibil: „Domnule Druc, ați rămas un antisovietic intransigent. Dar, în general, chiar n-a fost nimic pozitiv în URSS?”. Instantaneu, mi-a venit în minte și un banc de la „Radio Erevan” din seria „Culmea subiectivismului”: „Bunică, dar când a fost mai bine, pe timpul lui Hrușciiov sau al lui Brejnev?”. „Pe timpul lui Stalin, desigur”. „Cum, adică!?”. „Aveam șaptesprezece ani. Eram tânără, frumoasă și toți flăcăii îmi făceau curte...”. Acum, am ajuns și eu în situația bunicii. Recent, Mircea Felix, nepotul cel mai mare, m-a testat: „Bunicule, ai avut zile ferice în viața ta? Din cele care nu se uită niciodată!”. „Cam puține, scumpele. Îmi amintesc de moartea lui Stalin. O clipă sfântă a copilăriei mele. Am fost în culmea fericirii în ziua când am devenit student la Universitatea din Leningrad. Pe urmă, puciul eșuat, din august 1991, și ziua când a fost semnat actul de deces al mamei noastre vitrege – Uniunea Sovietică. Da, atunci am fost nespus de fericit”. Am observat pe fața nepotului o umbră de dezamăgire și am adăugat: „Fără îndoială, cel mai fericit am fost când fiica mea te-a născut pe tine, primul meu nepoțel. Mă rog lui Dumnezeu să mă lase să văd și reîntregirea Patriei. Altă fericire nu-mi mai doresc!”.

Regretatul Nicolae Lupan, președintele fondator al „Asociației mondiale Pro Basarabia și Bucovina”, născut la Cepeleuți, județul Hotin, a spus întotdeauna lucrurilor pe nume. Acest lider unionist din perioada postbelică ne-a semnalat în scrierile și demersurile sale niște incredibile erori politice, diplomatice și administrative, fatale pentru cauza națională. Împărtășesc majoritatea sentințelor sale axate pe adevăruri trăite. Există însă unele evaluări pentru care nu semnez. De exemplu: „Se poate spune, fără exagerare, că Basarabia, ținut daco-roman dintotdeauna, în comparație cu Transilvania, nu a avut un Avram Iancu, un

Aron Pumnul, un Simion Bărnuțiu, un Octavian Goga, despre care să se poată afirma, sus și tare, că a fost sută la sută *român și punctum!*”

Prin prisma ochelarilor mei, rolul Basarabiei se conturează cu totul altfel. La ora actuală, NOI, unioniștii basarabeni și nord-bucovineni, evităm, pe cât posibil, contaminarea de „nostalgie moldovenească”. Pentru ca să-și poată proiecta viitorul, Basarabia lui Dumitru Matcovschi, „trecută prin foc și prin sabie, furată, trădată mereu...” își valorifică neabătut Trecutul. Colecțiile de documente și lucrări de investigație mă conving: numărul personalităților antologice ale Basarabiei este impresionant. În adolescență, mintea mea captase primele semnale despre trei mari mituri basarabene – frunțașii unioniști Constantin Stere, din județul Soroca, Vasile Stroescu din județul Hotin și Gherman Pântea din județul Bălți. Trei fii ai Basarabiei, răpite în 1812 de Imperiul țărilor. Poate cele mai autentice personalități din întreg peisajul istoric românesc. Faptele lor îmi sugerează existența unor modele comportamentale basarabene, care întregesc patrimoniul de omenie al românilor de pretutindeni.

La diverse cotituri ale istoriei, regiunile spațiului geto-dacic parcă ar aștepta momentul oportun pentru a-și impune valorile, produsele lor culturale, spirituale și materiale. Școala Munteană s-a fortificat „prin văi pe la Smârdan” și la Plevna, când se năștea statul român independent. Elogiem sensibila Școală Moldoveană, care s-a impus definitiv, prin Eminescu, născut la Ipotești. Nu putem ignora Școală Ardeleană, care a scris un capitol fascinant în istoria luptei de supraviețuire a românilor ca națiune. Publicistul și scriitorul Ion Coja a lansat ideea Școlii Basarabene, prin analogie cu Școala Ardeleană. Ce revelație! A venit rândul Basarabiei!?... Un mic detaliu: Ion Coja la mesajele mele semnate „Mircea Druc, un dac liber, unionist” își încheie mesajele sale de răspuns cu: „Ion Coja, *civis romanus sum!*”. Sper că apartenența noastră asumată și diferită – „un dac liber unionist” și „un cetățean al Romei imperiale” – nu ne va situa, până la urmă, pe baricade opuse. Totuși, va fi Școala Ardeleană egalată de Școala Basarabeană? Mă gândesc la contribuția substanțială a basarabenilor și nord-bucovinenilor, la procesul de apropiere a unei viitoare ore astrale a românilor – făurirea unei *noi Români* prin realizarea paradigmei *Dacia Phoenix-Dacia Felix*. Basarabia, în paradigma mea, urmează să ajungă o regiune-lider în procesul *etno-resurecției*. Când totul se schimbă, se schimbă totul.

Ion CONSTANTIN

Rolul lui Gherman Pântea în Unirea Basarabiei cu România

I.C. – doctor în istorie, cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Autor, printre altele, al volumelor *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciov* (1994); *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (1995, 2017); *Polonia în epoca „Solidarității” 1980-1989* (2007); *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989* (2007); *Gherman Pântea între mit și realitate* (2010); *Pantelimon Halippa. O viață dedicată luptei pentru unitatea națională* (2016); *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece 1945-1989* (2015). Domenii de interes științific: istoria Basarabiei, Bucovinei și a relațiilor româno-polone în perioada contemporană.

Dintre fruntașii basarabeni ai luptei pentru unitatea națională, Gherman Pântea (1894-1968) este o figură aparte, întreaga sa viață și activitate caracterizându-se printr-o îmbinare permanentă de mit și realitate. Explicația rezidă chiar din trăsăturile cu totul aparte ale acestui personaj, caracterul său aventuros în sensul pozitiv al cuvântului, curajos, deschis spre inițiative și acțiuni neconvenționale, cumva altfel decât ale celorlalți congeneri și companioni de luptă ai săi din Basarabia. Pe tot parcursul vieții și chiar după moarte, personalitatea sa a fost aureolată de un bizar sentiment de duplicitate. Este și motivul pentru care ne-am aplecat spre cunoașterea vieții și activității acestui corifeu al Basarabiei, fiind animați de un real interes epistemic pentru descifrarea tainelor uneia dintre cele mai complexe personalități basarabene, cu dorința sinceră de a găsi o linie de demarcație cât mai apropiată de adevăr între legendă și realitatea istorică.

Gherman Pântea s-a născut la 13 mai 1894, în comuna Zăicani, plasa Râșcani, județul Bălți, într-o familie de gospodari mijlocași cu mai mulți copii. Era fiul lui Vasile, de profesie avocat, și al Ioanei. Încă din copilărie a manifestat dragoste și aptitudine pentru învățătură. Ca mai toți copiii de români basarabeni, a întâm-

*Gherman Pânteșu ținând un discurs
în Parlamentul României*

pinat dificultăți serioase, deoarece învățământul era numai în limba rusă, iar el știa din familie doar limba maternă – moldovenească/română. A reușit, totuși, să termine ca premiant studiile primare în comuna natală, pe care le-a frecventat între anii 1901-1904. A urmat școala medie din Glodeni (1904-1910). Încurajat de dascălii săi, și cu sprijinul părinților, băiatul pornește mai departe, în căutarea luminii pentru ochii minții. Intră, prin concurs, la Școala Normală din Cetatea Albă, pe care o termină în timpul Primului Război Mondial

(1915). Pentru o perioadă a funcționat ca dascăl în învățământ, părând că tânărul Gherman este hărăzit unei cariere pașnice, liniștite, de educare a poporului său, care orbecăia în întuneric, fără școală în limba națională, fără drepturi și supus unei politici sistematice de deznaționalizare din partea autorităților regimului țarist. Dar asemenea multora dintre confrății basarabeni din generația sa, soarta lui Pânteșu avea să fie alta, dovedind pentru a câta oară adevărul general valabil formulat la vremea sa de cronicarul moldovean Miron Costin: „Nu sunt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri”.

Evenimentele s-au precipitat, a venit Primul Război Mondial, iar Pânteșu a fost prins și el în vârtoarea vremurilor, având parte de o viață plină de frământare, zburcium și luptă. În iunie 1915 a fost recrutat în armata țaristă și trimis la școala militară de ofițeri de la Kiev, pe care a absolvit-o, la 1 decembrie 1915, cu gradul de sublocotenent. Deși, într-un referat întocmit de organele de anchetă ale Securității la 19 aprilie 1961

se afirmă că în perioada 1915-1918 ar fi lucrat ca instructor cu gradul de căpitan la o școală de ofițeri din Kiev, informația nu se confirmă. În realitate, devenind ofițer și fiind bun cunoscător al limbii române, Gherman Pântea a fost repartizat ca translator oficial la comandantul Armatei a IV-a rusă pe Frontul Român, la Roman. Aici a avut ocazia să cunoască mai bine oficialitățile românești și să rămână cu frumoase amintiri. Încă de la începutul Primului Război Mondial, Gherman Pântea și-a arătat pe deplin caracterul ferm, curajos, luptând cu vitejie împotriva forțelor Puterilor Centrale. Grație faptelor de arme i s-au decernat două Ordine „Sf. Gheorghe”. Revoluția rusă care a izbucnit în februarie 1917 îl prinde pe Pântea la Roman, în tranșee. El nu putea rămâne nepăsător față de evenimente, angrenându-se în marile mișcări revoluționare și naționale care se declanșaseră în cuprinsul imperiului țarist.

După cum relatează însuși Gherman Pântea într-o lucrare memorialistică dedicată „soldaților și ofițerilor moldoveni, care în anul 1917-1918 au contribuit cu tot entuziasmul la marea luptă națională”, marea revoluție rusă din februarie 1917 a „redeșteptat conștiințele naționale ale tuturor popoarelor care locuiau marele Imperiu Rus. S-a trezit ca din somn și poporul moldovelesc din Basarabia”¹. În situația în care circa 300.000 de romani basarabeni se aflau înrolați în armata țaristă, iar luptătorii naționaliști începuseră lupta pentru drepturile naționale, ofițerii și soldații moldoveni se organizau în comitete militare pentru apărarea drepturilor conaționaliilor lor. În mare parte, deciziile și acțiunile cu caracter

național aparțineau militarilor din afara hotarelor Basarabiei². Astfel, încă din primăvara anului 1917, comitete naționale similare se formaseră în rândul trupelor românești aflate la Odessa, în frunte cu căpitanul Emanoil Catelli, la Iași, în frunte cu lt. Andrei Scobioală, la Roman, în frunte cu slt. Gherman Pântea, la Ekaterinoslav, în frunte cu Elefterie Sinicliu, la Novo-Gheorghievsk – cu colonelul Martânovschi, la Sevastopol – cu marinarul Grigore Turcuman, dar și în orașe mai importante de pe cuprinsul imperiului țarist, precum Petrograd sau Kiev. Hotărârile luate de aceste comitete erau, în linii mari, cam aceleași, fiind făcute parcă după un singur „calapod”. Explicația consta în faptul că „toți luptau pentru aceleași idealuri, pentru aceleași revendicări: toți vroiau autonomie, pământ, școală moldovenească, biserică moldovenească, armată moldovenească etc.... Dorința tuturor organizațiilor moldovenești de a se întrece în activitatea lor era un indiciu serios că mișcarea moldovenească luase un avânt puternic și că succesul ei era asigurat”³.

În cadrul ședințelor mai multor comitete s-a discutat problema centralizării mișcării naționale a militarilor și a formării unui Comitet Central Executiv Moldovenesc al Uniunii Soldaților. Inițiativa constituirii unei asemenea organizații centrale a aparținut Comitetului Militarilor Basarabeni din orașul Roman. Și acest lucru nu era întâmplător, având în vedere că în această regiune din Moldova de dincoace de Prut erau concentrați foarte mulți militari basarabeni din armata țaristă, pe care i-a surprins aici revoluția rusă. Ei se aflau într-un contact nemijlocit cu realitatea românească. Organizația militară de la Roman, sub președinția slt. Gherman Pântea, a desfășurat o muncă susținută pentru luminarea soldaților și ofițerilor din cadrul Armatei a IX-a rusă condusă de generalul Lecițki.

Așa cum era și firesc, inițiatorii mișcării naționale de pe frontul românesc ajung tot mai mult la concluzia că este necesar să transfere la Chișinău centrul mișcării revoluționare și naționale a românilor basarabeni, să centralizeze mișcarea națională a basarabenilor din imperiu și să constituie o structură militară unică, având centrul în Basarabia⁴. Lucrurile nu erau deloc simple, având în vedere faptul că în capitala Basarabiei se formase, de asemenea, un comitet executiv al muncitorilor și soldaților din Chișinău, cu o orientare revoluționară rusă, vădit ostilă revendicărilor

moldovenești. Instalat în localul fostului guvernator al Basarabiei, cunoscut sub denumirea de „Palatul Libertății”, acest comitet revoluționar rus exercita o „adevărată dictatură, sub pretext că membrii lui sunt singurii care apără revoluția”⁵. De altfel, în mai toate județele din Basarabia se formaseră comitete revoluționare similare care, în mod

Chișinău, Placa memorială de pe str. Serghei Lazo

evident, nu aveau nimic comun cu această provincie, iar prezența unui moldovean sau doi în aceste organizații era pur formală, neputând avea vreo influență asupra hotărârilor ce se luau în sensul slujirii cauzei naționale. În timp ce comitetele militarilor moldoveni din afara Basarabiei devin tot mai active, încep să se organizeze și în capitala provinciei o serie de manifestări cu caracter național, de către diverse categorii socio-profesionale. Astfel, încă din luna aprilie 1917, congresul cooperăției basarabene cerea autonomie locală, școală, biserică moldovenească și armată teritorială. Aceleași revendicări le vor formula, mai târziu, preoții și învățătorii, în forme mai moderate, întrucât mișcarea națională avea „foarte mulți dușmani”, iar „poporul moldovenesc nu era pregătit deloc pentru aceste transformări și reforme naționale”⁶.

În aceste condiții dificile, în luna mai 1917, Comitetul de la Roman a hotărât să-l delege pe Gherman Pântea la comitetele ostășești de la Iași și Odessa, pentru a începe acțiunea de unificare a organizațiilor militarilor moldoveni. Mai întâi, el a fost la Iași, unde a obținut sprijinul comitetului din localitate, apoi s-a deplasat la Odessa, unde fința cea mai puternică organizație a militarilor moldoveni din toată Rusia, în frunte cu căpitanul de stat major (stabs-căpitan) Emanoil Catelli, avându-i ca factori de sprijin importanți pe ofițerii moldoveni Anton Crihan, Ion Păscăluță și Constantin Osoian. Pântea îl cunoștea bine pe Catelli, tot de la Odessa, unde-i fusese profesor instructor la cursurile de limba

română pentru ofițerii moldoveni destinați frontului român. Îl aprecia pe acesta ca pe un „moldovean de mare valoare... punea multă inimă ca elevii săi să cunoască cât mai bine limba și literatura românească... era iubit și respectat de toată lumea; autoritatea lui nu se discuta de nimeni. Orator înflăcărat, Catelli răscolea și trezea conștiințele moldovenești pentru luptă”⁷. În cursul discuțiilor cu Emanoil Catelli, Pântea a convenit bazele de înființare a Comitetului Central al ofițerilor și soldaților moldoveni, la Chișinău.

Asigurat de sprijinul comitetelor de la Iași și Odessa, Pântea s-a întors la Comitetul de la Roman, unde a raportat despre rezultatele obținute. Comitetul a hotărât formarea unei delegații din trei persoane care urmau să plece la Chișinău și anume: slt. Gherman Pântea, lt. Petre Vârzaru și soldatul Mitrean. Această delegație trebuia să fie nucleul de inițiativă pentru formarea Comitetului Central.

În iunie 1917, cei trei pornesc la Chișinău, unde încep să acționeze pentru unificarea organizatorică a mișcării naționale în rândul militarilor moldoveni. Până atunci, așa cum menționează Petre Cazacu, la Chișinău „manifestații naționale pe stradă au fost foarte puține”⁸. Impulsul pentru declanșarea mișcării naționale l-au dat așadar militarii moldoveni de pe frontul românesc, de cei de la Odessa și din alte localități de pe cuprinsul imperiului țarist. De menționat că, la acțiunile organizate cu prilejul trecerii prin capitala basarabeană a prizonierilor ardeleni, alături de populația civilă au participat și ostași moldoveni din garnizoana Chișinău. Refugiații ardeleni, bucovineni și regățeni vor avea un rol extrem de important în procesul educativ pentru populația din Basarabia, fiind organizate cursuri de limba română, în primul rând pentru învățătorii din provincie, astfel încât aceștia, la rândul lor, să fie în măsură să facă același lucru în școlile unde își desfășurau activitatea. Pântea însuși a participat la Congresul învățătorilor, unde a pledat cu înflăcărare despre necesitatea predării limbii române în școlile din Basarabia⁹.

Crearea Comitetului nu a fost coordonată cu administrația militară rusă, făcându-se practic printr-o manevră abilă de „ocolire” a unora dintre șefii acesteia și de exploatare a atitudinii mai „flexibile și înțeleghătoare” a altora dintre ei, la nivel superior. Comandantul Armatei a IX-a ruse, generalul Lecički, având în subordine Divizia 8 Cavalerie, din

care făceau parte mulți basarabeni, a refuzat să semneze cererea moldovenilor de a-și forma o organizație centrală, fapt ce i-a determinat pe aceștia să se adreseze direct locțiitorului Comandantului Suprem al Armatei Ruse de pe Frontul Român, Al. Șerbaciov. Convins de necesitatea înființării comitetului, acesta a ordonat generalului maior Satin să întocmească decizia de aprobare a Comandamentului de pe Frontul Român, în care se arăta că „Din ordinul comandamentului suprem se delegă pe timp nelimitat la Comitetul Ostășesc Moldovenesc din Chișinău locotenentul Petre Vârzaru, praporșcicul Gherman Pântea și soldatul Ion Mitrean, toți făcând parte din Armata a IV-a. 13 iunie 1917. ss General maior Satin”¹⁰. Cei trei delegați s-au întâlnit la Chișinău cu Comisarul Gubernial, Constantin Mimi, care a declarat: „Sunt bucuros că ați început să vă mișcați și dumneavoastră, basarabeni, că noi aici nu mai putem sufla din cauza comitetelor de străini care acționează în Basarabia”¹¹. În aceeași zi, ca sediu al Comitetului, a fost distribuit un local în strada Gogol, vis-a-vis de Liceul „B. P. Hașdeu”. Înființarea comitetului de inițiativă din Chișinău a fost amplu reflectată în presa din ținut, inclusiv cea de limba rusă.

Ca urmare a demersurilor întreprinse pentru centralizarea mișcării naționale în rândul militarilor basarabeni, în ziua de 23 iunie 1917, s-a format Comitetul Central Executiv Moldovenesc al Uniunii Soldaților și Ofițerilor. Înființarea acestuia s-a făcut după consultări serioase cu alte personalități ale timpului, luându-se în calcul soarta Moldovei de Răsărit, în contextul situației generale din Rusia, dar și a celei constatate pe plan european. Mișcarea al cărei important promotor a fost Pântea se impunea cu atât mai mult cu cât, la 16 aprilie (3 aprilie – stil vechi) 1917, se înființase Partidul Național Moldovenesc, care hotărâse ca Basarabia să se autoguverneze, ținând seama de drepturile tuturor naționalităților.

La ședința de constituire a Comitetului Central, care a fost prezidată de Vasile Țanțu, au participat și reprezentanți ai altor comitete ale basarabenilor: slt. Anton Crihan și slt. Nicolae Ciornei de la Odessa, soldatul Braga de la Novo-Gheorghievsk, soldatul Vasile Harea de la Chișinău¹². S-a convenit de la început că toți acești reprezentanți ai altor comitete vor face parte din Comitetul Central.

Acest Comitet Central a ales în unanimitate, ca președinte, pe sublocotenentul Gherman Pântea – cel mai tânăr dintre toți (23 ani), ca vice-

președinți pe: slt. C. Vărzaru și soldatul Vasile Harea, iar ca secretari pe lt. Petre Vărzaru și soldatul Ion Mitrean¹³. Aspectul este confirmat și de Serviciul Secret de Informații Român¹⁴.

Comitetul Central își propunea să lupte pentru organizarea unităților militare moldovenești, pentru introducerea limbii materne în școală și biserică și pentru apărarea drepturilor moldovenilor din Basarabia. Așa cum vom vedea mai departe, scopul final al lui Pântea și al celorlalți fruntași basarabeni era convocarea Congresului militar moldovenesc și organizarea Sfatului Țării.

Principalul pericol pentru activitatea Comitetului Central Executiv Moldovenesc al Uniunii Soldaților și Ofițerilor îl constituia Comitetul Militar Rus, a cărui forță ajunsese la apogeu. Acesta era „atotputernic și, de fapt, deținea toată puterea militară și civilă în Basarabia: la orașe prin delegații săi în toate instituțiile, la sate prin emisarii săi în toate volostele”¹⁵. Practic, Comitetul Militar Rus intenționa să susțină comitetul moldovenilor, dar în scopul de a-l folosi în atragerea populației locale în mișcarea revoluționară rusă. De fapt, Comitetul Militar Rus reprezenta o „uniune antimoldovenească, care lupta împotriva revendicărilor naționale, contribuia la destabilizarea situației din ținut... efectivul unităților militare din Chișinău era format din străini, oamenii simpli nu cunoșteau adevărul despre evenimentele ce se derulau în Rusia”¹⁶. Într-o direcție similară acționa și Congresul deputaților, soldaților și marinarilor din Eparhia Chișinău, un organism cu caracter antinațional, care a apărut la Chișinău, în august 1917.

Între cele două comitete au avut loc tratative, în cadrul cărora reprezentanții rușilor, Levenzon și Alexandrov, au propus fuzionarea. Propunerea a fost susținută de unii membri ai Comitetului moldovenilor, dar până la urmă s-a convenit doar ca reprezentanții ambelor comitete să se convoace în ședințe comune. După acceptarea conlucrării, comitetul moldovenesc s-a transferat în „Palatul Libertății”, unde își avea sediul Comitetul Rusesc, ocupând în cele din urmă întregul spațiu al clădirii¹⁷. Acest pas a avut o mare importanță. „Pacea – arăta Pântea în evocările sale – ne-a permis să ne ocupăm în liniște de revendicările noastre moldovenești; iar instalarea acolo (în «Palatul Libertății» – *n.n.*) a dat un avânt puternic mișcării noastre, deoarece moldovenii au simțit că de acum încolo au și ei Comitetul lor, unde se vorbește mol-

dovenește și unde în limba lor strămoșească își pot expune durerile și nevoile lor”¹⁸.

Pe fondul dezagregării Rusiei țariste și a mișcărilor de autodeterminare din întregul imperiu apare un nou pericol pentru mișcarea națională din Basarabia: Ucraina. În mai 1917, Semion Petliura a fost ales șef al Comitetului Armatei Ucrainene, iar după proclamarea Radei Centrale Ucrainene (28 iunie 1917), a devenit primul secretar pentru probleme militare. În iulie 1917, noile autorități de la Kiev își manifestă intenția de a anexa Basarabia. În acest scop, comisarul gubernial din Basarabia este invitat la Kiev pentru a participa la o „consfătuire a comisarilor”. „Sub această formă neobservată, Ucraina făcea prima tentativă pentru încorporarea Basarabiei și subjugarea moldovenilor”¹⁹. Provocarea ucraineană a stârnit o reacție categorică de revoltă din partea organizațiilor militare moldovenești, care au protestat împotriva acestui act nedemocratic. Comitetul Central Executiv Moldovenesc al Uniunii Soldaților și Ofițerilor a remis Radei Centrale de la Kiev o telegramă, redactată de Ion Buzdugan, în care se exprima indignarea în privința tentativei de a ocupa Basarabia, reamintindu-se „surorii” Ucraine că „nu este demn din partea unui popor, care a fost și el până acuma subjugat, să înăbușe alt popor, care n-are nimic comun nici cu Ucraina, nici cu ucrainenii”²⁰. Revolta basarabenilor a avut, cel puțin, pentru moment, succes, iar Ucraina a renunțat momentan la Basarabia, explicând faptul că s-a produs o „greșeală”.

Pentru contracararea propagandei rusești bolșevice, în ședința Comitetului Central din 20 iulie 1917 a fost luată decizia pentru înființarea unei secții culturale, în fruntea căreia a fost desemnat colonelul Teodosie Cojocar, devenit ulterior primul director general al Armatei Republicii Moldovenești. „Om blând, harnic, muncitor și bun vorbitor, Cojocar a pus toată priceperea și energia sa în această ramură de activitate”²¹ – aprecia Pântea. Secția culturală acționa, în principal prin trimiterea de emisari în teritoriul Basarabiei, care să riposteze agitatorilor ruși și să explice populației inițiativele privind chestiunea autonomiei ținutului și esența revendicărilor sociale, prevăzute de programul comitetului. Pentru îndeplinirea în bune condițiuni a acestei misiuni, au fost organizate cursuri speciale de pregătire a viitorilor „propagandiști și luminători ai satelor” moldovenești. În cea mai mare parte a lor, emisarii erau oameni tineri, cu carte, proveniți din mediul

rural, care cunoșteau bine obiceiurile și tradițiile țărănești. Ei erau primiți, în general, cu bucurie de cetățeni, dar se înțelege că nu peste tot și întotdeauna. Uneori, acești „trimiși” erau întâmpinați cu ostilitate, fiind chiar izgoniți din sate, considerați „dușmani ai poporului și vânduți moșierilor”. Îndoctrinați cu idei revoluționare, țăranii considerau declararea autonomiei drept o „vrere a boierilor”, care până atunci fuseseră devotați țarului. Unii dintre propagandiștii Comitetului Militar Central Moldovenesc au fost bătuți, linșați sau chiar asasinați²².

În scopul întăririi propagandei naționale în mediile militarilor moldoveni, Comitetului Militar Central din Chișinău a decis, la 4 septembrie 1917, editarea ziarului „Soldatul Moldovan”, având ca redactor pe scriitorul Iorgu Tudor. Ziarul apărea de două ori pe săptămână, în câteva mii de exemplare și, ca și „Cuvânt Moldovenesc”, avea drept principal obiectiv propagarea idealurilor naționale.

Una dintre cele mai complexe probleme pe care le avea de rezolvat mișcarea națională din Basarabia era introducerea în școlile din provincie a învățământului în limba română. La 7 septembrie 1917, Comitetul Central executiv moldovenesc a cerut Zemstvei guberniale ca, în continuare, în școlile din satele cu populație preponderent moldovenească să se predea în limba română. Întrucât lipsea numărul necesar de cadre didactice, profesori, dar mai ales învățători, urma ca în acest scop să fie angrenați cei refugiați din România. Se propunea organizarea unor cursuri de două luni pentru analfabeți²³.

Fiind ofițer al armatei țariste, Gherman Pântea trimite ca emisari, în septembrie 1917, pe alți doi militari, Ion Păscăluță și Ștefan Holban, spre a purta tratative cu Marele Cartier General al Armatei Țariste de la Petrograd (care de fapt se retrăsese la Moghilev), în vederea obținerii formale a acceptului pentru convocarea și funcționarea congresului militarilor moldoveni.

Comandamentul rus, inițial, se declara în principiu de acord (mai mult în încercarea de a câștiga timp)²⁴, dar imediat emite ordine contrare către toate unitățile militare aflate pe front. Doar că șeful Comitetului Militar moldovenesc de la Iași, Vasile Țanțu, intră în posesia unui astfel de ordin al comandamentului de la Moghilev și îl prezintă lui Pântea. Problema este discutată în Comitetul Central care, în ședința din 24

septembrie 1917, decide ca o delegație formată din Gherman Pântea, colonelul Furtună și plutonierul Terziman să meargă la Marele Cartier General Rus de la Moghilev, pentru a cere în numele moldovenilor din Basarabia formarea unităților militare naționale și confirmarea numirii rotmistrelui V. Cijevschi în funcția de comisar superior pentru organizarea și conducerea armatei naționale²⁵.

În drumul plin de peripeții, membrii delegației moldovene s-au întâlnit întâmplător, în gara Kiev, cu Dinu Brătianu (fratele primului ministru român Ion I. C. Brătianu) și cu generalul Constantin Iancovescu, ministrul de război din acea perioadă. Aceștia aveau aceeași destinație și i-au invitat pe moldoveni în vagonul lor special. Delegații guvernului român aflat în retragere la Iași se deplasau la Moghilev, pentru rezolvarea unor chestiuni privind aprovizionarea armatei române. Moldovenii au acceptat invitația, fără să prevadă neplăcerile care vor rezulta din această situație. În cursul deplasării trenului, cei cinci conaționali au discutat despre multe lucruri, s-au împrietenit, dar cu o stație înainte da a ajunge la Moghilev, pentru a evita orice suspiciuni, moldovenii s-au retras din vagonul special al delegației guvernului român, ocupând locuri într-un vagon obișnuit. Dar era prea târziu pentru ceea ce urma să se întâmple moldovenilor, dat fiind că Ohrana țaristă nu stătuse nici ea cu mâinile în sân și pe parcursul deplasării trenului, prin agenți aflați în vagoane (mijloacele de tehnică operativă pentru ascultarea convorbirilor nu intraseră încă în uzul serviciilor speciale la vremea respectivă) reperase întâlnirea basarabenilor cu membrii delegației guvernamentale române și, posibil, câte ceva chiar despre conținutul discuțiilor purtate. Pântea și-a dat seama de acest lucru din felul distant, rece și chiar ostil în care reprezentanții moldovenilor au fost primiți la Marele Cartier General Rus („Stavca”) de la Moghilev. Când au solicitat să fie primiți de generalul Duhonin, șeful Marelui Stat Major Rus, moldovenii au fost dirijați spre un anume comisar politic Vârubov, care, sigur pe sine, i-a abordat direct cu întrebarea: cu cine au călătorit în vagon spre Moghilev? La încercarea moldovenilor de a o „da cotită” că „au venit cu ofițeri ruși”, Vârubov le-a tăiat-o scurt că „nu este adevărat” și a precizat că „Dacă ați uitat D-voastră, voi spune eu: ați venit cu misiunea militară română; iar de aici noi putem trage concluziuni neplăcute pentru d-voastră”²⁶. Continuând pe un ton ridicat, Vârubov îi întreabă pe basarabeni: „Ce legătură poate să fie între d-voastră, ofițeri ruși, și misiunea română; și de ce tocmai pe dum-

nevoastră v-au invitat în vagonul lor? Erau doar mai mulți ofițeri ruși în vagonul d-voastră”. Plutonierul Terziman, rănit de cinci ori pe front, având și toate decorațiile de război care se acordau soldaților, a încercat să explice comisarului Vărubov că „reprezentantul soldaților moldoveni, făcându-și complet datoria, are drept la alt tratament decât acesta”. Văburov se înfurie și le-o retează moldovenilor: „Eu nu primesc lecții de bună cuviință de la nimeni și cu atât mai puțin de la agenți ai statului românesc. În ce mă privește, vă declar că în ruptul capului nu voi da aviz pentru formarea armatei moldovenești, urmărind alte scopuri decât apărarea statului rus”²⁷.

Ajunși la concluzia că noaptea petrecută în vagonul ministrului român de război le-a fost „fatală”, delegații moldoveni nu se lasă descurajați și caută alte căi pentru a ajunge la generalul Duhonin și la prim-ministrul rus Aleksandr Kerenski. Norocul le-a ieșit în drum chiar în fața Marelui Cartier General Rus de la Moghilev, unde îi abordează un moldovean de-al lor, soldatul Dabija, originar din Purcari-Cetatea Albă, care își efectua serviciul militar la „Stavca”. Acesta fusese martor întâmplător la discuția confrăților săi cu Vărubov și chiar vroia să-i lămurească asupra motivelor „pornirii” comisarului politic rus. Cu puțin timp înainte de sosirea delegației basarabene la Moghilev, comandamentul general de aici primise o telegramă de la Comitetul rus din Chișinău, prin care se comunica faptul că armata pe care vor să o înființeze moldovenii ar urma „să o punem în slujba Românilor și în contra Rusiei; iar cu un ceas sau două înainte de prezentarea noastră a primit comunicarea, că noi am venit împreună cu ministrul de război român într-un vagon, ceea ce confirma prima știre”²⁸.

A doua zi, moldovenii cer audiență atât la Kerenski, cât și la generalul Duhonin. I-a primit mai întâi acesta din urmă, care nici nu vroia să audă de armată moldovenească, spunând că „aceste mișcări dezorganizează puternica armată rusă!”²⁹. A urmat apoi întâlnirea cu primul ministru Kerenski, care i-a primit pe moldoveni în biblioteca țarului, în stare de maximă indispoziție și surescitare, grăbindu-se să plece și la gară. Îi ascultă puțin pe moldoveni și îi întrerupe brusc, spunând că știe de cererea lor de la Vărubov (era normal), dar „nu poate face nimic”, invocând motivul că bolșevicii amenință unitatea imperiului cu anarhia. Enervați și cu sentimentul că oricum nu mai au nimic de pierdut, mol-

dovenii încep să amenințe că din cauza acestui tratament vor pleca toți de pe fronturi, că „noi vrem prin bună voință, iar nu cu hăpca, să formăm unități militare precum au făcut ucrainenii; dar față de această atitudine a cărmuirii noi nu ne mai luăm răspunderea pentru liniștea din Basarabia”³⁰. Față de acest argument, Kerenski întreabă ce scop urmăresc moldovenii prin formarea unităților armate. „Organizarea forței militare, cu care să apărăm părinții, copiii și *revoluția* (subl. în text)”³¹ – au replicat ei. După un asemenea răspuns, Kerenski l-a chemat pe generalul Duhonin și, în prezența moldovenilor, i-a comunicat hotărârea sa de a se permite organizarea treptată a unităților moldovenești; iar pentru moment să ordone Comandamentului de la Odessa transferarea regimentului 40, compus în majoritatea lui din moldoveni, pentru a fi „naționalizat”³².

În urma acestei audiențe, moldovenii s-au reîntors „radioși” la Chișinău, iar Kerenski a dispus ca generalul Duhonin să trimită o telegramă Comitetului Moldovenesc executiv al garnizoanei Odessa, prin care se comunica aprobarea formării treptate de unități moldovenești, însă, adăuga telegrama, „nu în Chișinău, ci în alte orașele mai mici”. „Cu toate acestea – arată Gherman Pântea – formarea a început și continuat întâi la Chișinău și pe urmă în celelalte orașe ale Basarabiei”³³.

Simțind că situația politică generală din Rusia este instabilă și imprezvizibilă, la sugestia și a unuia dintre confrății basarabeni, Dumitru Topciu, în zilele imediat următoare audienței la Kerenski, Pântea se gândește că nu ar fi rău să poarte discuții și cu tabăra adversă, chiar cu Vladimir Ilici Lenin, care se afla în capitală în acel moment (la începutul lunii octombrie). În rândul căpeteniilor bolșevice de atunci domnea, în mod explicabil, o stare de nesiguranță, cei mai mulți aflându-se în clandestinitate, aproape toți purtând pseudonime, în special în cazurile când se exprimau în calitate de publiciști, fiind deosebit de precauți în executarea fiecărei mișcări, mai ales în contactele realizate cu persoanele din afara mediului lor.

Pe acest fundal de incertitudine și așteptare încordată, în jurul datei de 5 octombrie 1917, la Petrograd, are loc întâlnirea dintre Gherman Pântea și viitorul șef al Rusiei. De menționat că, potrivit afirmațiilor lui Pantelimon Halippa, un alt lider marcant al mișcării naționale din Basarabia, și acesta se întâlnise cu ceva timp în urmă cu Lenin,

de această dată după o discuție eșuată cu Al. Kerenski, în legătură cu rezolvarea situației școlilor din Basarabia și propunerea de a i se permite să aducă de la Iași manuale, învățători și profesori, pentru ca anul școlar să se desfășoare în limbile materne ale copiilor. La această propunere, Kerenski răspunsese negativ, adăugând că chestiunea în sine este una „de constituantă”. În vara anului 1917, Halippa a avut, astfel, discuții cu Leon Troțki, care era originar din Orhei și pe care îl cunoștea de mai multă vreme³⁴. Acesta l-a lămurit că „omul de mâine” este V. I. Lenin, și s-a oferit să-i intermedieze o întâlnire cu liderul bolșevic, aflat în conspirativitate. În aceste condiții, Pantelimon Halippa, împreună cu Grigore Sinicliu și un bulgar, Ciumacencu, s-au întâlnit cu V. I. Lenin într-o noapte, în locuința unui muncitor din Petrograd, care servea drept adăpost conspirativ pentru liderul bolșevic. În cadrul discuțiilor, Halippa i-a arătat lui Lenin că guvernul Kerenski nu dă Basarabiei ajutoare pentru a se deschide anul de învățământ în limba națională a populației și nu le restituie datoriile împrumutate de Basarabia pentru nevoile din Rusia etc. Lenin, ascultând cu mare atenție, le-a spus basarabenilor: „Nu vă pierdeți vremea zadarnic pe aici, că nimeni nu vă dă nimic. Guvernul Kerenski este pe poziția de a cădea, nu are bani nici pentru frontul de luptă, dar să vă și mai dea ajutor, sau să vă și restituie datoriile, – este exclus. Mergeți acasă și procedați așa cum vă dictează interesul și momentul politic potrivit, dar faceți totul prin Sfatul Țării al vostru. În ceea ce privește deschiderea anului școlar de învățământ, adresați-vă României de acolo, care vă poate ajuta în toate problemele voastre – și cu cadre didactice, și cu manuale școlare etc.”³⁵.

Potrivit celor povestite de Gherman Pântea, întâlnirea sa cu Lenin s-a petrecut într-un mod oarecum similar celei pe care o avusese mai înainte Halippa cu liderul bolșevic. După venirea sa din Elveția, în aprilie 1917, Lenin locuia la palatul fostei balerine Cșesinscoi. Contactul propriu-zis cu liderul bolșevic s-a făcut prin intermediul unui apropiat, Bronci-Bruevici. După o primă întrevedere cu acesta, întâlnirea cu Lenin a avut loc a doua zi, la o casă conspirativă. „Lenin ne-a primit foarte prietenos, într-o cameră la intrare. Eu i-am explicat că dorim să facem un congres militar moldovenesc, unde să discutăm și să hotărâm soarta a trei milioane de moldoveni din Basarabia și că primul-minstru Kerenski ne-a refuzat aprobarea”³⁶, relatează Pântea în însemnările sale.

Lenin le-ar fi explicat pe un ton categoric că partidul comunist susține cu toată tăria autodeterminarea tuturor națiunilor din fostul imperiu țarist. După ce-i atenționează că au greșit mergând la Kerenski, Lenin „i-ar fi mângâiat pe creștet”, spunându-le: „Sfatul meu este să vă convocați congresul în mod revoluționar și să vă hotărâți soarta voastră după cum vor dori ostașii moldoveni veniți de pe fronturi, care, prin suferințe groaznice, au căpătat acum mari experiențe și curaj. Voi trebuie să vă smulgeți drepturile voastre cu forța și să nu le cerșiți de la un aventurier, pe care popoarele îl vor goni în curând de unde este, pentru totdeauna”³⁷. Rezulta deci, în mod evident, că Lenin a dat „undă verde” desprinderii basarabenilor din imperiul țarist. Ulterior, atât Gherman Pântea, cât și Pantelimon Halippa, au precizat în mai multe rânduri că totuși în acel început de toamnă a anului 1917 s-a comis o mare greșală, în sensul că nu i s-a solicitat lui Lenin să-și depună semnătura pe un document care să-i ateste poziția exprimată atunci față de dreptul la autodeterminare a Basarabiei. Nu trecuseră decât câteva luni de la evenimentele respective până la momentul în care Lenin va dovedi exact contrariul în ceea ce privește „dreptul la autodeterminare” a popoarelor din fostul imperiu țarist, în urma căruia doar în primii trei ani au murit circa cinci milioane de oameni. Mai târziu, în perioada regimului comunist din România, odată cu noul curs de relativă independență înregistrat în politica externă a țării după 1964, atât Pantelimon Halippa, cât și Gherman Pântea, ca și alți fruntași basarabeni, și-au pus mari speranțe într-o schimbare de percepție a autorităților în privința problemei basarabene, invocând principiul că însuși „marele Lenin” a formulat dreptul românilor din Basarabia de a se uni cu România, însă „numai dacă așa hotărăște Sfatul Țării”. Legat de acest aspect există și ipoteza, împărtășită de unii istoricii români, potrivit căreia, întâlnirile lui Halippa, Pântea și a altor fruntași basarabeni cu Lenin ar fi de fapt o chestiune „inventată” în perioada comunistă, tocmai pentru a invoca principiul autodeterminării popoarelor, susținut chiar de „marele învâțător al popoarelor”, ca argument în chestiunea Basarabiei. Cert este faptul că despre întâlnirile cu Lenin, fruntașii basarabeni amintiți fac mențiuni, uneori cu detalii despre felul cum au fost pregătite și s-au desfășurat acestea, în lucrările lor cu caracter memorialistic, în actualul stadiu al cercetărilor fiind hazardantă afirmația că asemenea întâlniri nu puteau avea loc.

Evenimentele petrecute în toamna anului 1917 arată că Gherman Pântea a avut o contribuție esențială la acțiunile care pregăteau unirea Basarabiei cu România. Pântea a luptat cu hotărâre pentru consolidarea forțelor naționale, cât și a contracarării forțelor ruse bolșevizante, care provocau anarhie și dezordine în Basarabia. El a dat semnalul pentru începerea Congresului Militarilor Moldoveni din 20–28 octombrie 1917, congres care a hotărât alcătuirea Sfatului Țării, a primului parlament basarabean, care avea să decidă autonomia acestei provincii, iar apoi Unirea ei cu patria-mamă.

De comun acord cu alte comitete ostășești, Comitetul de la Odessa a decis convocarea congresului la 20 octombrie 1917, în capitala Basarabiei. Congresul avea rolul să unească toate forțele revoluționare și naționale ale moldovenilor din întreaga Rusie și să pună bazele instituțiilor naționale de conducere a Basarabiei.

În mod normal, pentru ca lucrările Congresului să poată avea loc, trebuia obținută permisiunea Cartierului General Rus. În acest scop, Guvernului Kerenski i-a fost expediată o telegramă, prin care se cerea autorizarea acestui for³⁸. Demersul a rămas fără vreun răspuns oficial, ceea ce însemna practic un refuz. Oficialii ruși, influențați de organizațiile antimoldovenești, care promovau o propagandă de defăimare a asociațiilor naționale și a populației moldovenești, refuzau categoric să aprobe această cerere, aducând un șir de învinuiri neîntemeiate. Lucrurile încep să se complice odată cu răspândirea zvonului că „Stavca” nu a aprobat organizarea Congresului. Situația era de asemenea natură încât „un pas greșit al nostru sau lipsa de curaj ar fi putut să ne fie fatale”³⁹.

În aceste împrejurări, după discuții intense purtate la Chișinău cu ceilalți factori responsabili, Gherman Pântea, dându-și seama că nu va obține o aprobare în adevăratul sens al cuvântului din partea autorităților țariste, propune și obține acceptul în cadrul unei ședințe secrete a Comitetului Central, din 7 octombrie 1917, să transmită o telegramă cu un conținut fals către fiecare corp de armată sau divizie, prin care solicita ca din fiecare companie să fie învoiți, pentru data de 20 octombrie (stil vechi), câte doi soldați și un ofițer moldoveni, pentru a participa la congres. Telegrama avea următorul conținut: „Comandanților de armată, de corp de armată și divizii. În baza autorizației comandamentului suprem (generalissim) și a primului ministru Kerenski, nr. 378764, s-a aprobat Congresul Ostașilor

Moldoveni pentru data de 20 octombrie 1917, în orașul Chișinău. Rugăm dispozițiunea Dumneavoastră pentru delegarea a câte doi soldați și a unui ofițer de la fiecare companie de moldoveni, cărora să li se elibereze delegațiile și diurna pentru 10 zile⁴⁰. Scrisă în limba rusă de secretarul Comitetului, Maleavin, telegrama purta semnătura lui Pântea.

Aparent, totul era în regulă, fiindcă Pântea invoca în sprijinul cererii sale chiar aprobarea lui Kerenski și pe cea a comandantului suprem al armatei, dată pe o telegramă, având și ... număr de înregistrare și în care era indicată și cota de participare la Congres și necesitatea asigurării delegațiilor cu diurne. Că totul era un fals este o altă poveste. În realitate, așa cum am arătat mai sus, Pântea fusese refuzat de Kerenski, iar presupusa aprobare și numărul de înregistrare al acesteia erau pure invenții. Cam la o săptămână diferență, o telegramă similară a fost expediată de Ștefan Holban și Ion Păscăluță, având un conținut similar. Astăzi, încă mai au loc dezbateri aprinse în legătură cu inițiatorii acestei telegrame, iar fiul lui Ștefan Holban, Eugen, a editat chiar o carte referitoare la această problemă controversată, în care demonstrează că telegrama, de fapt, a fost una și aceeași, iar primatul ideii și realizarea acesteia aparținut echipei Ștefan Holban–Ion Păscăluță⁴¹. De altfel, unele amănunte, descrise de Ștefan Holban în lucrările sale contrazic afirmațiile lui Gherman Pântea din lucrarea *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii* și studiul *Evenimentele premergătoare congresului ostășesc din 1917*, în care susținea că, deși purta titulatura de Comitetul Revoluționar al Ostașilor Moldoveni din Garnizoana Odessa, această grupare, fondată de el anterior, a jucat rolul de Comitet Central și a reprezentat un vector pentru mișcarea de eliberare națională⁴². Adevărul este că, indiferent care a fost realitatea în privința telegramei sau telegramelor respective, rolul ei/lor a fost imens în istoria noastră națională, întrucât convocarea Congresului militarilor moldoveni a pus bazele primului parlament basarabean, Sfatul Țării.

Cert este că, luați prin surprindere, comandanții militari ruși, fiind marcați și de anarhia și haosul care dominau atunci în Basarabia, nu au pus la îndoială conținutul telegramei și au îndeplinit cerințele formulate în ea. De altfel, cu tehnica existentă la vremea respectivă în domeniul comunicațiilor și a posibilităților de verificare, era mai dificil de stabilit autenticitatea unei atari telegrame decât în zilele noastre.

Cu toate acestea, unele forțe naționale ai căror reprezentanți aflaseră că forul nu a fost autorizat, încercau să inducă în eroare participanții în privința zilei începerii Congresului. Pe 19 octombrie 1917, a avut loc ședința extraordinară a Comitetului Central, la care au participat delegați din alte garnizoane. Deși nu toți delegații au fost informați cu privire la data convocării Congresului, Comisia de Organizare a reconfirmat hotărârea inițială ca lucrările lui să înceapă la 20 octombrie, cuvântările urmând să fie rostite în limba română și numai celor care nu cunosc româna să li se permită să vorbească în limba rusă. Deschiderea lucrărilor Congresului urma să fie făcută de un sobor de preoți, iar după slujba religioasă orchestra militară trebuia să susțină un concert festiv⁴³.

Ambianța desfășurării Congresului nu era prea favorabilă din partea mass media noilor autorități ruse de la Petrograd. Potrivit oficiosului militar al lui Kerenski, Comitetul Ostașilor Deputați de pe Frontul Român s-ar fi declarat împotriva Congresului, de pe data de 20 octombrie, invocându-se faptul că la redacție au parvenit „telegrame care demonstrează că militarii nu susțin această idee, fiind revoltați din cauza momentului inoportun și considerându-l o acțiune contrarevoluționară”⁴⁴. Încă din 18 octombrie 1917 au început să sosească la Chișinău delegații pentru Congres, astfel că, în ziua începerii acestuia, erau prezenți în capitala Basarabiei 500 de invitați.

Congresul și-a desfășurat lucrările în Sala Eparhială din Chișinău și au participat peste 600 de militari, sosiți din toate colțurile Rusiei, și 300 de civili, reprezentanți ai partidelor, organizațiilor și mișcărilor naționale ale moldovenilor. Iată cum descrie atmosfera acestui Congres redactorul M. Minciună de la gazeta „Soldatul Moldovan”: „În ziua de 20 octombrie în Chișinău s-a deschis întâia adunare a împuterniciților soldaților moldoveni... La 2 ceasuri și 20 minute după amiază, toată această mulțime de norod, cu steaguri naționale moldovenești și muzică a purces de la Curtea Slobozeniei („Palatul Libertății” – *n.n.*) la Casa Eparhială. În fruntea acestei manifestațiuni mergea Președintele Comitetului Central împreună cu tot Comitetul și delegații, fruntași de la fronturi; mâna dreaptă a președintelui era acoperită cu un frumos tricolor moldovenesc... Ceasul a sunat trei. Muzica a cântat Marseilleza și Președintele Comitetului Central Moldovenesc podporucicul (sub-

locotenentul – *n.n.*) Pântea în strigătele entuziaste de «ura» și «vivat» a deschis cea dintâi adunare a moldovenilor din Basarabia și întreaga Rusie”⁴⁵.

Ca președinte al Prezidiului a fost ales, cu majoritate de voturi, rotmistru Vasile Cijevschi. Din prezidiu au mai făcut parte: Gherman Pântea, Ioan Păscăluță și Braga; secretariatul a fost alcătuit din Holban, Plătică, Rujină, Năstas, Lungu și Buga. Cel dintâi a luat cuvântul adjunctul comisarului Basarabiei, Ion Inculeț, care a încheiat cu urarea „Trăiască Basarabia autonomă!”. În numele redacției „Cuvântul Moldovenesc” a vorbit marele luptător pentru Basarabia, Pantelimon Halippa, care a încheiat cu apelul : „Frați ostași, spre voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrajmașii noștri stau la hotare, vrajmași avem câtă frunză la spatele noastre, în lăuntru țării, dar cel mai mare dușman este în mijlocul nostru: acesta este neunierea. Frații mei, biruiți pe acest dușman și apoi vom birui totul”⁴⁶ – cuvinte profetice rămase valabile până în zilele noastre.

Trimisul Partidului Social-Democrat din Rusia, doctorul armean Arzumaneanț, a prezentat adunării salutul din partea formațiunii pe care o reprezenta și a spus că „nu e alt neam pe lume care mai mult s-ar bucura de bucuria neamului moldovenesc decât Armenii de la Caucaz”⁴⁷. În numele partidului social-democrat evreiesc, numit „Bund”, a salutat adunarea doctorul Lurie. A urmat la cuvânt Pantelimon Erhan, care a vorbit în numele tuturor țăranilor din Basarabia, iar dr. Elena Alistar a spus că „femeile în rândul întâi vor lupta pentru autonomie și școală moldovenească”⁴⁸. Au vorbit apoi reprezentanți ai diverselor comitete militare din afara Basarabiei.

Deosebit de impresionant pentru întreaga adunare a fost discursul soldatului Toma Jalbă de peste Nistru, care a spus următoarele: „...Fraților, din cuvintele D-voastră, care le-am auzit eu, văd că toți aici v-ați hotărât să vă luați tot ce vi se cuvine – drepturi și autonomie. Dar eu acuma vă întreb pe D-voastră, fraților: frații mei și neamurile mele, care suntem moldoveni dintr-un sânge, – cui ne lăsați pe noi, moldovenii, cei ce suntem rupți din coasta Basarabiei și trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecii în gura motanului. Frații noștri, nu ne lăsați, nu ne lepădați, nu ne uitați! Iar dacă ne veți uita, malul Nistrului îl vom săpa și vom îndrepta apa pe dincolo de pământul nos-

tru; căci mai bine să-și schimbe râul mersul, decât să rămânem, noi moldovenii, despărțiți unul de altul⁴⁹. Cum era și firesc, cuvântarea lui Toma Jalbă a stârnit ropote de aplauze asurzitoare și strigăte: „Nu vă vom uita!”, „Veniți cu noi!” ș.a. Profund mișcat, basarabeanul Ion Buzdugan, viitorul secretar al Sfatului Țării, s-a ridicat și a spus: „Când i-am auzit jăluirea fratelui nostru moldovan de peste Nistru, mie mi s-a părut că aud bocetul mamei, care și-a pierdut copiii, doinele de care plâng văile și munții în tot pământul românesc, toată desnădejdea și tânguirea neamului nostru. «Nu ne lăsați» – strigă fratele nostru, și eu socot că și pietrele, dacă ar auzi, s-ar împle de jale. Nu vă lăsăm, fraților! Veniți în brațele noastre. Nistrul hotarnic îl vom săpa împreună și vom îndrepta apa pe dincolo pentru ca nimic să nu ne mai despartă”⁵⁰. Cum era de așteptat, și aceste cuvinte demne de reflecție și astăzi, când se discută despre complicata problemă transnistreană, au fost atunci întâmpinate cu ropote de aplauze.

Momentul de vârf al Congresului Ostașilor Moldoveni l-a constituit proclamarea autonomiei Basarabiei și alegerea Biroului de Organizare a noului organ reprezentativ al ținutului, Sfatul Țării. Ca membri ai Biroului de Organizare au fost aleși: V. Țanțu – președinte, I. Păscăluță – comisar, Șt. Holban – secretar; D. Hârza, An. Moraru, L. Țurcanu, Gh. Pântea, C. Sberea, N. Cernăuțan, E. Sinicliu, I. Tudos, I. Ignatiuc, I. Buzdugan, G. Turcuman – membri simpli⁵¹. În cadrul Congresului, Gherman Pântea a fost ales în funcția de vicepreședinte. Au fost adoptate, de asemenea, mai multe rezoluții și hotărâri importante referitoare la relațiile cu Republica Federativă Rusă, naționalizarea trupelor moldovenești, cohortele moldovenești, alte acte de însemnătate majoră pentru soarta populației din Basarabia. Dar cele mai importante hotărâri au fost cele referitoare la autonomia politică și teritorială a Basarabiei și crearea organului legislativ suprem, Sfatul Țării. Ambele idei fuseseră promovate încă de la formarea Partidului Național Moldovenesc. Practic, militarii constituiți în Congres au declanșat evenimentele care vor conduce, în final, la Unirea Basarabiei cu România. Iar între aceștia, rolul lui Gherman Pântea a fost unul de frunte, ceea ce nu exclude faptul că o contribuție de seamă în desfășurarea acestor evenimente au avut-o și alte personalități basarabene ale vremii. Aflând de telegrama fictivă expediată unităților din armata rusă, pentru învoirea militarilor moldoveni, pe timpul desfășurării Congresului ostașesc, Al. Kerenski

a dat ordin pentru arestarea lui Gherman Pântea. Dar Congresul era în plină desfășurare, iar la 25 octombrie 1917, Kerenski însuși a fost înlăturat de la putere de către forțele bolșevice conduse de V. I. Lenin⁵².

Sfatul Țării, ca organ legislativ, a fost creat la 20 noiembrie 1917, urmând „...să ocârmuiască viața dinlăuntru a Basarabiei potrivit obiceiurilor și nevoilor de acum ale Țării”⁵³. Congresul Ostășesc Moldovenesc l-a ales pe Gherman Pântea ca deputat în Sfatul Țării, având mandat validat între 21 noiembrie 1917 și 27 noiembrie 1918, ca reprezentant al județului Bălți.

La deschiderea Sfatului Țării, în ziua de 21 noiembrie 1917, Gherman Pântea a vorbit în numele Congresului Ostașilor Moldoveni, exprimându-și speranța că noul organism legislativ creat în provincie va face din aceasta un „trandafir”⁵⁴. Pornind de la discursul rostit de Pântea atunci, publicistul George Tofan îl caracteriza sugestiv pe acesta: „Președintele Comitetului Central Ostășesc Moldovenesc, Pântea, om tânăr, vecinic în mișcare, fire de organizator și agitator de idei, vorbește în rusește scurt, hotărât, cu voce puternică, cu multe și largi mișcări. Declarațiile lui sunt repetate și viu aplaudate. Vede scăparea Basarabiei numai în Sfatul Țării și crede că, dacă i se va da o organizare temeinică, va putea sluji de model și celorlalte Țări”⁵⁵. Un alt contemporan al lui Pântea, publicistul Vasile Harea, vorbind despre cei care au vizitat redacția „Cuvântului Moldovenesc” în 1917, consemnează în memoriile sale următoarele: „... Ceva mai târziu, prin luna mai, venise Gh. Pântea, tot locotenent, care adusese cu el un sac mare de literatură de propagandă în limba română, dar tipărite cu litere chirilice în tipografia rusească înființată la Socola de către militarii ruși de pe Frontul Românesc. Gh. Pântea era un tânăr cam afectat, cu privirile neliniștite, ambițios și cu fel de fel de combinații în minte”⁵⁶. Prin această ultimă formulare, trebuie să recunoaștem că profesorul universitar și istoricul ieșean de mai târziu, Vasile Harea, intuise câte ceva încă de atunci, din firea neliniștită, ambițioasă, curajoasă, inventivă și imprevizibilă a lui Gherman Pântea.

În baza hotărârii Sfatului Țării, la 8 decembrie 1917 a fost creat Consiliul Directorilor Generali al Basarabiei, care a funcționat ca un guvern al Republicii Moldovenești⁵⁷. Președinte al executivului a fost ales Pantelimon Erhan. În Consiliu au mai intrat 8 persoane, titulari

la diverse resorturi: Vladimir Cristi – la Interne, Ștefan Ciobanu – Instrucțiune Publică, Teofil Iancu – Finanțe, Nicolae Bosie-Codreanu – Căi Ferate, Poște, Telegraf și Telefon, Mihail Savenco – Justiție și Culte, Ioan Pelivan – Afaceri Externe, T. P. Cojocarul – Război și Marină, locțiitor al șefului Directoratului General de Război și Marină. Principala sarcină a executivului era lichidarea anarhiei și instaurarea ordinii în Basarabia, organizarea administrativă în toate domeniile vieții social-economice ale statului, reglementarea raporturilor cu guvernul central al Republicii Federative Ruse.

Din motive de sănătate, dar probabil și din cauza divergențelor dintre militarii din conducerea moldovenească, directorul militar T. Cojocarul nu și-a putut ocupa funcția de director general. Într-o scrisoare din 11 decembrie 1917⁵⁸, el îi propunea lui Pântea să ocupe funcția respectivă, informându-l totodată și pe Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, despre decizia luată. Pântea trebuia să preia conducerea armatei până la o hotărâre definitivă a Sfatului Țării. Această decizie a fost luată câteva zile mai târziu, pe 16 decembrie 1917, când Pântea a fost numit, cu statut oficial, în funcția de Director General, în condițiile în care T. Cojocarul tot nu era în măsură sau dispus să preia demnitatea respectivă. Acesta va reveni în rândurile conducerii armatei moldovenești abia la începutul lunii martie 1918, dar nu în calitate de titular al Directoratului Militar, ci în funcția de șef al Statului Major al Armatei.

În componența Directoratului General pentru Problemele Militare intrau: Secția personal-cadre; Secția instruire; Secția operativă; Secția de mobilizare; Secția medico-sanitară; Secția maritimă și construcție a porturilor; Secția de mobilizare⁵⁹. Secțiile de recrutare din Basarabia se supuneau ordinilor Directoratului Militar, care era încadrat cu 176 persoane, dintre care 35 se aflau în serviciul activ, iar celelalte în rezerva directoratului⁶⁰. Formațiunile militare moldovenești urmau să fie subordonate nemijlocit Directorului Militar, dar până la crearea acestuia ele se subordonau Comisariatului Militar.

La ședința Consiliului Militar din 14 decembrie 1917, Pantelimon Erhan a propus spre aprobare lista locțiitorilor Directoratului General Militar: pentru afacerile de marină – locotenentul Prahnițchi; pentru infanterie – plutonierii Secară și Osoian. S-a hotărât ca pe viitor, „cohortele moldovenești”⁶¹ să se supună comisariatelor de județ, fiind

stabilită, totodată, și componența acestora. A fost formată și o comisie specială, compusă din Ion Codreanu (director), Vladimir Cristi și Gherman Pântea. Aceste măsuri erau impuse de amenințarea fluxului tot mai mare de unități militare rusești de pe teritoriul Basarabiei. Comisia a angajat discuții și cu colonelul francez Dalbia, care venise special în Basarabia. Acesta a fost informat despre starea de lucruri existentă, subliniindu-se necesitatea unei înțelegeri bilaterale între cele două guverne privind problema militară, inclusiv invitarea unor atașați militari și trimiterea viitorilor instructori în unitățile militare franceze. Obiectivul acestei acțiuni era instruirea efectivului pentru organizarea corectă a structurii organismului militar moldovenesc. În urma convorbirilor purtate, colonelul Dalbia a acceptat propunerea basarabenilor, sugerând fixarea ei într-un document care să specifice drepturile și îndatoririle părților și numele celor care urmau să plece în Franța⁶².

Conform primului ordin al Directoratului, emis la 15 decembrie 1917, ostașii Republicii Moldovenești erau chemați să execute toate ordinele superiorilor și erau informați că anarhia s-a răspândit în toată Basarabia. Un paragraf aparte interzicea ca bunurile materiale, armamentul și tehnica militară să fie scoase în afara teritoriului Basarabiei fără consimțământul Directorului Militar. Ordinul mai prevedea crearea la Bender a unei divizii moldovenești de artilerie în baza Unității Militare Herson, dislocată în oraș, formată doar din soldați basarabeni⁶³.

Tot prin ordinul Directoratului din 15 decembrie 1917, în fruntea garnizoanei Chișinău a fost numit soldatul Ilie Cătărău, având împuterniciri depline pentru menținerea ordinii în capitală. Pentru a înțelege mai bine împrejurările și motivele numirii lui Ilie Cătărău, simplu soldat, în funcția respectivă, trebuie făcute unele precizări privind biografia și traiectul socio-profesional al acestuia. Fire aventurieră, Ilie Cătărău, basarabean originar din Orhei, petrecuse ceva timp în Vechiul Regat al României, unde fusese student, intrând pentru activitățile sale dubioase sau/și „provocatoare”, în atenția Siguranței. Din perioada cât s-a aflat în România a rămas o legendă potrivit căreia, în ziua de 27 septembrie 1913, studentul Ilie Cătărău, împreună cu un coleg, Timotei Kirilov, bulgar de origine, ar fi dinamitat un monument ridicat la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe Tâmpa de lângă Brașov, constând dintr-o coloană ce avea așezat pe capitel un

personaj înfățișând un arcaș din timpul dinastiei arpadiene, reușind să-l deterioreze⁶⁴. Ziarul „Gazeta Transilvaniei” îl descria pe Cătărău ca fiind „un aventurier politic. Bulgar de origine, a stat câtva timp în Rusia, unde nu se știe din ce a trăit”⁶⁵.

La puțin timp de la reîntorcerea în Basarabia, Ilie Cătărău a intrat (dacă n-a fost de la început) în slujba serviciului de spionaj al Rusiei (Ohrana), apoi al noii structuri informative bolșevice (CEKA). „Acest tip elegant, deștept – va consemna Pântea în evocările sale – , sub o formă amabilă și modestă s-a prezentat personal comisarului general al Armatei Moldovenești de pe lângă comitetul central, rugând să fie numit în regimentul moldovenesc «ca să deștepte pe frații lui moldoveni». Comisarului militar părăndu-i-se suspectă această dorință, i-a propus să lucreze în altă direcție, unde va fi de folos. Cătărău însă, cu lacrimi în ochi, a rugat și pe ceilalți membri ai comitetului să intervină pentru a fi primit ca soldat simplu în regimentul «fraților pentru a-i ajuta și lumina». A fost primit. Dar cine putea cunoaște ce gânduri nutrea acest om în mintea lui?!”⁶⁶. Evenimentele ulterioare vor demonstra că acest aventurier se strecurase în armata moldovenească pentru a o dezorganiza și tulbura.

Lansând lozinca „Totul aparține norodului, boierii trebuie omorâți”, Cătărău își crease un program cu un conținut demagogic, populist și „revoluționar”, în baza căruia fusese ales unanim șef al garnizoanei Chișinău. Deși Sfatul Țării propovăduia ordinea, disciplina și realizarea tuturor revendicărilor moldovenești pe cale legală, Cătărău contesta orice formă de proprietate, adresându-se militarilor și populației cu îndemnuri de genul: „totul este al vostru, puneți mâna cât se mai poate, că pe urmă va fi prea târziu”⁶⁷. Înconjurat de o adevărată „gardă preto-riană”, formată din indivizi aleși după chipul și asemănarea lui, Cătărău începuse o serie de acțiuni de gen haiducesc asemănătoare celor ale altui companion de-al lui, rusul Grigori Kotovski, membru al secțiunii bolșevicilor, cu care nu întâmplător stabilise raporturi de „conlucrere”. Împreună cu acesta, Cătărău crease la Dubăsari un depozit de arme, făcând agitație pentru declanșarea unei răscoale în Basarabia⁶⁸, începând cu armata unde se resimțea o puternică mișcare de contestare a ofițerilor și subofițerilor. El, chipurile, lua de la bogați pentru a da la săraci. Dar, în realitate, cum proceda? Pe baza ordinilor verbale

date de Cătărău, „comisii speciale” alcătuite din oamenii săi „rechiziționau” animale și alte bunuri luate cu jafca din proprietățile oamenilor înstăriți din județ. Acestea erau aduse la Chișinău și adăpostite în curtea Seminarului Teologic. Rechizițiile se făceau „pentru binele norodului”. „Buna credință a nenorociților soldați era perfect înșelată – arăta Pântea. Cătărău, liniștit și sigur, opera ca în codru. Lozincile lui au prins rădăcini: ele erau ademenitoare și ușor realizabile. De la demagogie Cătărău trecu la escrocherie”⁶⁹. „Haiducul” bolșevic s-a gândit că nu e rău ca din această campanie „revoluționară” să facă și ceva avere. El a dispus că, dacă rechiziționarea vitelor se face potrivit ordinelor sale date verbal, în schimb eliberarea acestora să aibă loc numai pe bază de chitanță, adică în mod „legal”, chipurile. Dar eliberarea nu se făcea oricum, ci contra cost, firește, banii luați de la proprietari intrând în buzunarele lui Cătărău. Rostul chitanțelor era să se dea o față de „legalitate” și ca haiducul să aibă un control exclusiv asupra sumelor încasate de la proprietari. Întrucât o asemenea măsură, în mod firesc, crea o oarecare nedumerire în rândul militarilor din regimentul său, Cătărău găsisse și argumentul „pertinent” pentru această măsură, explicându-le acestora că vitele respective sunt destinate pentru hrana soldaților de pe front și în caz de reținere vor avea de suferit frații și surorile lor de la țară, fiindcă „li se va rechiziționa și ultima vacuță de la copii”⁷⁰. Cu această ultimă formulare „înduioșătoare”, ordinul dat de Cătărău avea „priză” în rândul soldaților din subordinea sa. El amenința, astfel, să compromită mișcarea revoluționară și de resurrecție națională din Moldova de Răsărit.

Între Directoratul Militar și Ilie Cătărău, ales șef al garnizoanei Chișinău, au apărut încă de la început o serie de divergențe, care s-au acutizat odată cu refuzul acestuia din urmă de a da curs ordinului șefului Directoratului privind organizarea primei parade militare în ziua de 25 decembrie 1917, când trupele moldovenești urmau să depună și primul jurământ militar. Influențați și chiar timorați de ideologia bolșevică, al cărei principal agitator era chiar șeful lor, Cătărău, majoritatea soldaților din Regimentul I Moldovenesc din Chișinău nu a participat la parada din 25 decembrie 1917. De altfel, Cătărău chiar ordonase să nu se participe la această manifestare, iar în ziua de 27 decembrie el a emis un ordin de organizare a unei alte parade la data de 1 ianuarie 1918. Ordinul se încheia cu următoarele cuvinte: „armatele revoluți-

onare trebuie să arate Sfatului Țării, cu reacționarii lui, că spiritul de libertate încă trăiește în inimile norodului”⁷¹. Era evident că, în timp ce parada din 25 decembrie avusese un caracter național, cea preconizată de Cătărău trebuia să aibă unul „internațional”, de esență bolșevică și cu un caracter explicit amenințător împotriva Sfatului Țării.

Pântea și-a dat seama de pericolul pe care-l reprezenta Cătărău, prin faptul că ar fi fost „ales de întreaga oaste” și că în acest fel putea instiga masele de soldați împotriva puterii legale a Republicii Moldovenești. În consecință, trebuiau luate măsuri neîntârziate de neutralizare a acestuia. Mai întâi chestiunea a fost discutată în Consiliul Directorilor, în noaptea de 27-28 decembrie 1917, dar se pare că bolșevicii deja bănuiau ceva sau poate chiar aveau agenți acolo, pentru că după terminarea ședinței, așa cum arată Pântea, „ne-am trezit de îndată cu Cătărău la ușă, înconjurat de câțiva soldați înarmați, complet turburați și furioși, care ne-au întrebat brusc: «Ați hotărât arestarea șefului nostru?». Am răspuns calm: «Avem altă treabă decât a ne ocupa de șeful D-vs». Surprinși de acest răspuns, ei se uitau unul la altul, iar noi ne-am continuat drumul”⁷². Intrigați de felul cum a putut să afle Cătărău de discuția din Consiliul Directorilor, membrii acestuia au hotărât ca, pentru a-l „adormi” pe acesta și a-i distrage atenția, până la 31 decembrie să nu se mai discute despre „personajul” respectiv.

În dimineața zilei de 31 decembrie 1917, Gherman Pântea a discutat cu președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț, convenindu-se ca Ilie Cătărău să fie arestat chiar în noaptea de revelion, pentru a nu-i permite acestuia să participe la parada militară programată pentru ziua următoare (1 ianuarie 1918) și care ar fi putut fi „fatală” pentru mișcarea națională din Basarabia. La solicitarea lui Pântea, problema nu mai trebuia să fie discutată în plenul Consiliului Directorilor, din considerentele „contrainformative” rezultate din cele de mai sus. Inculeț a fost de acord, a semnat ordinul de arestare, iar Pântea a fost însărcinat cu punerea lui în aplicare. Oficial, Cătărău a fost învinovățit de spionaj și abuz de putere în scopuri personale⁷³.

În aceeași zi de 31 decembrie 1917, Directoratul Militar condus de Gherman Pântea a luat hotărârea asupra modului în care să fie arestat Ilie Cătărău. Dificultatea consta în faptul că o parte din armata moldovenească se afla deja sub influența lui Cătărău, iar cealaltă parte, deși

„disciplinată și credincioasă republicii”, nu aprecia oportuna arestarea acestuia, ceea ce cam tot același lucru însemna. În aceste condiții, Pântea a decis să se implice personal în acțiune și să se adreseze, pentru sprijin, comandantului Regimentului IV de cazaci „Zaamurski”, plutonierul major Ermolenko. În urma negocierilor cu acesta s-a stabilit ca, în schimbul unei sume de bani, cazacii să fie la dispoziția lui Pântea în cursul nopții de revelion ce urma și să intervină atunci când li se va cere acest lucru. La ora 1.00, Ermolenko și soldații săi trebuiau să fie la Pântea acasă. În acea seară, la ora 21.00, Pântea a mers la locuința potului și prietenului basarabean Iorgu Tudor, din strada Nikolaevskaia nr. 130, unde fusese invitat, împreună cu mai mulți apropiați, pentru petrecerea nopții Anului Nou. Aici era o atmosferă de destindere și voie bună specifică revelionului, cu participarea unor protagoniști importanți ai mișcării naționale din spațiul românesc, atât basarabeni ca Ion Pelivan, Pantelimon Halippa, dr. Elena Alistar, Anton Crihan, Grigore Cazacliu, Teofil Ioncu, Ion Văluță, Nina Bogos, Liviu Marian, V. Semaca ș.a., dar și transilvăneni ca Onisifor Ghibu. S-au rostit „cuvântări înfocate cu urări de a ne întâlni cu toții la Alba Iulia”⁷⁴. În această ambianță veselă s-au fredonat și cântece pe versuri improvizate, având dedicații de genul: „Frunză verde de arțar, trăiască Doamna Alistar; Frunză verde leuștean, trăiască Domnul Pelivan; Frunză verde de șofran, trăiască Halippa Pan; Frunză verde de mohor, trăiască Ghibu Onisifor”⁷⁵.

Aflat sub presiunea celor stabilite în legătură cu arestarea lui Cătăraș, Pântea nu a putut rămâne prea mult timp la petrecerea din locuința lui Iorgu Tudor și, la un moment dat, a trebuit să plece, scuzându-se sub un pretext oarecare față de gazdă și cei prezenți. A mers imediat la Directorul General al Comunicațiilor, N. N. Codreanu, la care a rămas până aproape de ora 24.00 și căruia i-a destăinuit planul, argumentându-i că „arestarea este singura soluție și că dându-mi seama de riscul la care mă expuneam, îl rog ca în cazul unei nenorociri pentru mine să fie dânsul tovarăș de mângâiere pe lângă părinții mei”⁷⁶. Pentru acțiunea propriu-zisă de arestare, Pântea s-a îmbrăcat în uniformă de soldat, fiind înarmat cu două revolve „Mauser”. De la N. N. Codreanu a plecat acasă la el, unde îl așteptau Ermolenko, împreună cu 25 de cazaci înarmați. De aici soldații s-au urcat într-un autocamion, Ermolenko împreună cu două ajutoare ale sale într-un automobil, iar Pântea l-a

luat cu el pe comandantul pieței Chișinău, Levenzon, în autoturismul personal, toți îndreptându-se spre hotelul „Londra”, unde locuia Cătărașu. Iată cum descrie Pântea desfășurarea acțiunii de arestare a acestuia: „La intrarea în hotel am fost întâmpinați de prima gardă, care nu ne-a opus rezistență, astfel că ne-am îndreptat spre camera lui Cătărașu. Santinelele de la ușă, văzându-ne, ne-au somat să ne oprim, amenințându-ne cu arma, dar cazacii s-au repezit la acești păzitori, i-au dezarmat și i-au arestat. Comandantul pieții – Levenzon – a bătut la ușa lui Cătărașu, anunțându-l că are a-i face o comunicare urgentă în legătură cu parada de a doua zi. Cătărașu l-a întrebat dacă e singur și, la răspunsul afirmativ al lui Levenzon, a deschis ușa. În momentul acesta am năvălit în odaie, cu toții, iar garda lui Cătărașu din interiorul camerei a început să tragă în noi focuri de revolver, rănind pe un cazac, ceea ce a îndârjit pe ceilalți cazaci, care s-au repezit asupra oamenilor din garda lui Cătărașu, lovindu-i și dezarmându-i. Subsemnatul, în numele Republicii Moldovenești am declarat arestat pe Ilie Cătărașu, după care numitul a fost ridicat, scos afară și imbarcat în camion”⁷⁷. Înainte de a urca în automobil, Cătărașu s-a adresat celor prezenți cu aceste cuvinte: „Pe acest pământ m-am născut, aici am crescut, dă-mi voie să-mi sărut pământul strămoșesc”⁷⁸. Deloc impresionat de patetismele lui Cătărașu, Pântea a ordonat ca acesta să fie imediat imbarcat în automobilul care a pornit în direcția Odessa, conform planului stabilit. Pentru supravegherea lui Cătărașu pe timpul transportului au fost delegați deputații Sfatului Țării Grigore Turcuman și Tudose, care au fost ajutați de aghiotantul lui Pântea, lt. Harconiță. La Odessa, Cătărașu a fost predat comisarului ucrainean Poplavko. La întrebarea acestuia de ce este arestat, Cătărașu a răspuns că „moldovenii basarabeni trag spre România; singurul eu lupt ca Basarabia să se unească cu Ucraina”⁷⁹. Față de un asemenea răspuns, comisarul Poplavko, animat și el ca mulți ucraineni din acea vreme de dorința ocupării Basarabiei, l-a pus în libertate pe Ilie Cătărașu, fapt ce a stârnit senzație și o vie neliniște în cercurile conducătoare ale tinerei Republici Moldovenești.

Conștient că nu se mai poate întoarce în Basarabia, Cătărașu și-a procurat un pașaport fals și a ajuns în Franța, unde nu și-a schimbat stilul de viață aventurier, a comis diverse infracțiuni și a fost condamnat. Abia după război, în primii ani ai regimului totalitar de stânga de tip sovietic, el a revenit în România, încercând să profite de faptul că în

anii 1917-1918 a acționat conform cauzei „revoluționare” comuniste, făcând declarații publice adesea mincinoase împotriva unor „reacționari burghezi” de genul lui Gherman Pânteș. În decursul timpului, Ilie Cătărău a rămas un personaj extrem de controversat, îndeosebi în rândul basarabenilor, inclusiv în discuțiile acestora din perioada de relativă liberalizare a regimului comunist.

Prin acțiunea de arestare a lui Ilie Cătărău, Gherman Pânteș a riscat mult, fiind reținut, la rândul lui de către bolșevici, din fericire însă pentru scurtă vreme. Cătărău nu va pierde ocazia să se răzbune pe Pânteș, acuzându-l în presă de fapte, în cea mai mare parte inventate, pentru a determina condamnarea acestuia la închisoare de către autoritățile comuniste de la București.

Toate acestea se întâmplau într-un context în care, după desființarea organizațiilor bolșevice de pe front, o parte activă a liderilor acestora au revenit la Chișinău, acționând intens împotriva Unirii Basarabiei cu România. Conform informațiilor obținute la vremea respectivă, printre agitatorii bolșevici mai cunoscuți se aflau: Melcum, președinte al unei organizații armenesti cu o asemenea orientare, Perper și Pancratie Teodor, care organizaseră în incinta spitalului din Costiujeni un centru bolșevic⁸⁰.

La sfârșitul lunii decembrie 1917, începutul lunii ianuarie 1918, Republica Democratică Moldovenească, de facto, abia își căpătase libertatea, iar instituțiile create aveau încă o putere politică limitată. În cea mai mare parte a lor, localitățile dintre Prut și Nistru se aflau sub influența altor forțe sau erau dominate de haos. Aflată în retragere prin Basarabia, armata rusă a început să jefuiască, să violeze și să omoare populația civilă băștinașă, fruntașii basarabeni fiind asasinați de către organizațiile comuniste.

În iarna anului 1917, starea de anarhie din Basarabia s-a înrăutățit. Refugiații, prizonierii ruși întorși din Germania, prizonierii germani în drum spre țările lor, întreprindeau acte de vandalism, violențe, crime, distrugerii, care au destabilizat complet ordinea în Basarabia. Consiliul Directorilor era incapabil să mai mențină ordinea în nou-proclamata Republică, cu atât mai mult cu cât avea de înfruntat rezistența violentă a bolșevicilor instigați de Moscova⁸¹. În decembrie, cete înarmate

de bolșevici se adunaseră la Chișinău pentru a se deda la grave provocări la adresa Consiliului. Singurul sprijin al Republicii Democratice Moldovenești era parlamentul ales, Sfatul Țării, care trebuia să fie „zdrobit și nimicit”. „În această privință cântau în unison cu toții: revoluționarii și reacționarii, anarhiștii și bolșevicii, precum și toți aceia care vedeau în parlamentul Basarabiei pericolul pentru existența și stăpânirea lor de odinioară”⁸².

La 1 ianuarie 1918 s-a instalat la Chișinău un cuib de anarhie și bolșevism cunoscut sub denumirea de „Front-otdel” (o parte din front), cu sediul în localul Liceului pentru Fete „Principesa N. Dadiani”. Această forță armată devine un mare pericol pentru însăși existența Republicii Democratice Moldovenești. Atunci când, în ziua de 6 ianuarie 1918, în Basarabia sosea de la Kiev corpul ofițerilor prizonieri ardeleni, pregătit să lupte împotriva austro-ungarilor, aceștia au fost dezarmați de bolșevici. Câțiva deputați în Sfatul Țării au fost prinși de forțele militare bolșevice, iar alți deputați au părăsit Chișinăul sub amenințarea cu moartea. Pe data de 9 ianuarie 1918, Gherman Pântea a fost „reținut” într-o pivniță de către „Front-otdel”, fiind eliberat în aceeași zi, odată cu soldații și ofițerii ardeleni arestați, grație implicării armatei moldovenești.

Despre fenomenul de haos din armată relata cu regret și dr. Elena Alistar, membru al Sfatului Țării, într-o lucrare memorialistică referitoare în special la situația din intervalul de timp decembrie 1917 – începutul anului 1918 : „Soldații moldoveni, pe care îi trimiteam contra devastatorilor, fiind și ei, în mare parte, molipsiți de ideile bolșeviste, deseori treceau de partea acestora”⁸³.

Situația incertă și pătrunderea ideologiei bolșevice printre militarii din unitățile din Basarabia au făcut ca, la începutul anului 1918, anarhia să devină incontrollabilă în acest teritoriu, fapt ce i-a determinat pe basarabeni să apeleze la o forță militară organizată din afara republicii, pentru a stopa fărâdelegile și acțiunile banditești, pentru a garanta pacea civilă și integritatea recoltelor din ținut. Și această forță militară organizată nu putea fi decât cea a României. Armata română rămăsese singură pe Frontul de Est după retragerea rușilor, fiind și ea nevoită în cele din urmă să accepte armistițiul cu germanii la 9 decembrie 1917.

La 22 decembrie 1917, prin intermediul Consiliului Directorilor, Sfatul Țării a cerut guvernului român aflat la Iași să trimită armata să restabilească ordinea. După mai multe apeluri primite cu prudență, guvernul român a decis să trimită peste Prut două divizii de infanterie și două de cavalerie, pentru restabilirea ordinii, protejarea populației, apărarea căilor de comunicație și a depozitelor, cu mențiunea că armata română fusese chemată prin comandamentul militar rus. La intervenția în Basarabia a participat și misiunea franceză, care se afla atunci în țara noastră, în baza înțelegerilor convenite în cadrul Antantei. Trupele române, conduse de generalul Ernest Broșteanu, însoțit de generalul Henri Berthelot, comandantul misiunii franceze, au trecut Prutul în ziua de 10 ianuarie 1918, fiind întâmpinate cu bucurie de populația autohtonă. Înaintarea spre capitala Basarabiei s-a făcut rapid. Înainte de sosirea trupelor române la Chișinău, a avut loc ședința comună a tuturor comitetelor militare moldovenești, prezidată de președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț. Pe 12 ianuarie, aceste comitete revoluționare au trimis la Călărași o delegație în frunte cu Ion Inculeț și Ion Pelivan, pentru a veni în întâmpinarea Diviziei a 11-a, care se îndrepta spre Chișinău, și a discuta cu generalul Broșteanu condițiile intrării în capitală. Acesta a explicat faptul că nu sunt motive pentru a i se pune piedici la intrarea în Chișinău, căci Armata Română vine pentru „paza depozitelor de armament și a căilor ferate”. La 13 ianuarie, generalul trebuia să primească un răspuns. După cum va arăta mai târziu Gherman Pântea, răspunsul a întârziat o oră și Broșteanu i-a ordonat colonelului Atanasiu să înainteze spre Chișinău. Atanasiu se afla deja în satul Cojușna când Pântea i-a adus ordinul. După tratative, la ora 18.30, Armata Română a intrat în Chișinău dinspre bariera Sculeni⁸⁴. A fost întâmpinată și salutată de câteva escadroane moldovenești, cu steaguri naționale, iar în fruntea lor era Primul Director Pantelimon Erhan și directorul de Război, Gherman Pântea. În după-amiaza zilei de 13 ianuarie a avut loc ședința Sfatului Țării, prezidată de Ion Inculeț, care a declarat, între altele, că „dacă a fost înlăturată izgonirea Sfatului Țării și arestarea deputaților și dacă nu s-au întâmplat linșări, apoi în acestea este meritul meu, al lui Erhan și al lui Pântea”⁸⁵. Similar a vorbit și Primul Director, P. Erhan, care în finalul discursului și-a exprimat speranța că „și Sfatul Țării se va asocia cu mine pentru a exprima recunoștință lui Pântea”⁸⁶.

Pe 16 ianuarie 1918 s-a reușit eliberarea Chișinăului de jefuitori. Unitățile bolșevice s-au retras la Tighina, fără a opune rezistență, fiind complet anihilate la 7 februarie. În același timp, Divizia a 13-a trecut Prutul în sudul Basarabiei, unde dezordinea era cu atât mai mare cu cât elementele bulgare, lipovene, tătare, găgăuze fuseseră incitate la dezordine de bolșevici și pe care armata rusă le scăpase complet de sub control. Pacificarea regiunii a fost mai dificilă, dar până la 8 martie, în condiții de iarnă grea, Armata Română a intrat în Cetatea Albă. Astfel, întreaga Basarabie era eliberată. Puterea sovietică, ignorând principiul autodeterminării pe care aparent îl susținuse până atunci, a considerat acțiunea drept un act de agresiune pe propriul teritoriu, a rupt relațiile diplomatice cu România și a confiscat tezaurul României aflat atunci la Moscova.

În istoriografia de sorginte sovietică, rezistența militară împotriva unităților militare românești, care înaintau spre Chișinău în scopul înlăturării anarhiei, a fost prezentată adesea tendențios. Forțele bolșevice din teritoriu au format un detașament militar pentru „apărarea” orașului Chișinău. În acest scop, la 8 ianuarie 1918 a fost emis ordinul nr. 1 pentru detașamentul respectiv. Mai târziu, Gherman Pântea va arăta că el și colegii lui din conducerea Directoratului de Război, luând cunoștință de acest ordin, au trimis anume unitățile moldovenești bolșevizate în direcția Hâncești, pentru a nu opune rezistență trupelor române⁸⁷.

În ședința Guvernului din 22 ianuarie 1918 a fost citită telegrama ministrului francez, aflat la Iași, în care se menționa că trupele române au fost trimise în Basarabia în baza unei înțelegeri între aliați și au ca scop să apere spatele frontului, potrivit regulilor militare, și că această acțiune „nu poate schimba situația internă din Basarabia”⁸⁸. După venirea trupelor române, unitățile moldovenești nu au fost desființate, deși în rândurile acestora existau și opinii favorabile autodesființării lor.

La 24 ianuarie 1918 Sfatul Țării proclamă independența Republicii Democratice Moldovenești. Se formează un nou guvern al Basarabiei, condus de dr. Daniel Ciugureanu. Directoratul General pentru Probleme Militare și Maritime, care fusese condus până atunci de Gherman Pântea, a fost transformat în Minister de Război. În funcția de titular al resortului a fost numit colonelul Brăescu, avansat mai târziu la gradul de general. Noul Minister de Război a continuat activitatea de formare a armatei naționale.

În perioada imediat următoare, pe lângă atacurile bolșevice venite din teritoriul de peste Nistru controlat de germani, apar și pretenții teritoriale din partea Ucrainei, proclamată și ea independentă. Sfatul Țării începe atunci să manifeste intenții de unire cu România, care sunt exprimate și prin „moțiuni de unire votate de diferite județe” (Soroca, Bălți). Unirea cu România a fost hotărâtă de Sfatul Țării la 27 martie 1918 prin 86 de voturi contra 36 (pentru menținerea independenței) și 3 abțineri. Gherman Pântea a votat pentru Unirea Basarabiei cu patria-mamă.

În cadrul Sfatului Țării, Gherman Pântea a activat în Comisia Școlară, ca pedagog de profesie, și în Comisia de Lichidare. A conlucrat cu Pantelimon Halippa, Vlad Herța și Ion Pelivan. Așa cum am arătat mai sus, în primul guvern al Basarabiei autonome îi revine postul de adjunct al titularului Directoratului General de Război și Marină, dar în realitate a exercitat funcția de șef al acestui resort. În mod nefundamentat, mai târziu, i s-a reproșat faptul că s-a manifestat ca un adversar înverșunat al revenirii Basarabiei la România. În ziarul „Epoca” din 12 martie 1935, istoricul și genealogistul Emanoil Hagi Moscu îl acuza vehement că era autorul masacrului voluntarilor ardeleni săvârșit în noaptea de 6 ianuarie 1918 în gara Chișinău. I se contesata calitatea de Ministru de Război al Republicii Moldovenești – cum semnase Pântea în Buletinul Ofițerilor de rezervă –, arătându-se, pe bună dreptate, că el fusese doar loctiitor al directorului general de război⁸⁹. În acest sens, se citau și pasaje din corespondența ce o purtase în ianuarie 1918 cu căpitanul Anatol Popa, din Bălți, împușcat ulterior de trupele române. Pântea îi scria acestuia următoarele: „Eu, ca muncitor cinstit din partida republicii care ține cu Rusia politicește, convins că Basarabia republicană este pe cale numai cu Rusia, găsesc că este o crimă să rămân în serviciu. Vă promit că pe Basarabia am s-o apăr ca republică alături de Rusia, chiar dacă m-ar costa și viața ... eu am dat ordin să iasă la front toată armata moldovenească; când am aflat că românii vin cu prea mari forțe, am schimbat ordinul. Românii se țin tare... Tare mă tem că românii să ne ia nouă Basarabia. Mai la urmă e greu, dar ieftin nu ne vom da. Dacă voi vedea că cineva se uită peste Prut, imediat vă voi da de știre”⁹⁰. Intervenția lui Hagi Moscu nu era prima de acest gen, iar Gherman Pântea îl dăduse și în judecată pentru calomnie. În 1935, același Hagi Moscu îl acuza și pe marele istoric Nicolae Iorga, „care

deține monopolul patriotismului în această țară”, că i-a luat apărarea lui Gherman Pânteia⁹¹. Referitor la atitudinea adoptată de Pânteia în ianuarie 1918, revista „Patrimoniu” o caracteriza drept cel puțin stranie (...) ambiguă, greu de definit. Se arată în continuare – fără a se aduce dovezi documentare, ci doar pe baza unor speculații – că era posibil ca acea ambiguitate să îi fi fost impusă de condițiile extrem de dificile în care a fost obligat să acționeze. Există însă o serie de argumente care arată că, la momentul respectiv, Gherman Pânteia s-ar fi putut manifesta public împotriva unirii numai din calcul politic.

În ziua de 7 martie 1919, Gherman Pânteia a participat ca delegat al guvernului român la marea adunare de la Tarutino, județul Cetatea Albă, unde comunitatea coloniștilor germani din Basarabia a votat, prin aclamații, o moțiune de aderare la hotărârea Sfatului Țării, din 27 martie 1918, privind Unirea acestei provincii cu România. De menționat că deputații germani din Sfatul Țării se abținuseră de la vot, întrucât nu avuseseră împuternicirea întregii comunități germane de a vota în numele ei. După cum consemnează Pânteia, „sărbătoarea aceasta de loialitate față de statul român a durat două zile. Școlile, în cinstea marelui eveniment, erau închise; bisericile, prin sunetele clopotelor, vesteau populația despre fericita înfrățire a poporului german cu cel român – pentru totdeauna”⁹². La aceste manifestări, care s-au transformat într-o sărbătoare românească, întrucât s-au încheiat cu o Horă a Unirii, au luat parte toți ofițerii regimentului de cavalerie în frunte cu colonelul Răureanu, precum și soțiile lor, autoritățile civile și Gherman Pânteia.

La solicitarea coloniștilor germani din Basarabia, Pânteia a însoțit apoi o delegație a acestora, la București, unde a avut loc o întâlnire cu regele Ferdinand I și reprezentanți ai guvernului român. Audiența la regele Ferdinand a fost deosebit de emoționantă, acesta subliniind că „simte o îndoită bucurie: întâi ca Rege al tuturor Românilor și apoi ca german, față de hotărârea înțeleaptă luată de populația germană din Basarabia”⁹³.

Într-un „Rescriptum” care i-a fost remis de către Președintele Republicii Moldovenești, Ion Incuț, cu puțin timp înainte de hotărârea luată de unire a Basarabiei cu patria mamă, acesta aprecia destoinicia pe care Gherman Pânteia a dovedit-o în conducerea departamentului Ministerului de Război, în „timpurile cele mai grele, în perioada de la

7 decembrie 1917 până la 26 ianuarie 1918, când țărișoara noastră se afla în mare primejdie și când prin toate unghiurile țării și pe tot cuprinsul ei cutreerau dușmanii neamului nostru”. Ca recunoștință pentru toate aceste merite, căpitanului Gherman Pântea i se exprimau mulțumiri, iar ca „recunoștință pentru adevăratul luptător”, era înaintat la gradul de maior și i se acorda Ordinul «Sf. Vladimir» în grad 4 de cavaler cu spade⁹⁴. Dar cel mai puternic argument este votul categoric dat de Gherman Pântea pentru Unirea Basarabiei cu România și împroprietărirea țăranilor, la adunarea Sfatului Țării, la 27 martie 1918.

Nu mai puțin importante sunt aprecierile altor congeneri basarabeni ai lui Pântea, protagoniști la rândul lor ai Unirii Moldovei de Răsărit cu România, după ce Pântea a publicat în ziarul „Dreptatea” din primele luni ale anului 1931 fragmente din viitoarea sa carte în care evoca amintirile sale cu privire la rolul jucat de organizațiile moldovenești militare în actul Unirii. În acest sens, în martie-aprilie 1931, Pântea a primit o serie de scrisori de apreciere din partea lui Vasile Cijevschi, fost deputat în Sfatul Țării și președinte al Congresului Militar Moldovenesc, col. Simeon Gurschi, fost comandant al Regimentului 1 Moldovenesc de Infanterie, col. Mihai Popa, fost comandant al Brigăzii de Cavalerie Moldovenești și, nu în ultimul rând, maiorul Emanoil Catelli, ofițerul de stat major care jucase un rol esențial în constituirea celei mai puternice organizații a militarilor moldoveni din toată Rusia, la Odessa, în vara anului 1917. Într-o scrisoare olografă din 22 martie 1931, Catelli îi reproșa lui Pântea tocmai „modestia” dovedită în amintirile publicate în ziarul „Dreptatea” și în care nu evidențiasse în măsură suficientă rolul său personal în cursul evenimentelor din 1917-1918. Din descrierea făcută de Pântea – scria Catelli în epistola sa – nu reiese „rezultatul activității D-voastră. Eu, care v-am urmărit de aproape începând cu înființarea primei organizații militare în Odessa și cu încoronarea mișcării «Comitetul Central Militar» în Chișinău și Sf. Țerei, sunt îndreptățit să afirm că energia și inteligența D-tale au făcut mult mai mult decât reiese din amintirile D-voastră tipărite în «Dreptatea»”⁹⁵. Concluzia lui Catelli era că personalitatea lui Gherman Pântea „a avut o influență mult mai mare în mersul progresului ideii pe care am servit-o. Viitorul istoric cred că va lămuri și va da în adevărata lumină activitatea D-voastră din timpurile mari”⁹⁶.

Un alt argument îl constituie încrederea de care s-a bucurat Pântea din partea autorităților și a unor personalități de cultură românești, precum și cariera strălucită pe care a făcut-o în cadrul României reîntregite. De menționat că, pentru cea de-a doua ediție a lucrării *Rolul organizațiilor militare în actul unirii Basarabiei*, apărută în anul 1932, Gherman Pântea a beneficiat de o prefață redactată de Nicolae Iorga, care apreciază în mod deosebit însemnătatea lucrării și rolul pe care l-a jucat autorul ei în evenimentele epocale din 1917-1918, ce au dus la formarea României Mari.

- Note** ■
- ¹ Gherman Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii*, Tipografia „Dreptatea” (Pasaj), Chișinău, 1931, p. 5.
 - ² Vitalie N. Ciobanu, *Militarii basarabeni 1917-1918. Studii și documente*, Ministerul Apărării al Republicii Moldova, Muzeul Armatei Naționale, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, Chișinău, 2010, p. 48.
 - ³ Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 9.
 - ⁴ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 48.
 - ⁵ Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 8.
 - ⁶ *Ibidem*, p. 10.
 - ⁷ *Ibidem*, p. 14.
 - ⁸ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Chișinău, 1992, p. 262.
 - ⁹ Vezi pe larg Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 12-13.
 - ¹⁰ Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 15; Cristian Troncotă, *Primarul Odesei povestește*, în „Magazin Istoric”, Anul XXIX, nr. 3 (336), martie 1995, p. 48-49; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 48-49.
 - ¹¹ *Ibidem*, p. 15; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 49.
 - ¹² Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 16; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 49. Vezi și cuvântarea lui Grigore Sinicliu la înmormântarea lui Gherman Pântea, din ziua de 4 februarie 1968, în vol. Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Vol. 7, p. 104-105.
 - ¹³ Iorgu Tudor, *În vâltoarea revoluției din 1917-1918. Basarabia Autonomă și Republică*, iunie 1967, p. 67.
 - ¹⁴ Cristian Troncotă, *loc. cit.*, p. 45.
 - ¹⁵ Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 16.
 - ¹⁶ *Ibidem*, p. 8; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 49.
 - ¹⁷ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 49.
 - ¹⁸ Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 17.

¹⁹ *Ibidem*, p. 18.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 19; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 51.

²³ *Apud* Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 51.

²⁴ *Vezi pe larg Ibidem*, p. 94-95.

²⁵ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 22.

²⁶ *Ibidem*, p. 23.

²⁷ *Ibidem*, p. 23-24.

²⁸ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 24.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 24-25.

³³ *Ibidem*, p. 27.

³⁴ Despre contactele cu Leon Troțki, Pantelimon Halippa va fi anchetat în cursul procesului intentat de instanțele sovietice, la Chișinău, în anul 1952 (*Vezi* Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa*, p. 95-96).

³⁵ A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 38-39.

³⁶ Gherman Pânteia, *Memoriile mele în legătură cu Basarabia*, 5 februarie 1965, p. 3; Petre Porea, *Bolșevicii români au sărbătorit crearea României Mari organizând acțiuni teroriste*, în „Curentul” din 1 decembrie 2005.

³⁷ *Ibidem*, p. 3-4; Petre Porea, *loc. cit.*

³⁸ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 65.

³⁹ Gherman Pânteia, *Rolul organizațiilor militare ...*, p. 28.

⁴⁰ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 65.

⁴¹ Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Vol. 7, p. 66.

⁴² Ștefan Holban, *Evenimentele Congresului ostașilor din 1917*, în „Patrimoniul”, nr. 1, Chișinău, 1991, p. 10; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 9.

⁴³ Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 68.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 33.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 34.

⁵¹ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 69.

⁵² Gherman Pânteia, *Memoriile mele în legătură cu Basarabia*, p. 4.

⁵³ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 70.

⁵⁴ Gherman Pânteia, *Rolul organizațiilor militare ...*, p. 55.

⁵⁵ George Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei*, Chișinău, 1917, p. III; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Vol. 7, p. 47.

⁵⁶ Vasile Harea, *Basarabia pe drumul unirii. Documente*, București, 1995, p. 38; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Vol. 7, p. 47.

⁵⁷ *Consiliul Directorilor Generali ai Basarabiei* este denumirea cabinetelor de miniștri (directori generali) care au guvernat Republica Democratică Moldovenească și apoi regiunea românească Basarabia în perioada 7 decembrie 1917 - 12 decembrie 1918. În perioada activității Sfatului Țării, au funcționat trei guverne ale Basarabiei conduse de Pantelimon Erhan, dr. Daniel Ciugureanu și dr. Petre Cazacu.

⁵⁸ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 60-61; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁹ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 115.

⁶⁰ Dimitrie Bogos, *La răsărit: Moldova de la Nistru 1917-1918*, Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, Chișinău, 1998, p. 129; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 115.

⁶¹ „Cohortele” au fost primele unități militare naționale organizate în Basarabia, reprezentând un gen de detașamente polițieniști, al căror scop era să restabilească ordinea în ținut. Ele urmau să includă detașamente formate din soldați refăcuți după rănilor suferite pe câmpul de luptă, repartizate în diferite orașe ale Basarabiei în scopul luptei cu anarhia (Vezi pe larg Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85).

⁶² Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 118.

⁶³ Vezi *Ibidem*, p. 115-116.

⁶⁴ Pentru majoritatea cetățenilor Brașovului, statuia respectivă de 20 m a rămas ca fiind statuia lui Arpad, ducele care a condus triburile maghiare în Pannonia. Ruinele rezultate din explozia provocată de Cătăruș și Kirilov au rămas pe munte până în 1966, când au fost îndepărtate de autorități. Astăzi, capul statuii se află în Casa Parohiei Evanghelice din Brașov, iar pe Tâmpa mai există doar fundația soclului.

⁶⁵ Alina Andrei, *Legendele Brașovului*, în www.mytex.ro/fapt..myTEXro, din 30 iunie 2009.

⁶⁶ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 63.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 64.

⁶⁸ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 129.

⁶⁹ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 68.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 69; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 126.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 5, din 1918; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 116.

⁷⁴ Iorgu Tudor, *op. cit.*, p. 163.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 164.

⁷⁶ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 70.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 70-71.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 71.

⁸⁰ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 129-131.

⁸¹ Vezi Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, Editura Nemira, București, 1997, p. 37.

⁸² Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 77.

⁸³ Elena Alistar, *Amintiri din 1917-1918*, în „Patrimoniul”, nr. 3-4, 1991, p. 112; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 8.

⁸⁴ Gherman Pânteia, *op. cit.*, p. 79; Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 111.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem*, p. 131.

⁸⁸ Vitalie N. Ciobanu, *op. cit.*, p. 135.

⁸⁹ Cristian Troncotă, *loc. cit.*, p. 45.

⁹⁰ *Ibidem.*

⁹¹ *Ibidem.*

⁹² Gherman Pântea, *op. cit.*, p. 102.

⁹³ *Ibidem.*

⁹⁴ *Ibidem*, p. 108; Iurie Colesnic, *op. cit.*, p. 47.

⁹⁵ A.N.I.C., Fond Gherman Pântea (1646), dosar 15, f. 1-2.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 2.

Nicolae FELECAN

Nicolae Drăgan, demn urmaș al Școlii Ardelene

N.F. – prof. univ. dr., latinist, membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2004), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș.a.

În galeria urmașilor Școlii Ardelene se înscrie cu demnitate și năsăudeanul, de confesiune greco-catolică, Nicolae Drăgan, profesor al Universității „Regele Ferdinand” din Cluj, membru al Academiei Române, al treilea din galeria celor 23 de academicieni pe care i-a dat până în prezent Țara Năsăudului, după Florian Porcius și George Coșbuc. Născut în Zagra, la 18 februarie 1884, și-a început studiile în localitatea natală, avându-l ca învățător pe propriul tată, Teodor Drăgan. Le-a continuat la Liceul grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud și apoi la Universitatea din Budapesta, unde și-a luat și doctoratul.

În total a petrecut la Năsăud, după propria-i mărturisire, „22 de ani din viață, fără îndoială cei mai frumoși”. „Am fost, spune într-o scrisoare savantul, 8 ani elev al liceului, 13 ani profesor al lui (un an și jumătate „director substituit”), iar 4 ani bursier al Fondurilor la Universitate (ca membru al Colegiului „Baron Eötvös” din Budapesta). Astfel pot spune că Năsăudului îmi datoresc, direct ori indirect, toată pregătirea pentru viață” (AS, 28: 102).

În continuarea acestei scrisori, datată Cluj, 4 iunie 1939 și trimisă directorului liceului din Năsăud, cu scopul de a-i mulțumi acestuia

pentru felicitarea prilejuită de alegerea sa ca membru activ al Academiei Române, se menționează și atmosfera de lucru care se instalase la această instituție de cultură românească. „Am avut câțiva excelenți profesori. Dintre ei unii mi-au fost mai târziu colegi buni, care m-au încurajat în străduințele mele de muncă științifică. Dl V. Șotropa m-a luat chiar colaborator la o lucrare (*Istoria Școalelor Năsăudene*)¹, care nu intra în preocupările mele, dar care era necesară pentru școala pe care o serveam. Interesele mele științifice n-au lăsat indiferenți pe ceilalți colegi ai mei. Se formaseră două curente: al bătrânilor conservatori, ... și a noastră, a tinerilor, care ne orientam după vederile lui H. Paul², W. Wundt³ etc. În sala de ședințe erau zilnic discuții de limbă și literatură, deosebit de interesante, care au prins în vârtejul lor și pe matematicieni” (AS, 28: 102).

La un asemenea climat de lucru, de emulație și bună înțelegere, ar trebui să revină și actualul învățământ românesc! Pregătirea profesională, propensiunea spre colaborare și cercetarea izvoarelor locale vor duce întotdeauna la rezultatele dorite. Exemplul cel mai elocvent ni-l oferă tot Nicolae Drăgan, care mărturisește, în aceeași scrisoare, o situație cu care s-a confruntat la începutul carierei de dascăl. „Când am mers ca profesor suplinitor în septembrie 1906 în Năsăud, îmi dădusem *cu distincție* examenul special din limba latină și elină (firește îl dădusem și din limba și literatura română). Aveam trei teze de examen special, toate primite și ca teze de doctorat. Pe cea din limba elină n-am putut-o tipări, fiindcă m-ar fi costat tiparul 1400 coroane, sumă enormă pe acel timp, și rămăsesem orfan. Cea din limba latină era în strânsă legătură cu cea din limba elină și credeam că nu e bine să apară fără cea dintâi. Astfel am fost nevoit să mă îndrept spre limba română” (AS, 28: 103).

Demn de reținut este modul judecății sale în condițiile date de oferta locului, de posibilitățile de informare științifică, de starea socială proprie. Cităm: „Făcând o privire în frumoasa bibliotecă a liceului, mi-am dat seama numaidecât că în Năsăud, fiind sărac, nu voi putea cultiva, cum aș fi dorit, în mod științific filologia clasică, pentru care se cerea o mare bibliotecă, cu edițiile cele mai bune și mai nouă ale autorilor, cu studii și reviste apărute în străinătate, fiind vorba de o știință universală. În schimb puteam cultiva filologia română, care era bine reprezentată atât prin cărțile cumpărate, cât și prin biblioteca regretatului Gr.

Silași. Așa am început să scriu: *Limbă și istorie, Asperități sintactice*, dări de seamă și etimologii în „Transilvania” și în revista „Nyelvtudomány”, publicată de Academia maghiară din Budapesta și redactată de fostul meu profesor O. Asbóth, care mi le cerea.

O serie de manuscrise și cărți vechi găsite în biblioteca regretatului I. Marțian m-au ademenit spre literatura românească veche. Am făcut, încă fiind în Năsăud, câteva studii bine primite în acest domeniu” (AS, 28: 103-104).

Modul de a gândi și de a acționa al profesorului poate servi ca exemplu oricărui tânăr, din orice generație, cum însuși autorul scrisorii afirma: „Ceea ce s-a întâmplat cu mine poate servi ca dovadă că se poate lucra științific și într-un centru mic și cu mijloace puține, dacă cel ce dorește să lucreze își dă seama de situație și încearcă să exploateze tot ce se poate din ea” (AS, 1928: 104).

Într-adevăr, Nicolae Drăgan a excelat în câteva domenii; în onomastică, prin lucrările *Toponimie și istorie*, 1928, și *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, 1933. Despre prima carte, o adevărată monografie toponimică a Țării Năsăudului, prefațatorul cărții, istoricul I. Lupaș, spunea: „Din felul cum se succedează, geografic și istoric, numirile de diferite proveniențe: române, slave, maghiare și germane, păstrându-și cele dintâi dominațiunea în regiunile muntoase și lăsând pe cele din urmă să alterneze la câmp, se vede clar vechimea respectabilă a elementului românesc, împins neconținut spre munte și spre pădure atât de către elementele numeroase de invazie slavă, cât și de către cele dispartate de târzie penetrațiune maghiară sau germano-maghiară. Intelectualii din partea locului [și nu numai], citind studiul acesta, vor putea fi îndemnați a spori numărul monografiilor de sate și orașe, pentru care autorul le dă așa de prețioase indicațiuni istorice” (Drăgan 1928: *Prefață*). A doua, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, 1933, este o lucrare „în fața căreia cei mai aprigi dușmani ai vechimii și drepturilor noastre pe pământul Ardealului au trebuit să amuțească și să se închine. Reiese din această lucrare că noi, românii, suntem cei mai vechi și cei mai îndreptățiți stăpâni ai pământului acestuia. Ungurii ar vrea prin învâțații lor să dărâme acest monument de știință temeinică și serioasă. Truda lor nu va face însă decât să-l ridice mai sus, să-l scoată mai bine la iveală, întocmai cum

apele care vin vijelioase, în trecere, spală stâncile de care se izbesc, iar când s-au potolit, rămase locului, pietrele apar mai clare și reinnoite” (AS, 28: 108-109)⁴.

Nicolae Drăgan are contribuții importante privitoare la limba română, dar mai ales la sintaxa limbii române⁵, prin articolele publicate în „Transilvania”, revistă a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, apărută, mai întâi la Brașov, 1868-1878, sub redacția lui G. Barițiu, și apoi la Sibiu, cu intermitențe, 1881-1945, și în revista „Nyelvtudomány” de la Budapesta.

În 1906, a publicat la Bistrița teza de doctorat *A román szóösszetétel*, tradusă în limba română de Maria Király și Gabriela Ekes-Grünn și publicată la Timișoara cu titlul *Compunerea cuvintelor în limba română*, ediție îngrijită de Sergiu Drincu și Maria Király, Editura Amphora, 1998. Despre autorul lucrării, Sergiu Drincu afirma că „Nicolae Drăganu este întemeietorul cercetării științifice a formării cuvintelor în limba română” (Drăganu 1998: 5).

Postum, au apărut la București, în 1943 studiul *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, iar în 1945 *Elemente de sintaxă a limbii române și Istoria sintaxei*. Modul în care a conceput studiul gramaticii l-au făcut pe Iorgu Iordan să afirme că „Nicolae Drăganu a fost unul dintre cei mai valoroși specialiști în limba română” (Iordan 1942: 16), iar pe D. D. Drașoveanu să arate că „în ce privește sintaxa, el ocupă în lingvistica românească locul întâi, ca primul care – întrerupând șirul unor gramatici școlare, fie ele prestigioase, cum sunt a lui T. Cipariu sau H. Tiktin – întreține și dezvoltă, în domeniul sintaxei, o activitate de cercetare propriu-zisă, științifică, desfășurată cu erudiție și pasiune” (Drașoveanu 1984: 108). Însuși Drăganu își motivează atât motivul cercetării: „așa cum se face și acum în școală, (sintaxa) este o clădire învechită, cuprinzând foarte multe reguli, fără a fi nevoie totdeauna de ele, și o terminologie care în multe privințe nu mai corespunde. Nu este de mirare deci dacă se cere să fie primentă” (Drăganu 1945b: 8). Cât privește modul de investigare, Drăganu pornește de la faptul că „puritatea expresiunii nu se câștigă atât din limba celor trecute vremi..., ci din studiul inteligent al limbii actuale, în manifestările ei cele mai vii, cele mai apropiate de gândirea și rostirea spontană. Iar această spontaneitate nicăieri nu se găsește mai bine ca în limba poporului” (Apud Drașoveanu 1984: 108).

Nicolae Drăgan are și studii apreciate de literatură română veche: *Codicele Teodorescu și Codicele Marțian*, 1914; *Histoire de la littérature de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, 1938.

Nu putem trece cu vederea faptul că savantul a fost ales și în funcții administrative. Ca participant la Marea Unire din 1 decembrie 1918, a fost ales deputat în Marea Adunare de la Alba Iulia, organismul legislativ reprezentativ al tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, care a adoptat hotărârea privind Unirea Transilvaniei cu România. A fost nu numai rector, prorector al Universității clujene, și decan, în mai multe rânduri, al Facultății de Litere și Filozofie, ci și „primar al Clujului românesc în 1923 (al doilea primar român), a doua oară a fost numit primar în 1934-1937” (AS 28: 112). În această calitate a desfășurat aceeași „rodnică activitate și aici, ridicând 17 școli primare, modernizând abatorul, pavând piața, înfrumusețând orașul și aducându-i o mulțime de îmbunătățiri” (Morariu, în AS 1928: 111).

Pentru activitatea sa, Nicolae Drăganu a fost decorat, de-a lungul timpului, cu „Coroana României în gradul de Mare Ofițer și Comandor”, „Steaua României în gradul de Comandor”, este Ofițer al Ordinului „Ferdinand”, al „Legiunii de Onoare”, deține Ordinul „Leul Alb” în gradul de Comandor (cehoslovac), „Crucea de aur pentru merit” (poloneză), „Răspлата muncii pentru învățământ clasa I”, „Răspлата muncii pentru 25 ani în serviciul Statului”, „Răspлата muncii pentru construcții școlare clasa I” etc. (AS 1928: 116).

Așadar, prin munca obștească și științifică, prin eforturile, rigoarea și perseverența cercetării, prin impactul informațiilor asupra cititorilor, Nicolae Drăganu devine un demn urmaș al Școlii Ardelene. Ca majoritatea corifeilor acestui curent de geniu al românismului, s-a născut într-un sat de munte, cu puține resurse materiale, dar, în dorința de a-și sluji neamul, a ajuns până la cele mai înalte funcții și onoruri.

Note ■ ¹ *Istoria Școalelor Năsăudene*, publicată în 1913, cu ocazia jubileului de 50 de ani al liceului din Năsăud. „Această operă rămâne un monument de monografie școlară, în care se oglindește pe larg întreaga istorie a tuturor școalelor năsăudene” (Iosif E. Naghiu, *Nicolae Drăgan istoric al Țării Năsăudului*, în AS, 28: 127).

² Hermann Paul (1846-1921), lingvist german, teoretician al curentului neogramatic.

³ W. Wundt (1832-1920), psiholog, fiziolog și filozof german, unul dintre inițiatorii psihologiei sociale ca disciplină aparte. Monumentală este lucrarea *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Site* (Psihologia popoarelor. O cercetare asupra istoriei limbilor, miturilor și obiceiurilor), în 10 volume, Leipzig, 1900-1920.

⁴ Iuliu Morariu, *Cuvântare rostită la sărbătoarea din comuna Zagra prilejuită de intrarea lui Nicolae Drăgan în Academia Română*, cf. AS, 28: 107-112.

⁵ Asupra preocupărilor lingvistice ale lui N. Drăgan s-au exprimat Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu*, București, 1942; D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, 1978; D. D. Drașoveanu, *Nicolae Drăganu – sintactician*, în CL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 108-111.

Bibliografie

1. AS = *Arhiva Someșană*. Revistă istorică-culturală, Năsăud, 1924-1940.
2. Drașoveanu 1984 = D. D. *Drașoveanu, Nicolae Drăganu – sintactician*, în CL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 108-111.
3. Drăganu 1906 = Nicolae Drăganu, *A román szóösszetétel*, Bistrița.
4. Drăganu 1914 = Nicolae Drăganu, *Codicele Teodorescu și Codicele Marțian*, București.
5. Drăganu 1928 = Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, Institutul de Istorie Națională din Cluj.
6. Drăganu 1933 = Nicolae Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București.
7. Drăganu 1938 = *Histoire de la littérature de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, București. (Reeditată de Eugen Pavel și Octavian Șchiau, București, 2003).
8. Drăganu 1945a = Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București.
9. Drăganu 1945b = Nicolae Drăganu, *Istoria sintaxei*, București.
10. Drăganu 1998 = Nicolae Drăganu, *Compunerea cuvintelor în limba română*, Ediție îngrijită de Sergiu Drincu și Maria Király. Traducere din maghiară de Maria Király și Gabriela Ekes-Grünn. Studiu introductiv și Indice de Sergiu Drincu, Timișoara, Editura Amphora.
11. Iordan 1942 = Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu*, București.
12. Macrea 1978 = D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București.
13. Morariu Iuliu, *Cuvântare rostită la sărbătoarea din comuna Zagra prilejuită de intrarea lui Nicolae Drăgan în Academia Română*, cf. AS, 28: 107-112.
14. Naghiu Iosif E., *Nicolae Drăgan istoric al Țării Năsăudului*, în AS, 28: 127).
15. ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Drăganu

Mircea COLOȘENCO

Camil Petrescu, poetul substanței filosofice

Scriitor complex (poet-prozator-dramaturg), publicist incisiv și filosof de concept singular, întemeietor al disciplinei numită de el *Ortologie*, Camil Petrescu – membru titular al Academiei Române (1948) – susține, cu alte cuvinte, că arta/tehnica/știința sunt expresivități ale instinctului de obiectivare, ale gândirii concrete, teme cu care inteligența artificială se leagă de filosofia conștiinței: „Conștiința este o parte din cunoașterea noosică istorică și anume este întoarsă asupra imaginilor. [...] Presupunând, prin absurd, că ar exista gândire fără obiect, noi nu am putea s-o cunoaștem, fiindcă actele de cunoaștere nu se aplică decât la imagini” (Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 246).

Aceste considerații le-a scris spre sfârșitul vieții, în lucrarea apărută postum, bazându-se pe clipele de meditație din anii tinereții.

La peste 125 de ani de la naștere, dăm publicității două creații lirice inedite, de la mijlocul deceniilor interbelice, scrise în clipe de reverie, pe malul Lacului Snagov, la 9 septembrie 1931. Lucrările se află în Colecția de Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române din București, precedate de o consemnare plină de melancolie: „Atâta poezie mă copleșește. Vorbesc de cea din album (*Jurnal de bord*), căci poezia lacului e ceva mai discretă. Să scriem noi deci câteva versuri fără poezie”.

Probabil, pentru că sunt „versuri fără poezie”, Camil Petrescu – poetul care a văzut idei (!) – nu le va introduce în volumul *Versuri* (București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957, 180 p.), alcătuit sub redacția lui Romulus Vulpesco, cu postfața autorului datând din 15 septembrie 1956 și cuprinzând creații din cărțile de lirică editate cu ani în urmă: *Versuri. Ideea. Ciclul morții* (1923), *Un luminiș pentru Kicsikem* (1925), *Transcendentalia* (1931), *Din versurile lui Ladima* (1932) – lucrări pe care G. Călinescu le-a

caracterizat scurt: „poezii de idei, cu interesante sugestii” (*Istoria literaturii române. Compendiu*, 1946-1968, p. 293), iar Dumitru Micu, ceva mai consistent: „Versurile sale filosofice transmit realmente, nu rareori, înfiorările unei minți antrenate în vârtejul amețitor al marilor revelații” (*Istoria literaturii române*, Editura Saeculum, 2000, p. 287).

Nici că se putea concepe ceva mai frumos despre opera unui clasic!

MONORIME PE BORD, ÎN „ARCĂ”

Lin lunecă pe ape grațioasa barcă,
O lebădă... Iar amintirea prinde să se toarcă...
Și țărături vechi de vis apar, de parcă
Un coș vrăjit de basme se descarcă...

Dar azi Sirenele nu mai încearcă
Pe căpitan, din calea vieții, să-l întoarcă,
Căci el e-asemeni lor, o fată, doar că,
Poartă jersey, fular cochet și bască
(E-o gravă asonanță, dar las'că,
Pe viitor vom împăca o poezie „Parcă”).

O, căpitanul „Lyei” e-atât de temerar, că
Îngrijorarea pe oricine îl încearcă
(ar înmuia și-un suflet aspru de tătarcă)
... dar și atât de blond, încât să stoarcă
Un strigăt de mirare: ah, însorită barcă!

CE LEGE NE-NȚELEASĂ!

Într-un pahar cu sare de potasă,
Într-o soluție murdară și opacă,
Azvârli un mic cristal
Și totul e pe cale
Treptat și lin să se prefacă
Într-un pahar cu floare de cristale.

... Și până dimineața, mi-a înflorit,
În sufletu-mi trudit de îndoială,
O rece feerie siderală.

Sanda-Maria ARDELEANU

***Lupta pentru limba românească* de N. Iorga. Comentarii pe marginea unei cărți**

S-M. A. – dr. prof. univ.,
coordonator al Masteratului
internațional francofon cu
dublă diplomă Teoria și
practica traducerii, USV-USM.
Semnează importante lucrări
de lingvistică, între care:
*Apprendre à communiquer
en français – niveau moyen*,
București, 1999; *Analyse du
discours – éléments de théorie
et pratique sur la discursivité*,
Suceava, 2002; *Perspectives
discursives: concepts et corpus*,
Iași, 2007; *Discours et images*,
Iași, 2009; *La Francophilophonie
roumaine – une réalité à vivre
(repères et essais)*, Iași, 2015;
*De l'imaginaire linguistique
à la dynamique des discours*.
*Fragments d'une réflexion sur la
langue*, Düsseldorf, 2015.
Organizator al Colocviul
Internațional de Științe ale
Limbajului „Eugeniu Coșeriu”
(timp de peste 25 de ani).

Am apreciat că avem cu toții ceva de învățat din cartea *Lupta pentru limba românească* de N. Iorga¹, pe care s-a îngrijit să o publice foarte repede, imediat după desfășurarea evenimentelor asupra cărora vom zăbovi puțin². O carte care se adresează fiecărui vorbitor în parte, locuitor al spațiului numit „*limba română*”.

Considerăm, din altă perspectivă, că experiența reeditării la Casa Editorială *Demiurg* a nu mai puțin de 14 titluri din opera savantului, în 18 volume, ne-a creat posibilitatea unei apropieri spirituale și unei mai bune înțelegeri a intențiilor lui Iorga chiar și față de această lucrare, generatoare de nesfârșite discuții. Avem în față trei variante: ediția princeps, din 1906, ediția lui Lucian Pricop, din 2016 (și am regretat mult faptul că nu am găsit ediția din 2017, despre care s-a anunțat că este revizuită și adăugită) și ediția noastră, 2019, pe care v-o prezint astăzi în premieră. În afara ediției Lucian Pricop, a cărei prefață oferă o doctă perspectivă, absolut necesară mai ales prin excursul referitor la cadrul ce ține de istoria lingvisticii românești, se mai cuvine menționat articolul lui Teodor Colesnic, publicat în „*Philologia*” din 2018,³ al cărui merit este de a comenta aspectele de istoria limbii române după ediția originală.

Reamintim faptul că, în martie 1906, la București s-au desfășurat mișcări studențești de mică amploare, ce protestau împotriva prezentării pieselor de teatru în limba franceză la Teatrul Național și față de promovarea unei limbi străine, franceza, în dauna *limbii naționale*, termen pe care Iorga îl va folosi în mod prioritar. Evenimentele care au generat scrierea și publicarea cărții la care facem referire au fost următoarele: ziarele locale anunță, la început de martie 1906, prezentarea unor piese de teatru în limba franceză și a unor conferințe în aceeași limbă, ziare care folosesc ortografia franceză. N. Iorga ia atitudine: cere publicului, prin ziarul „Epoca”, să nu participe la prezentarea unei piese în limba franceză, promovată de însăși sora lui Alexandru Marghiloman, fost ministru de externe între 1900 și 1901.

La 12 și 13 martie, N. Iorga va conferenția, pe holurile Universității din București, unde era profesor, la sala „Eintracht”, mai târziu la „Dacia”, pe tema *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, cu referire specială la limba română și pe tema rolului limbii în păstrarea ființei naționale, susținând renunțarea la folosirea francezei în mod exagerat. Trezind entuziasmul studenților, aceștia au împiedicat susținerea conferinței în limba franceză. Intervenția poliției și a armatei a degenerat în violențe, iar unii studenți au fost bătuți. În *O viață de om așa cum a fost* (ediția 1934, vol. II: *Lupta*, p. 31-32), savantul avea să noteze: „... la 1906, ideile mele m-au scos și în stradă contra păpușeriei străine, de modă superficială, care era periculoasă pentru cultura noastră, încă așa de gingaș tânără, dar care-mi părea nu mai puțin periculoasă și pentru prestigiul civilizației franceze, celei adevărate...”

Pe acest subiect devenit incendiar și pe fondul unei susțineri extraordinare a intelectualității românești, Iorga va conferenția la Craiova, la Iași, unde va avea loc o „grandioasă manifestare”, după mărturia lui Barbu Theodorescu (p. 44), din nou Craiova, Galați, Botoșani, Giurgiu, Câmpulung, Alexandria, Roman, Bacău, Fălticeni, Tulcea, Sibiu. Această primă perioadă a anului este marcată de conferințe pe tema statutului limbii române și mai puțin pe publicare și interpretare de document istoric, așa cum ne obișnuise savantul. Întrucât entuziasmul public pentru reșezarea limbii române pe locul ei firesc în viața românimii era atât de mare, iar autoritățile se gândeau chiar la arestarea „instigatorului”, despre care se spunea că ar fi putut da jos guvernul dacă ar fi dorit, a intervenit o

stare se efervesență împotriva folosirii abuzive a limbii franceze în dauna limbii române, pe care autorul a numit-o „luptă”. După părerea lui Lucian Pricop, faptele au fost exagerate, iar pentru Iorga evenimentele au constituit „trambuline în lumea politicii”³. În lucrarea de față, ne rezumăm doar la aceste câteva sublinieri factuale.

Și acum, poate, vă veți pune întrebarea: dacă încă există pe piață ediția Lucian Pricop și de ce *Demiurg* a procedat la reeditarea cărții lui Iorga? Răspunsul nu poate fi singular, iar auditoriul deja cunoaște o parte dintre posibilele răspunsuri. Mai întâi, cartea lui Iorga este, ca toate cărțile sale, cu plusuri și minusuri, o carte încă valabilă, modernă, ce conține nenumărate achiziții culturale, mai mult, necesară cititorului contemporan. Apoi, autorul oferă, în orice limbă și pe orice temă abordată, adevărate modele de artă discursivă. În fine, fiecare îngrijitor de ediție imprimă operei originale propria amprentă, reușind sau nu, după cum va stabili însuși cititorul, să ofere o reeditare mai mult sau mai puțin bine realizată.

Vorbim, în consecință, despre o carte a cărei valabilitate e indubitabilă și pe care o considerăm cu convingere, mult prea puțin cunoscută pentru meritele sale. Nici argumentarea iorghiană, nici logica autorului nu pot fi puse la îndoială. Ceea ce vrem să subliniem însă este faptul că, în ciuda trecerii vremii, *Lupta pentru limba românească* a lui N. Iorga este o carte extraordinar de frumos scrisă și bine ierarhizată, așa cum menționa Lucian Pricop, este un corp de hipertexte, din care vom da numai două citate elocvente.

„Dar în nicio alcătuire nu se poate întrupa mai deplin și mai frumos sufletul unui neam decât în limbă. Limba cuprinde într-o formă înțeleasă veșnic de toți, întrebuințată neconținut de toți, întreaga viață, timp de secole întregi, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acum nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acum de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuințeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este ființa vie care ni vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moștenire a strămoșilor cari au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba”

sau:

„D-lor, din împrejurări pe care nu le judec, dar pe care le constat cu regret, o parte din poporul românesc nu întrebuințează limba romă-

nească, nu o întrebuințează niciodată în conversațiunile dintre ei, nu o întrebuințează nu numai în aceste conversații dintre ei, dar nici când vin în contact cu alți cetățeni, cari au alte sentimente decât dâșșii. Nu o întrebuințează în presa pe care o scriu și pe care o cetesc mai mult, căci în România există două foi franceze: «Independența» și «La Roumanie», care nu sunt pentru străinii ce ar vrea să afle rostul nostru, ci mai ales pentru acei români cari nu pot să-și spurce ochii cetind românește.”

Nu putem cumpăni cât a exagerat N. Iorga cu „franțuzirea” epocii și cât a contat mișcarea iorghiană ca „trambulină politică” pentru autor. Pentru primul aspect încă nu avem o cercetare temeinică sub aspectul „franțuzirii” presei timpului (raportul articolelor în franceză și română, ponderea ortografiei etc.), a conferințelor epocii, a onomasticii vremii, dar credem că nu puțini români se numeau atunci *Jean* sau chiar *Napoleon*, ori *Hélène*, în socializare etc. Literatura vremii indică doar aspecte palide. Că limba franceză era încă limba diplomatică a Europei o recunoaște autorul. Că snobii vremii vorbeau franceza nu poate fi negat, dar nici generalizat.

Dacă studiem puțin *indicele general* al ediției noastre (2019), vom constata că nume sonore ale literaturii și istoriografiei, ale culturii românești din momentul 1906, inclusiv politicieni din spațiile românești și din străinătate, cum ar fi (enumerăm aleatoriu): Al. Vaida-Voevod, Artur Gorovei, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici, Sextil Pușcariu, docent la Universitatea din Viena, Constantin Kirițescu, Elena Farago, I. A. Bassarabescu, A. C. Cuza), dar și nume mai puțin sonore (elevi, studenți, profesori secundari ș.a.), grupuri și instituții *in corpore*, cu toții au susținut *sub semnătură* mișcarea iorghiană împotriva folosirii excesive a limbii franceze în dauna limbii române. Susținerea social-intelectuală a fenomenului fiind extrem de amplă, este greu de crezut că „franțuzirea” nu a avut amploare. Ea rămâne a fi studiată începând, desigur, cu teza de doctorat a lui Pompiliu Eliade și, poate, chiar mai dinainte.

Revenons à nos moutons, cum ar spune însuși N. Iorga, de altfel un francofilofon recunoscut atunci pe plan internațional: nu ar trebui să ne amintim oare că, în zilele noastre, nevorbind franceza în viața de zi cu zi, vorbim din ce în ce mai mult *cool*? Francezii protestau de prin anii

'60 și '80 împotriva invaziei de anglicisme și împotriva alterării limbii naționale, – căci „limba este o comoară”, ne-o spuneau lingviștii români ai momentului 1906, ne-o spunea Iorga, ne-o spun mai recent René Etiemble, în *Parlez vous français?*, și Henriette Walter, în admirabila carte premiată de Academia Nemuritorilor, *Limba franceză în timp și spațiu*, – așa cum studentimea protestase în Piața Teatrului Național, în 1906.

Analiza celui mai mic text din orice emisiune TV conduce inexorabil către constatarea că astăzi nu franceza, ci romgleza devine acaparatoare și sufocantă, și ne întoarcem de unde am pornit: fiecare dintre noi decide, după propria-i convingere, asemeni lui N. Iorga și studențimii din 1906, dacă, în fiecare aserțiune emisă și în mod public, luptă sau nu pentru „limba românească”.

Note ■

¹ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, ediție în grijă de Sanda-Maria Ardeleanu și Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, indice general de Alexandrina Ioniță, 2019.

² N. Iorga, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, București, Minerva, 1906, 155 p.

³ Teodor Colesnic, *Unele reflecții ale lui Nicolae Iorga despre limba națională*, în „Philologia”, LX (3-4), Secțiunea „Probleme de limbă în interpretarea clasicilor”, p. 3-8. Disponibil: www.diacronia.ro/ro/A28160.

⁴ N. Iorga, *Lupta pentru limba română*, ediția L. Pricop, p. 30.

Nicolae Dan FRUNTELATĂ

Cronica unui secol tragic pentru România

N.D.F. – absolvent al Facultății de Filologie a Universității din București. Redactor-șef al revistelor „Viața studentescă” și „Amfiteatru”, al cotidianului „Scânteia tineretului”, al săptămânalului „Luceafărul”, editat de Uniunea Scriitorilor din România. După 1989, redactor-șef al săptămânalului politic „Românul” și apoi director general al Televiziunii România de Măine (TVRM). Semnează circa 50 de volume de poezie, proză, publicistică literară, însemnări de călătorie, literatură pentru copii. Printre titluri: poezii – *Pahar amar*, *Baladele de la Grand Vanjou*, *O sută și una de poezii*, *Scurt tratat de istorie contemporană*; proză – *Mai jos de rai*; publicistică literară – *Cursa de fluturi* etc. Membru al Uniunii Scriitorilor din România, Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Atunci când prietenul meu vechi, sociologul și istoricul Ioan C. Popa, m-a rugat să scriu câteva rânduri despre cartea lui pentru o prestigioasă revistă din Basarabia, revistă care se cheamă, frumos și curat, „Limba Română”, mi-am amintit ca într-o străfulgerare de poemele marelui poet român, frate de suflet și de credință al meu, Grigore Vieru. Poemele lui despre un Iisus care se întoarce acasă la el, în Basarabia românească, din „siberii fără de sfârșit”.

Cartea pe care ne-a dăruit-o Ioan C. Popa este cronica unui secol tulburat, al XX-lea, cronica vânzării și sfâșierii unei țări de către imperii hulpave venite în tinda noastră din ceața istoriei. O cronică și o mare carte de învățătură în același timp. Ea se numește *Fața nevăzută a agresorului*, tipărită la „Semne” de un editor patriot, Ștefan Dulu, cu gândul la oamenii tineri din această țară. Și la politicienii care o conduc astăzi, când are, vorba lui Mircea Eliade, destinul unei corăbii bete, cârmuite de piloți orbi.

M-am gândit la ei, la cei care nu știu aproape nimic din istoria României în veacul al XX-lea, la pagina falsificată și plină de omisiuni a manualelor școlare, la groaza de lectură a politicienilor obtuzi care nu vor să învețe nimic,

au doar preocupările lor meschine de a se lupta pentru putere într-o țară vlăguită și transformată, cu fiecă zi, într-o colonie umilă.

Cartea lui Ioan C. Popa este un studiu amplu, de sociolog, de istoric, de om cu un acut simț geopolitic, despre secolul al XX-lea al României și al lumii.

Unii dintre noi, născuți în burta acestui veac nebun, ne-am petrecut tinerețea, școala, viața până aproape de capăt în acest timp și am văzut multe, am trăit multe, am citit cu disperare din cărțile scrise până azi. Ioan C. Popa strânge toate aceste cărți, le completează cu documente și analize contemporane, realizând o adevărată arhitectură tragică a existenței unei țări răstignite între marii tâlhari ai lumii.

Această țară este România. O țară de grăniceri între imperii lacome. Povestea pleacă din veacul al XIX-lea, de la războiul pentru independență, de la alianța de nevoie cu imperiul țarist pentru a desface jugul turcesc, trece în secolul următor, când Europa se pregătea de primul măcel mondial, merge apoi spre apoteoza crucificării poporului român pe cea mai cumplită Golgotă a istoriei noastre – pactul Ribbentrop-Molotov.

Autorul aduce în prim-plan niște argumente zguduitoare ale prezenței tuturor marilor puteri ale lumii la această pomană cinică, la care mieii de jertfă au fost națiunile mici, sacrificării la zaruri: Polonia, România și alții.

Și acum, să numim „agresorii”: Rusia și Germania. Rusia țaristă la început, cu pofta ei de Basarabia, de Bucovina, de ieșire totală la Marea Neagră, URSS apoi, preluând aceleași pofte. Germania, braț la braț cu marea putere răsăriteană, sprijinind victoria bolșevicilor, drumul lui Lenin în trenul blindat german, memoriile lui Von Ludendorff, șeful Marelui Stat Major German, despre „marea responsabilitate pe care și-a asumat-o Germania sprijinind bolșevismul”, ideile lui Titulescu al nostru și avertismentele lui cu privire la „frăția agresorilor”, Germania și Rusia.

Un capitol al cărții se cheamă *Rusia țaristă sprijină unificarea Germaniei*. Unde și când am mai auzit noi propoziția asta?

Una dintre mizele politice ale acestei regiuni în care trăim și am trăit este Basarabia.

Noi, românii, ne-am supus arbitrajelor europene pentru că eram mici și singuri, „legați de Germania prin dinastia adusă la București, copleșiți de interesele celor mari din Răsărit, din Apus, din Imperiul Otoman care asfințea”.

Multe pagini și multe argumente vom găsi în cartea lui I. C. Popa despre participarea României la lupta împotriva bolșevismului. Rațiunea acestei lupte era una a încercării de salvare națională. Când detașamentele unei armate în disoluție provocau revolte pe teritoriul României, când la Odessa, Internaționala a treia, Cominternul, îl pregătea pe marele comunist „român” Cristian Rakovski, de origine incertă, să declanșeze o revoluție bolșevică în România, ce puteai să faci ca stat român?

România a fost salvată de bolșevizare de o Europă care avea nevoie de *statul-tampon*, nu de iubirea pentru valorile românești. A fost și o reacție națională și naționalistă chiar, a românilor, a unor mari politicieni, scriitori, oameni de știință (D. Gusti, Duiliu Zamfirescu, Al. Averescu ș.a.). Ion C. Brătianu a spus: „Nu poate nimeni, nici cu istoria în mână, nici cu harta în mână, nici cu tratatele în mână să spună că Basarabia nu este românească”.

Ei, și?!?

Cinismul celor mari de la Bismarck la Gorceakov, de la Brest-Litovsk, marele compromis între Germania și noua putere bolșevică a fost hotărâtor. Premiul Rusiei, țariste ori bolșevice, a inclus Basarabia și Bucovina.

Istoria acestui veac tulbure vorbește despre „coincidențe de interese”. Le-a teoretizat Lenin, le-au preluat germanii. Le-au suportat românii, basarabeni mai cu seamă, hăituiți, deportați, umiliți.

Lumea se pregătea de al Doilea Război Mondial. Hitler spunea: „Trebuie să recunoaștem în bolșevismul rus genul de tentativă făcută de evrei pentru preluarea dominației asupra lumii”. Îl acompania Churchill: „A duce un război împreună cu Rusia împotriva Occidentului ar fi un act criminal, pentru că țelul Sovietelor este triumful iudaismului internațional”.

Judecați dumneavoastră consecvența și principialitatea marilor puteri.

În tot acest timp, împotriva României se derulau provocări grosolane, cu morți nevinovați, cu sfidări ale oricăror convenții internaționale. Tatar-Bunar, Fântâna Albă, numai două repere ale agresiunii fără limite.

Stalin, gruzinul care l-a egalat pe Hitler, înotând în sângele popoarelor URSS și ale Europei, spunea: „În vremea noastră, nu este obiceiul să se țină seama de cei slabi”.

La 23 august 1939, se semnează între Germania și Rusia tratatul de neagresiune. Era un compromis odios, pactul între cei doi mari prădători.

Iată care era percepția României în acest context politic abominabil:

Stalin: „România e un fel de Polonie. Cine se leagă de România cu un ajutor reciproc, acela trebuie să țină sabia pregătită”.

Hitler: „Orice încercare de a evita pericolele care amenință țara dv. (...) trebuie să fie și va fi sortită eșecului. Mai devreme sau mai târziu – și probabil într-un timp foarte scurt – rezultatul ar putea fi chiar distrugerea României”.

Aceste sentințe se dădeau într-un timp în care atașatul militar german la București afirma: „... Germania, fără cerealele și petrolul României, nu poate purta niciun război care ar depăși durata câtorva săptămâni!”

Capitolul din cartea lui Ioan C. Popa care are titlul *Ora răfuielilor cu România* este asemănător cu scenariul unei tragedii antice.

Este ora pactului Ribbentrop-Molotov. „România va deveni partea sovietică din pradă”. În acest timp, marile puteri occidentale dansau un cadril politic absurd. „Garanțiile” Angliei și Franței erau niște glume diplomatice fără niciun suport! Se făceau că nu aud dictonul lui Molotov: „Trebuie să înțelegeți că, în viitor, națiunile mici trebuie să dispară”. Tot el, „șobolanul istoric Molotov”, era cel care spunea: „Cu românii nu puteți discuta decât despre vreme”.

Dincolo, în Vest, alți cavaleri ai Apocalipsei, Ribbentrop și Ciano, dădeau drumul câinilor în Transilvania de Nord. Pentru „rezolvarea definitivă a chestiunii Transilvaniei” (30 august, 1940).

Dacă nu este înțeleasă politica lui Ion Antonescu în acest timp ca o *politică a disperării*, ca o politică a unei națiuni răstignite între două

imperii, dacă sunt unii care îl mai judecă pe Mareșal după principiile *politically correct*, este treaba lor.

Noi, românii mai vârstnici, mai pățiți, mai citiți, zic eu, îl judecăm ca pe un preot martir al Doctrinei salvării.

Cartea lui Ioan C. Popa ne aduce toate argumentele. Faceți un efort patriotic și citiți-o și acceptați că, de la Tucidide, „Națiunile mari fac ceea ce doresc, pe când națiunile mici acceptă ceea ce trebuie” și până la sentința gentlemanului Churchill într-o adresare spre Stalin: „În negocierile cu privire la România, în cadrul cărora considerăm că aveți cel mai greu cuvânt”, istoria noastră a trăit într-un secol de un tragism absolut.

Abia în perioada lui Ceaușescu, România a încercat să-și impună adevărul și drepturile. La Helsinki, în dialogurile pe care dictatorul român le-a purtat cu mai marii lumii contemporane, s-a putut auzi o parte din acest trecut românesc.

Despre România, Saint Aulaire, fost ministru plenipotențiar al Franței la București, spunea, după Primul Război Mondial: „Nicio altă țară nu a cunoscut în același timp, ca România, foamea, frigul, tifosul, ocupația – dubla ocupație, aceea a dușmanului, neamțul, și aceea, mai înfricoșătoare, a falsului aliat, rusul. Pentru a nu cădea sub povara acesteia împătrite sau încincite cruci, României îi trebuia un curaj care sporește odată cu nenorocirea ei. Ea însăși se înălța odată cu nenorocirea ei”.

Aceasta este concluzia cărții lui Ioan C. Popa. Și miezul ei, și strigătul unei națiuni care a traversat un infern și-l traversează încă, încercând să mai fie.

Citiți această carte, prieteni, cu creionul în mână, cu sufletul în palmă!

Dacă mai credeți, dacă vă mai credeți români!

Cristinel MUNTEANU

Comunicare și leadership. De la Adam Smith la R.G. Collingwood

Cr.M. – conf. univ. doctor în filologie și în filosofie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și ale comunicării. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007); *Lingvistica integrală coșeriană* (2012); *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalistice* (2008); B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013); E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. În ultimii ani, sub diverse forme, se vorbește tot mai mult (și pe la noi) despre *leadership* sau, altfel spus, despre „arta conducerii”. Se scriu și se distribuie cărți de profil, se organizează *workshop*-uri (motivaționale), mese rotunde, cursuri de perfecționare etc. despre cum să ajungi un *leader* de succes, indiferent de domeniul în care îți desfășori activitatea. Esența *leadership*-ului ar consta în influența pe care o persoană (nu neapărat aflată într-o poziție „oficială” de conducere) o exercită asupra semenilor (ori „colegilor”) săi: „Adevărata măsură a leadership-ului este *influența* – nici mai mult, nici mai puțin”¹, declară un specialist în leadership, foarte *en vogue*, John C. Maxwell. Deci, cu alte cuvinte, un lider este cel care îi inspiră pe cei din jur, cel care își mobilizează colegii (sau muncitorii din subordine) să depună toate eforturile pentru atingerea unui scop comun, făcându-i, totodată, să conștientizeze importanța aceluia scop.

Desigur că nu toate lucrurile pe care ni le predau astăzi promotorii leadership-ului sunt noi. Când, la același John C. Maxwell, descoperi printre „legile supreme” – recomandate liderului în devenire – și „legea navigației” (*the law of navigation*), gândul te duce fără să

vrei la Platon, la metafora antică a conducerii corăbiei, adică la „cârmuirea” statului. Este, de altfel, bine cunoscută etimologia verbului *aguverna*: provine, în ultimă instanță (trecând prin latină și franceză), din vechiul grecesc *kybernao* (care îl explică și pe *cibernetică*), însemnând chiar ‘a conduce (ca pilot) o navă/corabie.’

La fel, când se aduce în discuție necesitatea ca grupul sau echipa să conștientizeze scopul comun, memoria te poartă, de pildă, spre reflecțiile (din 1916) ale unui filosof ca John Dewey: „Părțile unei mașini lucrează cu un maximum de cooperativitate pentru un rezultat comun, dar ele nu formează o comunitate. Însă, dacă ele toate ar cunoaște scopul comun și ar fi interesate de el, astfel încât să-și regleze activitatea specifică avându-l în vedere, atunci ele ar forma o comunitate. Dar aceasta ar presupune comunicarea. [...] Consensul cere comunicare. [...] Un mare număr de relații umane din orice grup social se găsesc încă la nivelul similar mașinii. Indivizii se folosesc unii de alții ca să obțină rezultatele dorite, fără să apeleze la dispoziția emoțională și intelectuală și la consimțământul celor folosiți”².

După cum lesne se observă, John Dewey pune mare preț pe rolul comunicării într-o atare situație. Acest aspect nu este întotdeauna evidențiat suficient (după părerea mea) în lucrările recente dedicate leadership-ului, însă gânditorii de seamă din trecut plasau la loc de cinste limbajul când venea vorba despre felul în care un „lider” ar trebui să-i conducă pe ceilalți. Fiindcă termenul *leadership* (derivat din *leader*, întrebuițat în românește și sub forma adaptată *lider*)³ este de origine englezească, voi căuta să aduc în atenție, în continuare, cele spuse în această direcție de doi filosofi britanici: Adam Smith și R. G. Collingwood. Ideile lor mi se par importante, întrucât ei raportează capacitatea sau știința de a conduce la competența vorbirii, considerată esențială într-o asemenea zonă a relațiilor omenești.

2. Scoțianul Adam Smith (1723-1790), supranumit și „părintele Economiei”, a publicat în 1759 un tratat intitulat *Teoria sentimentelor morale*. În cea de-a șasea ediție a acestuia (apărută în 1790), A. Smith a adăugat, în cadrul ultimului capitol, o serie de paragrafe, printre care figurează și cele care ne interesează aici.

Pornind de la dispoziția instinctivă a copiilor de a crede tot ce li se spune, el apreciază că această „credulitate” reprezintă, de fapt, o tendință a oamenilor în general. După unele reflecții „pregătitoare”, Adam Smith ajunge și la problema liderilor, pe care o relaționează cu facultatea limbajului: „Dorința de a fi crezut – dorința de a convinge, de a conduce [*lead*] și de a îndruma alți oameni – pare să fie una dintre cele mai puternice dorințe naturale ale noastre. Este posibil să fie instinctul pe care se bazează *facultatea vorbirii*... Niciun alt animal nu are această facultate, și nu putem găsi în niciun alt animal vreo dorință de a conduce și de a orienta judecata și comportarea semenilor săi. Ambiția cea mare – dorința de superioritate adevărată, dorința de a conduce și de a îndruma – pare să fie în exclusivitate a omului; iar *vorbirea* este marele instrument al ambiției – al adevăratei superiorități, al conducerii și al orientării judecăților și comportării celorlalți oameni”⁴.

Adam Smith crede că abilitatea de a conduce se poate propaga prin puterea exemplului, adică poate fi învățată: „Omul pe care îl credem este în mod necesar – în privința lucrurilor pentru care îi acordăm crezare – conducătorul și directorul nostru [*our leader and director*], și ne uităm la el cu un soi de stimă și de respect. Dar, de la admirația pentru alți oameni, ajungem să dorim să fim noi înșine admirați; așa că din faptul de a fi conduși [*led*] și direcționați de către alți oameni învățăm să devenim noi înșine conducători [*leaders*] și directori”⁵.

Deși savantul scoțian nu dezvoltă subiectul, el merită reținut totuși ca un ilustru precursor – datorită constatărilor sale valoroase – în istoria preocupărilor de acest gen.

3. Încă și mai multe elemente captivante vom descoperi mai târziu, pe această linie, la originalul gânditor englez R.G. Collingwood (1889-1943). Într-un tratat de filosofie politică, *The New Leviathan* [„Noul Leviatan”], publicat în 1942, profesorul de metafizică de la Oxford împrumută „un cuvânt din teoria magnetismului și a electricității” pentru a caracteriza, la un moment dat, un aspect social. Referindu-se la felul în care un conducător (un „leader”) reușește să le insufle subordonaților (sau celorlalți membri ai societății) energia de a-l urma pentru atingerea unui anumit țel, Collingwood apelează la termenul *inducție*

(engl. *induction*)⁶, punând în paralel definiția originară a conceptului și accepția socială pe care i-o dă el în acel context:

(1) „Inducția are loc acolo unde un corp neîncărcat cu electricitate sau magnetism se comportă de parcă ar fi încărcat grație apropierii de un corp încărcat”⁷;

(2) „«Inducția» de care vorbesc eu [= R.G.C.] se petrece acolo unde o ființă umană incapabilă de voință (sau capabilă doar într-un grad foarte scăzut) se comportă de parcă ar fi capabilă (sau capabilă într-un grad mai ridicat) grație vecinătății cu o ființă capabilă de așa ceva”⁸.

În consecință, atunci când o voință slabă este inspirată de una mai puternică, avem de-a face cu o „inducție”⁹, care nu are nimic coercitiv în sine – este vorba, pur și simplu, de puterea exemplului.

Dând impresia că este în consonanță cu cele afirmate de Adam Smith cândva (vezi *supra*), Collingwood leagă leadership-ul de educație: „Această «inducție» nu este radical diferită de educație. Procesul inductiv repetat frecvent este o parte importantă a întregii educații. Răspunsul la leadership-ul bun face parte din devenirea unui lider bun. Și, invers, un lider bun îi învață întotdeauna pe cei care îl urmează să devină lideri la rândul lor”¹⁰.

Înainte de a examina modul în care R. G. Collingwood tratează leadership-ul în raport cu comunicarea, să-mi fie îngăduit să fac o mică digresiune. La sfârșitul unei *Introduceri în logică*, scrisă de Petre Botezatu, cititorul va găsi, în locul încheierii firești, un *Fals tratat de logică* (de doar 3 pagini), alcătuit din fraze percutante, din categoria aforismelor (cel mai adesea). Două dintre ele, alăturate, sună astfel: „*M-ai convins, deci eram de acord. Te-am convins, deci te-am înfrânt*”¹¹. Nu suntem în fața unui paradox sau a unei contradicții. Cele două fraze-replici scot în evidență două puncte de vedere diferite, două moduri diferite de a purta o discuție. Ca să înțelegem mai bine ce avea în minte Petre Botezatu, se cuvine să revenim la Collingwood.

În capitolul al XXIV-lea al aceleiași cărți, *The New Leviathan*, R. G. Collingwood recurge la o veche distincție, pe care o va relua frecvent, cu numeroase nuanțări, pe parcursul lucrării: „Toată logica se ocupă de discuții; dar Platon a deosebit două tipuri de discuții, «eristice»

și «dialectice» (*Menon*, 75c-d)^[12]. Ceea ce Platon numește o discuție *eristică* este una în care fiecare parte [implicată] încearcă să demonstreze că ea are dreptate, iar cealaltă greșește. Într-o discuție *dialectică* urmărești să arăți că propria-ți concepție este una cu care oponentul tău chiar este de acord, deși la un moment dat el a negat-o; sau, invers, că tu, și nu oponentul a fost cel care a început prin a nega o concepție cu care ești, într-adevăr, de acord¹³.

Să mai remarcăm și faptul că filosoful englez nu are în vedere rostirea discursurilor (mai lungi), caz în care ar fi putut apela la o altă distincție prezentă la Platon, cea dintre *retorica rea* (criticată în dialogul *Gorgias*) și *retorica bună* (lăudată în dialogul *Phaidros*). Collingwood consideră, pesemne, că nu se poate ajunge la consens decât prin dialog, prin dezbateri autentice, prin discuții în care interlocutorii își argumentează, cu bună credință, ideile și convingerile¹⁴.

Plecând de la opoziția *discuție eristică* vs *discuție dialectică*, Collingwood derivă alte două concepte antagonice: *mod de viață eristic* vs *mod de viață dialectic*. Numai modul de viață dialectic este dezirabil în cadrul unei comunități, fiindcă doar așa se poate realiza adevărata comuniune (cf. și Dewey, *supra*)¹⁵. În aceiași termeni este deosebit omul civilizată de cel necivilizat: „Să fii civilizată înseamnă să trăiești, cât de mult se poate, în mod dialectic, adică într-un efort constant de a converti fiecare prilej de dezacord într-un prilej de acord¹⁶”.

Mai mult decât atât, o viață politică sănătoasă este posibilă numai atunci când partidele (importante) dintr-un stat se găsesc într-o (relație de) opoziție dialectică, și nu eristică¹⁷; altfel spus, doar atunci când liderii sau reprezentanții grupărilor politice discută dialectic, în pofida eventualelor diferențe doctrinare. Altminteri, când liderii politici au ajuns la putere (în engleză: *rulers*) nu-și înțeleg sau nu-și îndeplinesc misiunea, rezultatul poate fi catastrofal. În acest sens, Collingwood formulează un avertisment, pe care mi se pare nimerit să îl reproduc aici în locul oricărei alte concluzii: „O comunitate ai cărei conducători [*rulers*] se ceartă, mai ales dacă sunt atât de infantili încât să permită certurilor lor să ducă la violență, este o comunitate prost guvernată, incapabilă să procure membrilor săi o viață tihnită și îmbelșugată acasă și incapabilă să se facă respectată peste hotare¹⁸”.

Note

¹ În original: „The true measure of leadership is influence – nothing more, nothing less.” (John C. Maxwell, *The 21 Irrefutable Laws of Leadership*, Revised & updated 10th anniversary edition, Thomas Nelson, Nashville, 2007, p. 11; există și o versiune românească a acestei cărți: John C. Maxwell, *Cele 21 de legi supreme ale liderului*, Editura Amaltea, București, 2017).

² John Dewey, *Democracy and Education* [1916], Dover Publications, Mineola, New York, 2004, p. 5. Precizez aici că traducerea din engleză a tuturor citatelor inserate în acest articol îmi aparține.

³ Interesant este că dicționarele limbii engleze nu atestă cuvântul *leadership* mai devreme de secolul al XIX-lea.

⁴ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Edited by D.D. Raphael and A.L. Macfie, Liberty Fund, Indianapolis, 1984, p. 336.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Pentru unele comentarii vizând această analogie, vezi Cristinel Munteanu, *Metafora științifică în concepția lui Aristotel*, în „Studii și cercetări științifice. Seria filologie”, nr. 35, 2016, p. 31-32.

⁷ R.G. Collingwood, *The New Leviathan. Or Man, Society, Civilization and Barbarism*, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1971, p. 187.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 188.

¹⁰ *Ibidem*, p. 188-189.

¹¹ Petre Botezatu, *Introducere în logică*, Ediția a II-a, Ediție îngrijită, prefață și note de Teodor Dima, Polirom, Iași, 1997, p. 275.

¹² Fragmentul la care face Collingwood referire este următorul: „SOCRATE: Eu cred că [definiția figurii geometrice – *n.m.*, *Cr.M.*] e adevărată. Iar dacă m-ar întreba unul din acei oameni iscusiți cărora le plac discuțiile în contradictoriu [καὶ εἰ μὲν γε τῶν σοφῶν τις εἴη καὶ ἐριστικῶν τε καὶ ἀγωνιστικῶν ὁ ἐρόμενος], i-aș răspunde așa: «Eu ți-am dat răspunsul; dacă ceea ce spun nu e corect, n-ai decât să-mi ceri socoteală și să dovedești tu că e fals». Însă cei care vor să discute ca niște prieteni [εἰ δὲ ὡσπερ ἐγὼ τε καὶ σὺ νυνὶ φίλοι ὄντες βούλοιντο ἀλλήλοις διαλέγεσθαι], așa cum facem noi acum, trebuie să răspundă cu mai multă blândețe și într-un fel mai propriu unei discuții. Și cred că este propriu unei discuții [ἔστι δὲ ἴσως τὸ διαλεκτικώτερον] nu numai să dai răspunsuri adevărate, dar și să recurgi numai la lucrurile pe care cel

întrebat recunoaște că le știe. Voi încerca dar și eu să vorbesc la fel.” (Platon, *Menon*, 75 c-d; trad. de Liana Lupaș și Petru Creția; în Platon, *Opere*, II, Ediție îngrijită de Petru Creția, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976).

¹³ R.G. Collingwood, *op. cit.*, p. 181. După cum se știe, opoziția între *eristica sofistică* și *dialectica socratică* este reliefată și ilustrată de Platon îndeosebi în dialogul *Euthydemos*.

¹⁴ Știm de la H. P. Grice cât de important (și de necesar) este *principiul cooperării* în comunicare. Fără îndoială, efectele cooperării se simt în conversațiile noastre zilnice. Și totuși, după cum o arată George Lakoff și Mark Johnson în deja clasică lor lucrare din 1980, *Metaphors We Live By*, una dintre „metaforele conceptuale” specifice (și) culturii noastre este **argument is war** (‘dezbateră/discuția este război’), și nu ***argument is co-operation...** (vezi George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By* [1980], With a new Afterword, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2003, p. 4).

¹⁵ R.G. Collingwood, *The New Leviathan ...*, p. 306.

¹⁶ *Ibidem*, p. 326.

¹⁷ *Ibidem*, p. 210-211.

¹⁸ *Ibidem*, p. 337.

Eugen MUNTEANU

Două scrisori către Eugenio Coseriu

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milesco” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.). A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Am scris de mai multe ori despre ilustrul învățat Eugeniu Coșeriu, care mi-a făcut cinstea de a mă socoti printre discipolii săi. Am organizat la Iași două colocvii importante, unul în onoarea și în prezența sa, în aprilie 1992, altul în memoria sa, în 2011. Am editat trei volume de studii care i-au fost dedicate (în 1992, 1994, 2012). Am tradus și editat în română o serie de articole și studii importante, precum și două din cărțile sale importante (*Istoria filosofiei limbajului*, 2011, împreună cu Mădălina Ungureanu și *Lingvistica textului. O hermeneutică a sensului*, 2013, împreună cu Ana-Maria Prisăcaru). I-am asimilat teoriile și le-am predat timp de peste treizeci de ani studenților de la catedră. Regret totuși că nu am putut face mai mult pentru asimilarea operelor sale de către cultura română.

De câțiva ani, mă ocup de studierea și editarea schimbului de scrisori dintre Eugeniu Coșeriu și celălalt scump magistru al meu, Gh. Ivănescu, marele său prieten, emul și magistru de la Iași. O parte dintre aceste scrisori le-am publicat în diferite reviste, inclusiv în revista de față. Succesor lui Coșeriu la Tübingen și responsabil al Arhivei Coseriu de la această universitate, actualmente profesor de romanistică la Universitatea din Zürich, Johannes Kabatek a inițiat, de o bucată

de vreme, sortarea celor câtorva zeci de mii de scrisori din Arhivă. D-ra Cristina Bleorțu, doctorandă și asistentă a prof. Kabatek, mi-a făcut o surpriză plăcută, trimițându-mi, sub formă scanată, peste zece scrisori absolut inedite, expediate de Ivănescu lui Coșeriu între anii 1940-1980. Ele sunt de un interes major, dar transcrierea și editarea necesită un timp oarecare. I-am promis dlui Alexandru Bantoș, redactorul-șef al revistei, că voi pregăti pentru „Limba română” acest material cât de curând posibil. Treaba dovedindu-se mai complicată decât apreciasem inițial, îl rog pe dl Bantoș să accepte scuzele mele și, ca o palidă consolare, îi ofer spre publicare două modeste scrisori trimise de subsemnatul magistrului nostru, la începutul anilor '90. O corespondență mai consistentă între noi nu s-a putut închea, fiindcă, pe de o parte, ne-am văzut destul de des în ultimul său deceniu de viață, la Iași, Suceava, Chișinău sau Cluj, ori în străinătate și, pe de altă parte, plecat eu însumi într-un lung periplu european (Paris, Jena, Viena), mi-a fost mai la îndemână să folosesc, destul de rar, de altfel, mijlocul mai comod al telefonului.

În transcriere am păstrat ortografia oficială a epocii. Explicațiile contextuale din notele finale au un caracter sumar și strict informativ.

1.

Domnului profesor Eugen Coșeriu, cu nețărmurită admirație și afecțiune, această culegere de studii ale colegilor mei, la a cărei apariție am avut și eu o neînsemnată contribuție¹.

Iași, 19 aprilie 1992

Eugen Munteanu

2.

Iași, 18 martie 1993

Stimate Domnule Profesor,

Din însărcinarea Domnului Rector al Universității noastre, îndrăznesc să vă adresez următoarea rugămintă. Rectoratul nostru intenționează

să editeze un volum care să includă toate „materialele” legate de acordarea titlurilor de „doctor honoris causa”. Din nefericire, nu a fost înregistrat răspunsul Domniei Voastre, în care făceați o prezentare clară a destinului și devenirii Domniei Voastre, de la elevul de liceu din Bălți și până la statura actuală. Prin mine, Dl. Rector Gheorghe Popa vă adresează rugămintea să redactați acest răspuns și să acceptați publicarea lui în volumul indicat mai sus².

Dl. St. Dumistrăcel, cercetător la Institutul „A. Philippide”, vine la sfârșitul acestei luni la München, unde spune că vă va întâlni. În caz că veți socoti oportun, d-sa este dispus să aducă la Iași textul Domniei Voastre.

În altă ordine de idei, vreau să vă aduc la cunoștință că lucrările de la Colocviul de anul trecut se află în lucrul de editare și tipărire³.

Primiți, Domnule Profesor, expresia sentimentelor mele celor mai sincere.

Cu afecțiune,

Eugen Munteanu

Dragomirna, aprilie 1992

Pe verso:

Destinatar: Herr Prof. Dr. Eugenio Coseriu, Romanisches Seminar, Wilhelmstraße 50, D-7400, Tübingen, Germania

Expedito: Eugen Munteanu, Aleea Vitejilor, Nr. 11, Bl. O/10, Et. II, Ap. 7, 6600, Iași, Rumänien

3.

Herrn Prof. Dr. Eugenio Coseriu

72138 – Kirchentallisfurt, Sonnenhalde 277, D-72074 Tübingen

Iași, 27 octombrie 1996

Stimate Domnule Profesor,

Îmi cer iertare pentru această scrisoare neașteptată și pentru îngăduința pe care mi-o iau pentru a vă spune că îmi este dor de Dumneavoastră. Sper să ne vedem cât de repede, cel mai târziu la Colocviul de la Suceava, din toamna viitoare⁴. Ne gândim să organizăm, în primăvara anului 1998, împreună cu Dl. Dahmen de la Jena, care ne-a vizitat la Iași, un Colocviu româno-german de studii românești, la care am dori să vă avem drept invitat de onoare⁵.

Scopul principal pentru care vă scriu este însă dorința de a vă cere un sfat și o părere. Intenționez să editez la Iași, la una dintre editurile de aici, o serie intitulată, eventual, „Semeion”, în care să cuprind texte fundamentale din sfera largă a științelor limbajului, din toate epocile și de pretutindeni; între primele titluri, alături de Augustin, Thomas de Aquino, Humboldt, Whitney, Saussure, Peirce, Bloomfield, Hjemslev, aș dori să introduc, pentru început, și două dintre cărțile Dumneavoastră⁶. Ce părere aveți de *Systema, norma y habla*⁷ și de *Synchronie, Diachronie und Geschichte*⁸? Ați fi de acord cu această inițiativă a mea? Aveți știință dacă se află în intențiile altui traducător român? În cazul în care ați încuviința, m-aș pune pe treabă alături de doi tineri specialiști, care cunosc bine spaniola și, respectiv, germana, și până în doi ani am putea edita aceste două cărți, de care e atâta nevoie, în românește. V-aș

ruga să mă înștiințați dacă sunt cumva probleme cu drepturile de copyright ale editurilor, căci editorul meu mă întrebă de acestea.

În speranța că veți primi cu bunăvoință această inițiativă a mea, rămân al Dumneavoastră,

Cu afecțiune și respect,

Eugen Munteanu

Aleea Vitejilor 11
Bl. O/10, Et. II, Ap. 7
Dacia B II-Vest
6600 Iași
Tel.: 032-260583

Note și comentarii

¹ Dedicția a fost scrisă pe un exemplar din „Anuar de lingvistică și istorie literară” (XXXI, 1986-1987), exemplar pe care i l-am dăruit în aprilie 1992, când, cu ocazia primei lui veniri la Iași, pentru a primi titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Iași și a participa la Colocviul care îi era dedicat, Coșeriu mi-a făcut onoarea unei vizite private.

² Cererea s-a dovedit irealistă. Este evident că profesorul Coșeriu nu avea timp să recompună din memorie o alocuțiune ocazională și spontană. În schimb, amplul său expozeu cu titlul *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, ținut în deschiderea colocviului internațional care i-a fost dedicat în aceeași perioadă, a fost cu grijă înregistrat, transcris, revizuit de Coșeriu însuși și tipărit în volumul omagial citat mai jos, la p. 11-19.

³ Este vorba despre volumul *Omul și limba sa. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, (= Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Serie nouă, Secțiunea III, e, Lingvistică, tomurile XXXVII-XXXVIII, 1991-1992), Editura Universității din Iași, 1992, 360 p., pe care l-am editat alături de Dumitru Irimia și unde am publicat lucrările prezentate în cadrul Colocviului Internațional „Eugen Coșeriu – un mare lingvist contemporan”, Iași, 15-19 aprilie, 1992. Transcrise de pe bandă magnetică au fost și conferințele ținute de Coșeriu la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, la Muzeul Literaturii Române din Iași și la „Școala Normală Vasile Lupu”, care au fost publicate în volumul: Eugen

Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*. Coeditori: Eugen Munteanu, Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea și Adrian Turculeț, în „Anuar de lingvistică și Istorie literară” (1992-1993), Iași, 1994 (separatum, 190 p.)

⁴Ediția I a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului s-a desfășurat, în prezența lui Eugeniu Coșeriu, la Suceava, între 16-18 octombrie 1992.

⁵Proiectul nu s-a materializat.

⁶Deși a fost început, nici acest proiect nu s-a finalizat. Câteva texte importante din istoria reflecțiilor despre limbaj (Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Jean-Jacques Rousseau, Wilhelm von Humboldt, Rivarol, Jacob Grimm, Ernest Renan, Hans-Georg Gadamer ș.a.) au fost traduse și comentate de mine în limba română.

⁷Ediția I, Montevideo, 1952. Fundamental pentru teoria lingvistică coșeriană, studiul a fost reluat de autor în volumul: Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Cinco estudios, Editorial Gredos, Madrid, 1962, p. 11–113. Pentru versiunea românească vezi și: Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală*. Cinci studii. Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 11-114.

⁸Ediția I, în spaniolă, Montevideo 1958; ediția germană, München, 1974. Vezi și: Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Mircea COLOȘENCO

Eugen Ionescu – secretar de presă și cultural în Franța (II)

M.C. – istoric literar și editor. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie la Biblioteca Centrală de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Luceafărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș.a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș.a.

În urmă cu un sfert de secol, la 28 martie 1994, Eugen Ionescu/Eugène Ionesco, scriitor bivalent în limbile română și franceză, protagonist al „teatrului absurdului”, membru al Academiei Franceze (1970) și al Academiei Române (2009), trecea Apele Styxului, la Paris, în vârstă de 84 de ani (n. 26 nov. 1909, Slatina, jud. Olt), cu funeralii la Biserica Ortodoxă Română și înmormântat în cimitirul Montparnasse.

Caporal al Armatei Române, licențiat în literatură-filozofie al Universității din București, profesor de limba franceză la liceele „Sf. Sava” și „Gh. Lazăr” (nov. 1940 - 30 mai 1942) din capitală, și-a petrecut anii de viață din timpul celui de-al Doilea Război Mondial ca reprezentant al țării natale în Franța ocupată de trupele naziste germane (iulie 1940 - august 1944), departe de tarele marelui măcel, pe un post proteguitor ca secretar de presă și cultural în serviciul Legației Regale Române în Franța (Legation Royale de Roumanie en France de la Vichy) pe lângă Guvernul colaboraționist al Mareșalului Ph. Pétain (21 iunie 1942 - 1 oct. 1945).

■ Partea (I) vezi „Limba Română”, nr. 1, 2017, p. 233-242

De la Vichy sau de la Marseille, unde funcționa Legația Română, a trimis în țară cu poșta diplomatică rapoarte oficiale contrasemnate de șeful Serviciului. Ultimele trei expediate, păstrate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din București (Dosar I. 106, mapa 150, nr. inv. 77), datând din octombrie-decembrie 1943 – ianuarie 1944, le publicăm în continuare.

Facem precizarea că, având în vedere poziția de renegare a tatălui său, avocat, dr. în drept la Sorbona, de etnie și naționalitate română și a Țării acestuia, a fost cât se poate de atent să nu menționeze, în textele/declarațiile/interviurile în limba franceză, niciodată despre sine, funcția oficială și perioada cât a fost trimisul României să o reprezinte în Franța, ferit de furiile naziste antisemite, datorită identității iudee după mamă, dându-se fiu al hexagonului francez!

Este edificatoare, în acest sens, consemnarea lui E. Lovinescu, în jurnalul său, referitoare la viitorul Oficial al Guvernului României: „1941, iulie 19, sâmbătă: 5:30, Eugen Ionescu, *pleutre*, bolșevizant, nu e român, vrea să meargă la Paris etc., deznăscut lamentabil” (E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*, Academia Română, 2002, vol. VI, p. 211).

Nu e o apreciere pripită.

Eugen Ionescu a început să frecventeze ședințele Cenaclului „Sburătorul” din ziua de duminică 2 iunie 1929, pe când era student, iar imperturbabilul E. Lovinescu putuse să-l cunoască bine în acest deceniu interbelic contradictoriu. Mărturie stau și alte aprecieri din *Agende*.

Paragraful cu care Eugen Ionescu încheie peste ani cartea *Présent passé, passé présent* (Paris, Gallimard, 1968; trad. rom. Simona Cioculescu, București, 1993) este cât se poate de explicit și reflectă plecarea lui definitivă din România natală pentru o reprezentare în Franța adoptivă (sic!): „Miracolul s-a produs. Pentru mine cel puțin. Prietenii mei de la diferite ministere mi-au aranjat un pașaport bun, cu vize în regulă. Măine iau trenul. Împreună cu soția mea. Sunt ca un evadat care fuge în uniforma gardianului. Miercuri voi fi în Franța, la Lyon”.

Prietenii din ministere au fost verii lui din partea tatălui indezirabil, respectiv, Victor I. Rădulescu-Pogoneanu (zis Piki), licențiat în drept,

cu atribuții de Secretar de Stat în Ministerul Afacerilor Străine, condamnat de orânduirea comunistă, ulterior, pentru crime de stat, la 25 de ani muncă silnică, și Mircea Vulcănescu, mort în închisoarea de la Aiud, pentru aceleași motive bolșevice. A evitat să-i numească!

... Gardianul evadat va lua chipul Rinocerului într-o altă ipostază absurdă, de sorginte narcisistă, cum i-a fost întreaga-i existență.

Fie-i amintirea nepieritoare!

1.

FIȘĂ DE ACTIVITATE PERSONALĂ (pe luna octombrie 1943)

A. NUMELE ȘI PRENUMELE: Ionescu Eugen. *Funcțiunea*: Secretar principal cultural. *Localitatea*: Vichy – Marseille.

B. ACTIVITATE DE COLABORARE: 1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului (misiunii, serviciului)*: Ne scriem singuri rapoartele; 2. *Însărcinări speciale*: Cele prezentate în raportul 1158 din iulie 1942 înaintat de D-l Consilier Dragu.

C. ACTIVITATEA PERSONALĂ: 3. *Rapoarte, referate alte lucrări*: Mai multe rapoarte și referate; 4. *Conferințe ascultate, ținute*: [...]; 5. *Articole proprii și primite publicate*: a) Material publicat în diferite ziare și reviste privitor la România; b) Redactarea părții culturale din „Buletinul săptămânal” al Serviciului nostru de presă; 6. *Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc. din țara respectivă și cu membri ai misiunilor străine*: În afară de personalitățile și cercurile numite anterior am mai intrat în contact cu fruntașul politic Paul Rives – Deputat, Directorul ziarului „L’Effort”, Laurent C’Ly din Ministerul Informațiilor, Fabre Regisos la Radio Marseille; 7. *Participări la reuniuni oficiale, sociale*: Recepții aranjate de șeful Serviciului la Vichy, de subsemnatul la Marseille în conversațiile avute cu persoanele indicate în fișele noastre de activitate; 8. *Acțiunea de lămurire asupra problemelor vitale românești (cu indicarea persoanelor)*: [...]; 9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul acțiunii*

cinematografice: Trei emisiuni literare radiofonice aranjate la Radio Marseille. Pregătirea editării a 2 volume din Bлага și Arghezi, a unui volum din nuvelele lui Paul Dan. Traduceri diferite. Participarea la Conferința Ricord la Marseille; 10. *Alte manifestări*: [...]

SEMNĂTURA,

(ss) Eugen Ionescu

VIZA ȘEFULUI SERVICIULUI,

(ss) I. Dragu

2.

FIȘĂ DE ACTIVITATE PERSONALĂ (noiembrie 1943)

A. *NUMELE ȘI PRENUMELE*: Ionescu Eugen. *Funcțiunea*: secretar principal cultural. *Localitatea*: Vichy – Marseille.

B. *ACTIVITĂȚI DE COLABORARE*: 1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului (misiunii, serviciului)*: Ne scriem singuri rapoartele; 2. *Însărcinări speciale*: Cele prezentate în raportul 1158 privitor la organizarea serviciului de presă la Vichy.

C. *ACTIVITATE PERSONALĂ*: 3. *Rapoarte, referate, alte lucrări*: Mai multe referate și rapoarte; 4. *Conferințe ascultate, ținute*: O prezentare a poeziei lui Tudor Arghezi la postul de Radio din Marseille; 5. *Articole proprii și primite publicate*: Am publicat o serie de poeme ale lui Arghezi și Bлага, alese și traduse sub îngrijirea mea, în revista „Chaiers du Sud”; 6. *Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc. din țara respectivă și cu membrii misiunilor străine*: în afară de personalitățile numite în celelalte fișe de activitate, am mai cunoscut pe Dl André Salmon, (*Edvard*) Munch, (*Paul*) Rives, Pitaudiere – profesor universitar la Montpellier, (*Athur*) Richardson – președintele Camerei de Comerț Franco-Spaniole și Franco-Portugheze din Marseille; 7. *Participări la reuniuni oficiale, sociale*: Mai multe reuniuni organizate de șeful Serviciului și dineuri organizate de subsemnatul; 8. *Acțiune de lămurire asupra*

problemelor vitale românești (cu indicarea persoanelor): Cu persoanele indicate la punctul 6 în conversații; 9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul secțiunii cinematografice:* Organizări de emisiuni literare radiofonice despre literatura românească și România; 10. *Alte manifestări:* a) Pregătirea editării unor volume de traduceri din Arghezi, Blaga și Pavel Dan, ce urmează să apară la Editura Vipreau din Marseille; b) Pregătirea unei serii de conferințe la Universitatea din Montpellier; c) Traduceri apărute în reviste franceze; d) Luare de contact cu industriașul marseiliez Richardson pentru o eventuală organizare a unei Camere de Comerț Franco-Române la Marseille; e) Urmărirea activității Lectoratului de L(imbă) Română din Montpellier și a propagandei culturale în cadrul Lectoratului.

SEMNĂTURA,

(ss) Eugen Ionescu

VIZA ȘEFULUI SERVICIULUI,

(ss) I. Dragu

3.

FIȘĂ DE ACTIVITATE (decembrie 1943 – ianuarie 1944)

A. *NUMELE ȘI PRENUMELE:* Ionescu Eugen. *Funcțiunea:* secretar principal cultural. *Localitatea:* Vichy.

B. *ACTIVITATEA DE COLABORARE:* 1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului serviciului (misiunii, serviciului).* Ne scriem singuri rapoartele; 2. *Însărcinări speciale:* a) A întocmi împreună cu câte un ziarist francez în orașele Marseille, Vichy, Montpellier, Toulouse, lista gazetarilor și publiciștilor cărora urmează să li se distribuie alimentele ce vor fi oferite de zariștii români; b) A urma întreprinderile, la Marsilia, pentru constituirea Comitetului pentru Strângerea Relațiilor Economice și Comerciale în vederea creării Camerei de Comerț Franco-Române, lucru asupra căruia am referit din timp; c) *Îngrijirea redactării rubricii culturale a „Buletinului de Informații”*

al Serviciului nostru de presă din Vichy și distribuirea de broșuri și cărți de propagandă în sectorul propriu de activitate; d) Urmărirea și raportarea situației Lectoratului de Limba Română din Montpellier; e) Precum și însărcinările prevăzute în Raportul nr. 1158 al șefului Serviciului nostru de presă.

C. ACTIVITATEA PERSONALĂ: 3. Rapoarte, referate, alte lucrări: Mai multe referate și rapoarte privitoare la: a) organizarea de noi a unor emisiuni literare radiofonice; b) la publicarea unor traduceri din literatura română; c) la acțiunea de propagandă prin cinematograf; d) la înaintarea unor traduceri publicate de noi în „Chaiers du Sud” și în „Demain”; e) privitor la constituirea unui Comitet, la Marsilia, de Strângere a Relațiilor Economice Franco-Române și a publicării unui „Buletin” al Comitetului; 4. *Conferințe ascultate, ținute* [...]; 5. *Articole proprii și primite publicate:* a) Publicarea de traduceri din poezia românească în „Chaiers du Sud” (dec. 43); b) Publicarea traducerii noastre (*Zborul de la cuib – L’abandon du nid*) din Pavel Dan în hebdomadarul francez „Demain” (19. II. 44 și 03. II. 44); c) întocmirea materialului documentar despre Carmen Sylva publicat cu ocazia comemorării ei de publicistul Maurice Ricard în ziarul „Journal des Débuts” (3.XII.1943); e) Note diferite apărute în „Buletinul cultural” și reproduse în publicații franceze; f) Îngrijirea publicării de dări de seamă asupra poemelor românești apărute; 6. *Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc., din țara respectivă și membrii misiunilor străine:* În afară de personalitățile, cercurile etc. asupra cărora am raportat în fișele noastre anterioare de activitate, mai suntem în contact cu: Cercul „Pour que l’Esprit Vive” din Marseille, cu Cercul revistei „Cahiers de L’Unité Française” condus de Jean Rivain, întemeietorul Academiei de Humanism, conducătorii hebdomadarelor „Combats”, „D.I.”, „Actu”, cu Dnii Firmin Roz – membru al Institutului, profesorul V. Tughem, precum și cu R. Tavernier – directorul revistei „Confluence”, P. Seghers – directorul revistei „Poésie. 44”, arh. Catele, scriitorii Joë Bousquet, H. Rode, Loisy, prof. Taladovie; 7. *Participări la reuniuni oficiale, sociale:* a) Am fost invitat, la Legația Germană de la Vichy, la reprezentările de filme germane; b) la recepția Legației Române din Ianuarie 1944; c) la diferite reuniuni, la Marsilia, în Cercurile literare locale; 8. *Acțiunea de lămurire asupra problemelor vitale românești (cu*

indicarea persoanelor): În conversațiile avute cu persoanele indicate la punctul 6; 9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul secțiunii cinematografice*: a) Asupra controlului acțiunii cinematografice, a se vedea raportul nostru din ianuarie '44 privitor la prezentarea unor filme documentare românești la Vichy; b) O nouă „causerie” despre poezia românească la Cercul Literar „Pour que l'Esprit Vive”; 10. *Alte manifestări*: Pregătirea editării la Editura Vigneau a unei culegeri de poeme traduse din Tudor Arghezi; b) Pregătirea unui volum de nuvele din Pavel Dan, în traducerea lui S. Cabrini și a noastră, la Vigneau. *Volumul în manuscris este gata; așteptăm doar aprobarea din țară pentru hârtie și autorizația familiei autorului*; c) Pregătirea de emisiuni literare; d) Alte traduceri în lucru.

SEMNĂTURA,

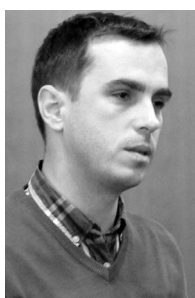
(ss) Eugen Ionescu

VIZA ȘEFULUI SERVICIULUI,

(ss) I. Dragu

Fănel TEODORAȘCU

Despre curaj în presa militară de la începutul secolului al XX-lea

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați, director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014) și coordonatorul/editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

Curajul reprezintă una dintre virtuțile¹ care nu-i pot lipsi unui militar. Acolo unde nu există, curajul trebuie format. Dobândirea lui „se face prin deprindere și stăruință”². Într-o broșură publicată în 1915, nu doar bărbaților li se educa această virtute, dar de asemenea și femeii române îi era recomandat modelul *femeii japoneze moderne*, pe care n-o înfiora gândul că, într-o bună zi, va fi nevoită „să plângă moartea copiilor ei pe câmpul de luptă, pentru patrie”³. Ideea că românii admirau modul de viață al japonezilor pentru curaj este confirmată de faptul că în 1929 lucrarea *Bușido sau sufletul japonezului* a lui Inazo Nitobé era publicată în limba română. După cum explica însuși traducătorul, în acele vremuri, *poporul japonez a stârnit, datorită calităților superioare de care a dat dovadă atât în războaie, cât și în viața socială, admirația tuturor europenilor*. Printre principalii beneficiari ai demersului traducătorului se aflau, bineînțeles, militarii români: „Se cunosc de toți înfăptuirile strălucite ale acestui admirabil popor. Nu se cunosc însă, mai ales de către români, resorturile morale și sufletești, care explică propășirea poporului japonez. De aceea am socotit că voi satisface curiozitatea oamenilor culți din țara noastră, mai cu deosebire a militarilor și pro-

fesorilor, traducând în românește lucrarea «Bușido» a profesorului Inazo Nitobé de la Universitatea din Tokyo, după ediția engleză, ce a fost scrisă de însuși autorul, care explică lămurit și în mod savant în ce constă superioritatea rasei japoneze”⁴.

În anii în care era publicată ediția românească a cărții lui Inazo Nitobé, presa vremii aducea în atenția cititorilor condițiile grele în care soldații români erau nevoiți să-și desfășoare misiunile. Slaba dotare cu echipament a armatei române cauza moartea, în împrejurări înfiorătoare, a tinerilor soldați, chiar și pe timp de pace: „Trei soldați din garda unei gări au murit de ger într-o singură noapte. Fapt divers. De atunci au mai degerat și alții, dar numărul lor este tăcut din, bineînțeles, patriotism”⁵. Textul la care facem referire se numea *De ce-i urâm* și ocupa coloanele 1 și 2, jumătatea de sus, de pe prima pagină a ziarului „Curentul”⁶. Chestiunea abordată de autorul articolului citat este una care reclamă o atenție deosebită. După cum se arăta într-un *manual de educație națională pentru cetățeni și ostași*, într-un război, înfrângerea cea mai rușinoasă „este aceea a unei armate compuse din oameni fără curaj, nepregătiți, unde spaima fără motiv aduce cu sine dezastrul”⁷. Într-o altă sursă se spune că un conducător militar bun „pune în mișcare factori pedagogici de reacțiune în contra lipsei de curaj, desfrânării sexuale, vanității, invidiei, timidității, minciunii, pentru ca disciplina să poată prinde rădăcină adâncă”⁸. Articolele scrise pe un ton tăios la adresa celor care răspundeau de soarta armatei române erau nelipsite din paginile ziarului „Curentul”. Deși nu este lipsită de importanță, ne vom apleca asupra acestei chestiuni cu o altă ocazie.

Detalii ale procesului de apariție și dezvoltare a presei militare românești pot fi găsite în *Istoria presei militare* (2 volume), lucrare ce este semnată Dan Gîju. Referitor la momentul apariției *jurnalistului militar*, autorul aduce câteva lămuriri: „Cine a fost mai întâi, reporterul de front sau jurnalistul militar? De fapt, nu a fost nici unul, nici celălalt. Lăsând de o parte situația din Egiptul faraonilor Djoser, Horemheb, Ramses cel Mare și ceilalți, apariția reporterilor va fi consemnată abia la multe sute de ani distanță de la Primul Război Messenian (743 î.H.), sau de la Războaiele Medice (499-480 î.H.), răstimp în care informațiile ne-au parvenit prin intermediul istoricilor și, îndeosebi, al trubadurilor itineranți. Deci mai întâi a fost trubadurul. Respectiv, istoricul. Dar, o dată văzuți pe scena istoriei lumii, reporterii de meserie vor deveni cei

mai... frenetici slujitori și chiar făuritori ai ei. Cu pana, desigur. Nu o singură dată și cu sabia. Cert este însă că din momentul apariției lor, viața cetății a devenit cu totul alta. Adică mult mai vie, mai colorată și, nu în ultimă instanță, mai persistentă în timp. Și relativ controlabilă. Iar peste toate acestea, mult mai greu – dacă nu imposibil – de uitat⁹. Preocupări referitoare la motivele apariției știrilor găsim la Tobias Peucer încă din 1690, când acesta a și susținut prima teză de doctorat dedicată jurnalismului¹⁰. După Peucer, motivele apariției știrilor „sunt, pe de o parte, curiozitatea oamenilor, pe de alta, dorința de câștig, atât din partea celor care le compun, cât și din partea celor care le vând”¹¹.

Reprezentativă pentru presa de la începutul sec. al XX-lea este publicația „Săptămâna Războiului”, „de orientare antirăzboinică”¹². Primul număr al hebdomadului (apărea în fiecare duminică) va fi scos la 2 noiembrie 1914, în București. „Săptămâna Războiului” își asumase misiunea de a aduce cititorului român informații referitoare la *mersul războiului mondial*: „Tematica: relatări privind desfășurarea războiului, ilustrate (schițe, fotografii, hărți), corespondență de război, fapte de arme, literatură adecvată, comentarii politice, tehnică de luptă. Desene de Ary Murnu, Crotta ș.a. Format A4, imprimată pe hârtie cretată, copertă color sau alb-negru, fotografiile și grafica de mare efect aparțin, în parte, cunoscuților pictori și fotoreporteri de război din ambele tabere evocați aici, în special celor englezi și germani, deși nu sunt semnați. Desființată la 14 august 1916, în ajunul intrării României în acest conflict, «Săptămâna Războiului» rămâne în istoria presei românești drept una dintre cele mai luxoase reviste ale genului din Europa, proprietarul acesteia fiind Ig. Herty”¹³.

Trebuie spus că, între 1914 și 1916, atmosfera în care funcționa presa românească era una tensionată. După Pamfil Șeicaru, România, din momentul în care și-a declarat neutralitatea, „a devenit extrem de importantă din punct de vedere politic, iar responsabilii cu propaganda ai celor două grupuri de puteri aflate în luptă au mobilizat resurse financiare importante cu scopul de a cuceri opinia publică”¹⁴. Pamfil Șeicaru explica această situație arătând că o țară nu poate intra într-un război dacă guvernul său „nu se bucură de sprijinul maselor”¹⁵.

Ioan Dafin subliniază și el că „adunările publice, în cadrul cărora se susținea ideea conform căreia pentru țară cel mai bine era ca aceasta

să se alătore Antantei, și știrile pesimiste, care anunțau succesele militare ale germanilor, au adus presa într-o situație necunoscută de ea până atunci. Unele ziare susțineau intrarea armatei române în război alături de Franța și Rusia, iar altele susțineau că țara noastră trebuie să stea alături de Puterile Centrale. În aceeași situație s-au aflat și oamenii politici, care s-au împărțit în două tabere. O tabără susținea ca România să se alătore Antantei, cu scopul realizării unității naționale, iar cealaltă credea că pentru țară cel mai potrivit este să-și ofere sprijinul Germaniei și Austro-Ungariei, mișcare care ar fi trebuit să aibă ca rezultat scăparea de o eventuală invazie din partea Rusiei. [...] Printre cei care susțineau cauza Puterilor Centrale, mai menționează Ioan Dafin, se aflau numeroși spioni, plătiți cu sume importante de bani, ai Germaniei și Austro-Ungariei”¹⁶.

O situație neobișnuită semnală și N. Iorga, în septembrie 1914, în articolul *Cum respectă ziarele germane din România sentimentele țării*: „În București apar două ziare germane: «Rumänischer Lloyd» și «Bukarester Tageblatt». Le urmăresc de mult și nu e întâiași dată când îmi arăt părerea asupra lor. Deși au redactori împământeniți, ele se redactează fără nicio considerație pentru interesele și susceptibilitățile țării în care se publică. Pentru lucrurile din România ajung câteva informații prezărite; restul s-ar putea tipări la Teschen sau la Mannheim. Pentru cultura noastră niciun interes, pentru sufletul nostru nicio iubire, deși noi purtăm atâta interes și avem atâta iubire pentru cultura germană”¹⁷. Atitudinea aceasta, după cum mai arăta autorul citat, era și mai evidentă după izbucnirea Primului Război Mondial. În 1918, Generalul Alexandru Averescu chiar cerea sancționarea, sub o formă sau alta, a celor care au contribuit, atât înainte de intrarea României în război, cât și în timpul operațiunilor militare, la împărțirea țării în două tabere¹⁸.

Publicație imparțială «Săptămâna Războiului», în articolul-program din primul său număr își stabilea ca obiectiv să prezinte, într-un mod imparțial, „mersul războiului pe toate fronturile”¹⁹. În ciuda imparțialității declarate, prima pagină era ocupată în totalitate de o imagine în care generalul de Castelnau, însoțit de câțiva camarazi, plângea moartea pe câmpul de luptă a unuia dintre fiii săi²⁰. Imaginea respectivă era însoțită de următorul text: „Du-te, fiul meu! Tu ai murit de cea mai frumoasă moarte ce și-o poate cineva dori.” În toate cele 95 de numere, se poate

observa cu ușurință admirația pe care redactorii „Săptămânii Războiului” o aveau față de armata franceză. Explicația se găsește în faptul că România, din punct de vedere spiritual, „a fost modelată sub influența culturii franceze”²¹.

În numeroase rânduri, soldatul francez era prezentat drept înfățișarea umană a *curajului*. În acest sens vom urmări un fragment dintr-un articol preluat de „Săptămâna Războiului” din „Le Temps”: „Într-adevăr, nu e oraș sau sat, fie el cât de mic, în care să nu întâlnești astăzi soldați, cu fruntea și brațele bandajate, sprijiniți în baston sau în cârje. Toți acești oameni sunt icoana vie a curajului poporului nostru și personificarea glorioasă a sacrificiului oferit de bună voie. Jos pălăria în fața acestor bravi! [...] Războiul în care ei s-au avântat cu hotărâre e cel mai groaznic război pe care l-a cunoscut Istoria. Vechile bătălii, în comparație cu formidabilele lupte care se desfășoară pe regiuni întregi, n-au fost decât acțiuni scurte. Să rezști timp de săptămâni unui dușman de temut, să respingi atacurile sale disperate, a fost nevoie ca rezistența și curajul francezilor să fie la înălțimea noilor nevoi. Acest curaj și această rezistență, care a făcut admirația lumii, au avut-o soldații noștri. Dar câte pierderi! Câte morți eroice! Câți, vai! nu vor mai revedea țara unde s-au născut, satul lor, casa lor, părinții lor, tot ce ei au iubit! Copii, salutați pe cei rămași în viață, salutați pe răniți!”²². În același ton sunt scrise și articolele în care erau descrise actele de curaj ale trupelor franceze săvârșite în timpul *bătăliei de la Verdun*²³.

Nu erau lipsiți de curaj însă nici soldații celorlalte armate ce făceau parte din *alianța anti-germană*. În sprijinul acestei afirmații vom reda un fragment dintr-un articol preluat de gazetarii de la „Săptămâna Războiului” din paginile ziarului „Daily Mail”: „Groaza ce o inspiră cazacii în rândul armatei austriece e de necrezut. Mai puțin se tem soldații austrieci de artileria și mitralierele dușmane decât de o șarjă a cazacilor. Modul de luptă și, în special, atacul cazacilor nu urmează nicio regulă. Ei se aruncă asupra dușmanului ca un torent de lavă, distrug totul în calea lor, provocând o panică de nedescris. Într-o luptă, lângă Przemysl, un batalion de vânători unguri fugi îngrozit, în fața unui atac al cazacilor, aruncând puștile, sacii, mantalele, bidoanele, toate mitralierele și munițiunile. [...] Cazacii sunt buni trăgaci, dar ca și infanteria rusă, adevărata luptă pentru dâșșii e corp la corp”²⁴.

În paginile aceleiași publicații se relatează cazul infirmierei ruse care, în timp ce umbla pe câmpul de luptă, fără să se teamă de pericolul la care se expunea, pentru a oferi sprijin răniților, era aplaudată de soldații turci.²⁵ Curajul tipografilor belgieni era și el adus în atenția cititorului român: „Ziarul «[La] Libre Belgique» apare mereu la Bruxelles, în ciuda nemților. Îndrăzneala tenace a enigmaticilor patrioți belgieni, care pe furiș și contra tuturor, continuă a publica săptămânal pamfletul lor răzbu-nător, va rămâne în istoria anecdotică a războiului. Se știe că germanii, pătrunzând în Bruxelles, au pus mâna pe toată presa. Pretinsele jurnale belgiene pe care comandamentul le autoriză nu sunt, în realitate, decât foi germane scrise în limba franceză, destinate a demoraliza nenorocitul popor belgian. Astfel e «Le Bruxellois», care este pentru belgieni aproape de ceea ce este «Gazette des Ardennes» pentru populația din nordul Franței. Atunci apăru «[La] Libre Belgique». Cine o redija? Unde se imprima? Mister nepătruns! Ceea ce presa cu botniță nu putea spune ea o striga tare. Se bănuiește ușor ceea ce publica acest ziar: documente irefutabile asupra crimelor comise de germani, critica «buletinelor de victorie», atacuri neîncetate, răutăți nemiloase, predicarea curajului etc... Fără preget, «La Libre Belgique» urmărește pe adversar, stimulează pe belgieni, dă la iveală toate farsele pe care ștregarii cartierului Bruxellului le joacă greoilor germani, amenință pe împărat, persiflează pe guvernator, pe generali, pe ofițeri, toată șleahăa năvălitorilor”²⁶.

Combatanții germani, în schimb, erau puși într-o cu totul altă lumină. Iată, de pildă, un fragment dintr-un articol publicat în primul număr al revistei „Săptămâna Războiului”: „În «Frankfurter Zeitung» a apărut, zilele trecute, o notiță în care se povestea că rușii, în momentul de evacuare a orașului german Insterburg, au făcut de neîntrebuițat toate cantitățile de pâine rămase în oraș, vărsând petrol peste ele. Când a aflat aceasta, generalul von Hindenburg a dat ordin ca toată pâinea aceasta să fie dată ca hrană prizonierilor ruși. Și numita gazetă germană numea fapta generalului «o pedeapsă meritată»”²⁷. Textul din „Frankfurter Zeitung” avea rolul, arătau gazetarii de la „Săptămâna Războiului”, citând „Le Temps”, de a sublinia *decăderea mentalității germane*.

Soldatului român îi era oferit drept model de către presa militară, așa cum am văzut în „Săptămâna Războiului”, soldatul francez. Această situație a avut printre explicații și faptul că România, din punct de

vedere spiritual, a fost modelată sub influența culturii franceze. În ciuda eforturilor făcute de unele publicații pentru a forma și consolida curajul soldaților români, România a intrat în război, după cum arăta generalul Alexandru Averescu, fără să fie pregătită sufletește pentru asta.

Note

¹ Cele 6 virtuți ostășești și cetățenești: *crediința, disciplina, cinstea, camaraderia, curajul și pregătirea de război* (Virgil Arifeanu, *Cartea Românilui. Manual de educație națională pentru cetățeni și ostași*, București, Tipografia și Legătoria „Berbecaru”, 1921, p. 68)

² Virgil Arifeanu, *op. cit.*, p. 95.

³ C. Negru, *Ce se cere femeii române în împrejurările grele prin care trece neamul românesc*, 1915, p. 21.

⁴ Georgescu Constant, *Prefața traducătorului la Bușido sau sufletul japonezului*, de Inazo Nitobé, București, Editura Casei Școalelor, 1929, p. 5.

⁵ Cezar Petrescu, *De ce-i urâm*, în „Curentul”, anul I, nr. 1, 11 ianuarie 1928, p. 1.

⁶ Pentru mai multe detalii a se vedea Fănel Teodorașcu, *Pamfil Șeicaru*, București, Ars Docendi, 2014, p. 182-183.

⁷ Virgil Arifeanu, *op. cit.*, p. 68.

⁸ A. D. Sturdza, *Arta de a ordona*, în „Revista infanteriei”, anul XVIII, nr. 209, aprilie 1914, București, Tipografia „Universala”, Iancu Ionescu, p. 17.

⁹ Dan Gîju, *Istoria presei militare*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2012, p. 9.

¹⁰ Cristinel Munteanu, *Studiu introductiv la Tobias Peucer, De relationibus novellis – Despre relatările jurnalistice*, Pitești, Editura „Independența Economică”, 2008, p. 8.

¹¹ Tobias Peucer, *De relationibus novellis – Despre relatările jurnalistice*, Pitești, Editura „Independența Economică”, 2008, p. 89.

¹² Dan Gîju, *op. cit.*, p. 275.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Fănel Teodorașcu, *Arta gazetărească. Trei ipostaze*, Galați, Zigotto, 2014, p. 27.

¹⁵ Pamfil Șeicaru, *România în Marele Război*, Editura Eminescu, 1994, p. 70.

¹⁶ Fănel Teodorașcu, *op. cit.*, p. 28.

¹⁷ Iorga N., *Cum respectă ziarele germane din România sentimentele țării, în Războiul nostru în note zilnice* (Volumul I: 1914-1916), Craiova, Editura „Ramuri” S.A., p. 41.

- ¹⁸ Alexandru Averescu, *Răspunderile*, Editura „Ligii Poporului”, 1918, p. 47.
- ¹⁹ M.S., *Săptămâna Războiului*, în „Săptămâna Războiului”, anul I, nr. 1, 2 noiembrie 1914, p. 2.
- ²⁰ Este vorba despre locotenentul Gerald de Castelnau.
- ²¹ Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 70.
- ²² *** *Copii, salutați pe răniți!*, în „Săptămâna Războiului”, anul I, nr. 6, 7 decembrie 1914, p. 64.
- ²³ *** *Înainte de Verdunului*, în „Săptămâna Războiului”, anul III, nr. 78, 17 aprilie 1916, p. 639.
- ²⁴ *** *Cazacii inspiră groaza*, în „Săptămâna Războiului”, anul I, nr. 2, 9 noiembrie 1914, p. 17.
- ²⁵ *** *Bravo, soră*, în „Săptămâna Războiului”, anul II, nr. 39, 26 iulie 1915, p. 314.
- ²⁶ *** *Curajul tipografilor în Belgia*, în „Săptămâna Războiului”, anul III, nr. 71, 28 februarie 1916, p. 575.
- ²⁷ *** *Mentalitatea germană*, în „Săptămâna Războiului”, anul I, nr. 1, 2 noiembrie 1914, p. 9.

Referințe bibliografice

1. Arifeanu Virgil, *Cartea Românului. Manual de educație națională pentru cetățeni și ostași*, București, Tipografia și Legătoria „Berbecaru”, 1921.
2. Averescu Alexandru, *Răspunderile*, Editura „Ligii Poporului”, 1918.
3. Georgescu Constant, *Prefața traducătorului la Bușido sau sufletul japonezului*, de Inazo Nitobé, București, Editura Casei Școalelor, 1929.
4. Gîju Dan, *Istoria presei militare*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2012.
5. Iorga N., *Cum respectă ziarele germane din România sentimentele țării*, în *Războiul nostru în note zilnice* (Volumul I: 1914-1916), Craiova, Editura „Ramuri” S.A.
6. Peucer Tobias, *De relationibus novellis – Despre relatările jurnalistice*, Ediție bilingvă, Prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu, Text latin stabilit, versiune românească și note de Cristian Bejan, Editura „Independența Economică”, Pitești, 2008.
7. Șeicaru Pamfil, *România în Marele Război*, Prefață de Ion Gh. I. Brătianu, Traducere din limba franceză de Adrian Iancu, Dan Radu Stătescu, Elis Bușneag, Daniel Nicolescu, București, Editura Eminescu, 1994.
8. Teodorașcu Fănel, *Arta gazetărească. Trei ipostaze*, Galați, Zigotto, 2014.
9. Teodorașcu Fănel, *Pamfil Șeicaru*, București, Ars Docendi, 2014.
10. Petrescu Cezar, *De ce-i urâm*, în „Curentul”, anul I, nr. 1, 11 ianuarie 1928.
11. Sturdza A. D., *Arta de a ordona*, în „Revista infanteriei”, anul XVIII, nr. 209, aprilie 1914, București, Tipografia „Universala”, Iancu Ionescu.
12. Arhiva revistei „Săptămâna Războiului” pe anii 1914-1916.

Elena VARZARI

Omul cetății *Limba Română*

E.V. – doctor în filologie,
conferențiar universitar,
Departamentul Lingvistică
Română și Știință Literară,
Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare:
sintaxa limbii române,
istoria limbii române,
pragmatică și comunicare.

Autoare a mai multor
articole științifice, ghiduri
metodice, dicționare
și a unei monografii.

Participantă la numeroase
conferințe naționale și
internaționale.

*„Sunt membru al celui mai mare partid...
Partidul meu se numește Limba Noastră cea
Română.”*

Anatol CIOBANU

La Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, la 17 mai a.c., a fost organizat tradiționalul Simpozion științific internațional consacrat problemelor actuale de lingvistică română. Ediția din acest an s-a desfășurat sub genericul „ANATOL CIOBANU – OMUL CETĂȚII LIMBA ROMÂNĂ. IN MEMORIAM: 85 DE ANI DE LA NAȘTERE”, fiind consacrată reputatului savant și mult îndrăgitului profesor, care, pe parcursul câtorva decenii, a realizat o prodigioasă activitate științifică și didactică întru prosperarea limbii române.

În deschiderea lucrărilor simpozionului au luat cuvântul prorectorul USM prof. Otilia Dandara, decanul facultății conf. Adriana Cazacu, redactorul-șef al revistei „Limba Română” Alexandru Bantoș, conf. Ana Bantoș, conf. Claudia Cemârtan, conf. Sabina Corniciuc, conf. Petru Butuc, Valentina Butnaru ș. a. care l-au comemorat pe membrul corespondent al AȘM și profesorul universitar Anatol Ciobanu – un adevărat pilon al comunității filologilor din Republica Moldova.

*Chișinău, 2000. Cu profesorul Eugeniu Coșeriu
la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

La cele șase ateliere ale conferinței s-au înscris, cu diverse comunicări, peste 60 de participanți, care au discutat subiecte ce țin de: gramatică, stilistică și cultivarea limbii; studiul textului; aspecte sociolingvistice și interculturale ale comunicării actuale; teoria și practica traducerii; istorie și teorie literară; didactica disciplinelor filologice. Pe lângă cadre didactice cu experiență și tineri profesori sau doctoranzi din cadrul universității-gază, la forum au mai participat cercetători de la Institutul de Filologie „B. P. Hasdeu”, USMF „N. Testemițanu”, Universitatea de Stat din Comrat, ULIM și oaspeți de la universități de peste hotare.

Dezbateri aprinse a trezit Masa rotundă organizată de prof. univ. Iraida Condrea pe tema „Limba română standard în Basarabia: normă și uz” – discuție pe marginea cărții *Variație și unitate în limba română standard din Basarabia* (Editura Universității din București) de Ariadna Ștefănescu. Prof. Iraida Condrea, dr. Maria Onofraș, conf. Eugenia Dodon ș.a. și-au expus opiniile referitoare la acțiunile de racordare a

limbii române din Republica Moldova la standardele generale ale limbii române, la necesitatea de a promova în continuare corectitudinea exprimării scrise și orale.

Succesul evenimentului a fost asigurat de Comitetul științific și de cel de organizare (președinte conf. Viorica Molea), care, datorită experienței, dar și unei planificări minuțioase, au reușit să creeze o atmosferă favorabilă deliberărilor.

În acest număr al revistei publicăm o seamă de comunicări prezentate în cadrul Simpozionului științific internațional consacrat problemelor actuale de lingvistică română sub genericul „ANATOL CIOBANU – OMUL CETĂȚII LIMBA ROMÂNĂ. IN MEMORIAM: 85 DE ANI DE LA NAȘTERE”.

Chișinău, 2009. Alexandru Bantoș, Ana Bantoș, Elena Banari, Aliona Sobol, Ana Nica, împreună cu prof. Anatol Ciobanu

Claudia CEMÂRTAN

Profesorul Anatol Ciobanu: aprecieri antume cu ecou postum

C.C. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de interes: limbi clasice (latina), morfosintaxa verbului românesc. Autoare a mai multor manuale: *Gramatica limbii latine* (2003), *Lectiones Latinae* (2005), *Limba latină prin cultură și civilizație antică* (2014), *Limba și literatura latină* (2014).

Conform unei tradiții deja încetățenite la Facultatea de Litere a USM, și florarul din acest an ne adună la o întrunire de spirit și de suflet, pentru a face un schimb de idei pe marginea preocupărilor noastre științifice și civice. Doar că și în acest an vom simți absența fizică a celui care a inspirat și a promovat întotdeauna asemenea evenimente – regretatul profesor Anatol Ciobanu. Prezența spirituală însă a Domniei Sale – în gândurile și în inimile noastre – ne determină să-i evocăm personalitatea, faptele, realizările, care ne-au servit și ne vor servi drept model de urmat.

Rememorarea personalității și parcursului profesional al profesorului A. Ciobanu conturează ideea că viața, atunci când este trăită cu maximă intensitate, în spiritul suprem al datoriei împlinite, fixează în mintea noastră, a celor care au avut onoarea să-l cunoască, adevărate modele ale spiritualității românești ce merită nu doar admirația, dar și recunoștința contemporanilor. Or, profesorul A. Ciobanu face parte din categoria celor care și-au câștigat aprecierea unanim recunoscută prin devotamentul absolut profesiei alese, prin pasiunea remarcabilă pentru cuvântul scris, prin exemplara implicare instituțională – virtuți pe care le-a demonstrat pe parcursul celor aproape șase decenii de activitate la Facultatea de

20 decembrie 1997.
Cu profesorul Valeriu Rusu

Mai 1999. Cu scriitorul Mihail Gh. Cibotaru

31 august 1996, Biblioteca Națională a Republicii Moldova.
La aniversarea a V-a de la fondarea revistei „Limba Română”

Litere, aleasă în tinerețe și iubită întreaga viață, ea devenind, peste ani, adevăratul atelier de creație al Domniei Sale, clădit, onorat și slăvit prin propriile realizări.

Adversar al practicilor care presupun „bombardarea” auditoriului cu date și fapte mai mult sau mai puțin semnificative, ce suprasolicită atenția și memoria studenților, profesorul A. Ciobanu a promovat constant ideea potrivit căreia prelegerea universitară autentică nu se citește și nici nu se dictează, ci se expune liber de către profesor, iar studentul audiază și recepționează materia predată sub îndrumarea dascălului. Mesajul Domniei Sale se adresa, înainte de toate, minții și cultiva gândirea – punctul de plecare în orice activitate. În sfera unui învățământ performant profesorul a urmărit câteva obiective de importanță majoră: să-i învețe pe studenți cum să învețe, să-i învețe cum să procedeze, să-i învețe cum să comunice cu semenii lor, să-i învețe cum să fie buni cunoscători ai limbii române și adevărați patrioți ai neamului.

Și aceștia i-au păstrat o recunoștință profundă pentru rolul pe care distinsul dascăl l-a avut în viața lor. Foști studenți, colegi, prieteni, lingviști și filologi de prestigiu i-au apreciat elogios prestața didactică și academică încă în timpul vieții sale, elogii ce au rezonanța unui ecou și astăzi.

Toți cei care l-au cunoscut au știut să-i remarce deosebitele calități umane și profesionale. Alexandru Bantoș, unul din învățăceii profesorului, evocă sugestiv portretul acestuia: „Înzestrat cu reale calități pedagogice, având o ținută de dascăl autentic – delicat, atent, exigent, îngăduitor sau ușor ironic cu discipolii săi, Anatol Ciobanu s-a impus din tinerețe ca unul dintre cei mai competenți și mai consecvenți universitari de la Chișinău. Grație harului său pedagogic, reușea să transforme banalele ore de program în prilej de a gândi, de a-ți manifesta agerimea, sprinteneala cugetului, capacitatea de a căuta și de a găsi discret răspunsul la cele mai delicate și surprinzătoare chestiuni. Îmbrăcat la patru ace, având o pieptănătură rigidă și imperturbabil aceeași, cu o voce catifelată și timbru ușor nazal, dar limpede și expresiv, profesorul era așteptat în auditoriu pentru că lecțiile sale, regizate și derulate după un anume scenariu, aveau proprietatea de a menține trează curiozitatea chiar și a celor mai refractari studenți la problemele de gramatică” (Bantoș 2009).

Deosebitele calități umane ale profesorului Anatol Ciobanu au impresionat-o și pe Lucia Cepraga, o doctorandă a Domniei Sale din „perioada de maturitate”, care își omagiază „tutorele științific” cu multă considerație: „Manierat și modest, cu un umor fin, specific doar Măriei Sale, și cu simțul valorilor umane așezat în capul vorbelor, pedagogul Anatol Ciobanu a descoperit în discipolii săi semănătorii de cuvinte” (Cepraga). De aceea ei „admiră rezistența distinsului profesor în fața dificultăților neprevăzute, Emilia Oglindă și Eugenia Dodon, două dintre discipolele și, ulterior, colegele sale, apreciind calitatea de a fi un tutore al valorilor naționale, ținuta impunătoare, un *modus loquendi* deosebit, cu vorba-i cumpătată, înțeleaptă, dar și înflăcărată, solemnă la diverse întruniri și conferințe științifice” (Dodon 2004: 105).

Atitudinea intransigentă față de moștenirea pe care o vor primi generațiile viitoare, conjugată cu o remarcabilă conștiință civică și națională, l-a menținut ferm în primele rânduri ale luptătorilor pentru limba și istoria acestui popor, al cărui fiu credincios a fost mereu și a cărui comoară „pe moșie revărsată” a venerat-o cu sfințenie. Demnitatea și perseverența, manifestate în anii marii bătălii pentru adevărul științific și istoric privind limba de stat, grafia latină și unitatea lingvistică moldo-română au condiționat respectul și aprecierea comunității academice și intelectuale din Republica Moldova, care l-au acceptat ca lider și voce de referință în această anevoioasă și nesfârșită luptă. „Ostaș neînfricat al limbii române” – l-a numit colegul său de breaslă Teodor Cotelnic (Cotelnic 2016: 127). „Acest om ne-a făcut să îndrăgim limba așa cum o iubea Dumnealui, își amintea Lidia Codreanca cu ani în urmă (Codreanca 2004: 98). Savantul Anatol Ciobanu își îndeamnă compatrioții să țină la limba română și s-o apere asemenea sie, să găsească împreună acele «cauze ale erodării» factorului *conștiința națională*, rostind și scriind: «Adevărul nu se schimbă odată cu schimbarea politicii», «Limba noastră este limba română», «Limba nu poate fi negociată»” (*Ibidem*: 99).

Pe lângă multitudinea și complexitatea activităților didactice și civice, desfășurate de profesorul A. Ciobanu, o mare pasiune a sa a fost și cercetarea științifică. Calitățile remarcabile de cercetător bine documentat, meticolos și asiduu, demonstrate pe parcursul întregii vieți, i-au asigurat o strălucită carieră academică și științifică, recunoscută în plan

național și internațional. Pasionat de cultul muncii, supus unei severe discipline intelectuale, Anatol Ciobanu și-a mobilizat constant resursele intelectuale pentru a răspunde atât propriilor exigențe, cât și celor impuse de statutul de profesor universitar, afirmându-se ca unul dintre cei mai competenți cercetători filologi prin abordarea unor teme de maximă actualitate și interes științific pentru lingvistica generală și cea românească.

În opinia lui Petru Butuc, și dânsul discipol al profesorului Anatol Ciobanu „a asimilat și a aplicat în cercetările sale teorii și metode elaborate de funcționaliștii franco-praghezi [...], iar cercetările sale de lingvistică funcțională alcătuiesc o ramură originală a funcționalismului de la Praga, un ecou de bun augur al acestei școli în lingvistica de la Chișinău” (Butuc 2004: 193). O apreciere similară îi face și regretatul acad. Mihail Dolgan, considerându-l „un fel de Roman Jakobson al lingvisticii românești” (Dolgan 2004).

Totodată, după cum menționează, pe bună dreptate, o altă discipolă și colegă a Domniei Sale, doamna Irina Condrea, „în cadrul investigațiilor științifice ale profesorului Anatol Ciobanu problemele de cultivare a limbii ocupă un loc central, această tematică se reliefează pronunțat și nu dispare niciodată din vizorul savantului. Oricare ar fi tematica investigațiilor – sintaxă, semantică, sociolingvistică etc. –, din ele nu lipsește unghiul de vedere al normei literare și îndemnul de a o cunoaște și a o respecta. Aceste lucrări izvorăsc din dorința specialistului, profesorului de a propaga un mod de exprimare corectă, de a analiza și a explica lacunele și deficiențele din scrisul și vorbirea conaționalilor noștri. Este atitudinea savantului mereu atent la pulsul verbului matern, a lingvistului care nu se erijează doar în postura de teoretician și filozof al limbajului, ci coboară în vârtoarea acestui fenomen, halucinant uneori, care este limba vie – vorbită, scrisă, modelată de poeți, frământată de publiciști, rostită de actori, profesori ori țărani, studiată, cu sfială și pietate, de numeroșii învățaței ai Domniei Sale” (Condrea 2004).

Este demn de remarcat că elementele de noutate, rezultate din cercetările domnului profesor, au fost difuzate frecvent în aulele universitare, îmbogățind conținuturile disciplinelor predate studenților și masteranzilor – viitori filologi. Conștient de rolul și însemnătatea socială și morală a nobilei profesii de dascăl universitar, prin întreaga sa

activitate didactică, științifică și managerială, profesorul A. Ciobanu a cultivat oameni erudiți pentru a asigura continuitatea în dezvoltarea științei filologice, contribuind, în rol de conducător sau de consultant științific, la elaborarea a 39 de teze de doctorat, inclusiv 5 de doctor habilitat, susținute cu succes și apreciate la justa valoare. Discipolii și-au urmat propria carieră, purtându-i generosului îndrumător și povăzător recunoștință perpetuă pentru suportul și încurajarea pe care au simțit-o pe toată durata colaborării. Pentru că, așa cum „declară” o altă doctorandă și colegă a Domniei Sale, Sabina Corniciuc, „cei care se «alimentează» la Școala profesorului știu bine că îndrumătorul le dă minunate lecții de viață, de inteligență și responsabilitate, de modestie, dar și de verticalitate inconfundabilă a gândului și a stilului. Școala profesorului Ciobanu este una a exigenței care te mobilizează și te obligă” (Corniciuc 2004: 115).

Bineînțeles, aceste lapidare observații și gânduri spicuite din scrierile celor care l-au cunoscut și l-au prețuit alcătuiesc, poate, o picătură într-o mare de aprecieri și elogii adresate Omului care a știut să lase în urma sa amintiri luminoase și recunoscătoare. Acum, când regretatul nostru dascăl ar fi împlinit venerabila vârstă de 85 de ani, am fi vrut să-i mulțumim pentru tot ceea ce ne-a oferit de-a lungul deceniilor, aflându-se în preajma noastră, pentru propriul exemplu de comportament și atitudine civică. Sperăm din tot sufletul ca Cerul să-l odihnească în grădini cu verdeață și cântec de păsări, ca în această frumoasă zi de primăvară, în care Pronia ni l-a trimis pe acest pământ, pentru a ne arăta – o dată în plus – că „nasc și la Moldova oameni”.

Referințe bibliografice

1. Bantoș 2009 = Alexandru Bantoș, *Vocea unei conștiințe*, în „Limba Română”, anul XIX, nr. 5-6. [Accesat 20.04.2019]. Disponibil: <http://limbaromana.Md/index.Php?Go=articole&n=391>.
2. Butuc 2004 = Butuc P., *Anatol Ciobanu, exponent al lingvisticii funcționale de la Praga*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chișinău, CEP USM, p. 193-197.
3. Ceperaga = Lucia Ceperaga, *Profesorul Anatol Ciobanu – suflet de dor*. [Accesat 20.04.2019]. Disponibil: <https://moldova25.Md/profesorul-anatol-ciobanu-suflet-de-dor/>.

4. Codreanca 2004 = Codreanca L., *Profesorul Anatol Ciobanu la 70 de ani*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chișinău, CEP USM, p.98-100.
5. Condrea 2004 = Condrea I., *Cultivarea limbii – o preocupare constantă*, în „Limba Română”, anul XIV, nr. 1-3. [Accesat 20.04.2019]. Disponibil: <http://limbaromana.Md/index.Php?Go=articole&n=2170>
6. Corniciuc 2004 = Sabina Corniciuc, *Am ceva de declarat*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chișinău: CEP USM, p. 115-116.
7. Cotelnic 2016 = Cotelnic T., *Prof. Acad. Anatol Ciobanu (14.05.1934 – 12.04.2016)*, în „Philologia”, LVIII, mai-august, p. 124-127.
8. Dodon 2004 = Dodon E., Oglindă E., *Vir bonus, dicendi peritus*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chișinău, CEP USM, p. 104-106.
9. Dolgan 2004 = Dolgan M., *Investigații lingvistice prin „repere” literare*, în „Limba Română”, anul XIV, nr. 1-3. [Accesat 20.04.2019]. Disponibil: <http://limbaromana.Md/index.Php?Go=articole&n=2167>

Ana BANTOȘ

Corelația limbă-cultură-identitate în viziunea lui Anatol Ciobanu

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabească și modelele literare europene*, București, 2013.

Stimați profesori, dragi studenți,

Este un privilegiu pentru mine, absolventă a Facultății de Litere a USM, fostă studentă a profesorului Anatol Ciobanu, să vorbesc de la aceeași catedră de la care a conferențiat și profesorul nostru, comemorat astăzi. Mi-am propus această temă fiind provocată de afirmația lui Matei Cazacu, unul dintre autorii importantei lucrări intitulată *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*, traducere de Adrian Ciubotaru (Editura Cartier, Chișinău, 2017): „Chiar dacă a părăsit avanscena de ceva timp, chestiunea națională rămâne de neocolit, iar răspunsurile contradictorii la această problemă continuă să alimenteze criza socială, economică, administrativă, culturală ... În amonente, e problema limbii, în aval, cea a identității” (Cazacu 2017: 11). Din start voi meționa că, potrivit afirmației lui Thierry Menissier, autorul studiului *Culture et identite. Une critique Philosophique de la notion d'appartenance culturelle*, există o distincție între „identitatea înțeleasă în calitate de ceea ce constituie caracterul ireductibil specific unui individ și ansamblul de comportamente, de reprezentări și de valori tradiționale transmise de ere de civilizații care se disting conștient unele de altele”. La întrebarea în ce măsură identitatea

are nevoie de cultură, autorul francez răspunde că, în cazul oamenilor, priviți ca indivizi aparte, identitatea este interiorizată, aceștia distingându-se prin faptul de a fi ei înșiși și de a-și cunoaște sinele. Contează capacitatea omului de a se identifica și, prin aceasta, de a se recunoaște și de a fi recunoscut de celălalt. Identificarea umană, ca autoidentificare și identificarea de către celălalt implică și un act de limbaj, cultura fiind elementul definitoriu al civilizației, al unei societăți umane. Iar limbajul este un principiu primordial, deoarece el este mijlocul de a uni oamenii într-o colectivitate. Căci limba e necesară la constituirea unei identități colective, ea fiind garantul coeziunii sociale a unei comunități, prin ea consolidându-se simbolistica identitară. Prin limbă suntem strâns legați de trecut, de istorie. Limba are un rol identitar sau poate mai degrabă limbajul, altfel spus, maniera de a o pune în operă (Menissier 2007).

Toate acestea scot în relief importanța unei generații întregi de scriitori și profesori basarabeni care au contribuit la anihilarea consecințelor proletcultismului și ale deznaționalizării în Basarabia postbelică. În acest context se evidențiază interesul acordat limbii, între cei implicați în procesul de menținere a limbii române la standardele ei cele mai înalte un loc important revenindu-i lui Anatol Ciobanu. Preocupat în cercetările sale de sintaxă (funcțională, transformațională, contrastivă), sociolingvistică, lingvistică generală, cultivarea limbii, punctuație, limbile clasice (latina) ș.a., semnată a opt monografii, zece manuale, două dicționare, multiple materiale didactice, articole științifice, recenzii etc., profesor universitar, doctor habilitat, membru corespondent al AȘM, Anatol Ciobanu a fost un susținător activ al revistei „Limba Română” și al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău. A publicat în revista „Limba Română” mai bine de 20 de articole, studii, prezentări de carte, recenzii. Unul dintre acestea i-a fost dedicat profesorului de la Universitatea Provence din Ex-en-Provence Valeriu Rusu. Am fost martora prieteniei dintre acești doi oameni deosebiți, care au ilustrat, fiecare la locul său, destinul filologiei românești: Anatol Ciobanu – la Chișinău, iar Valeriu Rusu – la București și la Universitatea Provence din Ex-en-Provence, Franța. Întâlnirea dintre ei a fost un moment fast, pe care Anatol Ciobanu îl dezvăluie într-un articol dedicat confratelui său, descoperit cu prilejul unui stagiu de cercetare în Franța: „Pentru întâia oară am avut fericita ocazie de a-l întâlni pe profesorul Valeriu Rusu în anul

Anatol Ciobanu împreună cu profesorul Valeriu Rusu

1996, când, cu sprijinul Fundației SOROS Moldova, m-am aflat 45 de zile într-un stagiu de documentare la Universitatea Provence. Înainte de plecare, într-o discuție telefonică, profesorul Valeriu Rusu mă rugase să-i aduc din satul răzeșesc al mamei sale (Daria Secară), Niorcani, județul Soroca, o crenguță de măr și un săculeț cu pământ strămoșesc. A avut o bucurie imensă când i-am îndeplinit această mișcătoare dorință. A sărutat „pământul țării sale” și la prima oră de curs, în aula plină de studenți, a demonstrat, spre surprinderea lor, cadoul basarabean” (Ciobanu 2008). Sub semnul acelei crenguțe de măr a început prietenia strânsă a celor doi filologi care au făcut parte din aceeași generație de intelectuali puși în situații complicate să lupte pentru menținerea flăcării conștiinței naționale, aflați, până la un punct, în condiții aparent similare, dar totuși foarte diferite. Valeriu Rusu provenea dintr-o familie de basarabeni refugiați în România, pe când viitorul dialectolog avea doar opt ani; și-a făcut studiile în Țara-mamă, fiind angajat apoi în cercetarea filologică și cunoscând ulterior un al doilea refugiu în Franța; confratele său Anatol, cum obișnuia să i se adreseze, și-a construit destinul de filolog la școala sovietică. Cred că întâlnirea dintre cei doi a marcat traseul parcurs de Anatol Ciobanu în ultima perioadă a vieții sale în sociologia lingvistică de la noi. Într-un studiu intitulat *Eroziunea conștiinței naționale a româ-*

nilor moldoveni, inclus în volumul *Reflecții lingvistice*, apărut în 2009, el afirma: „Conștiința națională nu este un fenomen ereditar; ea se formează în procesul dezvoltării fiecărui individ în ambianțe sociale concrete, în contact direct cu lumea, cu cei care îl înconjoară, cu conaționalii săi, cu tradiția, cultura poporului său etc. În situații anormale, cum au fost cele create la noi în anii totalitarismului, conștiința națională a copiilor, a tineretului studios putea să difere de cea a părinților acestora și viceversa. Caz paradoxal, dar prezent în viața republicii noastre. Așadar, conștiința națională este reflectarea cognitivă a convingerilor pe care omul și le-a format în urma unei educații concrete într-un mediu concret” (Ciobanu 2009: 56). În fond, în acest citat se conține profesiunea de credință a filologului Anatol Ciobanu, care își înțelegea misiunea de îndrumător al generațiilor viitoare anume din perspectiva educării conștiinței de sine, a conștiinței naționale, care până la '89, era tabu. Să educi generații de viitori profesori în spiritul valorilor culturale ținute sub sechestru mi se pare un act de adevărat curaj. Și cred că nu voi exagera dacă îi voi considera pe majoritatea profesorilor de aici, de la Facultatea de Litere, între care Nicolae Corlăteanu, Ion Osadcenco, Gheorghe Dodiță, Vitalie Marin, Ludmila Rădăuțan și alții învingători ai fricii inoculate de regimul comunist de a avea sentimentul demnității naționale. Oleg Serebrian avea să afirme, pe bună dreptate, referitor la evenimentele de după '89, că nu a fost condamnat comunismul ca sistem, ci ca instrument al perversiunii identitare, căruia i-am fost supuși. Contracurarea comunismului *ca instrument al perversiunii identitare*, bineînțeles, era echivalentă cu demolarea din interior a sistemului. Să ne amintim fraza celebră a criticului și istoricului literar Vasile Coroban despre metoda realismului socialist: pentru a corespunde metodei respective de creație, „literatura trebuie să fie socialistă din punct de vedere a conținutului și națională *de formă*”. Iată de ce promovarea valorilor create de predecesori, bineînțeles, a acelor valori clasice, care erau admise de regim, va avea o semnificație aparte în peisajul culturii basarabene postbelice. Anatol Ciobanu va analiza meticulos, bunăoară, concepțiile lingvistice ale lui Vasile Alecsandri, pe care Mihail Sadoveanu îl considera „unul din creatorii României moderne”, într-un studiu amplu compartimentat în cinci părți (*Ibidem*: 25-41). Și, bineînțeles, creația lui Eminescu va fi abordată din perspectiva unității limbii și a poporului român: „Mihai Eminescu nu putea rămâne indiferent față de problemele ce se discutau privind geneza limbii și a po-

porului român”, scrie profesorul Anatol Ciobanu, citând în continuare din Eminescu: „Într-un articol publicat în «Curierul de Iași» (IX, 1876, nr. 125 din 17 noiembrie), poetul scria că noi, *Românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, «una singură» ca ne-alte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine ce ne încongiură...*” (Ibidem: 43). Va evidenția, de asemenea, și perspectiva eminesciană asupra importanței alfabetului limbii române, citându-l pe marele înaintaș: „Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți din Dacia Traiană! Se cam ștersese diploma noastră de noblețe: limba însă am transcris-o din buchiile voastre gheboșite de bătrânețe în literele de aur ale limbilor surori”. La Alexei Mateevici va menționa interesul pentru moștenirea „faimoșilor noștri înaintași, marii cărturari din secolele trecute: înalte fete bisericești (mitropoliții Varlaam, Dosoftei etc.), domnitori (V. Lupu), spătari, croniciari (Gr. Ureche, M. Costin, N. Milescu-Spătaru etc.), învățați-enciclopediști (D. Cantemir), scriitori clasici din secolul al XIX-lea, inclusiv basarabeni B.-P. Hasdeu, C. Stamati-Ciurea. Lingvistul din zilele noastre subliniază faptul că „vrednicii și curajoșii unioniști de la 1917-1918 s-au pronunțat pentru glotonimul limba română și etnonimul popor român”

29 noiembrie 2009. Ana Bantoș împreună cu profesorul Anatol Ciobanu

facând referință și la faptul că, în aprilie 1913, Alexie Mateevici, pe atunci student la Academia Teologică din Kiev, într-o corespondență cu acad. Ioan Bianu din România, afirmă: „Sunt român din Basarabia... m-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri...”

Lingvistul reliefează anturajul și condițiile în care a fost apărută și promovată limba română, subliniind implicarea lui Vasile Alecsandri în calitate de autor de gramatică, normator al limbii române (cu reușite și eșecuri), emițător de opinii despre limbă și corelează faptele evocate cu situația concretă a momentului prin care treceam și noi, românii basarabeni, după '89: „În Arghir («Convorbiri literare», 1876, p. 137), Alecsandri scria: *Limba este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați; altarul în jurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții. Așadar, limba este semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc, ea este, în sfârșit, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați. Cât de veritabile și actuale sunt ultimele cuvinte. Pe tot spațiul nistrean-carpatin-dunărean locuiesc membri ai aceleiași familii și care se înțeleg perfect în aceeași limbă – română – cea mai scumpă moștenire a strămoșilor care au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem produs sufletesc* (N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, București, 1906, p. 17). Dar ce s-a întâmplat la noi acasă? În urma unei politici antinaționale, antipopulare și antimoldovenești, promovată cu insistență și în mod planificat decenii de-a rândul, limba maternă, pe meleagurile noastre, a ajuns la o totală degradare...” (*Ibidem*: 40). Anatol Ciobanu cercetează cu multă luare aminte și studiile contemporanilor săi pe care îi pune în valoare. Printre aceștia se află Eugeniu Coșeriu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Boris Cazacu, Valeriu Rusu, Ion Dumeniuk, Vitalie Marin, Gheorghe Cincilei și alții.

Problema competenței lingvistice a profesorului filolog din învățământul preuniversitar, bilingvismul național-rus ca factor distructiv al unității de neam și de limbă a românilor basarabeni, a limbii de stat din Republica Moldova reprezintă subiecte pentru numeroase studii bine documentate ale reputatului lingvist. În fond, Anatol Ciobanu merge pe urmele înaintașilor, sintetizând opiniile predecesorilor cu

privire la problema limbii și a unității de neam a românilor. La întrebarea firească ce ar putea să apară: era sau nu era necesară această reluare a argumentelor? răspunsul nu poate fi decât afirmativ, de vreme ce situația limbii române în Republica Moldova continuă să fie complicată.

La una din întâlnirile sale cu elevii, la Casa Limbii Române, Anatol Ciobanu îi îndemna insistent pe acei copii să nu uite că limba pe care o vorbesc este o avere inestimabilă a lor și ea trebuie să le servească în viață ca o dimensiune a demnității lor, acasă și în lume. Căci, se știe că în cultura română au existat și există două orientări: una etnocentrică, spre valorile tradiționale, și alta spre multiculturalism. De altfel, să nu trecem cu vederea și faptul că literatura română a fost receptivă la surse de inspirație din diverse spații geografice. În ultimul timp, cea de-a doua orientare este, poate, mai proeminentă. În aceste condiții, trebuie ținut cont de faptul că identitatea culturală este rezultatul complex al echilibrului între continuitatea culturii în istorie și faptul întâlnirii cu alte culturi, precum și rezultatul conflictelor și al rupturilor care se pot produce. Pentru românii basarabeni, în general, deschiși, poate prea deschiși spre celălalt, „o ruptură” dar de alt ordin s-a dovedit la propriu scoaterea lor din albia firească a culturii române, la 1812 și la 1940. Reașezarea lucrurilor la locul lor se dovedește a fi și până în zilele noastre un proces deloc simplu. Acum învățăm să-l realizăm din mers, având în minte și orizonturile ademenitoare ale altor culturi sau ale multiculturalismului pe care să îl acceptăm, ținând cont și necesitatea respectării diferențelor culturale. Anume acest punct de vedere îl promova și Valeriu Rusu, la Seminarul de traduceri de la Universitatea unde a activat, traducând cu studenții săi din creația lui Eminescu, Blaga, din poezia basarabenilor.

Indubitabil, rolul profesorului este magistral, el constând în formarea, educarea spiritelor, înarmarea lor astfel încât să poată analiza evenimentele sociale, învățarea limbii și a limbilor fiind și o bună ocazie pentru înțelegerea complexității identității, pornind de la limba pe care o vorbim și despre care academicianul Ion-Aurel Pop afirmă: „Nu cred că există vreun coagulant care să ne lege și care să ne fi legat așa cum a făcut-o și o face în mod cotidian limba română! Când nu am avut nici stat unitar, nici recunoașterea originii daco-romane, nici granițe pe râ-

uri, nici credință „receptă“, nici libertate, limba română le-a suplinut pe toate” (Pop 2017).

Profesorul Anatol Ciobanu a fost un îndrumător bun în sensul acestei afirmații elocvente. Nu ne rămâne decât să-i urmăm îndemnul.

Referințe bibliografice

1. Cazacu 2017 = Matei Cazacu, Nicolas Trifon, *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*, Trad. Adrian Ciubotaru, Chișinău Cartier.
2. Ciobanu 2008 = Anatol Ciobanu, *Împătimit cercetător al limbii și culturii române*, în „Limba Română”, nr. 11-12.
3. Ciobanu 2009 = Anatol Ciobanu, *Reflecții lingvistice*, Selecție, coord. și prefață Al. Bantș, Chișinău, Tipografia Centrală.
4. Menissier 2007 = Thierry Menissier, *Culture et identite. Une critique Philosophique de la notion d'appartenance culturelle*, în „Le PortiQue, revue de philosophie et de sciences humaines”, nr. 5.
5. Pop 2017 = Ion-Aurel Pop, *Elogiul limbii române*, în „Apostrof”, 2017, nr. 9 (328).

Petru BUTUC

Criteriul metodologic la determinarea tipurilor de subordonate

P.B. – prof. univ., dr. conf.,
Catedra de limba română
și filologie clasică a UPS
„Ion Creangă” din Chișinău.

Autorul monografiilor
*Predicatul angrenat în limba
română* (2007) și *Studii de
gramatică și istorie a limbii
române literare* (2012).

Domenii de cercetare:
gramatica limbii române,
sociolingvistică și istorie a
limbii române literare.

Printre realizările cercetătorului Anatol Ciobanu se numără formularea unor completări și observații teoretico-aplicative în domeniul sintaxei și semanticii. Viziunea sa lingvistică, în primul rând umanistă și profund originală, se caracterizează prin forța argumentului. Având o pregătire teoretică multilaterală, el a fundamentat un sistem coerent de concepte lingvistice – logico-semantice și funcționaliste –, pe care le-a îmbogățit și nuanțat continuu, în dorința constantă de a le face cât mai adecvate obiectului de studiu al gramaticii, îndeosebi al sintaxei.

Omul de știință Anatol Ciobanu a văzut în noțiunile de „funcție” și „funcțional” rolul primordial al unităților comunicative (sintactice) la realizarea gramaticală a exprimării. În această bază sunt determinate funcțiile sintactice ale subiectului și predicatului, funcții prin care se realizează raportul determinant al ordonării sintagmatice în orice enunț. Tot în temeiul criteriului logico-semantic sunt determinate și funcțiile sintactice atât ale unor părți secundare de propoziție (atribute și complemente), cât și ale unor tipuri de subordonate, în special, completivele, atributivele și subiectivele.

În temeiul principiului onomasiologic, în monografia *Probleme dificile de gramatică*

Anatol Ciobanu demonstrează cu lux de argumente faptul că, la determinarea funcțiilor sintactice ale propozițiilor subordonate, „orientarea spre valoarea sintactică a cuvântului determinat din regentă este în contradicție cu principiile științifice de determinare a raportului gramatical și semantic din cadrul componentelor unei fraze” (Ciobanu 1969: 68). Autorul, orientat spre gramatica funcțional-integrală, recomandă să ne conducem, în primul rând, de „natura morfologică a cuvântului determinat din regentă, și nicidecum de valoarea lui funcțională, valoare care poate fi variată și multiplă” (*Ibidem*). Exemplificăm prin fraza: *Astăzi am văzut artistul care acum se bucură de mare popularitate*. Substantivul *artistul* are funcție sintactică de complement direct și ar fi absurd să se insiste ca și subordona-ta să fie considerată drept completivă directă, căci, evident, avem o subordonată atributivă: *Astăzi am văzut artistul care artist? care acum se bucură de mare popularitate*. Valoarea atributivă a acestei subordona-te provine din raportul ei morfo-sintactic cu cuvântul determinat din regentă, *artistul*.

Este greșit a constata funcția propozițiilor subordonate în conformita-te cu valoarea sintactică a determinatului din regentă și pentru că termenul regent „poate fi plasat la oricare din cele patru cazuri (N., G., D., Acc.)” (*Ibidem*: 69), valoarea atributivă rămânând aceeași: a) cazul N., funcția de subiect (*Artistul/ pe care l-am văzut astăzi/ se bucură de mare popularitate*); b) cazul G., funcția de atribut (*Astăzi am văzut pozele artistului/ care se bucură de mare popularitate*); c) cazul D., funcția de complement indirect (*I-am dăruit o floare artistului/ care se bucu-ră de mare popularitate*); d) cazul Acc., funcția de complement direct (*Astăzi am văzut artistul/ care se bucură de mare popularitate*).

Aceeași situație vom avea și în cazul când înlocuim substantivul printr-un pronume demonstrativ, iar, drept rezultat, subordona-ta atributivă va rămâne aceeași, deși regentul ei are valoare de complement direct: *L-am văzut pe acela/ care se bucură astăzi de o mare popularitate*.

Orientarea spre funcția sintactică a regentului-corelativ este greșită și din motivul că determinatul din regentă își are propriul statut sint-tactic, deosebit de cel al secundarei. Situația lui sintactică provine în baza raportului morfo-sintactic cu cuvântul (cu regentul lui) cu care își realizează propria sintagmă, în cadrul propoziției din care face

parte. De aceea, e necesar să se știe că, dacă subordonata lămurește un nume din regentă, ea este una atributivă și defel completivă sau subiectivă.

În monografie sunt invocate și câteva fraze ce conțin false subordonate completive, care sunt, de fapt, veritabile subordonate atributive. Pentru a ne convinge de aceasta, vom prezenta doar câteva, supunându-le analizei sintactice din punct de vedere logico-semantic: *Ce ție nu-ți place,/ altuia nu face* (*Altuia nu face aceea (situație) care situație? care(ce) ție nu-ți place*); *Ce n-au reușit să facă părinții noștri,/ aceea o vom face noi* (*Noi vom face fapta aceea... care faptă? pe care (ce) n-au reușit s-o facă părinții noștri*). Cercetătorul constată că, și în cazul dat, ar fi lipsit de logică și chiar arbitrar să încerce cineva să se opună în favoarea unei subordonate completive directe sau indirecte, pornind de la funcția sintactică a regentului, a cuvântului determinat din propoziția principală.

Eficiența și avantajul criteriului logico-semantic sunt evidente și în fraze de tipul: *Cine nu lucrează/ nu mănâncă*. Aplicând metoda transformațională, autorul monografiei în discuție demonstrează că asemenea fraze nu pot fi subordonate subiective: *Nu mănâncă omul/ care om? care nu lucrează, care nu muncește*. Secundara se dovedește a fi una vădit atributivă și deloc subiectivă; aceasta cu toate că determinatul, cuvântul lămurit din regentă, este un pronume demonstrativ la cazul nominativ, cu valoare sintactică de subiect: *Nu mănâncă acela/ care nu lucrează*. Substantivizându-se în propoziția citată, pronumele demonstrativ *acela* deține însușirile numelui (substantivului) pe care îl înlocuiește (*omul*).

Profesorul Anatol Ciobanu invocă în acest caz echivalentul situației sintactice din limba franceză. Astfel, specialiștii din domeniul sintaxei limbii franceze consideră că fraze-dicton de tipul: *Qui veut voyager loin/ ménage sa monture* echivalează din punct de vedere comunicativ-informativ (sintactic) cu fraza „*L'homme qui veut voyager loin/ ménage sa monture*”, cu deosebirea că primul model al dictonului e mai vechi, specific pentru toate limbile romanice.

Acest detaliu l-a determinat pe autor să constate că și în limba română dictioanele care încep cu pronumele interogativ-relativ *cine* accentuează sensul de „persoană”, de „om”: *Cine se scoală mai dimineață/*

mai departe ajunge (Omul/ care se scoală mai dimineață/ mai departe ajunge); Cine aleargă după doi iepuri/ nu prinde nici unul (Omul/ care aleargă după doi iepuri/ nu prinde nici unul). Cu referire la respectivele fraze-dicton, prof. Anatol Ciobanu susține că „Autorul anonim al proverbelor noastre (poporul) a emis judecăți concrete, obținute în urma observațiilor seculare ale fenomenelor sociale și relațiilor dintre ele” (Ciobanu 1969: 71). În studiul cu referire la falsele subordonate subiective, inclus în monografia *Probleme dificile de gramatică*, savantul a amintit mai multe fraze-dicton de genul dat nu doar pentru a demonstra frecvența lor notabilă în limba română, ci și pentru a scoate în evidență paradoxul lor semantico-funcțional. Iată doar câteva: „Cine nu știe a juca/ n-are-n horă ce căta” (folclor); Cel/ ce vrea pe un altul să-nșele/ ades suferă mai rele (Al. Donici); Na! Așa trebuie să primească/ cine încalcă jurământul (Ion Creangă); Cine iubește și tace/ acela și mie-mi place (folclor) etc. Drept atributive sunt calificate, respectiv, și subordonatele din frazele ce conțin pronumele nehotărât *tot*: *Spusu-mi-a frunza de fag/ Să iubesc tot/ ce mi-i drag* (folclor) (Ciobanu 1969: 73).

O problemă dificilă de gramatică pusă în discuție în aceeași monografie este și cea a tipurilor de subordonate regentate de verbe, expresii sau locuțiuni verbale cu caracter impersonal, cum ar fi, spre exemplu: *se vede, se zice, se întâmplă, se crede, se vorbește, se presupune, se aude, se obișnuiește, se știe, se observă, se cunoaște, e bine, e necesar, e imposibil, e ușor, e greu, e drept, e adevărat* etc. În lucrare se atrage atenția asupra faptului că părerile specialiștilor sunt diferite vizavi de tipul subordonatelor regentate de asemenea unități morfologice. Deși unii gramatiști consideră că verbele și expresiile date sunt urmate de propoziții subordonate complete, Anatol Ciobanu susține argumentat că avem de a face cu subordonate subiective, deoarece verbele ce le regentează sunt impersonale și intransitive: *Se vede/ că a sosit deja primăvara* (*Sosirea primăverii se vede deja, este vizibilă.*).

Pentru soluționarea cât mai corectă a acestei probleme dificile de gramatică, autorul monografiei propune să se pătrundă mai întâi în valoarea lexico-gramaticală a fiecărui verb și a fiecărei expresii în parte. „Numai după o atare formulă metodologică, vom vedea bine că în astfel de situații sintactice avem distincte subordonate subiective: *Se întâmplă uneori/ să greșești* (*Greșelile întâmplătoare sunt o realitate obiectivă, firească*)” (Ciobanu 1969: 73). Tot acestui comentariu pot fi supu-

se și următoarele fraze: *Se întâmplă uneori ca să-i prindă luna în zori...* (din textul cântărețului Dan Spătaru); *Este drept că viața-ntreagă/ Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă* (Mihai Eminescu) și altele.

În susținerea acestei opinii, autorul invocă și părerile specialiștilor din domeniul limbii franceze contemporane, care califică drept propoziții subiective (*le proposition sujet*) toate subordonatele ce urmează după locuțiuni de tipul: *il est evident, il est clair, il est vrai, il est indiscutable, il est possible, il est probable, il est incontestable* etc.

În concluzie la cele menționate, putem spune că A. Ciobanu, susținând ideea că „sintaxa coordonează procesul gândirii și cel al comunicării” (Zolotova 1973: 5), a pledat pentru o corelație a sintaxei cu semantica și logica. Astfel, o interacțiune dintre aceste trei domenii nu poate fi concepută și percepută decât în baza contextului și în situații concrete. Sintaxa funcțională, numită și consituativă (Ciobanu 1987: 97-106), se bazează pe criteriul logico-semantic al metodei analizei integrale, despre care cercetătorul Sorin Stati afirmă că ea „caută ceea ce este pertinent, relevant și distinctiv pentru realizarea funcției supreme a limbajului uman, adică a funcției comunicative” (Stati 1967: 150).

Scopul elaborării acestui articol la sintaxa limbii române contemporane a fost de a relansa criteriul metodologic, aplicat și susținut de cercetătorul Anatol Ciobanu, în toate lucrările sale de gramatică, precum și la determinarea tipologică a subordonatelor atributive, complete și subiective. Din păcate, până în prezent, nu în toate manualele de sintaxă a limbii române se respectă rigorile funcționalist-integrale pragheze, din care profesorul Anatol Ciobanu, îndrăznim să spunem, a fondat și la Chișinău o școală de lingvistică funcțională-integrală.

Referințe bibliografice

1. Ciobanu 1969 = Anatol Ciobanu, *Probleme dificile de gramatică*, Chișinău.
2. Ciobanu 1987 = Anatol Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău, Știința.
3. Stati 1967 = S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, Editura Academiei.
4. Zolotova 1973 = Золотова Г.А., *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва, Наука.

Sabina CORNICIUC

„Colaborarea” instanțelor discursive fundamentale în „literatura personală”

S.C. – doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova. Autor a peste 80 de publicații, inclusiv monografia

Valori semantico-stilistice ale interogației retorice.

Direcțiile de interes științifico-didactic: gramatică, pragmastilistică, limba română aplicată, comunicarea și cultivarea limbii, glotodidactică, discurs specializat.

Membu al Seminarului Științific de Profil.

Ab initio, vom face câteva precizări în măsură „să lumineze”, metaforic vorbind, ghilimelele din titlul comunicării pentru sintagma „literatură personală”, aceasta din urmă constituind pentru noi sursa exemplificatoare, materialul factual pe care se va sprijini demersul nostru.

Termenul, relativ nou, e un hiperonim pentru un tip discursiv cu mare priză la cititori, în exercițiul căutărilor disperate de modele, într-o societate în care s-a produs, tautologic vorbind, devalorizarea valorilor, prin răsturnarea lor.

Terminologia pentru desemnarea acestui tip de discurs este variată, eterogenitatea terminologică derivând din complexitatea structurii sale narrative. Discurs homodiegetic, discurs autobiografic, discurs confesiv, discurs sui-reflexiv, discurs autoreflexiv, discurs de tip jurnalier sau jurnal intim, discurs diaristic, jurnal autentic – iată doar câțiva termeni pentru ceea ce francezii numesc *l'écriture du moi*, adică scriere egotistă.

Alegerea noastră e motivată subiectiv, prin plăcerea lecturii textelor semnate de Gabriel Liiceanu, voce intelectuală de anvergură, care, în România de azi, după cum menționează criticii, e unul dintre cei mai importanți autori de „literatură personală”.

Întâlnire cu un necunoscut (ambele personaje, cunoscutul și necunoscutul, fiind chiar autorul, la întâlnire cu cititorul, și acesta un necunoscut) și *Ușa interzisă* sunt cărți scrise în nume propriu ce poartă amprenta unui pronunțat caracter confesiv, ceea ce îi asigură scriiturii veridicitate, autenticitate. Notele de unde am extras exemplele se pliază perfect pe trăsăturile-cheie ale conceptului polivalent de *autenticitate*: confesiune neliteraturizată, urmărind redarea palpitudinii existențiale în sine; adevăr indubitabil; normă a conștiinței morale; similaritate între creație și experiență; eliberare a creației de componentele eteronome; surprindere a vieții concrete în desfășurarea ei; trăire subiectivă, însușire de a fi tu însuși, de a-ți exprima propria integritate psihică și, în consecință, valorificare directă a subiectivității existente în jurnalele intime și în documentele de orice natură; absență a „literaturizării” și renunțare la convențiile literaturii; calitate de a nu scrie conform gustului unuia sau altuia; stare de deplinătate a ființei umane, la care se poate ajunge în urma ieșirii din cotidian prin conștientizarea prezenței morții în toate momentele existenței; întoarcere la original, la „izvorul” prim al realității etc. (Vrabie 2008:181).

Convins că orice se poate spune, dacă este bine formulat, Liiceanu vede în jurnal un mod de a explica, de a desfășura în cuvinte sulul înfășurat al vieții sale (Liiceanu 2010b: 16); o luptă cu incomunicabilul din noi, o încercare de a forța „ușa interzisă” (Liiceanu 2010a: 209), un ordin de percheziție emis de autor pe numele autorului însuși (*Ibidem*: 39), un teribil insectar al gesturilor tale și ale altora (*Ibidem*: 9), iar a scrie un jurnal înseamnă a invita timpul la dans (*Ibidem*: 371).

În acest exercițiu antrenant, punctul de pornire este nevoia chinuitoare a autorului de a se exprima, iar cea mai bună soluție pentru metoda jurnalului ar trebui să pornească de la „pășitul înapoi” făcut în cămărilor sufletului. G. Liiceanu punctează acest traseu în felul următor: să te întorci la tine și în tine însuși, să-ți dai ție atenție, să umbli prin toate cotloanele sufletului tău, ale memoriei tale, a tot ce ai știut și ceea ce n-ai știut niciodată, a tot ce te-a întemeiat și s-a dovedit a fi mai adânc decât tine (*Ibidem*: 54).

Autorul recunoaște că tipul de discurs ce rezultă din mișcarea neîngrădită pe teritoriul eului propriu nu este omologabil, nu se supune regulilor unui gen, nu e subsumabil unei discipline și, în fond, nu are altă

identitate decât aceea pe care i-o dă însăși personalitatea și experiența celui care scrie (Liiceanu 2010b: 41).

Așadar, discursul confesiv, ca act de autocomunicare, este și un spațiu propice de reflecție, un spectacol bine regizat al eurilor autorului, în multiple proiecții și lumini.

Întâlnirea cu un necunoscut îi prilejuiește autorului o sinteză sinceră, iar sinceritatea este o condiție fundamentală a comunicării, a eurilor sale: a eului melancolic, a eului activ și pus pe ameliorat lumea, a eului ludic, a eului violent, isteric și scos din minți, a eului ușuratic și concupiscent, a celui tandru, a eului disprețuitor și arrogant, a eului „cornellian” (suferitor, măreț și nobil!), a eului timid, șovăielnic și lipsit de încredere în el, a celui jignit de moarte, neînduplecat și care nu se mai întoarce din drum, a eului înspăimântat de ridicol, a eului bășcălios și fericit să moară de răs, a eului pus pe treabă sau a celui leneș, inertial și lipsit de orice chef, a eului terorizat de perspectiva catastrofei (Liiceanu 2010a: 221).

Toate aceste ipostaze interșanjabile, cu o dominantă de moment, conferă scrisului său o identitate aparte și fertilizează căutarea răspunsului la întrebarea „cine sunt eu?”.

Ajunși în acest loc, vom semnala că în literatura de specialitate este subliniat faptul că alegerea acestui tip de discurs este urmarea unei convenții, asumarea pactului autobiografic fiind marcată la nivel textual între un *eu* aparținând lumii reale, al cărui nume se află pe copertă, un *eu* aparținând textului și care își asumă rolul de a „transcrie” și un *eu-personaj*, cel care se lasă „transcris” (Marina-Urlețeanu 2008: 407).

Așadar, discursul confesiv, la nivelul expresiei, este marcat de prezența persoanei I, dat fiind că intenția primă a *autorului-narator-personaj*, ca instanță ce articulează discursul, este reprezentarea în spațiul scriiturii a sinelui, ceea ce Liiceanu încadrează în nevoia de a se exprima: cred că nu există în mine niciun atom de gest sau de trăire care să nu devină în clipa următoare victima *eului meu hermeneutic* (Liiceanu 2010a: 33).

Subliniem în mod expres că abundența verbelor la pers. I (sing., pl.), a pronumelor personale și posesive (pers. I) nu absolutizează dimensiunea monologică a textului confesiv și nu diminuează perspectiva lui

dialogică, polifonia, plurivocitatea acestui tip discursiv.

Prin tipărire, jurnalul devine un bun public, iar eul autorului „se revarsă în lume”, realizând o punte de legătură cu exterioritatea sa, cu ceilalți, cu alții. În felul acesta, jurnalul devine un act de alteritate.

Între polul emisiv și cel receptor se produce o „chimie” subtilă, contributivă pentru ambele instanțe ce se întâlnesc în asemănarea lor.

Iată cum explică autorul, „predându-se celorlalți”, această relație: s-ar putea ca, vorbindu-le celorlalți despre lăuntruul meu, să le stârnesc curiozitatea să se uite în lăuntruul lor. Ne vom întâlni astfel în mod paradoxal în ceea ce e doar al fiecăruia dintre noi. Ei vor afla de la mine cine sunt ei, după ce eu voi fi încercat să aflu de la mine cine sunt eu (*Ibidem*: 94).

Din alternanța pronominală *eu-noi-ei-ceilalți-fecare-mulți-toți*, ultimul indefinit cu rol de cuantificator globalizant, ce străbate discursul sui-reflexiv, putem deduce lesne că acesta se întemeiază pe un discurs interlocutiv, dialogul autorului cu sine, în căutarea sinelui fiind un prilej fericit de a se intersecta cu ceilalți într-o colaborare.

În notele confesive din *Întâlnire cu un necunoscut*, Gabriel Liiceanu se ghidează după principiul cooperării dintre instanțele discursive fundamentale, căci „umbra celuilalt cade în permanență în ograda eului nostru”, iar orice întâlnire bună începe „cu o bănuială, cu o presimțire a ființei celuilalt” (Liiceanu 2010b: 310).

De aici derivă și rațiunea scrisului pe cont propriu, „pentru că ajung să cred că scormonitul meu în mine îi ajută pe câțiva” (Liiceanu 2010a: 29) să-și revizuiască sau să-și redefinească setul de valori comportamental-atitudinale, vom adăuga noi. Din această perspectivă, jurnalele nu sunt altceva decât „aporturi individuale la edificarea unei umanități comune” (*Ibidem*: 11).

Pe bună dreptate, ca reprezentare textuală a propriului eu, discursul confesiv este mai complicat decât pare la prima vedere, complexitatea sa venind tocmai din polifonia ascunsă în spatele aparentei perspective unice, date de prezența persoanei I, persoană în spatele căreia trăiește o întreagă serie de „personaje” (Marina-Urlețeanu 2008: 408).

În consonanță cu această idee, trebuie să spunem că scriitura de tip jurnalier a lui Gabriel Liiceanu este „locuită” de personalități istorice (Heidegger, Dostoievski, Hegel, Kafka, C. Noica, E. Cioran, E. Ionescu, M. Lovinescu, A. Paleologu etc.) și de cele actuale, axa temporală schimbându-se în funcție de ce pune la dispoziția celorlalți eul scriptic, un mozaic de personalități și temporalități cu care se află în dialog.

La nivelul expresiei, dimensiunea dialogică a textului centrat permanent pe cel care îl produce este actualizată și prin utilizarea unui „tu” cu valoare generică, preferința pentru această construcție fiind condiționată nu doar de efecte stilistice (deși jurnalele lui G. Liiceanu sunt de o eleganță stilistică impecabilă), ci și de factori semantici, gramaticali și pragmatici, genericitatea fiind și o strategie argumentativă.

În sursele de ultimă oră, fenomenul utilizării generice a pronumelor personale (noi, tu) este explicabil printr-o virtualizare a rolurilor comunicative, ca semn de solidarizare între instanțele discursive ce se află la polii lanțului semiotic – Emițător și Receptor.

Jurnalele la care facem referire ne pun la dispoziție fragmente exemplare ce „impun” o lectură generică (nu deictică). Deși autorul vorbește de propriile experiențe, judecățile lui capătă o dimensiune aforistică, general-valabilă: Maestrul e cel care te ajută să obții libertatea de gândire, după ce mai întâi ai acceptat să ți-o pierzi slujindu-l (Liiceanu 2010a: 42); Niciun succes nu te poate sminti atâta vreme cât păstrezi intactă conștiința insuficienței tale (*Ibidem*: 38); Soluția pentru a iradica prostia nu e, desigur, interzicerea liberei exprimări, ci crearea deprinderii de a gândi cu mintea ta (*Ibidem*: 42).

La finele acestor rânduri, vom sublinia că discursul confesiv, deși este un teren propice de autocomunicare, lansează o platformă în care instanțele emițătoare și receptoare se pot regăsi, pot coopera, pot stabili punți de legătură și contracte de încredere, chiar dacă cititorul-destinatar este necunoscut vorbitorului.

În loc de concluzii, îl vom lăsa, și de această dată, pe autor să ne ghideze prin labirintul gândurilor sale, datorită nouă cu generozitate: „principiul jurnalului” este unul al spovedaniei (ajung la mine mărturisindu-mă), combinat cu descoperirea de sine a celui care îmi citește mărturisirea

(te ajut să ajungi la tine prin mine). Mă ofer mie, dar, de fapt, mă ofer ție. Rezultatul este un eu lărgit în care „eu” și „tu”, străini până atunci, ne apropiem atât de mult încât ne tămăduim împreună: eu mă împac cu mine ajungând la tine, tu te descoperi pe tine descoperindu-mă pe mine și te împaci cu tine (*Ibidem*: 339).

Nu putem decât să îmbrățișăm aceste idei, extrapolându-le și asupra relației *profesor-discipol*, cu gândul la PROFESORUL nostru Anatol Ciobanu, care s-a „revărsat” în mii de tineri și a cărui absență fizică de trei ani e completată de prezența masivă a unei moșteniri intelectuale și spirituale asupra căreia se vor apleca încă multe generații.

Referințe bibliografice

1. Liiceanu 2010a = Gabriel Liiceanu, *Întâlnire cu un necunoscut*, București, Humanitas.
2. Liiceanu 2010b = Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă*, București, Humanitas.
3. Marina-Urleșteanu 2008 = L. Marina-Urleșteanu, *Specificul secvenței argumentative în discursul de tip jurnal autentic*, în *Limba Română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 407-414.
4. Vrabie 2008 = D. Vrabie, *Cunoaștere și autenticitate în literatura românească interbelică*, în „*Limba Română*”, nr. 9-10, p. 180-183.

Viorica MOLEA

**Limbă/vorbire vs.
competență/performanță**

V.M. – conf. univ., dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

În perioada actuală, disputa continuă cu referire la termenii „limbă”/„vorbire” se produce pe fondul evoluțiilor constante și determinante pentru știința lingvistică, întrucât această dihotomie, stabilită și fundamentată de F. de Saussure, se află la temelia teoriilor și exegezelor ulterioare privind elementele corelative, dar și opozitive ale acesteia. „Dihotomia limbă-vorbire, care este deseori discutată atât în lucrările de lingvistică având un caracter teoretic, cât și în lucrările cu caracter practic care pun probleme de metodologie a cercetării, pleacă, în liniile ei esențiale, de la Ferdinand de Saussure”, observă cercetătoarea N. Anghelescu (Anghelescu 1972: 212). Diferențele sau opozițiile fundamentale, în concepție saussuriană, sunt:

„1. *Limba* este un fapt social și esențial, *vorbirea* e unul individual și accesoriu – mai mult decât atât, mai mult sau mai puțin accidental;

2. *Limba* nu e o funcție a subiectului vorbitor, ea e un produs extraindividual (ceea ce Humboldt ar fi numit *ergon*, n.n. – V.M.) pe care individul îl înregistrează pasiv; *vorbirea* e un act personal de voință și inteligență și, din acest motiv, imprevizibilă și inclasificabilă, nu poate fi obiectul lingvisticii;

3. *Limba* este un obiect de natură omogenă (deci poate fi studiată științific); ea „e un sis-

tem de semne unde nu este esențială decât unirea dintre sens și imaginea acustică (semnificat/semnificant) și unde cele două părți ale semnului sunt în egală măsură psihice”; *vorbirea* este esențialmente eterogenă” (Saussure 1998).

Totodată, savantul stabilește o corelație dintre „aceste două obiecte”, precizând că ele „sunt strâns legate și se presupun unul pe celălalt: limba este necesară pentru ca vorbirea să fie inteligibilă și să-și producă toate efectele; dar vorbirea este necesară pentru ca limba să se instituie; istoric, faptul de vorbire o precedă întotdeauna (Saussure: 43)... Există deci o interdependență între limbă și vorbire: limba este totodată instrumentul și produsul vorbirii. Dar asta nu le împiedică să fie două lucruri absolut distincte (*Ibidem*: 44). Saussure delimitează limba de vorbire după un principiu destul de simplu, și anume, *social – individual*, definindu-le astfel: „Limba există în colectivitate sub forma unei sume de amprente depuse în fiecare creier, aproape ca un dicționar ale cărui exemplare, toate identice, ar fi repartizate între indivizi (...) În ce fel *vorbirea* este prezentă în această colectivitate? Ea este suma a ceea ce oamenii spun (...). În vorbire nu există deci nimic colectiv; manifestările sunt individuale și momentane...” (*Ibidem*). Delimitându-le astfel, Saussure consideră că „limba, distinctă de vorbire, este un obiect care poate fi studiat separat” (Martinet: 13). A. Martinet însă susține că această abordare saussuriană, deși utilă, poate duce la pericolul de a crede că vorbirea posedă o organizare independentă de limbă, așa încât „am putea, de pildă, să concepem o lingvistică a vorbirii pe lângă lingvistica limbii” (*Ibidem*: 15).

Corelația limbă – vorbire este explicată, valorificată, completată de numeroși savanți, astfel încât există mai multe interpretări edificatoare. Klinkenberg J.-M., bunăoară, relevă explicit: „Limba este componenta colectivă a limbajului, proprietatea comună tuturor celor care practică un cod dat: este un produs social (...). Vorbirea, dimpotrivă, este componenta individuală a limbajului: este actul particular prin care ne însușim limba” (Klinkenberg 2004: 74). Lucruri similare sunt explicate și de către alți cercetători, reliefând aspectul colectiv și individual al schemei propuse de savant: „Cum s-a observat, în teoria lui Saussure, definiția termenilor *langue* și *parole* pornește de la două considerente: raportul social – individual (sau, cum s-a mai spus, vorbirea „colectivă”

și vorbirea „individuală”) și raportul schemă – utilizarea schemei (sau formă – utilizarea formei)” (Angheliescu 1972: 212).

E. Coșeriu conturează principiile care ar trebui să stea la baza unei asemenea teorii, considerând că aceasta trebuie să țină seama de anumite „fapte”: „a) că limba se prezintă... ca proprietate a vorbirii; b) că... se prezintă ca normă a vorbirii în conștiința fiecărui vorbitor și c) că se prezintă cu această obiectivitate cu care se prezintă în conștiința fiecăruia ceea ce este în realitate și concret, de fiecare dată individual, însă în același timp aparținând și altora ...” (Coșeriu 1994: 30). Ilustrul savant nu este atât de categoric în delimitarea acestor două moduri de comunicare și vine cu raționamentele sale, susținând că „... „limba” și „vorbirea” nu sunt momente succesive, ci simultane și inseparabile ale unei realități unice pe care o numim limbaj. „Vorbirea” există ca realizare a „limbii” și, pe de altă parte, „limba” nu există decât ca generalizare și sistematizare a actelor de vorbire...” (Coșeriu 2009: 169). Prin urmare, conștientizăm faptul că E. Coșeriu are o viziune diferită de cea saussuriană, susținând că, de fapt, vorbirea este primară, iar limba este percepută în vorbire: „Principala «răsturnare» pe care o produce Eugeniu Coșeriu în gândirea limbii față de lingvistica saussuriană și care constituie, în esență, punctul de plecare în viziunea și teoria lingvistică a marelui savant este plecarea de la *parole* (vorbire) și nu de la *langue* (limbă), în termenii din interpretarea dihotomică a lui F. de Saussure” (Pavel 2004: 220).

Dacă unii savanți au încercat să explice și să dezvolte abordarea saussuriană dihotomică a limbii, alții au transformat-o în trihotomie, „punându-se astfel problema rafinării formulei lui F. de Saussure” (Frâncu 1997: 19). Primul a încercat L. Hjelmslev, prin proiectul teoretic în care se conturează nu două, ci trei aspecte ale limbii: *schema* (= limba) – *norma stabilită* – *vorbirea*. O încercare de a dezvolta o trihotomie în baza dihotomiei lui Saussure a făcut și E. Coșeriu, în studiul *Sistema, norma y habla*, în 1952. „Pornind de la Saussure, dar și de la Hjelmslev, Humboldt, Gablantz, Croce, Vossler, Buhler, Coșeriu consideră *norma* ca un element intermediar între *limbă* și *vorbire* (...)” (*Ibidem*: 20), iar *limba* o „concepe ca *tehnică*, sau mai bine zis ca știință (*saber*), arătând că, în realitate, nu învățăm o limbă, ci învățăm să creăm într-o limbă, cunoscând directivele, sistemul și elementele pe care sistemul ni le in-

dică” (*Ibidem*: 21). Totodată, „sistemul și norma nu sunt realități autonome sau realități opuse vorbirii, ci forme, abstracțiuni, care se elaborează pe baza activității lingvistice concrete, în relație cu modelele pe care ea le utilizează. În concluzie, vorbirea cuprinde actele lingvistice concrete înregistrate în momentul producerii lor (...)” (*Ibidem*). Pe de altă parte, Coșeriu distinge, în cadrul dihotomiei, patru planuri de structurare: unul este „planul realizării (*vorbirea concretă* sau *vorbirea*) și trei planuri de tehnică propriu-zisă sau tehnică virtuală (*competența* ca atare): *norma*, *sistemul limbii și tipul lingvistic*” (Coșeriu 2000: 275). „*Vorbirea*, precizează savantul, corespunde lui *parole* a lui F. de Saussure; *norma și sistemul limbii* corespund în ansamblu aproximativ conceptului saussurian de *langue*. *Tipul lingvistic*, în schimb, este un nivel de structurare neidentificat ca atare de Saussure” (*Ibidem*: 276).

Discuțiile privind unele concepte fundamentale în lingvistică precum *limbă – vorbire* au reliefat o altă corelație importantă în limbă, și anume cea de *competență și performanță*, importantă prin faptul că ea desfășoară, completează, edifică dihotomia discutată de noi, presupunând, în principiu, același lucru, fiind postulată de renumitul lingvist american N. Chomsky: „Una din contribuțiile majore ale lui Chomsky la progresul teoriei limbii este dihotomia *competență-performanță* (...)” (Ong 2002).

E. Coșeriu aprecia această opoziție generată de dihotomia lui Saussure ca pe una fundamentală, care „are rădăcini foarte vechi în tradiție” și este „distanța atât de esențială și atât de curentă în lingvistica actuală între *limbă* – ca tehnică a vorbirii sau *competență lingvistică* – și *vorbire* ca realizare a unei tehnici lingvistice, sau activitatea lingvistică concretă: în termeni saussurieni, între *langue* și *parole*, sau, cu termenii folosiți explicit pentru aceleași fapte de către Noam Chomsky, între *competențe* „*competență*” și *performance* «*performanță*»” (Coșeriu 2000: 9).

Cu originea în opoziția mai veche *limbă – vorbire*, dihotomia este definită astfel: „În accepția lui Chomsky (...), *competența lingvistică* este facultatea umană de a recunoaște și de a crea enunțuri corecte, iar *performanța lingvistică* este deprinderea de a pune în practică această capacitate” (Moore). Astfel, mai explicitii termenii lansați de Chomsky ar fi: „prin *competență* se înțelege ansamblul regulilor necesare pentru a vorbi corect o limbă, iar prin *performanță*, enunțurile obținute prin aplicarea acestor reguli” (Frâncu 1997: 19).

Competența lingvistică, în accepția lui Ong, este dată de ansamblul posibilităților pe care le are un subiect vorbitor al unei limbi în ceea ce privește capacitatea de a construi și de a recunoaște fraze corecte din punct de vedere gramatical... *Performanța lingvistică* a vorbitorului unei limbi nu ține neapărat de competența sa lingvistică pe care o poate demonstra, ci de capacitatea de a pune „în joc” zestrea acumulată de termeni (semnificanți) și complexul de reguli pentru a obține sensuri noi. Performanța lingvistică mai reclamă și ansamblul cunoștințelor despre lume ale subiectului și o anumită practică în abordarea și gestionarea relațiilor interumane, care pot funcționa independent de competența lingvistică (Ong 2002: 172-183).

E. Coșeriu leagă dihotomia vizată de gramatica generativă, fundamentată de N. Chomsky, relevând faptul că sintaxa ar fi de bază în lingvistica descriptivă, considerată chiar „disciplină primară a întregii lingvistici”, și reflectând că „de fapt, în această orientare, cunoașterea lingvistică („competența” vorbitorilor) este identificată cu capacitatea de a forma propoziții...” (Coșeriu 2000: 86).

O descriere explicită a fenomenului discutat aici o face I. Coteanu, din care aflăm că „...toți adepții gramaticilor generative pornesc de la sintaxă și continuă cu semantica (...).” Altfel spus, punerea în practică a *competenței* se realizează la nivelul numit *performanță*. Regulile de transformare sintactică, semantică și fonologică țin atât de structura de adâncime a limbii aflate la nivelul *competenței*, cât și de mărcile care arată rezultatul, deci de *performanța* considerată structură de suprafață (Coteanu 1998: 21).

Astfel, competența lingvistică presupune cunoaștere lingvistică (*saber lingüístico* – Coșeriu E.), cunoașterea sistemului și a tot ce ține de sistemul unei limbi istorice, a unei limbi în general, iar performanța înseamnă aplicarea în practică a acestei cunoașteri, adică vorbirea. E. Coșeriu se referă la *trei niveluri ale limbajului*, considerându-le, la fel, competențe: „Să numim competențele de acest tip – aici să spunem *tehnică* nu *dynamis* „faptul de a ști ceva care se aplică” – să le numim (...) *saber*. Avem deci o competență *elocuțională*: a ști să vorbești în general (...); o competență *idiomatică*: a ști o limbă; și o competență pe care eu o numesc *expresivă*: a ști să vorbești în situații determinate (...) adică a ști să construiești discursuri” (Coșeriu 1994: 33).

Trebuie să precizăm că o comunicare se mai poate baza și pe un alt tip de cunoaștere, nu doar lingvistică, pe cunoaștere extralinguală, adică socială, politică, etno-culturală etc. De aceea competența ar putea avea și alte accepții decât cea lingvistică: „Cercetările ulterioare, susține Negrescu-Babuș I., disting în afara competenței lingvistice și o *competență comunicativă* sau *pragmatică*, concept introdus de Dell Hymes. Acesta „se întemeiază pe ideea că producerea și interpretarea enunțurilor nu este guvernată doar de un sistem de reguli gramaticale, ci și de un sistem de norme și convenții determinate social și cultural (...)” (Negrescu-Babuș 2006: 107). Competența comunicativă, notează Moore J., „acoperă, în realitatea vorbirii, trei categorii distincte de abilități comunicative specific umane: a) *competență lingvistică*; b) *competență sociolingvistică* și c) *competență strategică*” (Moore). Negrescu-Babuș I. distinge și alte tipuri de competențe, cum ar fi „competența enciclopedică”, definită ca „un ansamblu foarte vast de informații extralingvistice care au legătură cu contextul enunțării (...)”; (Negrescu-Babuș 2006: 106) „competența logică”, cu descrierea a două tipuri de logică: *formală clasică* (...) și *naturală*, specifică raționamentelor făcute în limbajul natural (...) etc. (*Ibidem*: 108).

Pe de altă parte, conceptul de *competență lingvistică* a fost continuu dezvoltat de lingviști, astfel încât unii autori disting și alte dimensiuni ale acestuia. De exemplu, P. Charaudeau constată *competența semiolingvistică*, ca fiind „rezultanta a trei componente, care se combină în aceeași instanță de discurs: a) *competență lingvistică*, care este constituită din patru niveluri (enunțiativ, argumentativ, narativ și retoric) (...); b) *competența situațională* (...), formată din situații sociolingvistice codificate...; c) *competența discursivă* (...), constituită din strategii discursive (...)” (*Apud* Romedea 2005: 520).

O distincție deseori operată în lingvistică este și cea dintre *limbă* și *limbaj*, o corelație, la fel, cu origini adânci, cu referințe interdisciplinare. *Limba*, după cum am menționat anterior, este totalitatea mijloacelor lingvistice la nivel fonetic, lexical, gramatical, întrunite într-un sistem ordonat și coerent, stabilite din punct de vedere istoric și existente în mod obiectiv, pe când *limbajul* este o modalitate de comunicare între oameni prin intermediul atât al mijloacelor verbale (lingvistice), cât

și al celor nonverbale și paraverbale. Limbajul presupune o conjugare dintre limbă și vorbire; el reprezintă o individualizare a limbii, vorbirea umană, fiind, mai curând, produsul unor relații și efecte psihologice decât lingvistice. „Studiul limbajului, precizează Saussure, comportă deci două părți: una esențială, are drept obiect *limba*, care este socială în esența ei și independentă de individ; acest studiu este numai psihic; cealaltă, secundară, are drept obiect partea individuală a limbajului, adică *vorbirea*, inclusiv fonațiunea: ea este psihofizică” (Saussure 1998: 57). A. Martinet vede limbajul, înainte de toate, „ca un instrument de comunicare” și, fiind „identic în funcțiile sale, diferă de la o comunitate la alta astfel încât el nu poate funcționa decât între membrii unui grup dat” (Martinet).

Lingvistul V. Pavel corelează noțiunea de limbaj cu conceptul de vorbire: „Considerat ca activitate, limbajul, la nivel universal, este *vorbirea* (în general) (...), este *competență educațională* „a ști să vorbești în general...” (Pavel 2004: 221). E. Coșeriu delimitează vorbirea de limbaj: „Și oricum, trebuie să distingem, și în acest caz, între limbaj și vorbire (sau uz al limbajului). *Vorbirea* poate fi adevărată sau falsă, precisă sau imprecisă, clară sau obscură (...); dar *limbajul* nu poate fi nimic din toate astea. Limbajul (...) se înfățișează ca totalmente nedeterminat” (Coșeriu 2009: 158). Totodată, savantul definește sugestiv limbajul: „De fapt, limbajul e „intențional” – adică activitate motivată prin scopuri și nu condiționată prin natură (de „cauze”) (...), ca activitate prin care se creează semnificate (și expresii ce le corespund). Cu privire la aceasta, Humboldt a caracterizat limbajul ca *energeea* în sens aristotelic, altfel spus, ca activitate liberă sau creatoare. De fapt, limbajul este la origine creație de semnificate (și expresii) care se pot folosi mai târziu în conversația practică a omului cu alți oameni și în acțiunea sa în lume” (*Ibidem*: 144).

Ca o concluzie la cele discutate, dihotomia limbă/vorbire sau varianta completată a acesteia, competență/performanță, considerată atât ca opoziție, cât și ca o corelație, constituie elementul-cheie al lingvisticii din punctul de vedere al funcționalității ei. Limba, după cum spuneam, reprezintă sistemul, cel mai înalt grad de abstractizare, pe când vorbirea este materializarea limbii, aspectul ei funcțional.

Referințe bibliografice

1. Angheliescu 1972 = Angheliescu N., *Limbă și vorbire*, în *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 211-220.
2. Coșeriu 1994 = Coșeriu E., *Prelegeri și conferințe*, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, F.C. Dosoftei S. A.
3. Coșeriu 2000 = Coșeriu E., *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc.
4. Coșeriu 2009 = Coșeriu E., *Omul și limbajul său*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.
5. Coteanu 1998 = Coteanu I., *Lingvistică și filologie*, în *Crestomație de lingvistică generală*, București, Editura Fundației „România de Măine”, p. 7-35.
6. Frâncu 1997 = Frâncu C., *Curenți și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
7. Klinkenberg 2004 = Klinkenberg J.-M., *Inițiere în semiotica generală*, Traducere și cuvânt-înainte de Marina Mureșanu Ionescu, Indice de noțiuni de Cristina Petraș, Iași, Institutul European.
8. Martinet = Martinet A., *Lingvistica, limbajul și limba*. [Accesat: 18.11.14]. Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dominte/2-7.htm>
9. Moore = Moore J. [online] <https://ro.scribd.com/doc/203136415/Competenta-Si-Performanta> [Accesat: 12.10.14].
10. Negrescu-Babuș 2006 = I. Negrescu-Babuș, *Competența vorbitorilor*, în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, Chișinău, nr. 5-6, p. 107.
11. Ong 2002 = J. W. Ong, *Orality and Literacy. The Technologizing of theWord*, London and New York, RoutledgeToloyr&Francis Group. [Accesat: 25.02.14]. Disponibil: http://dss-edit.com/prof-anon/sound/library/Ong_orality_and_literacy.pdf accesat:.
12. Pavel 2004 = V. Pavel, *Interpretarea inovațiilor din perspectiva lingvisticii vorbirii*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu*, Chișinău, CEP USM, p. 220-224.
13. Romedea 2005 = A.-G. Romedea, *Competența comunicativă*, în *Strategii discursive*, vol. VIII, partea I, Chișinău, 2006 (Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului Eugen Coșeriu, Ediția 2005, p. 518-522).
14. Saussure = F. de Saussure, *Fundamentarea structuralismului și a semiologiei. Dihotomia limbă – vorbire*. [Accesat: 19.05.13]. Disponibil: <http://ro.scribd.com/doc/128245560/Curs-Saussure-2012>.
15. Saussure 1998 = F. de Saussure F., *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom.

Lucia VESTE

Co(n)textul discursiv din perspectivă semantico-pragmatică

L.V. – lector universitar, doctorandă, Departamentul Lingvistică Romanică și Comunicare Interculturală, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, USM.

Direcții de cercetare: teoria textului, analiza discursului, semiotica, pragmatica, lingvistica cognitivă. Autoare a peste zece articole științifice, participantă la conferințe naționale și internaționale.

Analiza unui discurs, lingvistic sau non-lingvistic, verbal sau non-verbal, reprezintă un studiu complex, profund și variat. Unul dintre aspectele legate de analiza textului și/sau a discursului este *textualitatea* și principiile/standardele aflate la baza textualității, definite de R. de Beaugrande și D. Dressler: *coeziunea, coerența, intenționalitatea, acceptabilitatea, informativitatea, situaționalitatea, intertextualitatea, contextul și cotextul* (Apud Raistier 1989: 281). În viziunea lingvistului elvețian J.-M. Adam (Adam 2001: 19), textualitatea reprezintă „proprietățile de *coeziune și coerență*, care permit unui text să nu fie redus la o simplă juxtapunere de fraze”. Prin urmare, textualitatea reprezintă acțiunea „forțelor centripete care asigură unitatea și ireductibila singularitate a unui text” (*Ibidem*).

Aspectul textualității, cercetat în special de pragmaticieni, pe care ne-am propus să-l analizăm în acest articol, este *co(n)textul*. Importanța studierii *co(n)textului*, de-a lungul timpului, se explică prin variabilitatea semnificației într-un enunț contextualizat și a semnificației convenționale din afara enunțului. Pe lângă aceasta, enunțurile izolate de discurs prezintă ambiguități; or, ele permit interlocutorului să formuleze mai multe ipoteze posibile și interpretări cu referință

la intenția comunicativă a locutorului. Din aceste considerente, enunțurile nu sunt produse într-un vacuum; ele sunt produse într-un co(n)text (Smith 2013: 364).

Vorbind despre circumstanțele creării și interacțiunii unui discurs, lingviștii deosebesc două concepte: *contextul* și *cotextul*.

Contextul unui enunț/discurs reprezintă circumstanțele în care acesta se realizează: participanți, loc, moment, scop, temă, gen de discurs, canal, dialect, reguli, cunoștințe ale participanților (*back-ground-ul*), cunoaștere reciprocă a participanților, interacțiune etc. Separat de context, discursul devine text lipsit de ceea ce pragmaticienii numesc *intenție comunicativă* specifică discursului, care completează *intenția informativă* a locutorului.

Prin **cotext** se subînțelege: (1) „un set de cuvinte folosite în aceeași frază sau în același enunț” și care influențează mult semnificația pe care interlocutorul o atribuie aceluși cuvânt (Yule 2006: 114) sau (2) conexiunea unui enunț cu alte enunțuri, *contextul* fiind mediul interacțiunii sociale; de aici și celelalte denumiri ale *cotextului*: *context secvențial* sau *context interacțional* (Schegloff 1992) (*apud* Kerbrat-Orecchioni 2016: 73).

Comparând aceste două concepte lingvistice, *contextul* și *cotextul*, lingviștii subliniază că o analiză *cotextuală* ține de compartimentul gramaticii în analiza textului, iar analiza *contextuală* vizează semantica textului (J. S. Petofi) (*apud* Guțu 2016: 24). Astfel, *cotextul* este limbajul scris (Smith 2013: 365), *contextul textual*, care localizează referentul *endoforic* (G. Kleiber) (Guțu 2016: 38) și permite producerea și interpretarea expresiilor într-un act de comunicare (Eco 1988: 72). *Contextul* însă reprezintă limba vorbită (Smith 2013: 365), este referentul *exoforic* în plan *extralingvistic* (G. Kleiber) (*apud* Guțu 2016: 38), *context fizic* sau *spațiu fizic* de localizare a cuvintelor (Yule 2006: 114) și este prevăzut de limbă (Eco 1988: 72).

Dihotomia *context/cotext* a fost ulterior completată în studiile semiotice etc. J.-M. Klinkenberg (Klinkenberg 1996: 276) identifică trei tipuri de context: **context social**, **context instrumental** și **context referențial**. *Contextul social* poate fi echivalat cu *contextul extra-discursiv*, despre care vorbește C. Kerbrat-Orecchioni, și reprezintă „ansamblul de

situații, locuri și circumstanțe care implică utilizarea unei anumite varietăți de cod”, (Kerbrat-Orecchioni 2011: 72-73) fie că e vorba de codul/stilul lingvistic, vestimentar sau gestual. Acest context permite gradarea situațiilor *formale* și a situațiilor *neformale* și respectiv a registrelor *formal* și *neformal*.

Contextul instrumental sau *contextul intra-discursiv* din studiul lui C. Kerbrat-Orecchioni (*Ibidem*) este vizat de exigențe tehnice ce influențează comunicarea și care, la rândul lor, impun anumite restricții lingvistice: fraze scurte, lipsite de subordonate etc. (Klinkenberg 1996: 277). În viziunea noastră, *contextul instrumental* sau *intra-discursiv* nu este altceva decât *cotextul* unui discurs.

În *sfârșit*, *contextul referențial* este constituit din însuși conținutul comunicării, astfel încât registrul lingvistic poate varia în funcție de subiectul comunicării și atitudinile sociale dominante în raport cu acest subiect (*Ibidem*: 278). Deseori aceste tipuri de context sunt combinate în cadrul unui act de comunicare.

Una dintre problemele legate de context este determinarea raportului *discurs/context*: (1) Contextul pre-există discursului, anticipându-l? sau (2) Contextul este construit prin interacțiune, progresiv? C. Kerbrat-Orecchioni optează pentru situația intermediară, anume perceperea discursului drept activitate *determinată* (de context) și, în același timp, *transformatoare* a contextului. Contextul are, prin urmare, un caracter dinamic și evolutiv, *înnoitor*, reprezentativ cel puțin parțial pentru ambii (toți) participanți(i) (Kerbrat-Orecchioni 2011: 74).

În pragmatică însă și anume în cadrul *teoriei pertinentei* (Sperber 1995), noțiunea de *context* este folosită cu un sens diferit de semantica contextuală. În *procesul inferențial un rol important îl au premisele implicite* de locutor sau *ipotezele contextuale și faptele manifestate reciproc (communground)* de ambii participanți la actul comunicativ. Această totalitate de semnificații contribuie la formarea *contextului* (Klinkenberg 1996: 317).

Altfel zis, interpretarea unui enunț începe cu analiza lingvistică a frazei și crearea unei serii de *premise* inferențiale, după care urmează interpretarea enunțului prin mecanisme de inferență, care asigură formarea unui număr anumit de *concluzii*. Ansamblul acestor premise se

numește *context* (Reboul 1998: 45), (Xu 2013: 493) sau *mediu cognitiv* al unui interlocutor, format din amintiri, observații, inferențe, afirmații, convingeri, valori, idei etc. (Perry 2016: 210), trăite de interlocutor în timpul vieții sale și până în momentul comunicării (Byrne 1992: 24). Contextul este, astfel, un concept psihologic, format din cunoștințele interlocutorului despre lume (Xu 2013: 493).

Totuși, un discurs ale cărui implicări fac parte exclusiv din mediul cognitiv al interlocutorului riscă să fie plictisitor și manipulator. În acest sens, varianta optimă este ca informația transmisă să fie suficientă pentru interpretarea corectă a sensului transmis de locutor, dar, în același timp, nu excesivă pentru evitarea efectelor negative (Byrne 1992: 46). De altfel, originea acestor reflecții se regăsește în maximele conversaționale ale lui Grice (Grice 1975), mai exact, maxima cantității.

Prin urmare, conform *teoriei pertinentei*, contextul nu este prestabilit (Reboul 1998: 45) sau fixat și independent de procesul de înțelegere/interpretare (Xu 2013: 493). El [contextul] este construit „enuț cu enuț” (Reboul 1998: 45), (Perry 2016: 210), este dinamic, selectat și necesită completare și extensiune (Xu 2013: 493). Or, un context poate cuprinde mai mulți referenți potențiali, ceea ce impune o selecție din partea interlocutorului (Wilson 1998b).

Problema care apare în abordarea pragmatică este modul în care se realizează această selecție și anume felul în care contextul elimină semnificațiile neintenționate de locutor și izolează sensul locutorului. Răspunsul autorilor *teoriei pertinentei* este că doar o singură interpretare a enunțului este *pertinentă*. Astfel, pentru o comunicare eficientă contează ca enunțul produs, într-un anumit context comun ambilor interlocutori, să aibă o singură semnificație pertinentă pentru destinatar. Această semnificație pertinentă trebuie delimitată chiar dacă deseori semnificația cuvintelor în enunț este diferită de semnificația convențională a acestora în afara enunțului. La fel și enunțurile izolate de discurs pot prezenta anumite ambiguități; or, ele permit interlocutorului să formuleze mai multe ipoteze posibile și interpretări cu referință la intenția comunicativă a locutorului (Smith 2013: 365).

Astfel, în sensul pragmatic, alegerea contextului este determinată de căutarea *pertinenței optime* (Wilson 1998a: 57-74) și contextul este perceput drept o entitate cognitivă și dinamică alcătuită dintr-un set de convingeri despre univers, specifice unei persoane (Yus 2006: 512-518).

În concluzie la cele expuse *supra*, considerăm *co(n)textul* un aspect incontornabil în interpretarea unui discurs atât din perspectivă semiotică, implicând circumstanțele creării sau conexiunile interfractice, cât și din perspectivă pragmatică, fiind echivalat cu *premisele implicite*, formate în procesul inferențial de interpretare. În cazul ambelor abordări, *co(n)textul* este influențat de interacțiunea cu celelalte niveluri ale textualității, precum și de tipul de interlocutor/destinatar, și de tipologia discursului.

Referințe bibliografice

1. Byrne 1992 = Byrne B., *Relevance Theory and the language of advertising*, în „CLS Occasional Paper” No. 31, Trinity Coll., Dublin (Ireland), Centre for Language and Communication Studies, 1992, p. 80.
2. Eco 1988 = Eco U., *Sémiotique et philosophie du langage*, Paris, Quadrige /puf, 1988.
3. Grice 1975 = Grice H. P., *Logic and conversation*, în Cole P. & Morgan J. L. (eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York, Academic Press, p. 41-58.
4. Guțu 2016 = Guțu S., *Textul și actualizatorii lecturii lui multiple în limba franceză contemporană*, Teză de doctorat, Chișinău.
5. Kerbrat-Orecchioni 2011 = Kerbrat-Orecchioni C., *Le discours en interaction*, Paris, Armand Colin.
6. Klinkenberg 1996 = Klinkenberg J.-M., *Précis de sémiotique générale*, Paris, De Boeck&Larcier S.A.
7. Perry 2016 = Peter S. Perry, *Relevance Theory and Intertextuality*, în *Exploring Intertextuality: Diverse Strategies for New Testament Interpretation of Texts*, edited by B. J. Oropeza, Steve Moyise, Cascade, p. 207-221.
8. Smith 2013 = Smith K. G., *Relevance Theory*, în *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, vol. 3, P-Z, General Editor Geoffrey Khan, Leiden-Boston, Koninklijke Brill NV, p. 364-367.
9. Sperber 1995 = Sperber D., Wilson D., *Relevance. Communication and Cognition*, 2nd edition, Oxford, Blackwell.

10. Wilson 1998a = Wilson D., *Discourse, Coherence and Relevance: a Reply to Rachel Giora*, în „Journal of Pragmatics”, 29, p. 57-74.
11. Wilson 1998b = Wilson D., *Linguistic Structure and Inferential Communication*, în Bernard Caron (ed.), *Proceedings of the 16th International Congress of Linguists (Paris, 20-25 July 1997)*., Pergamon, Oxford, Elsevier Sciences.
12. Xu 2013 = Xu Z., *Relevance Theory and its Application to Advertising Interpretation*, în *Theory and Practice in Language Studies*, vol. 3, no. 3, March, Academy Publisher Manufactured in Finland, p. 492-496.
13. Yule 2006 = Yule G., *The study of language*, third edition, Cambridge, Cambridge University Press.
14. Yus 2006 = Yus Fr., *Relevance Theory*, în Brown K., *Encyclopedia of Language & Linguistics* (2nd edition), Volume 10, Elsevier, p. 512-518.

Dorina ROTARI

Receptarea autorilor canonici și schimbarea „orizontului de așteptare”. Cazul Eminescu

D.R. – lector la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. În 2017 a susținut teza de doctor în filologie *Eminescianismul: spirit tradițional și modern în poezia română contemporană*. Domenii de competență: literatura română contemporană, literatura română din secolul al XIX-lea, literatura comparată.

Creația lui Mihai Eminescu a fost situată constant la interferența a două tipuri de receptare: *exegetică* și *mentalitară*. Prima avea ca reper textul literar, analizat din perspectiva valorii estetice; cea de-a doua era axată pe biografia tragică a poetului, corelată cu imaginea creatorului de geniu, care a dat naștere *Mitului Eminescu*, devenit mit cultural și imagine centrală a identității naționale. De-a lungul timpului s-au impus și doi vectori ai receptării: *idolatrizarea* și *contestarea*, care se determină reciproc, or, idolatrizarea excesivă din discursurile omagiale, poeziile dedicate poetului și chiar din unele (pseudo)cercetări, denaturează receptarea firească a operei eminesciene, provocând reacții de contestare a poetului. Aceste manifestări semnaleză momentele de criză ale culturii noastre, implică schimbările din câmpul mentalitar, dar și mutațiile survenite la nivelul „orizontului de așteptare” al publicului.

În contextul dat, se impune o provocare interogativă privind oferta eminesciană și validitatea operei pentru cititorii din diferite perioade, inclusiv pentru cei din secolul XXI, marcați de cultura media, de refuzul autorităților și al ierarhiilor. Răspunsul poate

fi găsit doar prin întoarcerea la creația autorului, care reprezintă realitatea primară pe care trebuie să se axeze orice judecată de valoare.

Premisa de la care pornim este că centralitatea canonică a lui Mihai Eminescu se datorează nu „imaginii” construite și „negociate”, de-a lungul timpului, ci valorii estetice a operei sale. Fără a nega factorii extraliterari implicați în selecția canonică, considerăm, pe linie bloomiană, că *esteticul* reprezintă criteriul axiologic fundamental, că orice mare creator este susceptibil de autocanonizare – „orice puternică originalitate literară devine canonică” (Bloom 1998: 24) –, iar principiile de canonizare sunt intrinseci creației literare.

Primul principiu estetic/canonic stabilit de teoreticianul american Harold Bloom este „stranietatea”, definită ca „un fel de originalitate, care ori nu poate fi asimilată, ori ne asimilează ea pe noi în așa măsură încât nu ne mai apare ca stranie” (Bloom 1998: 6). Conceptul prezintă tangențe cu noțiunea de „tensiune disonantă” introdusă de Hugo Friedrich pentru a denumi „interacțiunea dintre ininteligibilitate și fascinație”, „îndreptată mai mult spre neliniște decât spre repaos” (Friedrich 1998: 12), cu diferența că „disonanța” era concepută doar ca o trăsătură distinctivă a liricii moderne (în sens larg a artelor moderne), iar „stranietatea” constituie o dominantă a tuturor operelor de valoare, devenite ulterior canonice. În opera eminesciană, semnele „stranietății” (în accepție bloomiană) sunt, în egală măsură, expresii ale modernității (după Hugo Friedrich), manifestându-se prin modificarea raportului eu-lume și a viziunii ontologice, care au antrenat mutații la nivelul limbajului poetic și al figurației retorice.

Un alt principiu bloomian ce asigură canonizarea este „anxietatea”, înțelesă ca „neliniște”, „tensiune afectivă”, „operele literare de succes fiind aducătoare de anxietate, nu un antidot pentru ea” (Bloom 1998: 34). Această dominantă estetică este proprie și creației eminesciene, fiind sesizată în premieră de Titu Maiorescu, atunci când vorbește despre sentimentele pe care opera lui Eminescu le comunică și le trezește în noi: „Această scăpare a suferinței mute prin farmecul exprimării este binefacerea ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă”; „Și ei au simțit în felul lor ceea ce a simțit Eminescu, în emoțiunea lui își regăsesc emoțiunea lor” (*Ibidem*: 29). Identificarea de substanță a publicului cu lumea plăsmuită de autor este, fără îndoială, un semn distinctiv al eminescianismului.

Cel de-al treilea principiu canonic, „anxietatea influenței”, se referă la procesul de elaborare a operei literare, Bloom susținând ideea că „o operă canonică puternică nu poate exista în afara procesului influențelor literare”, ea fiind, prin urmare, o replică la operele predecesorilor, care implică însă, neapărat, „interpretarea greșită”, ce echivalează cu originalitatea (*Ibidem*: 10-11). Cel mai puternic test al canonicității literare constă, așadar, în faptul că opera de valoare depășește tradiția prin rescrierea și subsumarea ei.

Creația eminesciană susține acest „test al canonicității” prin recuperarea tradiției și prelungirea ei în direcția modernității. Poemul-manifest *Epigonii* reprezintă, din această perspectivă, o alegorie a dilemei poetului modern, tentat să-și „creeze precursorii” (în sens borgesian) și interesat de înaintași în măsura în care ei îi dezvăluie propria condiție și fizionomie poetică. Raportul cu aceștia este definit nu ca relație antagonică, chiar dacă se manifestă prin opoziții între generații, prerogative estetice, criterii poetice etc., ci de complementaritate, în sensul că orice inovație se reperează, neapărat, pe tradiție, care este asimilată în noua paradigmă. Poemul citat constituie, astfel, un act de *rescriere* a canonului precedent, înțeles ca „re-în-ființare” (Iulian Costache), re-semantizare a unor locuri comune ale poeziei pașoptiste, în vederea descoperirii unor temeuri/repere axiologice, dar și pentru delimitarea originală de acesta, operație ce are drept consecință „re-funcționalizarea” și „emanciparea” „de sub inerția stagnantă a tradiției culturale” (Costache 2008: 32).

„Anxietatea influenței” se manifestă și în altă direcție – a raportării creatorilor de mai târziu la modelul eminescian, trădând fascinația față de acesta și presiunea exercitată de el, implicit dorința „despărțirii” creatoare de precursor etc. Ca model de autoritate în canonul literar românesc, Eminescu este comparabil cu Shakespeare în „canonul occidental” (după Bloom), autorul care „a scris textul vieții moderne”, „ne-a inventat și continuă să ne conțină” (Bloom 2008: 13). Referința e valabilă și în cazul Eminescu, certificând potențialul de autocanonizare al unui mare creator prin „anxietatea”/„anxietatea influenței” pe care le provoacă continuu și forța catalitică surprinzătoare.

Având o valoare estetică incontestabilă, opera lui Eminescu a constituit totuși (și mai constituie) o problemă a culturii române, o provocare

pentru mai multe generații de cititori, fără de care existența istorică a operei nici nu ar fi posibilă. Vorbim în acest sens, folosind sugestiile lui H. R. Jauss, despre trei tipuri de lectori: cititorul obișnuit (consumatorul de literatură), cititorul avizat (criticul, exegetul, eminescologul) și cititorul-creator (scriitorul, care valorifică artistic opera înaintașului ca model literar) (Jauss 1980). Aceștia asigură trecerea de la simpla lectură la comprehensiunea critică, de la receptarea pasivă la cea activă, de la model literar la o nouă creație artistică. Cititorii constituie însă o variabilă istorică, având „orizonturi de așteptare” diferite, astfel că situarea operei într-un nou context al receptării, individualizat printr-un alt sistem de valori, permite identificarea unor componente estetice, neobservate sau ignorate anterior.

Eminescu s-a oferit diferit generațiilor care s-au succedat, încât se poate susține, pe drept, *Câte generații, atâția Eminescu* (Alexandru Burlacu). În epoca poetului (sfârșitul secolului al XIX-lea) provocarea esențială era asimilarea operei, căci *noutatea* acesteia sfida „orizontul de așteptare” al publicului obișnuit cu vechile reguli ale jocului literar și, prin urmare, incapabil să devină un partener al noului joc poetic instituit de scriitor. Cum susține pertinent Ioana Bot, Eminescu nu a fost, decât cronologic, un poet al secolului al XIX-lea, acestui veac lipindu-i „instrumentarul necesar” pentru a-l „vedea” pe Eminescu așa cum a fost el, în adevărata complexitate (Bot 2012: 260). Iată de ce interesul publicului era îndreptat spre partea relativ accesibilă a poeziei eminesciene: romanțele, poeziile de factură pașoptistă cu teme cunoscute (iubirea, istoria, natura), fără a fi percepute mutațiile de viziune asupra acestora.

Prima etapă de receptare a operei eminesciene dovedește, astfel, „distanța estetică” dintre „orizontul de așteptare al operei”, marcat de o modernitate emergentă, și cel „al lectorului”, situat într-un context istoric și literar determinat (referința vizând o anumite categorii de lectori și admițând, în același timp, existența, în fiecare epocă, a mai multor „orizonturi de așteptate”). Această „distanță”, care, după Jauss, reprezintă un indice al valorii estetice (Jauss 1980: 161) și care reflectă, totodată, mutațiile apărute în interiorul paradigmatelor literare, antrenează, în cazul operei eminesciene, o schimbare de „orizont”, așteptările publicului fiind contrazise de operă, iar, ulterior, reorienta-

te, astfel încât mutațiile respective să devină decisive pentru destinul operei în diacronie.

Și o parte din exegeza literară a vremii a ignorat inovațiile eminesciene sau le-a calificat drept defecte ale operei, pericol pentru tinerețea contaminată de gustul nou, eminescian, al liricii moderne. „Greșelile” semnalate de criticii timpului (între care se remarcă Alexandru Grama) erau: pesimismul excesiv, înclinația spre filosofare, imoralitatea poeziei erotice, lipsa de patriotism în abordarea istoriei, utilizarea eronată a modelului folcloric, limba română greșită. De fapt, aceste aspecte indică tocmai înnoirea radicală a poeziei, inexplicabilă la moment și, de aceea, neacceptată.

În același context, al neasimilării operei, trebuie văzută și raportarea poezilor de pe vremea lui Eminescu la modelul instituit de acesta, pe care îl relansează epigonii, reiterând unele constante eminesciene, cel mai frecvent de natură *formală*, ce marchează discursul în datele unor similitudini stilistice și retorice. Ioana Bot menționează, în acest sens, că „cei aflați istoricește în imediata lui vecinătate, epigonii, nu îl pot depăși, nu îl pot citi «altfel», ci îl imită doar, cu răsuflarea tăiată, făcând eforturi pentru a ajunge din urmă o evoluție a poeziei, căreia Eminescu îi impusese un ritm cu totul nou” (Bot 2012: 268). Totodată, publicul vedea în producțiile epigonilor o compensare a lipsei modelului, având satisfacția reîntâlnirii cu un text similieminescian.

„Radicalitatea înnoitoare” a operei lui Eminescu își va găsi „orizontul de receptare” abia în secolul XX, prin generația interbelică, care descoperă și se descoperă în textul eminescian, conferindu-i poetului statutul de *precursor* legitim, ce anticipează spiritul și conștiința modernă. Exprimându-ne în termenii lui Jauss, putem spune că opera eminesciană trece prin „a doua schimbare de orizont”, care presupune ca „negativitatea primară” în raport cu așteptările publicului să se integreze „în orizontul următoarei experiențe estetice” (a generațiilor următoare, *nota noastră – D.R.*), asigurând „clasicitatea așa-numitelor capodopere” (Jauss 1980: 161) sau consacrarea canonică.

Meritul exegezei interbelice (Tudor Vianu, George Călinescu, Dumitru Caracostea ș.a.) a fost descoperirea unui *alt Eminescu* („al doilea Eminescu”, cel din postume) și realizarea unor studii fundamentale

în domeniul eminescologiei, de care nu se mai poate face abstracție. Inițiind un traseu al reexaminării operei lui Eminescu, Tudor Vianu realizează o amplă investigație din perspectiva istoriei și filozofiei culturii, a stilisticii și comparatismului științific, reușind să deceleze originalitatea creației marelui clasic, etapele ei de evoluție, temele reprezentative, influențele formative etc., și să ofere, astfel, un solid punct de reper exegetic. O optică și mai nuanțată asupra fenomenului Eminescu se desprinde din exegeza călinesciană (*Opera lui Mihai Eminescu*), ce surprinde istoria spiritului eminescian, profilul de creație al autorului și reperele universului poetic. Spectrul cercetărilor eminescologice este întregit, în perioada interbelică, de abordările genetice și structuraliste realizate de Dumitru Caracostea, precum și de exegeza Iovinesciană care încearcă să scoată opera eminesciană din inerția interpretativă stagnantă (amenințată și de efervescența mitologizantă din jurul ei), orientând-o spre o nouă revalorizare și reconsiderare.

Marea provocare a fost însă „despărțirea” creatoare de un model poetic de mare autoritate în literatura română, frica contaminării de eminescianism găsimu-și expresia în diverse modalități de a i se sustrage. Se produce, astfel, „un conflict între vechile genii și aspirațiile prezente” (folosind terminologia lui Harold Bloom), care stimulează evoluția literară. „Trădări” creatoare ale modelului au realizat marii poeți interbelici (George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu), stimulând afirmarea unor formule poetice novatoare și, în consecință, apariția unor noi direcții ale poezității românești.

Eminescu rămâne o problemă centrală a receptării/influenței și în perioada postbelică. Contribuția criticilor postbelici constă în inaugurarea unor noi metode de cercetare: fenomenologică (Ion Negoitescu, *Poezia lui Eminescu*), structuralistă (Dumitru Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*), „asocierea contrariilor” (Edgar Papu, *Poezia lui Eminescu. Elemente structurale*), „modelele cosmologice” (Ioana Em. Petrescu, *Eminescu – Modele cosmologice și viziune poetică*), biografia interioară (George Munteanu, *Eminescu și eminescianismul: Structuri fundamentale*) etc.

Pentru scriitorii postbelici, în speță pentru generația șaizecistă, creația eminesciană a fost o modalitate de compensare a rupturii culturale, de regăsire a resurselor poetice veritabile și de afirmare a propri-

ei originalități creatoare. În acest context, dezideratul vierean al „în-toarcerii la izvoare” înseamnă efectiv și revenirea la Eminescu, opera poetului basarabean oferind „senzația de revenire a precursorului”, susținută de diverse dimensiuni ale creației: viziunea poetică, structura imaginărilor și chiar muzicalitatea similieminesciană.

Într-un context similar, Nichita Stănescu își asumă ipostaza de „coautor” al *Odei (în metru antic)*, ilustrând axioma lui Harold Bloom că „poetul e condamnat să-și învețe eul cel mai profund prin cunoașterea altor euri”, iar poemul din interiorul său „este găsit de poeme – de mari poeme – dinafara sa” (Bloom 2008: 72). Asimilând creator modelul ontopoetic eminescian, printr-un proces simultan de continuitate și discontinuitate, Nichita Stănescu îl „împlinește” (în sens bloomian) sau îl „re-în-ființează”, instituind un nou concept de poeticitate (al *rup-turii* și al *necuvintelor*).

În ceea ce privește relația scriitorilor postmoderni cu opera lui Eminescu, aceasta este una controversată, manifestată prin refuzul unei tradiții pe care o recunoaște și o neagă, o critică și se simte complice. Ea nu exclude însă existența unui „fond comun” al „obsesiilor” și „fascinațiilor”, cum se atestă în cazul lui Mircea Cărtărescu, care instituie dialog de profunzime cu Eminescu, certificându-și, pe linia „descoperirii precursorilor”, propriile căutări ontopoetice.

Secolul XXI începe cu noi provocări privind opera eminesciană. Cititorul de azi se confruntă cu un fenomen de prelectură, cu o imagine „de-a gata” despre Eminescu, care precede lectura sau o înlocuiește. Sentimentul că „știm totul” despre Eminescu devine un obstacol al receptării veritabile. Iată de ce imperativul timpului este (re)descoperirea textului eminescian, care oferă cititorului acestui veac posibilitatea unor lecturi plurale, în corespundere cu sensibilitatea și căutările existențiale.

Și în planul exegezei se impune o *eră* distinctă sau un „nou ev” eminescian, cum semnaleză Petru Creția (afirmat odată cu încheierea ediției integrale eminesciene Perpessicius – Creția – Vatamaniuc, 1994). Contribuțiile eminescologice recente marchează o schimbare de viziune asupra creației scriitorului – nu ca operă *finită*, ci ca *text deschis* care provoacă spiritul interogativ al cercetătorului contemporan. Noul

sistem de referințe și metode de cercetare (Durand, Bachelard, Heidegger, Ricœur, psihanaliza, psihocritica, hermeneutica, imagologia etc.) certifică apariția acestui „nou ev” eminescian.

Sub aspectul continuității literare, putem semnala faptul că, impunând o paradigmă poetică dominantă și revendicându-și, astfel, centralitatea canonică, opera eminesciană rămâne o componentă esențială a mecanismului complex al influenței în literatura română. Ea își păstrează statutul de reper poetic reconfigurator, justificându-și susceptibilitatea de a stimula, în continuare, forța interogativă a spiritului contemporan.

Remarcăm, în concluzie, atât amploarea *fenomenului eminescian*, care se naște din el însuși (o veritabilă „geneză interioară”), cât și existența unui „spațiu de joc” ce reflectă dialectica întâlnirii cititorului (din diferite perioade) cu textul lui Eminescu, care generează pluralitatea lecturilor și sporește potențialul semantic al operei, asigurându-i actualitatea.

Referințe bibliografice

1. Bloom 1998 = Bloom H., *Canonul Occidental. Cărțile și școala epocilor*, traducere de Diana Stanciu. Postfață de Mihaela Anghelescu Irimia, București, Univers.
2. Bloom 2008 = Bloom H., *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei*, traducere și note de Rareș Moldovan, Pitești, Paralela 45.
3. Bot 2012 = Bot I., *Eminescu explicat fratelui meu*, București, Art.
4. Costache 2008 = Costache I., *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Cartea Românească.
5. Eminescu 1999 = *Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare până la 1939*, vol. V, Coordonatori M. Cimpoi, E. Simion, Chișinău/București, Litra/David.
6. Friedrich 1998 = Friedrich H., *Structura liricii moderne*, traducere de Dietter Fuhrmann. Postfață de Mircea Martin, București, Univers.
7. Jauss 1980 = Jauss H.-R., *Istoria literară ca provocare a științei literaturii*, traducere de Andrei Corbea, în „Viața Românească”, nr. 10, „Caiete critice”, nr. 4, octombrie, p. 147-176.

Irina CONDREA

Acatiste publicate în Tipografia Eparhială de la Chișinău

I.C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Director al Școlii doctorale „Studii lingvistice și literare”.

Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multor volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014), *Sociolingvistica. Suport de curs* (2018).

În cultul creștin se bucură de o mare popularitate *Acatistul* sau *Imnul Acatist*; acesta reprezintă o slujbă liturgică, prin care se face apel la divinitatea supremă sau la anumiți sfinți, cerându-se intervenția acestora pentru a-i ajuta pe credincioși.

Acatistele sunt rugăciuni de laudă și de cerere, prin intermediul lor se creează o imaginară punte de legătură, de contact cu divinitatea și se propagă ideile și învățătura creștină. „Acatistele prezintă un caracter *liturgic*, constituindu-se ca rugăciune, un caracter *laudativ*, prin evocarea faptelor creștinești din viața unui sfânt, un caracter *educativ*, întrucât transmit învățături de credință și un caracter *argumentativ*, prin îndemnul la imitarea aspectelor pozitive prezentate, dar și prin utilizarea acestora ca argumente de autoritate în predici” (Guia 2014: 170).

Se consideră că primele texte imnografice de acest tip sunt cele închinare Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, în primul rând, *Acatistul Bunei Vestiri* „Bucură-te, Mireasă, pururea Fecioară!”, alcătuit în perioada dintre secolele V-VII. Ulterior, acesta a servit drept prototip și model pentru creații imnologice cu aceeași structură, închinare Domnului Isus Hristos, Maicii Domnului, sărbătorilor și faptelor sale, precum și unor sfinți sau evenimente religioase (Акафист).

În sens propriu, cuvântul *akathistos* înseamnă „ne șezând”, adică „a sta în picioare”, ceea ce indică faptul că cei care ascultau acest imn nu stăteau în genunchi ori pe scaun, ci în picioare.

Textul Imnului Acatist are o formă fixă, fiind alcătuit din 24 de strofe; fiecare strofă începea cu una dintre literele alfabetului grecesc, ce formau un acrostih – de la „alfa” la „omega” – și se compunea din 12 (inițial) sau 13 **condace** și 12 **icosuri**. Condacele (numerotate de la 1 la 13) sunt texte scurte, care prezintă subiectul concret – un eveniment creștin sau fapte ale sfinților proslăviți (primul condac mai este numit și „**cuculion**”, din gr. Κουκούλιον – „glugă, acoperiș”, deoarece informația „acoperă” tot textul ulterior). Fiecare condac se termină cu formula „Aliluia!” („Lăudați pe Domnul”) și este urmat de icosul cu același număr. Strofa numită icos conține 12 (iar în unele cazuri 8 sau 9) adresări către divinitatea căreia îi este consacrat imnul – acestea sunt așa-numitele **hairetisme** (de la gr. χαίρε – „bucură-te!”), formule specifice de preaslăvire, care încep cu exclamația „Bucură-te!”. În esență, condacul reprezintă tema, pe când icosul este dezvoltarea acesteia, astfel că icosul se citește doar după condac, iar ultimul, al treisprezecelea condac se citește de trei ori (Волкова; Иванова-Алленова; Камалова; Лепяхин).

În textul acatistului se regăsesc anumite informații despre evenimentul proslăvit, despre viața sau faptele sfântului căruia îi este consacrat.

Ca mostră de text poate servi *Acatistul Sfântului Mare Mucenic și tămăduitor Pantelimon* (versiune actuală). Sfântul Pantelimon a practicat medicina și a fost martirizat în orașul Nicomedia, astăzi, orașul Izmit de pe malul Mării Marmara. De exemplu, în condacul al 2-lea se regăsesc anumite informații biografice, iar în icosul respectiv este descrisă una dintre faptele sfântului Pantelimon, care a salvat un copil mușcat de șarpe. În această versiune a acatistului, hairetismele rimează două câte două (deși rima nu este prezentă în toate acatistele), ceea ce consolidează forța poetică a imnului.

Condacul al 2-lea

De mic rămas fără mamă, Sfinte, ai fost dat de tatăl tău la învățătură păgânească și la meșteșugul vindecărilor cu puterea zeilor; dar ca o trestie neînfrântă ai rămas în mijlocul vânturilor vrăjmașe și nu ai găsit alinare până ce n-ai aflat calea Dumnezeului Celui adevărat, Căruia Îi cântăm:

Aliluia!*Icosul al 2-lea*

Adânc fiind rănit de dragostea în Hristos, când veneai de la Ermolae și ai întâlnit pe copilul mușcat de viperă, atunci întâia oară te-ai rugat în genunchi lui Dumnezeu, de la Care a și venit mântuirea, căci copilul a înviat, vipera a murit, iar tu ai primit botezul și te-ai împărtășit cu trupul și cu sângele Domnului; pentru aceasta te laudăm așa:

Bucură-te, tinerețe închinată lui Hristos;
 Bucură-te, nădejdea bolnavilor cea cu folos;
 Bucură-te, cel ce știi să înalți la ceruri rugăciuni;
 Bucură-te, cel ce peste noi reverși minuni;
 Bucură-te, că Domnul putere ți-a dat;
 Bucură-te, cel ce copilul ai înviat;
 Bucură-te, bucuria multor îndurerați;
 Bucură-te, uimirea multor învățați;
 Bucură-te, ostaș neînving al lui Hristos;
 Bucură-te, că ai aprins credința creștină în inimile multora;
 Bucură-te, întoarcerea multor rătăciți;
 Bucură-te, mângâierea celor amărâți;

Bucură-te, Mare Mucenice și tămăduitorule Pantelimoane!

Fraza „Bucură-te, Mare Mucenice și tămăduitorule Pantelimoane!” apare la sfârșitul fiecăruia din cele 12 icosi.

În prezent Acatistele sunt creații imnologice de o intensă circulație, constituind un gen aparte de texte bisericești, create în diferite perioade de diferiți autori și elogiind personalități și fapte mai mult sau mai puțin cunoscute.

Se poate constata că repertoriul tematic al Acatistelor se diversifică permanent. Unele texte, cum ar fi Acatistele Preasfintei Fecioare au o istorie de secole, au fost traduse în multe limbi și s-au bucurat de o mare popularitate în rândul credincioșilor. De asemenea, au fost create acatiste originale în mai multe limbi – în engleză, franceză, română, sârbă, bulgară, poloneză, slovacă, cehă, rusă, ucraineană și georgiană. Cercetătorii estimează că numărul de acatiste originale este de peste 1600 (Людоговский 2015).

Numărul de texte de acest gen crește nu doar datorită elaborării de noi acatiste, ci și datorită modificării celor vechi, care sunt revizuite, recompuse, completate etc. Astfel, în diferite perioade unul și același acatist va arăta diferit, deoarece editorii, traducătorii, diortositorii încearcă să le adapteze după varii modele, să le completeze, pentru ca ele să corespundă unor anumite cerințe. Bineînțeles că pe parcursul timpului se schimbă și mijloacele de exprimare, evoluează limbajul, se observă transformări de ordin lexico-gramatical, se schimbă ortografia. Pe de altă parte, textul acatistului este mai „mobil” în sensul utilizării mijloacelor de expresivitate și nu este atât de dependent de textul-sursă, cum sunt, de exemplu, textele biblice.

O analiză lingvistică a textelor din diferite perioade permite constatarea schimbărilor care au loc, dar și a perenității unor anumite fenomene de limbă, inclusiv a arhaismelor. Un material prețios în acest sens ne oferă acatistele publicate la Chișinău la începutul secolului XX. Este de menționat că dacă pe parcursul secolului al XIX-lea în tipografiile din Chișinău nu s-a tipărit niciun acatist, din 1909 până în 1918 în Tipografia Eparhială văd lumina tiparului 8 acatiste, fapt ce confirmă opiniile unor cercetători potrivit cărora secolul XX reprezintă o perioadă foarte rodnică în ceea ce privește acatistele, în special în spațiul ortodox din Imperiul Țarist, în care intra pe atunci și Basarabia (Чуркин).

În baza unor tradiții deja existente și în conformitate cu prescripțiile Sfântului Sinod de la Sankt Petersburg, textele bisericesti trebuiau să fie traduse din limba rusă/slovenească, iar acatistele prezentau un teren propice pentru traducători, pentru că aceștia nu erau constrânși de modele rigide de exprimare, ca în cazul textelor canonice. Nu toate acatistele conțin mențiunea că au fost traduse din limba rusă, or, chiar dacă lipsește o asemenea informație, sursa posibilă pe atunci era doar în limba rusă.

În această perioadă apar la Chișinău următoarele ediții de acatiste: (A se vedea Cereteu 2016).

Acatistul Preasfintei stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu bucuria tuturor scârbiților. S-au tipărit din nou de pe cârticica *tălmăcită din limba rusască pe cea moldovenească* de arhimandritul Nathanail și tipărită în Chișinău, în Tipografia Casei Arhieresti la anul 1969. Chișinău. Tipografia Eparhială, 1909.

Slujba și acatistul celui dintre sfinți părintelui nostru Theodosie Arhiepiscopul de la Cernigov, noul făcătoriu de minuni, tălmăcite de pe limba slovenească de prot(oiereul) Iustin Ignatovici de pe cartea tipărită în Moscva în tipografia sinodală la anul 1901. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1909.

Slujba și acatistul cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Serafim făcătoriu de minuni din Sarov. Luna lui ianuarie în 2 zile și iulie în 19 zile. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1910.

Acatistul sfintei întocma cu Apostolii Mariei Magdalinei. S-au tălmăcit moldovenește de pe cârticica tipărită la anul 1901 în Moscva, în tipografia sinodală (scoaterea a treia), de protoiereul Iustin Ignatovici. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1911.

Slujba și acathistul Acoperemântului Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu. Moldovenește dres de protoiereul Iustin Ignatovici după cârticica ruscă din Kiev de la anul 1890 și după cârticica moldovenească a Episcopului Romanului Melhisedec de la anul 1887. Traduse de el din slavenească după cârticica, tot din Kiev, de la anul 1878. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1913.

Acatistul Sfântului marelui mucenic și tămăduitorului Panteleimon. Tipărirea Frățimii Provoslavnice a Nașterii lui Hristos din Chișinău. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1913.

Acatistul preasfintei și de viață făcătoarei Treimi. Tipărirea pravoslavnicei Frățimi a Nașterii lui Hristos din Chișinău. Епархиальная Типография, 1915.

Acathistul sfântului Mare-Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava. Chișinău. Tipografia Eparhială. Strada Haralampievskaja Nr. 42. 1918.

În ceea ce privește conținutul/compartimentele, toate acatistele cuprind în mod obligatoriu cele 25 de strofe cu structurile bine determinate și identificabile – condacele, icosele, hairetismele, formulele de la sfârșitul condacelor și al icoselor. Acestea, după cum menționează cercetătorii, constituie *centrul* textului, adică acatistul propriu-zis. Or, pe lângă strofele obligatorii, apar de multe ori și alte texte – titluri, rugăciuni, remarci, indicații tipiconale etc., toate acestea constituind așa-numita *periferie* a acatistului (Людоговский 2015: 18).

În ceea ce privește edițiile de acatiste apărute în Tipografia Eparhială, se poate constata că acestea nu sunt similare ca structură. Unele conțin doar cele 13 condace și cele 12 icoase – de exemplu, *Acatistul Sfântului marelui mucenic și tămăduitorului Panteleimon* din 1913, începe cu Condacul 1 – cuculionul (nenumărat) și se termină cu condacul al 13-lea. La sfârșitul cărții este inserat și un compartiment separat, intitulat RUGĂCIUNI CĂTRE SFÂNTUL MARE MUCENIC PANTELEIMON, conținând Rugăciunea I „Către sfântul mare mucenic și tămăduitorul Pantileimon”.

Pe de altă parte, *Slujba și acathistul Acoperemântului Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu*, publicată tot în anul 1913, reprezintă un text cu mult mai mare și mai complex, deoarece conține și toate detaliile slujbei/serviciului divin în cinstea Preasfintei Fecioare, cum ar fi: tropare, stihuri, glasuri, fragmente din psalmi, precum și textul integral al *Canonului de rugăciune la Praznicul Acoperământului Maicii Domnului*, care descrie evenimentul și dă anumite detalii despre acesta, chiar de la început:

Glas d̂:peasna âirmos:

Deschidevoi gura mea, și se va împlă de duhu, și cuvânt voi răspunde Împărătesei Maicei, și mă voi arăta luminat prăznuind, și voi cânta minunile Ei bucurându-mă.

Cu tagmele sfinților îngeri și cu adunările prorocilor și ale apostolilor, întru mare slavă, ca Maica lui Dm̂nezeu, astăzi în biserică întrând, pentru creștini te rogi, de năpaste și de scârbă izbăvești pre toți, acoperindu-i cu Mila Ta.

Cort și toiag al lui Aaron teau numit Moisi: căci Tu ai înflorit pre Hristos pomul vieții: și cătră Dânsul îndrăznire având roagăte, Împărăteasă, pentru noi, cei ce te cinștim, să ne izbăvească de tot răul, **ca să slăvim praznicul Acoperemântului Tău.**

Canonul începe la pagina 14 și se termină la pagina 26, după care este plasat *Acatistul Acoperemântului Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu*, text care urmează întru totul structura tradițională: fiecare condac se sfârșește cu exclamația *Aliluia!*, iar toate hairetismele se încheie cu aceeași formulă „*Bucurăte, bucuriia noastră, acopere-ne pre noi de tot răul*”

cu cinstitul *Tău omofor*”, cu indicația finală „*Acest Condac zi-l de trei ori. Și iarăși să cetește Icosul a și Condacul a.*”

În următoarele pagini sunt inserate o serie de alte cântări specifice, cu unele indicații tipiconale: *Peasna z. Irmos; Sveatealna. Podobie: Femei, auziți; La hvalite stihiri pe d, glas i. P o d o b i e: O preaslăvită minune! Slavă, și acum, glas q:*

La sfârșitul cărții sunt plasate *RUGĂCIUNEA către Preașfânta Născătoare de Dumnezeu și RUGĂCIUNEA către Preașfânta Născătoare de Dumnezeu a omului carele este în scârbă și întru asupreală.*

Textul publicat în 1913 atestă un fenomen amplu, specific cultului creștin ortodox, și anume venerarea Maicii Domnului. Iar sărbătoarea Acoperemântul Maicii Domnului este una dintre marile sărbători (великие праздники) ale Bisericii Ortodoxe Ruse, care a devenit foarte populară și în spațiul basarabean, cunoscută și cu denumirea populară Pocroavele, fiind prăznuită, conform calendarului iulian pe stil vechi, pe data de 14 octombrie. La Chișinău pe această dată se serbează Hramul orașului.

În spațiul ortodox rus, care influențează viața bisericească din Basarabia, acatistele au o veche tradiție și o foarte largă circulație. În prezent se constată că numărul acatistelor consacrate Sfintei Fecioare este în creștere, depășind cifra de 240. Pe lângă *Acatistul Maicii Domnului* (Marele Acatist), există multe creații imnologice de acest gen consacrate marilor sărbători, prăznuite și în spațiul basarabean, iar unele dintre ele, având denumiri populare, și anume *Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în biserică a Maicii Domnului (Vovidenia), Buna Vestire (Blagoveștenia), Întâmpinarea Domnului (Stretenia), Adormirea Maicii Domnului*. De asemenea, există acatiste închinete icoanelor făcătoare de minuni ale Maicii Domnului și alte texte, dedicate diverselor teme legate de Sfânta Fecioară. (A se vedea: Людоговский 2015)

Cercetătorii explorează acest material din diverse unghiuri de vedere, iar titlurile unor lucrări vorbesc de la sine, de exemplu: Ilie Moisuc. *Acatistul – structuri stilistico-poetice*; Felicia Dumas. *Motive biblice în Acatistul Bunevestiri*; Marin Marian Bălașa. *Acatistele populare – elemente de psihosemantică*; Alexandru Prelipcean. *O nouă specie a imnografiei bizantine: condacul*. La fel de interesante sunt și studiile cu privire la istoria și structura acatistelor (Камалова).

Acatistele oferă mostre inegalabile de plasticitate și sensibilitate poetică, iar studierea variantelor aceluiași acatist, realizate în diverse perioade, poate da rezultate surprinzătoare cu privire la expresivitatea limbajului religios.

Totodată, trebuie menționat faptul că acatistele au o importantă componentă moral-spirituală, prin care se propagă faptele bune și respectul față de valorile umane, iar actualitatea acestora nu poate fi pusă la îndoială.

O mostră de expresivitate și de etalare a valorilor eterne o constituie un fragment din *Rugăciunea către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu*, așa cum a fost scrisă în 1913, la data publicării sale:

„Auzine pre noi, cei ce ne rugăm Ție, umbreștene pre noi cu atotputernicul Tău Acoperemânt, și cere de la Dumnezeu, Fiul Tău, **păstorilor noștri râvnă și priveghiere** pentru suflete, **ocârmuitorilor de orașe înțelepciune și putere, judecătorilor dreptate și nepărtinire**, învățătorilor **cunoștință și smerită cugetare, celor din însoțire dragoste și unire, celor obijduiți răbdare, celor ce obijduesc frica lui Dumnezeu, celor scârbiți mângâiere, celor ce să veselesc înfrânare**: iară **nouă tuturora duhul cunoștinții și al blagocestiei**, duhul milostivirii și al blândeților, duhul curăției și a dreptății”.

Nu există nicio îndoială că societatea actuală are nevoie de aceleași virtuți și valori, consemnate cu sute de ani în urmă, iar readucerea acestora în actualitate, prin cercetarea și propagarea lor, poate constitui o punte de legătură spirituală între generații.

Referințe bibliografice

1. Bălașa 2014 = Bălașa M. M., *Acatistele populare – elemente de psihosemantică*. Disponibil: www.academia.edu/26810282/Acatistele_populare_elemente_de_psihosemantică_in_Romanian Publicat în „Caietele ASER”, 10/2014, p. 99-112.
2. Cereteu 2016 = Cereteu I. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova*, Ediție enciclopedică, Chișinău.
3. Dumas = Felicia Dumas, *Motive biblice în Acatistul Bunevestiri*. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19604/pdf>

4. Guia 2014 = Guia S., *Discursul religios. Structuri și tipuri*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
5. Moisuc = Moisuc I., *Acatistul – structuri stilistico-poetice. Rugăciunea și întâlnirea în interval*. Disponibil: www.diaconia.ro/ro/indexing/details/A29/pdf
6. Prelipcean = Prelipcean A., *O nouă specie a imnografiei bizantine: condacul*. Disponibil: www.academia.edu/9957154/O_noua_specie_a_imnografiei_crestine_condacul
7. Акафист = *Акафист Пресвятой Богородице. Комментарии*. Disponibil: <http://az-byka.ru/molitvoslov/akafist-presvyatoj-bogorodice-s-kommentariyami.html>
8. Волкова = Волкова А. Г., *Языковая репрезентация события: прием перечисления в византийской церковной поэзии*. Disponibil: [http://journals.tsu.ru/uploads/import/1168/files/4\(28\)_005.pdf](http://journals.tsu.ru/uploads/import/1168/files/4(28)_005.pdf)
9. Иванова-Алленова = Иванова-Алленова Т. Ю., *Акафист как жанр православной церковной имнографии и некоторые особенности сравнений в русском акафисте*. Disponibil: <http://pstgu.ru/download/1236686589.allenova.pdf>
10. Камалова = Камалова А. А., *Структура и смысл хайретизмов в акафисте святителю Николаю*. Disponibil: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/struktura-i-smysl-hayretizmov-v-akafiste-svyatitelyu-nikolayu.pdf>
11. Лепехин = Лепехин В. В., *Иконичность акафиста*. Disponibil: <https://www.portal-slovo.ru/art/35900.php>
12. Людоговский 2015 = Людоговский Ф. Б., *Структура и поэтика церковнославянских акафистов*, Москва, Институт славяноведения РАН.
13. Чуркин = Чуркин А. А., *Русский акафист середины XIX – начала XX века, как жанр массовой литературы*. Disponibil: www.academia.edu/16404070/Русский_акафист_середины_XIX_начала_XX_века_как_жанр_массовой_литературы._

Olga IRIMCIUC

Ludicul în predarea limbii române

O.I. – doctor în filologie, traducătoare în/din limba română, italiană, rusă; profesoară de limba și literatura română la Școala Europeană din Varese (Italia) din cadrul Centrului de Cercetare al Uniunii Europene. A publicat traduceri din Nicolae Dabija, *Compito per domani (Temă pentru acasă)*, Perugia, Graphe.it, 2018, și din Grigore Vieru, *Orfeo rinasce nell'amore (Făgăduindu-mă iubirii)*, Perugia, Graphe.it, 2010. Este autoarea lucrării *Sfidando la globalizzazione. L'insegnamento della L1 nel contesto multiculturale delle scuole europee*, Perugia, Graphe.it, 2018.

Jocul constituie o activitate complexă și poli-formă, care ne însoțește pe parcursul întregii existențe, obligându-ne să ne regăsim, din ce în ce mai mult, în condiția de *homo ludens*. Fascinația irezistibilă a ludicului se manifestă, în special, prin capacitatea sa unică de a-i face pe jucători să se delecteze și să se simtă liberi: „*ognigioco è anzitutto e soprattutto un atto libero*” [orice joc reprezintă, în primul rând, un act de libertate] (Huizinga 1982: 10). Deși conține profunde conotații hedoniste, jocul nu se înscrie printre acțiunile individualiste, ci, dimpotrivă, face parte din domeniul activităților sociale. Prin urmare, ludicul ne permite să ne simțim liberi în momentul în care comunicăm și interacționăm cu alte persoane, acceptând, în mod implicit, să respectăm acele convenții care reglează relațiile interpersonale.

Din aceste considerente, nu pot fi ignorate valorile educative ale jocului care îi permit individului să-și descopere propria gamă afectivă și să se obișnuiască a socializa cu alții. Experții au menționat, CU diverse ocazii, importanța jocului în procesul de dezvoltare a copilului. J. Piaget evidențiază rolul fundamental al activităților ludice în evoluția cognitivă a minorului, deoarece ele creează un spațiu intermediar de comunicare cu lumea exterioară (Piaget 1980: 130-131). Celebrul psiholog utilizează chiar o metaforă din câmpul lexi-

co-semantic al jocului pentru a explica aspectele sociale în evoluția personalității: „Schimbul intelectual dintre indivizi este deci comparabil cu o imensă partidă de șah, care continuă fără întrerupere și în care fiecare acțiune efectuată asupra unui punct antrenează o serie de acțiuni echivalente sau complementare din partea partenerilor: legile grupării nu sunt altceva decât niște reguli care asigură reciprocitatea jucătorilor și coerența jocului lor” (Piaget 2008: 185). Și în concepția lui L. Vygotskij, ludicul îndeplinește o pregnantă funcție formativă, deoarece reprezintă răspunsul *sui generis*, ancorat profund în lumea imaginației, pe care *copilul îl elaborează fiind stimulat de elementele din exterior* (Vygotskij 2006).

Grație polivalenței și maleabilității sale, activitatea ludică poate fi aplicată în diverse modalități și ipostaze ale procesului didactic. Elevii pot fi invitați să se joace cu obiecte, imagini, culori, cuvinte, sunete etc., iar profesorii, prin intermediul jocului, pot preda tema nouă, pot consolida sau evalua cunoștințele discipolilor. Chiar dacă suntem obișnuiți să considerăm ludicul un apanaj al didacticii preșcolare și al învățământului primar, putem aplica, fără mari dificultăți, această strategie la orice nivel școlar, deoarece ludicul reprezintă, prin excelență, un aspect al condiției umane și, prin urmare, se poate manifesta în toate ipostazele existențiale.

În prezent se atestă o pregnantă utilizare a acestei strategii didactice în cadrul lecțiilor de limbă maternă (L1) și de limbi străine (L2, L3, L4), motivată în special de natura constructivistă a acestei metode: prin intermediul jocului, elevul devine protagonist al procesului de învățare, activând toți stimulii neuro-psiholingvistici necesari pentru a atinge un elevat nivel de competență, care se manifestă prin capacitatea de a îmbina în mod firesc și complementar cunoașterea cu abilitatea („*padronanza complementare di conoscenza e abilità*”) (Titone 1995: 179). Activitățile ludice contribuie la dezvoltarea următoarelor *processe ego-dinamice* (Ibidem: 184): conștiința de sine, perceperea proceselor afective, conștientizarea caracterului formativ al experienței, dorința de a învăța. Fără activarea acestor mecanisme intelectuale este de neconceput dezvoltarea proceselor strategice (disponibilitatea de a recepta un mesaj, capacitatea de a codifica sau decodifica un text etc.) și tactice (receptarea mesajelor auditive și vizuale, acceptarea unui input etc.), indispensabile în didactica predării limbilor.

Prin capacitatea sa de a delecta, ludicul stimulează nivelul de motivare a elevilor, ajutându-i să asimileze mai ușor atât unele concepte abstracte, cât și diversitatea structurilor lingvistice. În afară de aceasta, se manifestă ca un exercițiu extrem de util pentru formarea competențelor de comunicare, fiindcă jocul îi obligă pe participanți să utilizeze propria experiență cognitivă și emotivă pentru a transmite și recepta informații. Acceptarea regulilor reprezintă un alt aspect important pentru dezvoltarea competențelor sociale și de comunicare. Ele delimitează cadrul comun de interacțiune și colaborare a participanților. În acest context cooperativ și evolutiv, jocul se va manifesta ca o succesiune de victorii și eșecuri. A câștiga înseamnă să posezi un nivel elevat de competențe, să aplici în mod favorabil unele aspecte ale contextului, dar și să ai noroc. A pierde semnifică faptul că trebuie să-ți ameliorezi nivelul cunoștințelor și al capacităților practice, dar, în același timp, reprezintă și o invitație la un alt joc, în care, probabil, vei deveni câștigător. Dimensiunea ludică îi învață pe elevi că orice victorie este rezultatul unui efort important, iar eșecul trebuie să fie acceptat doar ca o provocare pentru a deveni mai buni și mai competenți. În acest mod, *a eșua* nu va deveni niciodată sinonim cu *a-și pierde stima de sine*.

Profesorii de limba română (limba maternă sau/și nematernă) ar putea utiliza ludicul pentru a atenua diverse situații problematice, extrem de răspândite în prezent, marcate de procesele migratorii și de efectele globalizării: bilingvism, diferite nivele de cunoaștere a limbii, elevi de diverse vârste în aceeași clasă etc. Plăcerea jocului îi va motiva pe toți elevii, oferindu-le posibilitatea să se implice, în măsura posibilităților și a cunoștințelor posedate, și obligându-i să colaboreze la rezolvarea problemelor. Dar, pentru a-i da unei activități ludice o valoare didactică, este indispensabil ca această activitate să urmărească un scop: unul sau mai multe obiective didactice decise de profesor: „*pur essendo presenti le caratteristiche di impegno, continuità e progressività, il fine del gioco non corrisponde al fine dell'attività: nel gioco didattico viene consapevolmente conseguita una finalità che si trova al di là del gioco stesso*” [chiar dacă sunt prezente astfel de caracteristici precum efortul depus, continuitatea și progresivitatea, scopul jocului nu coincide cu cel al activității: jocul didactic urmărește, în mod conștient, o finalitate care se găsește în afara jocului] (Caon 2012: 5).

În continuare, vom prezenta unele exemple de utilizare a jocului în cadrul lecțiilor de limba română. Luând în considerare faptul că în jurul acestei strategii se structurează didactica preșcolară și a școlii primare, ne vom concentra asupra nivelului gimnazial și liceal, deoarece ludicul poate oferi o serie de avantaje și pentru această categorie de elevi.

Forma ludică cea mai răspândită în procesul de lucru cu adolescenții și chiar cu adulții este *jocul de roluri*. În cadrul acestuia, participanții trebuie să interpreteze sau să creeze diverse roluri. Complexitatea acestei activități constă în faptul că jocul ficțiunii reflectă un proces de interacțiune dintre gândirea primară și cea secundară („*il gioco di finzione riflette un'interazione tra il processo di pensiero primario e il processo secondario*”) (Fein 1990: 85), valorizând în acest mod aspectele sociale ale eului, deoarece gândirea primară îi oferă individului ocazia de a descoperi bagajul emotiv al rolului, iar gândirea secundară este responsabilă de comunicarea propriilor emoții în societate. Jocul pe roluri îi permite elevului să-și depășească condiția strict individualistă, raportându-se la un grup social, dar și cultural. Nu este, prin urmare, întâmplător faptul că această activitate ludică se utilizează frecvent în predarea limbilor străine, deoarece, asumând pentru o scurtă perioadă un rol fictiv, elevul trebuie să comunice, utilizând atât aspectele lingvistice cunoscute, cât și valorizând acele elemente culturale, indispensabile pentru procesul de transmitere/ receptare a mesajului.

Jocul de roluri poate fi utilizat cu succes și în didactica predării limbii române ca limbă maternă, ajutând elevii să-și formeze competențe de comunicare în diverse contexte și apelând la diverse stiluri funcționale. Elevii ar putea fi invitați, de exemplu, să povestească o întâmplare, relatată într-un articol de ziar, din diverse perspective și în diverse situații: o conversație dintre doi prieteni, un reportaj jurnalistic, o relatare făcută de un polițist sau un medic etc.

Strategiile ludicului se pretează și lecțiilor de literatură română, contribuind la formarea competențelor de lectură și stimulând curiozitatea elevilor pentru descoperirea universului literar. În acest scop, poate fi folosit jocul *de-a detectivul*: elevii sunt invitați, după lectura primei pagini a textului narativ literar, să ghicească care va fi evoluția evenimentelor și cum se va termina lucrarea. Se analizează, în cadrul lecției, diverse scenarii posibile pentru a selecta doar două-trei, care vor fi confruntate, la

final, cu soluția propusă de scriitor. Acest joc îi ajută pe elevi să devină niște cititori atenți și conștienți de prezența unei structuri textuale, care trebuie identificată și utilizată pentru descifrarea codului narativ al ficțiunii. Activitatea dată este adaptabilă diverselor etape ale lecției: poate fi aplicată în partea introductivă, pentru a trezi curiozitatea elevilor și a le motiva lectura textului; se pretează, de asemenea, pentru prezentarea materialului nou, căci pe bază structurilor identificate, pot fi explicate, cu facilitare și în mod exhaustiv, de exemplu, noțiunile de gen sau specie literară. Jocul *de-a detectivul* ar putea deveni o modalitate insolită de auto-evaluare a elevilor, fiindcă, prin confruntarea ipotezei inițiale și a soluției propuse de autor, ei pot să determine propriul nivel de competențe la nivel de comprehensiune și interpretare textuală.

Utilizarea ludicului în etapa de evaluare a cunoștințelor are un impact favorabil asupra atractivității cursului și asupra stimulării nivelului de stimă de sine la elevi, evitând astfel situații de frustrare și stres exagerat, ce însoțesc deseori acest moment al lecției. Principiile pedagogiei formative, dar și studiile privind psihologia adolescenților demonstrează că elevii de astăzi, pentru a avea o reușită bună, au nevoie să fie încurajați să-și afirme propria originalitate, fără a li se impune cu insistență anumite modele, fiindcă elevii-adolescenți își manifestă în mod pregnant condiția narcisică, căutând în privirea societății oglinda magică a autoafirmării: „*il paradosso di Narciso consiste nell'avere un grande bisogno dell'altro. Ha bisogno di fan: di uno specchio sociale che confermi la sua unicità, il suo valore e la sua utilità sociale. Lo specchio di Narciso è lo sguardo dell'altro, il suo bisogno di giocare con lui, la disponibilità a stare sempre assieme*” [paradoxul Narcisului constă în faptul că simte o mare nevoie de un altcineva. Are nevoie de adoratori: de o oglindă socială care i-ar confirma caracterul unic, valoarea și utilitatea socială. Oglinda Narcisului coincide cu privirea altuia, cu necesitate de a se juca și de a sta împreună] (Charmet 2010: 16). Tânărul Narcis își exteriorizează, de cele mai multe ori, revolta interioară contra unor instituții care tind să-i impună anumite modele comportamentale sau culturale. În momentul în care școala se transformă dintr-o instituție rigidă într-un spațiu adecvat pentru afirmarea propriei individualități, adolescentul transformă toată energia rebelă în forță creativă. În acest context, strategiile ludicului devin aliați indiscutabili în crearea unui spațiu modern de formare a noilor personalități.

Referințe bibliografice

1. Caon 2012 = Caon F., Rutka S., *La glottodidattica ludica: Laboratorio ITALS – Dipartimento di Scienze del Linguaggio. Università „CA' FOSCARI”, Venezia, Università degli Studi „CA' FOSCARI”. [Accesat 26 martie 2019]. Disponibil: http://www.cestim.it/scuola/Materiali%20formazione%20operatori%20corsi%20es-tivi%202012/Caon_Rutka_glottodidattica_ludica.pdf*
2. Charmet 2010 = Charmet G. P., *Fragile e spavaldo. Ritratto dell'adolescente di oggi*, Bari, Laterza.
3. Fein 1990 = Fein C. G., *L'espressione affettiva nel gioco di finzione*, în A. Bondioli, *Il bambino, il gioco, gli affetti*, Bergamo, Juvenalia Edizioni.
4. Huizinga 1982 = Huizinga J., *Homo ludens*, Torino, Einaudi.
5. Piaget 1980 = Piaget J., *Psicologia e pedagogia*, Torino, Loescher editore.
6. Piaget 2008 = Piaget J., *Psihologia inteligenței*, Chișinău, Cartier.
7. Titone 1995 = Titone R., *La personalità bilingue*, Milano, Bompiani.
8. Vygotskij 2006 = Vygotskij L., *Psihologia pedagogica*, Gardolo, Erickson.

Florentin LEANCĂ

Vasile Ostahi. Parcurs artistic

F.L. – artist plastic din Republica Moldova. Absolvent al Colegiului de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală” și al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice. Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova. În anii 2001-2009 a fost vicepreședinte al UAP. Distins cu premii la expoziții de pictură din Republica Moldova și România.

Născut în anul 1964, Vasile Ostahi vine din satul Ruseștii Noi, raionul Ialoveni. Și-a petrecut copilăria în sânul naturii, fiind înconjurat de peisajele încântătoare ale locurilor care și-au pus amprenta pe activitatea artistică ulterioară. Când a venit timpul să-și părăsească baștina, s-a făcut student la Colegiul Republican de Arte Plastice „I. E. Repin” (acum „A. Plămădeală”), care avea faimă în toată Uniunea Sovietică datorită colectivului pedagogic și programelor variate de studii. Vasile Ostahi a ales pictura, absorbind ca un burete tehnica peisajului, în special a celui rustic. A explorat acest domeniu până la cele mai mici detalii, descifrând taine și descoperind necunoscute. Meticulozitatea studiului a dat, în timp, roadele scontate, evocatoare ale talentului nativ, dorinței de perfecționare și ale unei abordări inedite a realității.

A urmat Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, timp în care artistul și-a întărit încrederea în forțele proprii și și-a conturat stilul de exprimare. A lucrat director la Școala de Arte Plastice pentru Copii din orașul Anenii Noi, fapt ce i-a permis să-și mențină prestanța. Între anii 2001-2003 participă la diverse expoziții organizate de Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova; în

anul 2003 devine membru stagiar, iar ulterior, în 2005, – membru titular al uniunii.

Așa cum pictorul acumulează experiență atunci când călătorește, participarea la taberele de creație din țări străine, la care a fost invitat Vasile Ostahi, i-au lărgit orizonturile, tehnicile și abordările, întrucât schimbul de experiență este benefic pentru toți, arta având menirea să circule, nu să fie încorsetată în hotare. Un peisaj pictat în Sovata, România, i-a adus artistului Vasile Ostahi Premiul pentru pictură la Expoziția de toamnă, organizată de Uniunea Artiștilor Plastici.

Deși multiple influențele, autorul nu-și trădează propriul stil, consacrat încă pe băncile Colegiului de Arte Plastice „A. Plămădeală”, de acolo venind coloritul cald, în nuanțe pământii de ocru închis până la galben aprins. În lucrările semnate de Vasile Ostahi sunt redată cu prisosință lanurile și văile muntoase, satele scăldate în lumina soarelui sau în razele apusului.

Pânze ale autorului au fost achiziționate de către Muzeul Etnografic din Reghin, de către Biblioteca municipală din Baia Mare etc.

A vernisat în Porginoni (Italia), în Virețca (Federația Rusă), în Chișinău, la Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” etc.

DIALOGUL ARTELOR I

Vasile OSTAHI

**Un magician
al culorilor**

Primăvara în Butuceni, 2004, ulei, pânză, 70x50 cm

Socond, 2017, ulei, pânză, 70x60 cm

Socola, 2002, ulei, pânză, 70x50 cm

Climăuți, 2004, ulei, pânză, 65x50 cm

Primavera, 2013, ulei, pânză, 50x40 cm

Curte țărănească, 2010, ulei, pânză, 30x24 cm

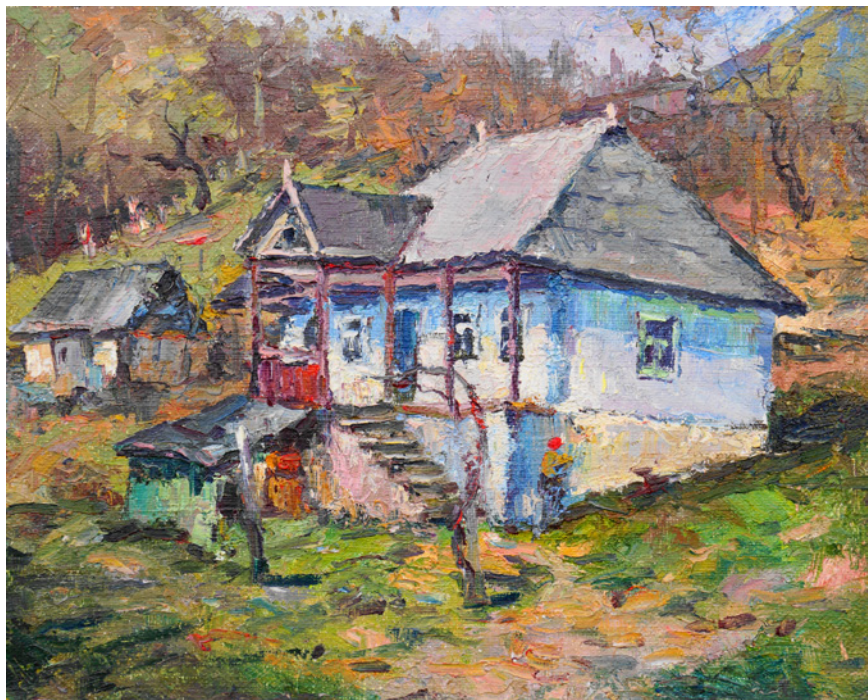
Munții Apuseni, 2014, ulei, pânză, 60x50 cm

Primăvara, 1999, ulei, pânză, 50x35 cm

Amurg pe Nistru, 2014, ulei, pânză, 50x40 cm

Casa de la Climăuți, 2012, ulei, pânză, 60x50cm

Orașul vechi, 2002, ulei, pânză, 50x40 cm

Crimeea, 2008, ulei, pânză, 50x40 cm

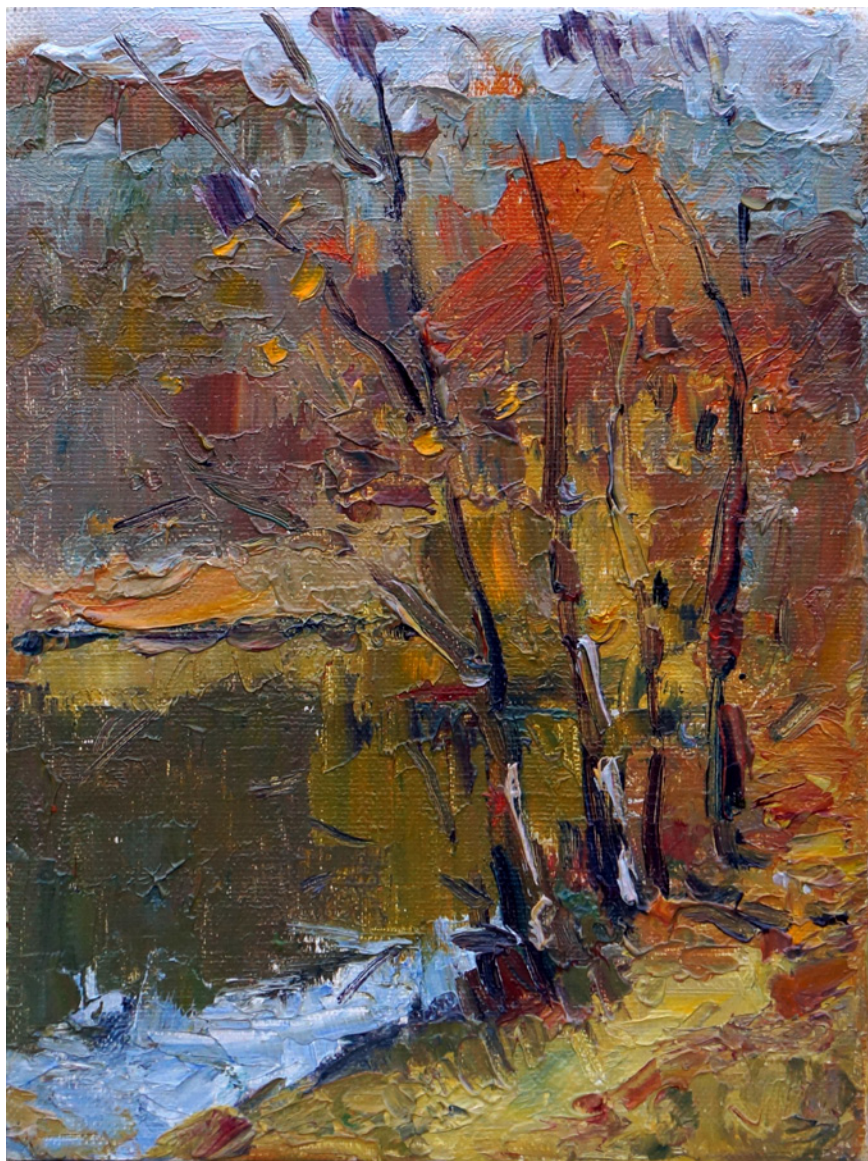
Bordei, 2012, ulei, pânză, 24x18 cm

Podișor, 2014, ulei, pânză, 24x18 cm

Iurceni, 2017, ulei, pânză, 60x50 cm

Sfârșit de toamnă, 2014, ulei, pânză, 18x24 cm

Mihai SUCIU

„Bandit” în Munții Făgărașului

M.S. – prozator, publicist, Târgu-Mureș. Licențiat al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie. Curs postuniversitar de ziariștică (București, 1974), doctorat, Universitatea de Arte Tg.-Mureș (2011). Redactor-fondator al cotidianului „Cuvântul liber” (1989-1999), secretar general de redacție (1999-2001), respectiv redactor-șef (2001-2002) al cotidianului mureșean „Recurs”. Cărți publicate: *Părinții noștri țărani* (1995); *Relația de har* (1997); *America, prezent continuu* (2001); *Prutul dintre noi* (2004); *Obligații timpului lor* (2015). Este membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Motto:

„Vin dintr-o legendă. Noi am crezut în ea.
Deodată, devin adevăr.
Acum, ei se confruntă cu propria legendă.”
(Al. CISTELECAN)

Li se spunea bandiți și se acreditase ideea că chiar sunt. Hăituiți prin munți în zorii libertății aduse României gemânde sub șenilele tancurilor sovietice de prieteni-aliți cu apucături preistorice, relicve ale Neanderthalilor, la comanda aces-

La vârsta cravatei roșii, ni s-a spus că există bandiți, dușmani ai regimului și ai poporului, refugiați în codru spre a estompa lumina ce năvălea de la Răsărit. Adevărații eroi din cărți erau Zoia Kosmodemianskaia și fratele ei Șura, iar modele de urmat – Vasioc Trubaciov și tovarășii săi. Doar alde ăștia ne puteau învăța „cum s-a călit oțelul”. Aveam și eroii noștri, din speța turnătorului (dovedit ulterior!) Vasile Roaită, cel spânzurat de sireună în '33.

Justițiar, Timpul avea să dea la întors încadrarea tovarășilor comuniști: „bandiții” erau de fapt eroi ai rezistenței anticomuniste, vânați de proaspeții securiști. Și nu s-au tras atâtea gloanțe prin Munții Făgărașului câte file s-au adunat în cele 124 de dosare tematice (peste 90.000 de file) din Arhivele Securității. Toate infirmate, toate nimicite, ca o ultimă sfidare, de cele patru volume ale cărții *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, mărturie cutremurătoare ale fostului șef al „bandei legionare”, alias **erou al rezistenței anticomuniste, Ion Gavrilă Ogoranu**.

Adevărul a fost reabilitat. Nu și Dreptatea! Nicio instanță pământeană nu le va restitui tinerețea și visele ucise...

tora, de flăcăi cu ochi albaștri, în uniforme albastre ale trupelor de securitate, recrutați cei mai mulți din scursura orașelor și satelor.

„Bandiții” au luat, precum mai vechii haiduci, calea codrului; doar fratele-codru îi putea înțelege, tăinui și ocroti, o vreme, până aveau să aterizeze yankeii de peste Ocean. Nu s-au grăbit salvatorii.

Au îmbrăcat cămașa morții de tineri. Știau. Fără bravadă. Fără speranță în reușita cauzei, chiar dacă au mai fost sprijiniți și ajutați. Pentru cei mulți, cămașa era mai aproape de trup. Dar era „ultima soluție”, ca să cităm un alt nemernic, impulsul bărbătesc al disperării, cea din urmă miză la ruleta speranței, care moare ultima. A decedat și ea deodată cu cei mai mulți dintre adevărații eroi ai cauzei. O mână de oameni să țină în frâu o armată, fie și o oră, darmite opt ani de rezistență! Un an să tot vină divizii și dinspre Zărnești, și dinspre Brașov sau Făgăraș. Tu să ieși din încercuire. Ba, să mai ai și umor, să le lași mesaje nevrednicilor. Sau tupeu. Au fost și situații în care frați buni se aflau în tabere diferite, opuse.

La fel de mare, acum, pericolul de a inversa personajele pe tabla de șah a istoriei: piesele albe să devină negre, negrele – albe. Trădarea a funcționat și printre luptătorii anticomuniști, sus, în munți. Nici omenia nu a dispărut de tot în rândul „vânătorului” mancurtizat din vale.

Fapt pentru care apelăm la memoria vie. „Moșului” Ion Gavrilă i-a fost scris să supraviețuiască nenorocirilor.

Născut la 4 ianuarie 1923, în localitatea Gura Văii (Iași, în acte!) județul Făgăraș. Liceul la „Radu Negru”, agronomia la Cluj. În paralel, Academia Comercială. N-a mai apucat ziua absolvirii. Ultima zi de facultate: 15 mai 1948. Scăpat de arestare printr-o întâmplare, dar rămas înafara legii până în 1976, bine ascuns de către soția sa, Ana, asumându-și și dumneaei, conștient, riscul. Arestat la Cluj. Lucrurile se mai înseninaseră la venirea la putere a lui Nixon și Kissinger, The President intervenind nemijlocit pentru clemență față de cei pe care îi dezamăgiseră. Mai mult, documente declassificate din Arhiva CIA atestă că grupul Gavrilă a fost trădat și vândut securității bolșevice de agenți GRU și KGB infiltrați în CIA! Trebuia dovedit americanilor că în România e libertate. A „beneficiat” de două condamnări la moarte, în 1951 și 1957. Motivarea inclementei sentințe: „Lupta împotriva orânduirii socialiste”.

– În munți...

– Opt ani în munți: 1948-1955. Adresa precisă: Făgăraș. Prin trădare, lichidat grupul. Numai eu am rămas liber. În 1976, ținut șase luni la securitate, în București. S-au purtat omenește totuși, n-am ce zice.

– După?

– 10-11 ani muncitor agricol, apoi tehnician. Riscul a fost inutil, eram conștienți de asta și atunci.

– Totuși, care a fost suportul moral al faptei, al „proiectului”... neeligibil, fără șanse de izbândă?

– Era nevoie și de ceva, o luminiță, sacrificiu, pentru a menține o speranță în poporul român. Datorie de onoare, pe care o socoteam necesară. Numai o minune te putea scăpa. Ne-am socotit generație de sacrificiu și am acceptat condițiile. Am intrat în organizația anticomunistă la Cluj. În obiectiv: lupta armată. Practic, după alegeri (*cele din 6 martie 1945 – n.n.*), s-a văzut că o cale democratică nu exista. Noi am ales alternativa nedemocratică, regimul ne-a impus forța.

– Simplu ostaș?

– Grupul Gavrilă. Se putea numi și Hosu, Ciușdea. N-a existat șef. O democrație. Hotărârile nu se luau de unul singur; o discuție.

– Scene de luptă, de înfruntare pe viață și pe moarte?

– Zeci! Se murea, se secera. Zeci de ciocniri. În soldați în termen nu trăgeam, nu ei erau adevărații vinovați. Cazuri de fraternizare cu soldații. Pe Moldoveanu, în '52, ne-au avertizat că suntem înconjurați. Poteca de urme pe zăpadă se bifurca în preajma bordeiului nostru, ocolindu-l...

– În rândul dumneavoastră, s-au aciuit trădători?

– Nu. Noi nu. Eram crescuți în zonă, ne cunoșteam de mici. Toți am căzut prin vânzare de către altcineva, nu din interior, pentru alte motive. S-a creat o filieră iugoslavă; sute au trecut, ajunși în Canada. Au supraviețuit. Cel ce i-a ajutat pe atâția nu s-a ajutat și pe sine. Prăbușit în închisoare!

– Urmăritorii?

– Securitatea. Uniforme cu albastru, specific trupelor de securitate.

– „Bandații” erați cu armata făcută?

– Da. Și eu am făcut armata, școala de ofițeri. Unii au făcut Frontul de Est, alții – și, și. Nu am făcut niciun pas care să nu se încadreze în onoarea militară și morala creștină.

– Cum vă vedeți, privind peste ani, șansa de supraviețuire?

– Nu mi-o pot explica, decât că Dumnezeu a ținut să existe cineva care să depună mărturie.

– Datorie pe cale de împlinire, inclusiv în varianta scrisă.

– „Brazilii se frâng, dar nu se îndoiesc”. Cartea am scris-o. Titlul nu-i hotărât.

P.S. Ulterior înregistrării conversației redată, cartea avea să apară, în șase volume. Dar, prin sentință mai presus de oameni, buni sau răi, în primăvara anului 2006 dispărea autorul cărții și coautor al faptelor rememorate, Ion Gavrilă Ogoranu, retras acasă, la Galtiu, toponim și reper istoric din Alba, și redat pământului natal, pe care l-a iubit ca nimeni altul și l-a apărat fără condiții. O carte trăită rând cu rând, filă cu filă. Carte a încrederii și a spaimei de a nu mai apuca, la vârsta măsurată cu 20, un nou răsărit de soare. Carte-document, prin care autorul străpunge al doilea cerc al suferinței, reactualizând-o: scrisul. Cu titlul neschimbat, o prefața Teofil Mija, fost luptător și el, iar crezul „Moșului” Ogoranu (supranumit și „Bădia”) îl sintetiza camaradul său Nicolae Purcărea: „Mamă-Țară, iartă-ne că am îndrăznit să luptăm și să murim pentru tine!”. Cu luciditate, bravul luptător considera, cu un an înaintea retragerii discrete în Cer, la Monumentul de la Sâmbăta de Sus, că misiunea lor nu s-a încheiat: „Deși la vârste înaintate, noi nu ne-am terminat încă datoria față de țară. Noi nu ieșim la pensie decât atunci când ne vor bate cuiele în cele patru scânduri. Și avem datoria ca idealurile noastre să le trecem în mâna celor tineri, ca să le ducă mai departe. Pentru că vrem ca țara noastră să rămână aproape de Dumnezeu, în așa fel încât spiritul creștin să se reverse în tot ce are țara mai bun...”.

Ca-ntr-o oglindă, reverberează același gând, din tinerețea zbuciumată, când îmbrăcaseră cămașa morți, cheazăuind libertatea cu propriile vieți: „Pe potecile munților, acest grup de tineri n-a purtat numai arme. Alături de onoarea, mândria și conștiința libertății neamului nostru, alături de durerea ceasului de față, în inima și crezul nostru am purtat ca o povară scumpă visuri, doruri și gânduri izvorâte și călite în

dragostea pentru neamul nostru, pentru vremurile ce vor să vie.” (Testamentul Grupului Carpatin Făgărășean întocmit pe muntele Buzdugan, în Săpămâna Mare a anului 1954).

Respectarea adevărului e prima condiție, supraviețuirii „aventurii”, membrii grupului de rezistență armată fiind exemplare tot mai rare. Important e că – și prin curajul, și prin spiritul lor de sacrificiu – munții ne stau tot acolo, unde i-a așezat Creatorul. Și tot verticali.

Citiți în numărul viitor

Gabriela HAJA. Politicile lingvistice ale Academiei Române și *Dicționarul limbii române*

Mircea BORCILĂ. Reflecții privind procesul de integrare a lui Eugeniu Coșeriu în știința și cultura română

Elena FAUR. Eugeniu Coșeriu și noua direcție în studiile cognitive

Camil MUREȘANU. Istorie și cunoaștere (discurs de recepție)

Adrian Dinu RACHIERU. Eminescu și canonul literar românesc (II)

Ion CONSTANTIN. Gherman Pântea, un luptător pentru cauza națională

Theodor CODREANU. Țiganiada arcadiană (eseu despre L.M. Arca-de, prozator, eseist, dramaturg)

Constantin ȘCHIOPU. Dezvoltarea competenței de lectură prin abordări inter- și transdisciplinare

Catinca AGACHE. Cassian Maria Spiridon – o conștiință poetică hiperlucidă

Mircea DRUC. Niște nostalgici (3)

Irina CONDREA. Politețea exprimării prin pronume

Luminița CORNEA. Limbile vântului sau povestea lingvistului deghizat în cioban

Inna NEGRESCU-BABUȘ. De la competența culturală la competența interculturală

Ana FERAFONTOV. Evoluția genului pamfletar în spațiul românesc

Marta ISTRATI. Probleme de (re)adaptare școlară și sociolingvistică a elevilor repatriați

Ecaterina BRĂGUȚĂ. Tipologia substantivelor deverbale regresive în imnografia ortodoxă